

**Міністерство освіти і науки України
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
Факультет міжнародних відносин
Кафедра міжнародних відносин і регіональних студій**

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

**Матеріали I Міжнародної науково-практичної
інтернет-конференції (м. Луцьк, 11–12 грудня 2017 р.)**

**Луцьк
Вежа-Друк
2017**

УДК 913(21):001.8(063)

ББК 26.89я4

А 43

Рекомендовано до друку вченою радою
факультету міжнародних відносин Східноєвропейського
національного університету імені Лесі Українки
(протокол № 5 від 15.12.2017 р.)

Рецензенти: **Джаман В. О.** – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри географії України та регіоналістики Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича;
Митко А. М. – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних комунікацій та політичного аналізу Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки

Актуальні проблеми регіональних досліджень : матеріали I Міжнар. наук.-
А 43 **практ. інтернет-конференції (м. Луцьк, 11–12 грудня 2017 р.) / за ред.**
В. Й. Лажніка. – Луцьк : Вежа-Друк, 2017. – 264 с.

ISBN 978-955-940-127-4

У збірнику матеріалів конференції висвітлюються актуальні проблеми регіональних досліджень, які були розглянуті на I Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції в м. Луцьку 11–12 грудня 2017 р. Розглядаються теоретико-методологічні проблеми розвитку регіональних досліджень, розкриваються питання та проблеми регіонального вивчення історичних, соціально-економічних, політичних, урбаністичних, етнополітичних і демографічних процесів розвитку регіонів України й окремих країн світу, а також особливості розвитку туризму, зовнішньополітичних і внутрішньополітичних процесів в окремих країнах і регіонах світу.

Збірка розрахована на широке коло фахівців із регіоналістики та країнознавства, спеціалістів, що працюють у структурних підрозділах органів державної влади й управління, географів, істориків, політологів, економістів, туризмознавців, студентів і викладачів, а також усіх, хто цікавиться проблемами розвитку регіональних студій.

УДК 913(21):001.8(063)

ISBN 978-966-940-127-4

© Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки, 2017

© Колектив авторів, 2017

ЗМІСТ

Теоретико-методологічні проблеми, концептуальні напрями й фундаментальні завдання регіональних досліджень

<i>Гукалова І. В.</i>	Проблематика урбанізації в контексті якості життя населення: досвід міжнародного співробітництва	7
<i>Шабашова Л. Ю.</i>	Центри соціально-економічного зростання: від міста до метрополісу	11
<i>Сегіда К. Ю., Паталашка О. О., Курцева І. М.</i>	Методи геостатистичного аналізу регіональної геодемографічної ситуації	13

Основні напрями, завдання та проблеми географічного регіонознавства

<i>Кольчак О.-М. Ю.</i>	Виділення меж міської агломерації: сучасні приклади в українській і закордонній літературі	19
<i>Мозговий А. А.</i>	Регіональні дослідження для потреб збалансованого міського розвитку	22
<i>Пугач С. О.</i>	Дослідження транспортної доступності території та комунікаційне районування на прикладі Старовижівського району Волинської області	26

Регіональна економіка як розділ регіональних досліджень

<i>Фащевський М. І., Білоконь І. В., Лукаш І. М.</i>	Трансформація адміністративно-територіального устрою України: концептуальні підходи	30
<i>Хомюк Н. Л.</i>	Теоретичні основи розвитку сільських територій в Україні	34
<i>Заставецька Л. Б., Погубило В. І.</i>	Структура та проблеми безробіття в Тернопільській області в сучасний період	36
<i>Скороход І. С., Миронюк І. М.</i>	Транскордонні інноваційні системи в умовах євроінтеграції	40
<i>Скороход І. С., Новосад Ю. А.</i>	Перспективи розвитку зеленого бізнесу в Україні	42
<i>Матвєєва О. І.</i>	Особливості формування та розвитку ринку венчурного капіталу в Україні	44
<i>Лихач Д. С.</i>	Проблеми та перспективи розвитку Придніпровського економічного району	49
<i>Притула І. І.</i>	Інвестиційний потенціал Рівненського району Рівненської області	52
<i>Досенко Т. С.</i>	Теоретичні засади управління змінами на підприємстві: регіональний аспект	54

Поліковський В. В.	Розвиток світового ринку електромобілів в умовах глобальної енергетико-екологічної проблеми.....	58
---------------------------	--	----

Основні концепції, проблеми та завдання туристичного регіонаознавства

Балабанов Г. В., Лошицька І. І. Гладкий О. В.	Трансформація ролі країн світу на глобальному ринку туристичних послуг	60
Пікулик О. Б.	Методологія й методи наукових досліджень із туристичного регіонаознавства	64
Балак І. О.	Пріоритети державної туристичної політики України в умовах європейської інтеграції	69
Патійчук В. О., Якубович Р. П. Смирнов І. Г.	Основні завдання розвитку туризму в ЄС	72
Лажнік В. Й.	Релігійно-паломницький туризм як один із чинників регіонального розвитку економіки України	74
Майстер А. А.	Ресурсний потенціал військового туризму США: регіональний аналіз	79
Мандрик І. П., Савчук В. П.	Особливості розвитку туризму в Південночеському туристично-рекреаційному районі Чеської Республіки	83
Мандрик І. П., Гнедько К. В.	Особливості розвитку агроекотуризму в Республіці Білорусь	87
Копачинська Г. В., Агапова І. В.	Екологічний туризм у Литві	92
Медведєва І. В.	Особливості та тенденції розвитку туризму в Китайській Народній Республіці	95
Товт А. А., Фодор Д. Д., Бергхауер О. О.	Природно-географічні чинники розвитку туризму в Ісландії	98
Волошинська О. І.	Історичні передумови розвитку туризму в Індонезії	101
Кучер А. Б.	Туристичний потенціал м. Мукачеве на основі порівняння закладів розміщення за статистичними даними та даними системи Booking.com	105
Бочкарьова Д. Ю.	Рекреаційний потенціал Київської області	109
Колоненко Н. А.	Рекреаційно-оздоровчий потенціал села Хрінники ...	111
	Використання інформації про перейменування вулиць м. Дніпро на честь письменників у пізнавальному туризмі	113
	Поліська вузькоколійка – ключ до розвитку рекреаційного туризму Рівненської області	115

Проблеми регіонального вивчення демографічних, етнополітичних і соціальних процесів у країнах світу

Wawryniuk Andrzej Antoni	Problemy demograficzne Ukrainy na przełomie I i II dekady XXI w. Próba diagnozy społeczno-ekonomicznej	118
Федонюк С. В.	Демографічні зміни в США на початку XXI ст.	122

<i>Дук Н. М., Дудар К. Г. Гірак Ю. І.</i>	Історико-географічний аналіз процесів урбанізації на території Дніпропетровської області	126
<i>Камець Ю. Л.</i>	Причини міграційної кризи в Європейському Союзі	130
<i>Гнип А. А.</i>	Географія злочинності на території України.....	134
<i>Мельничук М. А.</i>	Демографічна ситуація у Волинській області	137
	Демографічні аспекти формування трудового потенціалу Сумської області	140

Історичне регіоназнавство як складова частина регіональних студій

<i>Коцан Р. І., Литвинова О. С., Франчко Ю. О.</i>	Військова та цивільна модель охорони державного кордону Польщі у 1921–1939 рр.	143
<i>Моренчук А. А., Моренчук А. А.</i>	Римо-католицька церква в умовах хрущовської «відлиги»	148
<i>Dontoh M. E., Korachinska G. V.</i>	General features of the war campaign in North Africa during the World WAR II	156
<i>Піскорська Ю. О.</i>	Роль і місце Швеції в міжнародних відносинах XVII століття	158
<i>Chak A. I.</i>	The significance of «colored revolutions» in the post-soviet area	161

Сучасний стан, проблеми та завдання політичної регіоналістики

<i>Хірова В. Ю.</i>	Сучасний стан та завдання політичної регіоналістики	165
<i>Кондратюк Л. Л.</i>	Боротьба Великобританії з тероризмом	168
<i>Кулик С. М., Манзій Н. П.</i>	Порівняння виборчих програм кандидатів у президенти США 2016 р. Д. Трампа і Г. Клінтон у сфері економіки	172
<i>Кулик С. М.</i>	Другий тайм президентських виборів футболіста Джорджа Веа	176

Зовнішня політика й зовнішні зв'язки країн і регіонів як компонента регіональних студій

<i>Сищук А. А.</i>	Роль міжнародних фінансових організацій у реформуванні економіки України	181
<i>Романюк Н. І.</i>	Трастові фонди як механізм співпраці України й НАТО	184
<i>Дроздик Ю. А.</i>	Прямі іноземні інвестиції на світовому ринку капіталу: сучасні тенденції та перспективи	187
<i>Патійчук Ю. Ю.</i>	Криптовалюта Bitcoin у сучасній монетарній системі: природа й умови використання	191
<i>Новаковська Т. О.</i>	Інвестиційний клімат України: стан, проблеми та перспективи	193

<i>Дук Н. М., Алексєєва К. Ю. Стафійчук В. І.</i>	Динаміка структури зовнішньої торгівлі регіонів України	196
	Зовнішня торгівля України з державами Центральної Європи: стан, тенденції, перспективи	201
<i>Лажнік В. Й., Лажнік Д. Ю. Герлінська Ю. Ю.</i>	Регіональні особливості зовнішньої торгівлі товарами України з країнами Африки	205
	Економічне співробітництво України та Японії на сучасному етапі	211
<i>Мельник М. В.</i>	Зовнішньоекономічна діяльність Харківської області ...	215
<i>Шульган Ж. А.</i>	Експортний потенціал Миколаївської області в системі зовнішньоекономічних зв'язків	217
<i>Коваль Д. І.</i>	Експортний потенціал сільськогосподарської продукції АПК України	220
<i>Чумак І. В.</i>	Стратегії діяльності фірм-дилерів іноземних компаній на українському ринку	222
<i>Drozd D. M.</i>	Negative aspects of Saddam Hussein's foreign policy	224
<i>Нукутук О. А., Вознюк Е. В.</i>	Regional security system in Eastern Europe	227
<i>Вознюк Е. В., Веспалікова О. О.</i>	World leaders in cybersecurity	230
<i>Domaretska V. M.</i>	Information security of the country	234
<i>Voznyuk E. V., Voinkova A. O.</i>	The features of providing information security of European countries	236
<i>Dzhygalyuk N. I., Voznyuk E. V.</i>	Fake political information in the European Union	240
<i>Bakunets A. M.</i>	Nuclear influence of North Korea	244

Екологічне регіонаознавство в системі регіонаознавчої науки

<i>Ігнатишин В. В. Ігнатишин М. Б., Ігнатишин А. В. Кисельова О. О.</i>	Варіації параметрів геофізичних полів у Закарпатському внутрішньому прогині та їх зв'язок із екологічним станом регіону	247
	Ретроспективний аналіз та перспективи землекористування на тимчасово окупованій території Луганської області	251
<i>Тарасюк Н. А., Тарасюк Ф. П., Сидорчук М. М.</i>	Лісові екосистеми Волині в умовах сучасного клімату	253
<i>Паштепа К. Ю.</i>	Історія досліджень антропогенної перетвореності ландшафтів Черкаської області	257

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ, КОНЦЕПТУАЛЬНІ НАПРЯМИ Й ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ЗАВДАННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

УДК 911.3

І. В. Гукалова – доктор географічних наук,
провідний науковий співробітник відділу
суспільної географії Інституту географії
НАН України

ПРОБЛЕМАТИКА УРБАНІЗАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ЯКОСТІ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ: ДОСВІД МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

*Роботу виконано у відділі суспільної
географії ІГ НАНУ (м. Київ)*

Розглянуто підстави й аспекти включення тематики урбаністичного розвитку до всіх важливих документів і програм зі сталого розвитку. Визначено найбільш важливі хартії та програми, в яких інтегровані питання сталого розвитку міст та якості життя населення.

Ключові слова: урбанізація, сталий міський розвиток, якість життя населення, міжнародний досвід.

Gukalova I. V. Urbanization Topic in the Context of Quality of Population: Experience in International Cooperation. The grounds and aspects of incorporating the topics of urban development into all important documents and programs on sustainable development are considered. The most important agendas and programs are defined, in which issues of sustainable urban development and quality of life of the population are integrated.

Key words: urbanization, sustainable urban development, quality of life, international experience.

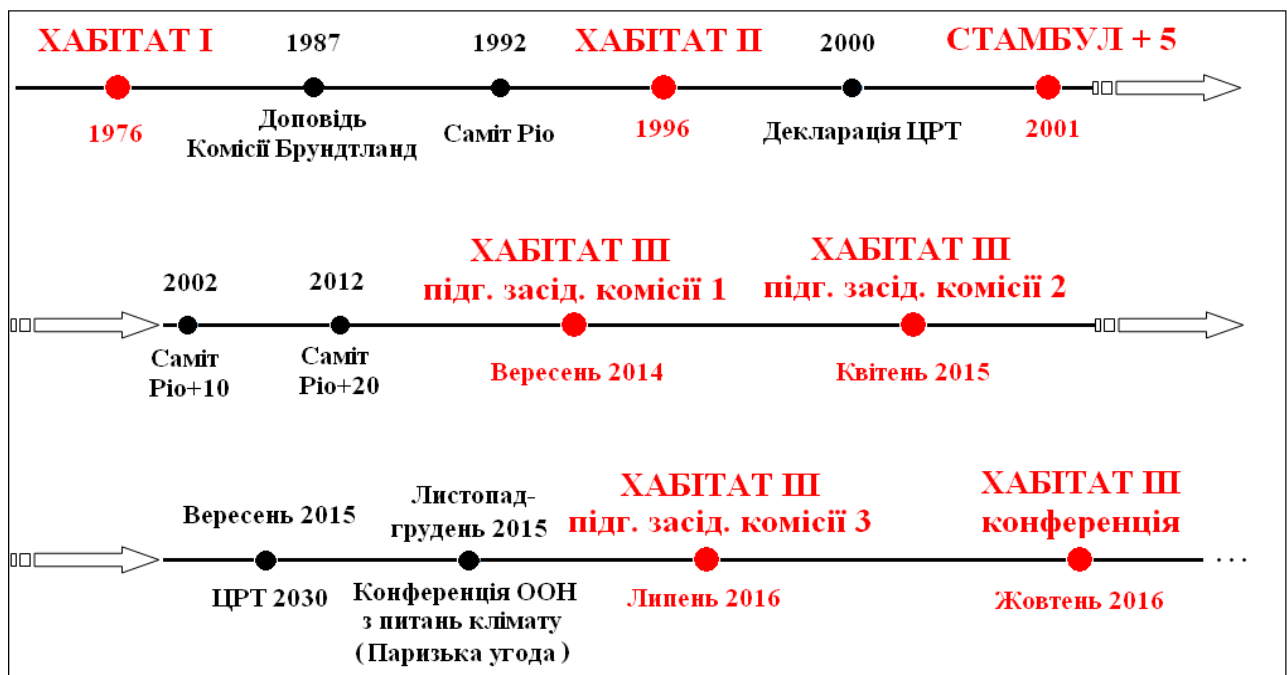
Урбанізація й розвиток суспільства нерозривно пов'язані, а світове співтовариство опікується пошуком способів забезпечення стійкого зростання міст як фокусів соціально-економічного життя. Урбанізація давно перетворилася на рушійну силу, джерело розвитку, що здатна кардинально змінювати життя людей, робити його більш насиченим, інтенсивним, комфортним, різноманітним. Разом із тим, прямування людей до міст і поширення міського способу життя викликає цілий клубок негативних наслідків. Саме тому проблеми урбаністичного поступу в останні десятиріччя розглядаються в рамках глобальної концепції сталого розвитку, а імплементація останньої в окремих країнах супроводжується трансформацією свідомості в бік «міського» мислення, міських ініціатив і проектів.

Однією з ідеологічних підвалин концепції сталого розвитку стала теорія «нульового зростання» від представників Римського клубу Дж. Форрестера та Дж. Медоуза [10], що звернула увагу суспільства на необхідність суттєвого обмеження споживання природних ресурсів, навіть за умов шаленого технологічного зростання. Ключовою ідеєю наступної концепції сталого розвитку стала ідея забезпечення достойної якості життя населення, що передбачає гармонійний розвиток економічної, екологічної та соціальної сфер життя людей.

Об'єднання основних аспектів життєдіяльності суспільства: економічного, соціального та екологічного (Tripple Bottom Line), а також узгодження їх між собою й переклад на мову конкретних заходів залишаються для всіх держав завданнями величезної складності. Оскільки найбільш інтенсивного прояву проблеми економічного, соціального та екологічного розвитку знаходять у містах та урбанізованому середовищі загалом, то проблеми урбанізації та міського розвитку справедливо включаються до угод й організаційних заходів глобального рівня. Міста розглядаються як «піонери» щодо впровадження результатів науково-технічного прогресу з метою формування конкурентоспроможної стратегічної перспективи розвитку регіонів та держав і забезпечення якісних стандартів життя населення [1].

Концепція сталого розвитку є капіталостворюючою концепцією, отже її імплементація дозволяє капіталізувати й людський потенціал, сконцентрований у містах різного розміру та значення. Принцип триєдиного підсумку орієнтує поселення, регіони й країни на створення додаткової вартості, з поліпшенням або підтримкою існуючого стану довкілля та соціального добробуту. У такій площині якість життя населення потрібно розглядати не як сукупність соціальних показників розвитку, а як системний об'єкт стратегії забезпечення збалансованого розвитку територій різного рівня, що пов'язує економічні, інвестиційні рішення із цільовими результатами покращення умов життя населення (передусім, екологічних).

Визнання урбанізації як процесу, який докорінним чином змінює спосіб та умови життя людей, а також виняткової ролі місцевої влади у процесі забезпечення збалансованого розвитку держав світу відображається на зростанні значення проблем міського розвитку, що проглядається через хронологію подій, пов'язаних із ініціативами, заходами та документами сталого розвитку (рис. 1).

Рис. 1. Проблематика урбанізації й міського розвитку в хронологічних рамках глобального співробітництва ООН (укладено за даними [12])

Із часів рішення про заснування Програми ООН із населених пунктів (ООН-Хабітат) минуло вже майже сорок років і відтоді актуальність міжнародного співробітництва з питань сприяння розвитку поселень (насамперед, міст) неухильно зростає. Загострення проблем урбанізації викликало появу низки міжнародних документів, у яких тема локального міського розвитку посідає чільне місце.

Конференції Хабітат тепер відбуваються раз на 20 років і визначають глобальний порядок денний для політики у сфері розвитку міст на різних територіальних рівнях. Хабітат I відбувся 1976 р. у Ванкувері (Канада), Хабітат II – у 1996 р. у Стамбулі (Туреччина), Хабітат III – 2016 р. у Кіто (Еквадор). Ключові зустрічі ООН із питань сталого розвитку, такі як Всесвітній саміт зі сталого розвитку у 2002 р. та Ріо+20 у 2012 р., послідовно підтверджували основні положення Програми Хабітат.

Із погляду інтегрування проблем якості життя населення у конкретні документи, слід особливо відзначити:

- Європейську хартію місцевого самоврядування, 1985 р., Страсбург [2];
- Стратегію європейського регіонального планування, 1988 р., Лозанна–Страсбург [9];
- «Порядок денний на XXI століття», 1992 р., Ріо-де-Жанейро [3];
- Хартію «Міста Європи на шляху до сталого розвитку» (Ольборзька хартія), 1994 р., Ольборг [7];
- «Порядок денний Хабітат II», 1996 р., Стамбул [4];
- Принципи сталого просторового розвитку Європейського континенту (СЕМАТ), 2000 р., Ганновер [5];
- Соціальну хартію міст-членів Союзу Балтійських міст, 2001 р., Росток [6];
- Нову програму урбаністичного розвитку, 2016 р., Кіто [12].

Принципи формування комфорту й сприятливих умов життя населення в рамках забезпечення сталого урбаністичного розвитку закладені у діяльність глобальної асоціації міст і місцевих урядів ICLEI – Local Governments for Sustainability (International Council for Local Environmental Initiatives) [11]. Аналогічні принципи закладені в систему координат для європейських стійких міст (The Reference Framework for Sustainable Cities: a European Vision) [8]. Із 2014 р. сталий міський розвиток є однією з ключових цілей стратегії регіонального розвитку «Європа 2020: стратегія розумного, стійкого і всеосяжного зростання».

Сучасна політика збалансованого розвитку міст і міської місцевості на сьогодні пов'язана із діяльністю, спрямованою на покращення якості життя міського та сільського населення (оскільки процес урбанізації вглиб означає поширення міського комфорту й міського способу життя на сільську територію). Дедалі більшу увагу привертає «цільовий» підхід – не новий для науки та практики, але істотно актуалізований Цілями тисячоліття 2030. Все це сприяє пошуку ключових оціночних індикаторів якості життя населення на всіх територіальних рівнях.

Стаття 27 Нового порядку денного міського розвитку, прийнятого на конференції Хабітат-3, стверджує про те, що національним, субнаціональним і місцевим органам управління та всім відповідним зацікавленим сторонам належить взяти на себе зобов'язання «сприяти рівному розподілу можливостей і переваг, які здатна запропонувати урбанізація й які дозволяють усім жителям, незалежно від того, живуть вони в організованих чи неорганізованих поселеннях, мати нормальне, гідне життя, що приносить задоволення, та повністю реалізувати свій людський потенціал» [12]. Найближчі два десятиліття ця програма буде спрямовувати широке коло акторів – держави, міста та регіональних лідерів, міжнародні організації, програми ООН та громадянське суспільство – в їх діяльності у сфері урбанізації. Ця програма неминуче стане основою політик та підходів, які впливатимуть на далеке майбутнє суспільства.

У зазначених вище міжнародних документах місто визнається центральним чинником соціального й економічного розвитку людства, центром суспільного життя та національної економіки, хранителем культури й традицій. Міста відіграють ключову роль у процесах зміни стилю життя населення, моделей виробництва й споживання, просторової структури розселення та розміщення виробництва. Водночас, місто несе відповідальність за екологічні проблеми людства та руйнацію природного капіталу. Урбанізація впливає на порушення соціальної, політичної,

архітектурної, ресурсної й екологічної рівноваги. З іншого боку, рівень міст – це найменший масштаб, у якому можливе конструктивне цілісне вирішення цих проблем. І міста не мають права експортувати свої проблеми та порушувати рівновагу в оточуючому їх середовищі.

В умовах активізації євроінтеграційних процесів впровадження політики сталого міського розвитку має стати невід'ємною складовою державної регіональної політики й в Україні. Узгодження глобальних, національних, регіональних та місцевих концепцій, стратегій та програм, зорієнтованих на сталий розвиток міст (територій) з урахуванням стратегічних цілей та орієнтирів політики сталого міського розвитку в світі, стратегічних цілей та орієнтирів європейської політики сталого регіонального розвитку, перспектив міждержавної, міжрегіональної співпраці України та ЄС у цій сфері потребують уваги й у напрямі індикативного підкріплення – пошуку критеріїв оцінки ступеня збалансованості міського розвитку з позицій якості життя населення.

Джерела та література

1. Аверкина М. Ф. Влияние теории устойчивого развития городов на теории урбанистики / М. Ф. Аверкина // Наук. зап. Нац. ун-ту «Острозька академія». Сер. : Економіка. – 2012. – Вип. 19. – С. 262–266.
2. Европейская хартия местного самоуправления, Страсбург, 15 окт. 1985 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=122&CM=1&CL=RUS>
3. «Повестка дня на XXI век», принята Конференцией ООН по окружающей среде и развитию, Рио-де-Жанейро, 3–14 июня 1992 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.un.org/russian/conferen/wssd/agenda21/>
4. Повестка дня Хабитат II. Принята конференцией ХАБИТАТ II., Стамбул, Турция, 3–14 июня 1996 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.un.org/russian/conferen/habitat/habagend.htm>.
5. Руководящие принципы устойчивого пространственного развития европейского континента, Ганновер, 7–8 сентября 2000 г. // Городское управление. – 2002. – № 10 (74). – С. 37–49.
6. Социальная Хартия городов-членов Союза Балтийских городов, принята на IV Генеральной конференции СБГ. – Росток, 13 октября 2001 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.ubc.net/commissions/Social_charters/SC_Russian.doc
7. Хартия «Города Европы на пути к устойчивому развитию» (Ольборгская хартия). Одобрена участниками Европейской Конференции по устойчивому развитию больших и малых городов Европы, Ольборг, Дания, 27 мая 1994 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.sustainable-cities.eu/upload/pdf_files/ac_russian.pdf
8. Council of European Municipalities and Regions [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ccre.org/activites/view/25#>
9. European Regional Planning Strategy, CEMAT, Strasbourg, 1988 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.coe.int/t/e/cultural_co-operation/environment/cemat/Presentation/
10. Meadows D. L. Dynamics of Growth / D. L. Meadows. – London, 1974. – 126 p.
11. Official site of the International Council for Local Environmental Initiatives [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.iclei.org/>
12. The New Urban Agenda [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://habitat3.org/the-new-urban-agenda>.

ЦЕНТРИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ: ВІД МІСТА ДО МЕТРОПОЛІСУ

Роботу виконано у секторі територіальної організації суспільства ІГ НАН України (м. Київ)

Розглядаються процеси еволюції центрів соціально-економічного зростання від великого міста до метрополісу. Підкреслюється значення адміністративних центрів у сучасних урбанізаційних процесах. Обґрунтовано важливість врахування закономірностей самоорганізації простору в плануванні напрямів розвитку міст.

Ключові слова: центри соціально-економічного зростання, метрополіс, велике місто, прилегла територія.

Shabashova L. Yu. The Centers of Social and Economic Growth: From City to Metropolises. Processes of evolution of the centers of social and economic growth from the big city to a metropolis are considered. Value of administrative centers in modern urbanization processes is underlined. Importance of laws of self-organizing of space in planning of directions of development of a city is proved.

Key words: centers of social and economic growth, metropolis, the big city, adjoining territory.

Згідно концепції полюсів соціально-економічного зростання багатофункціональним центрам належить ключова роль у соціально-економічному розвитку за рахунок накопиченого потенціалу та створення тісних взаємозв'язків з іншими поселеннями в регіонах. Особливу роль у цих процесах набувають адміністративні центри, які завдяки статусу є місцями акумулювання та перерозподілу людських, фінансових, енергетичних, матеріальних та інших ресурсів. Розуміння процесів взаємодії центрів соціально-економічного розвитку на різних рівнях територіальної організації суспільства дає змогу розробити обґрунтовані заходи ефективного використання ресурсів та можливі напрями підвищення ефективності їх управління.

Методика дослідження полюсів соціально-економічного зростання ґрунтується на концепції поліцентричного просторового розвитку, за якою центри соціально-економічної активності перебувають в ієрархічній супідрядності [2, с. 49] та полягає у застосуванні показників, що характеризують людські ресурси (чисельність і структура населення, економічна активність населення, інтенсивність міграцій), підприємництво як можливість реалізації бізнес-ініціативи, залучення матеріальних ресурсів (інвестиції в основний капітал та прямі іноземні інвестиції), введення в експлуатацію житла (соціальний показник, що характеризує умови життя населення). Важливим є також врахування рівня розвитку інфраструктури (виробничої, соціальної, інженерно-транспортної, ринкової, інформаційної тощо).

Особлива увага в ході дослідження приділена визначенню потенціалу багатофункціональних центрів як полюсів соціально-економічного зростання. Суспільно-територіальна система України характеризується достатньою кількістю таких центрів різного рівня: міжрегіонального, регіонального, субрегіонального, локального. Беззаперечним лідером і головною рушійною силою суспільних процесів є столиця м. Київ завдяки притоку інвестицій, іноземного капіталу та технологій. Взаємодія столиці з прилеглою територією відбувається передусім

через найбільші міста – міжрегіональні центри за рахунок наявності кваліфікованих людських ресурсів, необхідних для розвитку сучасних галузей економіки. Використання переваг економіко-географічного положення, високої якості людських ресурсів, розвинутої інфраструктури, сфери послуг, ринку праці забезпечує інвестиційну привабливість, а також більшу стійкість їх економіки в умовах сучасних викликів і кризових ситуацій.

Застосування розробленої методики дало змогу, зокрема, виявити важливість адміністративного статусу міст: обласні центри характеризуються більшим потенціалом, порівняно з іншими великими та середніми містами регіонів, що зумовлено функцією перерозподілу ресурсних потоків. Серед багатофункціональних міст, що не мають статусу обласного центру, найкращі передумови для формування полюсів соціально-економічного зростання склалися у найбільших промислово розвинутих містах.

Підвищення інвестиційної привабливості багатофункціональних центрів є необхідною умовою для зміцнення потенціалу, що можливо за рахунок розвитку сучасних інноваційних галузей, впровадження інноваційних форм організації діяльності, нових технологій. Становлення центру як полюсу соціально-економічного зростання передбачає поглиблення й диверсифікацію виробничих, управлінських, освітніх, технологічних та інших видів зв'язків, сприяння збереженню людського потенціалу прилеглої території та підвищення її освітньо-кваліфікаційного рівня для забезпечення можливостей взаємодії з центром, сприйняття імпульсів соціально-економічного розвитку.

Новою формою територіальної організації суспільства виступають метрополіси, тобто великі міста, котрі у процесі свого розвитку набувають метрополісних функцій (видів діяльності спрямованих на міжнародну взаємодію, інноваційність, креативність) різного рівня. Поряд із появою власне метрополісних функцій змінюється форма й значення традиційних міських функцій. Змінюється просторовий вираз базової функції міста – бути місцем розселення та життєдіяльності населення, що проявляється у зміні обрисів міста, його кварталів, функціональних зон. Важливе значення надається функціонуванню просторів міста, призначених для встановлення якнайбільшої кількості зв'язків – побутових, культурних, соціальних, інформаційних, економічних, політичних. Важливого значення набуває інфраструктура, що повинна забезпечувати різноплановість і масштабність зв'язків.

Відповідно змінюється характер взаємодії з прилеглою територією. Стадія, коли приміська зона виступає лише донором ресурсів для центру, повинна змінитися стадією співпраці, коли приміська зона пов'язана з центральним містом тісними зв'язками й функціонує як єдине просторове утворення, метрополісний ареал, для якого центральне місто виступає «диригентом» економічного та соціального розвитку [1, с. 29].

Не всі великі міста здатні сформувати метрополісні ареали. Це пов'язано із закономірностями самоорганізації простору: нерівномірність розподілу сприятливих умов і ресурсів призводить до концентрації провідних видів діяльності, можливостей, ресурсів, капіталу в окремих центрах. Великі промислові центри, що стали такими в індустріальну епоху завдяки розташованим в них промисловим гігантам, у перехідний період постали перед необхідністю оновлення зв'язків, зміни акцентів у територіальному управлінні: узгодження інтересів промисловості з прагненням до збалансованого розвитку території, забезпеченням належного рівня добробуту населення та екологічної рівноваги.

Метрополіси вищого рівня (світові міста, глобальні міста) можуть розвиватися лише у країнах, що досягли відповідного рівня соціально-економічного розвитку. Це пов'язано з середовищем функціонування міст, статусом країни на міжнародній арені, можливостями розширення та поглиблення зв'язків політичного,

економічного, соціального, культурного, інформаційного та іншого характеру. Така діяльність власне сконцентрована у містах, тому простежується залежність: формуються метрополісні центри – розвиваються й зміцнюються зв'язки, що позначається на міжнародних формах співпраці, розширенні можливостей забезпечення відповідного рівня добробуту населення. Сучасні великі міста в Україні переважно перебувають на етапі зміцнення позицій у процесах внутрішнього соціально-економічного розвитку.

Джерела та література

1. Метрополісні функції великих міст України: потенціал розвитку та перспективи реалізації : монографія / НАН України. Державна установа «Ін-т регіон. досліджень ім. М. І. Долішнього НАН України» ; наук. ред. М. І. Мельник. – Львів : ІРД НАНУ, 2016. – 552 с.

2. Підгрушний Г. П. Формування системи полюсів зростання в Україні як передумова її переходу до моделі поліцентричного просторового розвитку / Г. П. Підгрушний // Укр. геогр. журн. – 2017. – № 1. – С. 48–54.

УДК 911.3

К. Ю. Сегіда – кандидат географічних наук, доцент кафедри соціально-економічної географії і регіоназнавства Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;
О. О. Паталашка – магістрант кафедри соціально-економічної географії і регіоназнавства Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;
І. М. Курцева – інженер НДР кафедри соціально-економічної географії і регіоназнавства Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

МЕТОДИ ГЕОСТАТИСТИЧНОГО АНАЛІЗУ РЕГІОНАЛЬНОЇ ГЕОДЕМОГРАФІЧНОЇ СИТУАЦІЇ

Роботу виконано на кафедрі соціально-економічної географії і регіоназнавства факультету геології, географії, рекреації і туризму ХНУ ім. В. Н. Каразіна

Розглянуто сутність та особливості застосування методів геостатистичного аналізу регіональної геодемографічної ситуації. Представлено результати їх застосування на прикладі міст та районів Харківської, Полтавської та Сумської областей України як Північно-Східного регіону.

Ключові слова: населення, геодемографічна ситуація, просторовий аналіз, геостатистичний аналіз.

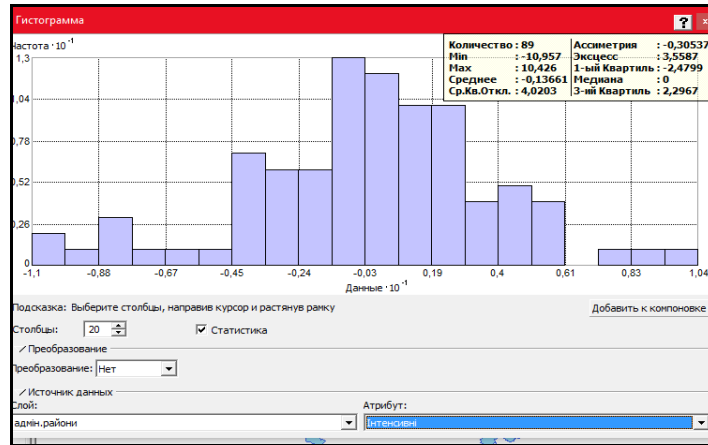
Sehida K. Y., Patalashka O. O., Kurtceva I. M. Methods of Geostatistical Analysis of Regional Geodemographic Situation. The essence and peculiarities of application of geostatistical analysis methods of regional geodemographic situation are considered. The results of their application are presented on the example of cities and administrative districts of Kharkiv, Poltava and Sumy regions of Ukraine.

Key words: population, geodemographic situation, spatial analysis, geostatistical analysis.

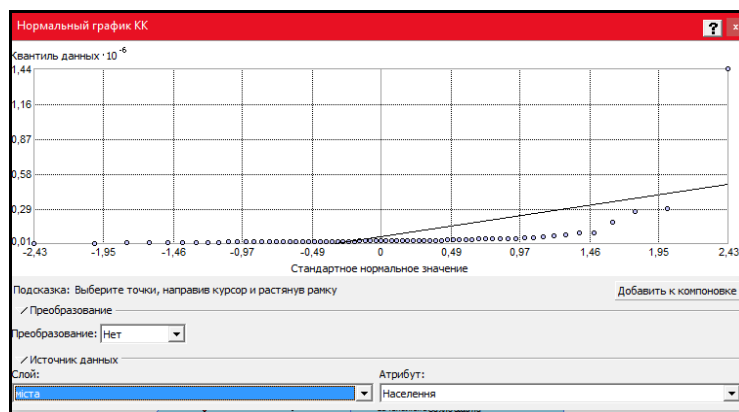
Процес геостатистичного аналізу полягає у побудові геостатистичних моделей – безперервних поверхонь, в основі яких лежить масив точкових даних. До складу сучасних ГІС входять модулі геостатистичного аналізу та моделювання. Такі модулі дають змогу досліджувати структуру дискретних даних, будувати моделі безперервних поверхонь, оцінювати значення змінної в точках, де немає визначених даних, вони або не збирались, або взагалі відсутні. Розглянемо приклад модулю *Geostatistical Analyst*, який входить до ГІС-пакету *ArcGIS*, та за його допомогою розглянемо, як подібний спосіб геостатистичного аналізу допомагає у дослідженні демографічних процесів певних територій: країни, області, району. Загалом, *Geostatistical Analyst*, належить до засобів, що об'єднують ГІС та геостатистику, адже він убудований у середовище ГІС. Така інтеграція є важливим кроком, вона дає широкі можливості кількісно описувати якості створених моделей. Побудова поверхонь за допомогою *Geostatistical Analyst* проходить такими етапами: дослідницький аналіз просторових даних; структурний аналіз даних; інтерполювання поверхонь із подальшою оцінкою результатів.

Використовуючи виміряні значення в опорних точках, за допомогою модуля *Geostatistical Analyst* стає можливим інтерполювання значень в інших точках у межах обраної території, для якої вимірювання не відбувались. Інструменти дослідницького аналізу просторових даних, що входять саме до цього модуля, використовуються для оцінки статистичних властивостей даних, таких як змінність просторових даних, їх залежність та глобальні тренди [2; 3]. *Geostatistical Analyst* дає змогу використання наступних засобів просторового аналізу: Гістограми (*Histogram*), Нормальний графік, або графік кватиль-кватиль (*Normal QQPlot*), Тренд-аналіз (*Trend Analysis*), Карта Вороного (*Voronoi Map*), Хмара варіограми/коваріації (*Semivariogram/Covariance Cloud*), Загальний графік КК (*General QQPlot*), Хмара взаємної коваріації (*Crosscovariance Cloud*). Визначимо як кожен засіб лягає в руслі дослідження геодемографічних явищ, продемонструємо на прикладі даних [1] у розрізі міст та районів Північно-Східного регіону України.

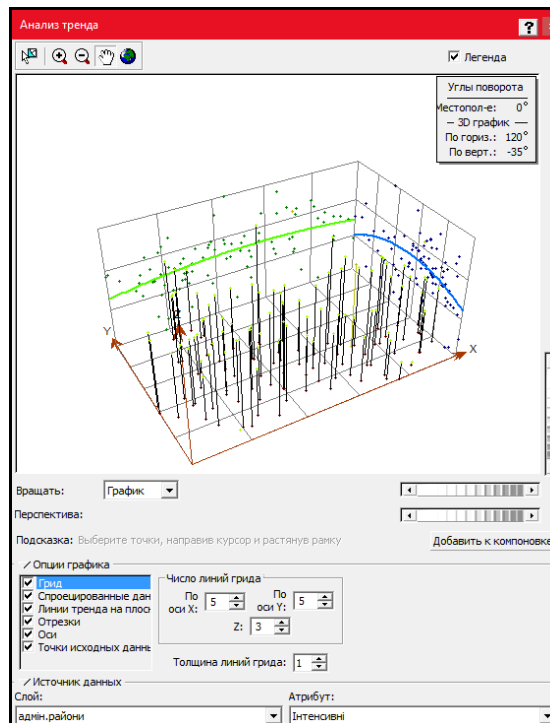
Головною особливістю використання методу побудови гістограми є отримання супутньої статистики, такої як кількість одиниць, що описується, мінімального та максимального значення, середнього значення, середнього квадратичного відхилення, медіани в одному вікні. До цього додається асиметрія, це та величина, що характеризує симетрію розподілу явища, та ексцес – міра гостроти піку розподілу випадкової величини (рис. 1). Виводяться значення першого кватриля (значення, що стоїть у кінці першої чверті впорядкованого за величиною ряду) та третього (в кінці третьї чверті). Нормальний графік, або графік кватиль-кватиль, є тим інструментом, що дає змогу порівнювати наскільки нормальним є розподіл наших даних відповідно до стандартного розподілу (рис. 2). Аналіз тренду в загальному розумінні представляє собою засіб візуалізації об'єктів у тривимірному просторі, сутність такого аналізу полягає в математичних прийомах, що, у свою чергу, засновані на апроксимації спостережуваних демографічних показників із метою виявити основну тенденцію в зміні характеристик таких даних на площині (або в розрізі, залежно від самих параметрів). Точки дослідження розміщуються в площині, утвореній осями x та y , а їхні атрибути, тобто значення яких вони набувають, мають додаткову координату z . Унікальна особливість такого аналізу в тому, що дані проектується на площину у вигляді діаграм розсіювання (рис. 3). Інструмент також оснащений іншими можливостями, що дають змогу повертати й змінювати перспективу всього зображення, розмір і колір точок і ліній, видалити площини й точки.

Рис. 1. Гистограма розподілу інтенсивності міграційних процесів в адміністративних районах Північно-Східного регіону України

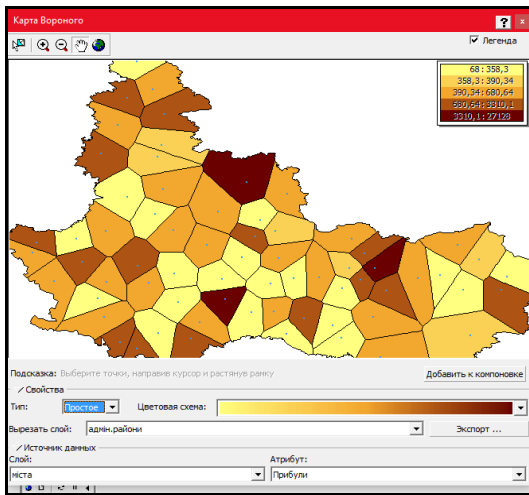

Рис. 2. Нормальный график квантиль-квантиль розподілу кількості населення за містами Північно-Східного регіону України

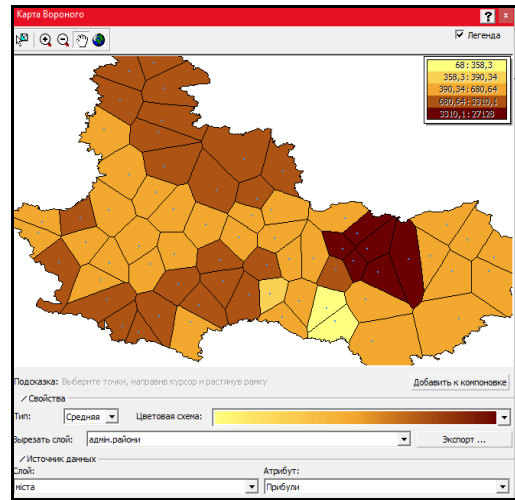

Рис. 3. Аналіз тренду розподілу кількості населення в розрізі міст Північно-Східного регіону України

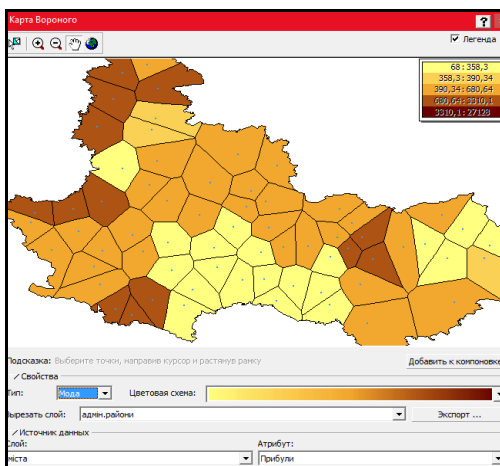
Побудова карт-поверхонь Вороного полягає у формуванні полігонів навколо обраних точок із даними. Полігони створюються так, що кожне місце розташування в межах полігону знаходиться до вибіркової точки цього полігону, ніж будь-яка інша вибіркова точка. Після створення полігонів, сусіди вибіркової точки визначаються також, як і будь-яка інша вибіркова точка, чий полігон межує з полігоном обраної вибіркової точкою. Карта-поверхня Вороного передбачає такі методи призначення обчислених значень полігонів (рис. 4). Карті Вороного доцільно застосовувати для просторового аналізу геодемографічних показників, адже статистичні дані, що використовуються при дослідженнях утворюють площину точок, яка чудово вписується в процес виділення полігонів, що об'єднують показники в класи (групи) для проведення аналізу на територіальну схожість та відмінність їх розподілу.

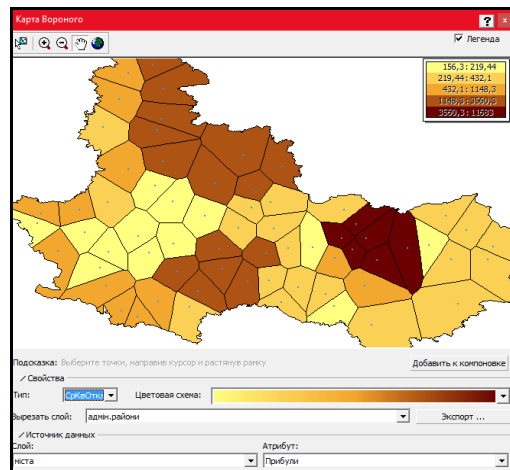
Рис. 4.1. Просте значення: значення, яке призначається полігону, є значенням, зафіксованим у локальній точці в межах цього полігону

Рис. 4.2. Середнє значення: значення, яке призначається полігону, є середнім значенням, обчисленим для полігону та його сусідів

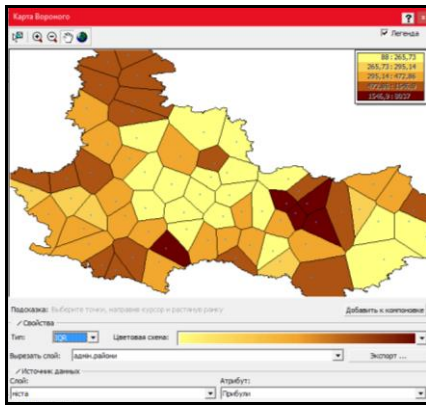

Рис. 4.3. Максимальна щільність розподілу: всі полігони категоризуються за допомогою п'яти класових інтервалів. Значення, яке призначається полігону, є модою полігону та його сусідів

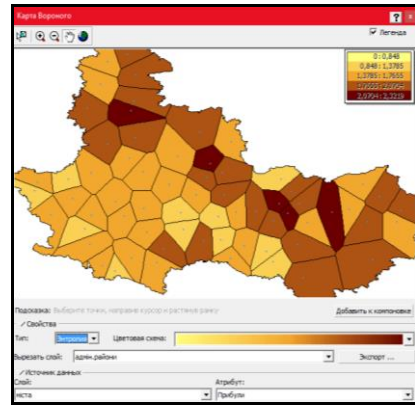

Рис. 4.4. Середнє квадратичне відхилення: значення, яке призначається полігону, є стандартним відхиленням, обчисленим із полігону та його сусідів

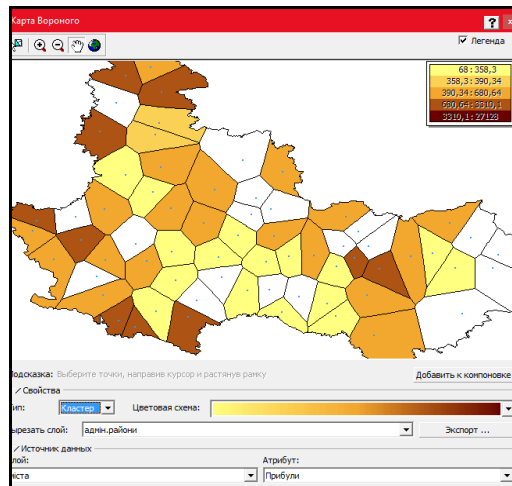

Рис. 4.5. Міжквартильний розмах: перший і третій квартилі обчислюються з щільності розподілу полігону та його сусідів. Значення, яке призначається полігону, є міжквартильним розмахом, яке обчислено шляхом віднімання значення першого квартилю зі значення третього квартилю

Рис. 4.6. Ентропія: всі полігони категоризуються за допомогою п'яти класів на підставі природного угруповання значень даних (малі квантілі). Значення, яке призначається полігону, є ентропією, обчисленою для полігону та його сусідів. Мінімальна ентропія виникає, коли полігони розташовані в одному класі та навпаки

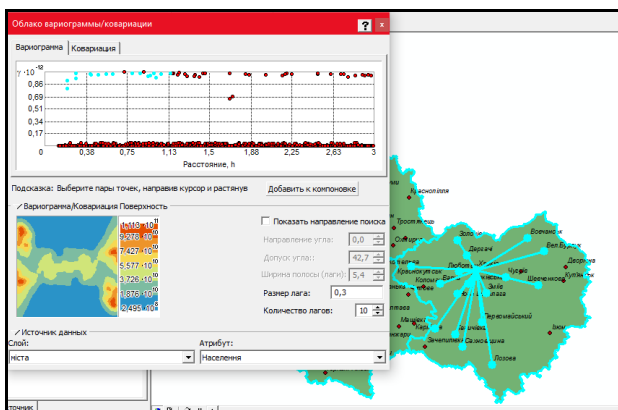

Рис. 4.7. Скупчення: всі полігони категоризуються за допомогою п'яти класових інтервалів. Якщо класовий інтервал полігону відрізняється від кожного з його сусідів, полігон позначається сірим кольором і поміщається в шостий клас, щоб відрізнити його від його сусідів

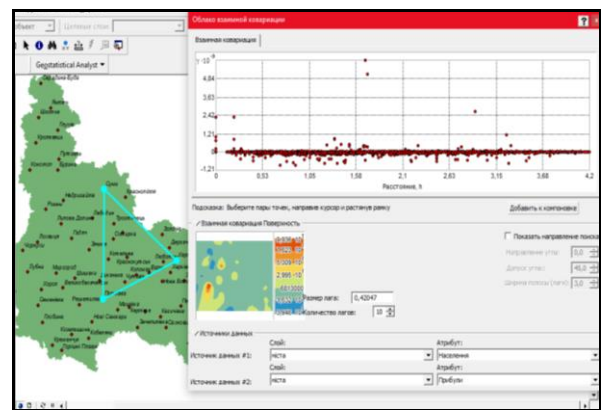
Рис. 4. Карти Вороного, складені різними методами (за даними міграції населення в розрізі адміністративних районів Північно-Східного регіону України)

Інструмент хмара варіограмми/коваріації дає підстави аналізувати автокореляції в наборі даних. Загалом варіограмма визначається як значення математичного очікування середнього відхилення значення змінних, віддалених одна відносно одної на певну відстань, а коваріація – це числова характеристика спільного розподілу випадкових величин, що дорівнює математичному очікуванню відхилень випадкових величин від їх математичних очікувань. Практично у геодемографічних дослідженнях цей інструмент можна використати для пошуку відношень між точками. На наведеному нижче рисунку (рис. 5) можна обрати всі пари розташування, що розміщені на певній відстані один від одного, точки, віддалені на відстань як на хмарі варіограмми. Загальний графік КК, на відміну від розглянутого вище нормального графіку КК, будується за двома атрибутами точок.

Загальний графік КК дає змогу оцінити схожість розподілів двох наборів даних. Такі графіки створюються так само, як і нормальні графіки КК. Єдиною відмінністю є можливість використання будь-якого набору даних в якості другого набору даних. Якщо набори даних мають однакові розподіли, точки на загальному графіку КК вишикуються в пряму (під кутом 45 градусів) лінію. У дослідженні демографічних процесів можна використовувати загальні графіки КК, наприклад, для визначення однаковості розподілу прибуття мігрантів та загальної чисельності населення, тобто чи є міста з більшим числом мешканців територіальними одиницями, куди спрямовані основні потоки мігрантів. Останнім інструментом пакету *Geostatistical Analyst*, який ми хочемо розглянути й проаналізувати можливі варіанти його застосування, є хмара взаємної коваріації. Вона демонструє залежність одного явища від іншого, тобто їх коваріацію. На прикладі тих самих показників прибуття мігрантів та загальної чисельності населення, помітно, що вони мають пряму залежність одна від одної (рис. 6).

Рис. 5. Варіограма, пари розташування (за даними населення в розрізі міст Північно-Східного регіону України)

Рис. 6. Хмара взаємної коваріації кількості населення та прибулих жителів у розрізі міст Північно-Східного регіону України

Через застосування інструментів моделювання, що включає *Geostatistical Analyst*, можна прийти до висновку, що включення цього модулю до складу ГІС-платформи та доступність широкому колу користувачів робить процес просторового аналізу геодемографічної ситуації можливим із будь-якого погляду та відповідно встановленого користувачем предмету дослідження. За його допомогою можна не лише вивчати й демонструвати наявні дані, а й прогнозувати вірогідні значення в точках, де відсутні вихідні дані. Він дає змогу проводити порівняння й зіставлення величин відносно одна одної та за результатами говорити про нормальність розподілу того, чи іншого демографічного показника, визначати ступінь їх залежності між собою. Окрім того, цей модуль робить можливим дослідження трендів та здійснювати їх аналіз, відповідно, а його інструменти можуть широко використовуватись у геодемографічних дослідженнях.

Джерела та література

1. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
2. Костріков С. В. Теоретична і прикладна геоінформатика : навч. посіб. для студ. геогр., геолог. та еколог. спеціальностей ун-тів / С. В. Костріков, К. Ю. Сегіда. – Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2015. – 672 с.
3. Світличний О. О. Основи геоінформатики : навч. посіб. / О. О. Світличний, С. В. Плотницький. – Суми : Університет. книга, 2006. – 296 с.

ОСНОВНІ НАПРЯМИ, ЗАВДАННЯ ТА ПРОБЛЕМИ ГЕОГРАФІЧНОГО РЕГІОНОЗНАВСТВА

УДК 911.375:911.372.32(477.8)

О.-М. Ю. Кольчак – аспірант кафедри
географії України Львівського
національного університету
імені Івана Франка

ВИДІЛЕННЯ МЕЖ МІСЬКОЇ АГЛОМЕРАЦІЇ: СУЧАСНІ ПРИКЛАДИ В УКРАЇНСЬКІЙ І ЗАКОРДОННІЙ ЛІТЕРАТУРІ

*Роботу виконано на кафедрі географії
України ЛНУ ім. І. Франка
Науковий керівник: Р. М. Лозинський –
доктор географічних наук, професор,
завідувач кафедри географії України
ЛНУ ім. І. Франка*

На основі аналізу української та закордонної літератури проаналізовано конкретні приклади делімітації меж агломерацій. Встановлено найважливіші чинники формування міської агломерації. Наведено основні критерії виділення меж міської агломерації.

Ключові слова: міська агломерація, межі агломерації, метод ізохрон, коефіцієнт розвиненості.

Kolchak O.-M. Yu. Delimitation of the City Agglomeration: Modern Examples in Ukrainian and Foreign Literatures. The main factor in the formation of urban agglomeration is established. The main criteria for allocating the boundaries of urban agglomeration are defined. The allocation of the boundaries of specific urban agglomerations on the basis of the analysis of Ukrainian and foreign literature are considered.

Key words: urban agglomeration, boundaries of agglomeration, method izochron, coefficient of development.

На сучасному етапі в світі основними центрами розвитку суспільства є міста. Зважаючи на швидкі темпи урбанізації виникають нові системи розселення. Такими системами розселення є міські агломерації. Згідно різних закордонних досліджень, міська агломерація є оптимальною формою розселення, яка зумовлює покращення якості життя населення. Станом на початок 2017 р. у світі нараховується понад 500 агломерацій, населенням яких перевищує один мільйон осіб. Такі агломерації мають назву мегалополіси, в зарубіжній літературі їх називають «urban-агломерація». Значно більше існує агломерацій із населенням менше одного мільйона осіб, щодо них використовують термін «town-агломерація». Важливим є визначення меж кожної агломерації для дослідження таких форм розселення та прогнозу перспектив їх функціонування і розвитку.

Поняття «міська агломерація» достатньо глибоко вивчене українськими та зарубіжними вченими. В науковій літературі є багато визначень поняття агломерації, однак усіх їх поєднує важливий чинник формування такої системи розселення, а саме – інтенсивні зв'язки між поселеннями, що входять до складу агломерації. Сучасні науковці часто дають визначення міської агломерації як системи територіально сполучених й економічно взаємопов'язаних населених пунктів,

об'єднаних стійкими культурно-побутовими, виробничими зв'язками, загальною соціальною та технічною інфраструктурою.

Виокремлюють такі критерії виділення меж міської агломерації: величина ядра, щільність міського населення, розвиненість зовнішньої зони, час на подолання відстані між містами (метод ізохрон), інтенсивність зв'язків між ядром і зовнішньою зоною, інтегральні критерії, що характеризують агломерацію загалом тощо.

Проаналізуємо деякі конкретні приклади виділення міських агломерацій. Межі Харківської міської агломерації встановив у своїй праці Л. А. Биченко [1]. Її виділено за такими критеріями: величина ядра, час на подолання відстані між містами, щільність населення, коефіцієнт розвиненості. Встановлено, що це моноцентрична агломерація, яка сформувалася навколо міста Харків. До агломерації включено шість міст та двадцять одне селище міського типу. Загальна кількість населення Харківської агломерації становить 2097,1 тис. осіб, серед них міське населення налічує 1846,2 тис. осіб, а сільське – 250,9 тис. осіб. У складі агломерації виділяють її ядро (центральної частини) й зовнішню (периферійну) зону. На основі розрахунку коефіцієнту розвитку міських агломерацій Харківська агломерація характеризується як розвинена. Харківська міська агломерація сформована відносно пропорційно, розселення мешканців по її території є доволі оптимальним [1].

І. Л. Резніков проаналізував зміни меж Санкт-Петербурзької міської агломерації за період із 2005 до 2015 рр. і, відповідно, виявив нові межі агломерації [3]. Він використовував у дослідженні такі критерії: щільність міського населення, метод фактичної міської межі, виділення підсистем агломерації, час на подолання відстані між містами та інтегральні критерії. Автор характеризує Санкт-Петербурзьку агломерацію як моноцентричну, що сформувалася навколо однойменного міста. В складі міської агломерації виділяють ядро, приміську зону, перший пояс Санкт-Петербурзької агломерації та другий пояс Санкт-Петербурзької агломерації. Ядро агломерації включає територію Санкт-Петербурга в межах суцільної забудови з високою щільністю населення. Території розмішені за межами ядра агломерації є приміською зоною. До першого поясу Санкт-Петербурзької агломерації належать населені пункти, що тяжіють до міста: приміська зона, а також території Ленінградської області, які об'єднані з ядром в складну багатокомпонентну динамічну систему з інтенсивними економічними, транспортними та культурними зв'язками. Другий пояс – це населені пункти, що знаходяться в зоні впливу ядра агломерації, а саме території Ленінградської області й сусідніх регіонів, що володіють інтенсивними економічними, транспортними та культурними зв'язками, але з різних причин не пов'язані з ним щоденними масовими маятниковими трудовими міграціями [3].

На підставі критеріїв, розроблених Г. Лаппо і П. Полянном, зроблено спробу обґрунтування меж Мінської агломерації. Ядром агломерації є місто Мінськ. У межах агломерації виділяється дванадцять міських населених пунктів (міста-супутники), які характеризуються щоденною маятковою міграцією з містом-ядром. Також виділено три пояси транспортної доступності: перший – з ізохроною 30 хвилин до центру міста, другий – до 1 години, третій – до 1,5 години. Зона виділеної Мінської агломерації охоплює територію дванадцяти адміністративних районів Мінської області, один район Гродненської області й один район Брестської області. За виділеною П. Полянном шкалою розвиненості міських агломерацій Мінська агломерація відноситься до класу розвинених [2].

Статистика Канади виділяє особливий вид географічних об'єктів: переписні метрополії й переписні агломерації. Вони складаються з одного або декількох сусідніх муніципалітетів, розташованих навколо великого міського ядра. Переписна метрополія повинна мати загальну чисельність населення не менше 100 тис. осіб, з яких понад 50 тис. повинні жити в ядрі. В ядрі переписної агломерації повинно проживати не менше 10 тис. осіб. Для того, щоб бути включеним у переписну

метрополію або переписну агломерацію, сусідні муніципалітети повинні мати високий ступінь інтеграції з ядром. Ця інтеграція вимірюється маятниковою міграцією на підставі даних попереднього перепису населення (питання про місце роботи). Якщо переписна метрополія або переписна агломерація має більше одного ядра, то додаткові ядра називаються вторинними. При злитті переписної агломерації з метрополією ядро колишньої агломерації стає вторинним ядром метрополії. Крім ядра, зона агломерації складається з передмістя та сільської зони. Передмістя включає в себе всі населені пункти в межах метрополії або агломерації, які мають населення менше 10 тис. осіб і не є суміжними з основним або вторинним ядром. Всі території в межах агломерації, що не класифікуються як ядро або передмістя, відносяться до сільської місцевості [4].

У США виділяють стандартні метрополітенські статистичні ареали, що й є міською агломерацією. Вони створюються навколо головного міста, яке повинно налічувати не менше 50 тис. мешканців, й об'єднані трудовими зв'язками, щільністю населення та безперервністю міської забудови. Якщо головне місто налічує менше ніж 50 тис. осіб, то такий ареал називають мікрополітенським.

У Китаї міські агломерації виділяють за такими основними факторами: кількість міст має бути не менше трьох й одне з цих міст має бути центральним, рівень урбанізації повинен складати 50 %, чисельність населення дорівнювати 20 млн осіб, а рівень ВВП на душу населення – 3 тис. доларів США [5].

Наведені приклади виділення міських агломерацій у світі дають змогу встановити, що на Заході критерії виділення агломерацій встановлюються органами статистичних служб, які відстежують динаміку агломераційних ефектів упродовж тривалого часу. За основу виділення таких систем розселення покладена сила тяжіння міст до ядра агломерації за ознакою інтенсивності трудової міграції населення та безперервністю міської забудови. В українській науці відсутня єдина методика виділення меж міських агломерацій, науковці вибирають їх залежно від власної розробленої методики. Існує значна кількість критеріїв для виділення меж таких агломерацій. Найчастіше використовують такі критерії: щільність міського населення, величина ядра, час на подолання відстані між містами, інтенсивність зв'язків між населеними пунктами, безперервність міської забудови та коефіцієнт розвиненості міської агломерації.

Джерела та література

1. Биченко Л. А. Проблеми розвитку Харківської міської агломерації / Л. А. Биченко // Наука й економіка. – 2012. – № 4 (28). – С. 334–339.
2. Озем Г. З. К вопросу о выделении границ Минской агломерации / Г. З. Озем, И. И. Запрудский // Географические науки в обеспечении стратегии устойчивого развития в условиях глобализации : материалы междунар. науч.-практ. конф. 25–28 октября. – Минск : Изд. центр БГУ, 2012. – С. 109–112.
3. Резников И. Л. Выявление границ Санкт-Петербургской городской агломерации / И. Л. Резников // Вестник СПбГУ. Науки о Земле. – 2017. – № 1. – С. 89–103.
4. Управление городскими агломерациями : учеб. пособ. / И. В. Волчкова, А. М. Елисеева, М. Н. Данилова, Л. Л. Лычагина, Н. Н. Минаева, Ю. В. Подопригова, Е. В. Уфимцева, Н. Р. Шадейко. – Томск : Изд-во Том. гос. архит.-строит. ун-та, 2015. – 100 с.
5. Pacione M. Urban Geography: A global Perspective / M. Pacione. – London, 2005. – 744 p.

РЕГІОНАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЛЯ ПОТРЕБ ЗБАЛАНСОВАНОГО МІСЬКОГО РОЗВИТКУ

Роботу виконано в Інституті географії НАН України

Регіональні дослідження проблем сталого міського розвитку є особливо ефективними при інтенсивному обміні інституційним досвідом врядування між містами з різних за рівнем розвитку регіонів. Це стосується всіх складників сталого збалансованого розвитку: економічного, соціального й екологічного. Особливо інтенсивно обмін досвідом у галузі збалансованого міського розвитку відбувається нині між західними та східними регіонами Європи. Останніми роками й Україна активно долучається до цих процесів.

Ключові слова: регіональні дослідження, місто, збалансований міський розвиток.

Mozghovyi A. A. Regional Studies for the Needs of Sustainable Urban Development.

Based on human geographical analysis of possible sustainable urban development was established the necessity of inculcate of policy on new base to keep resources and urgency of measures concerning preserving, resumption and protection of all kinds of resources and improvement of city environment and surrounding.

Key words: regional studies, city, sustainable urban development.

Інтегрований розвиток населених пунктів часто виступає однією з провідних тем при обговоренні в наукових колах можливостей глобального переходу сучасної цивілізації до моделі сталого розвитку. Сьогодні не уявляється можливим ведення професійної дискусії з проблематики сталого розвитку без участі фахівців-урбаністів. Концепція сталого розвитку населених пунктів розвинулася в самостійну галузь, як теоретичної, так і прикладної спрямованості, що сприймається нині науковою громадськістю як природна й невід'ємна частина парадигми сталого економічного, соціального та екологічного розвитку нашої планети.

Заради справедливості також зауважимо, що концепція сталого розвитку населених пунктів не завжди посідала те гідне місце серед різних аспектів сталого розвитку, яке належить їй сьогодні. Зі Стокгольмського саміту 1972 р. й аж до Хабітат II в 1996 р. питання сталого розвитку населених пунктів перебували на периферії уваги міжнародної наукової громадськості. Хоча сприянню сталому розвитку населених пунктів у «Порядку денному на XXI століття» присвячено окремий розділ [6], однак цей документ не містить визначення цього поняття й присвячений переважно питанням ефективного управління та планування розвитком населених пунктів. Більше того, «Йоганнесбурзька декларація зі сталого розвитку» [5], як і «План виконання рішень» [2], прийняті на Йоганнесбурзькому саміті в 2002 р., також не містять його серед своїх положень, пов'язаних зі сталим розвитком населених пунктів.

Таким чином, із моменту ствердження планетарної концепції сталого економічного, соціального та екологічного розвитку мало минути досить багато часу, перш ніж збалансованість розвитку населених пунктів набула притаманний їй сьогодні рівень проблемної актуальності, а головне – осмислення її змістової частини. Це пояснюється цілою низкою причин, як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. Вони пов'язані як із закономірностями розвитку наукового знання, так і з причинами організаційного характеру.

Не маючи наміру зайвий раз акцентувати на актуальності наукових пошуків в області стійкості розвитку населених пунктів, все ж зауважимо, що ця проблема сьогодні набуває якоїсь нової смислової наповненості – в часи, коли відбувається становлення нового планетарного етапу урбанізації й глобальної трансформації способу життя людства.

Підсумковий документ Конференції ООН зі сталого розвитку «Майбутнє, якого ми хочемо» (20–22 червня 2012 р., м. Ріо-де-Жанейро, Бразилія) в його розділі «Рамкова програма дій та наступні заходи» містить окремий розділ «сталі міста й населені пункти» (пп. 134–137). У документі відзначено «необхідність застосування цілісного підходу до урбанізації та розвитку населених пунктів» [1].

У вересні 2015 р. в рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку відбувся Саміт ООН для прийняття Порядку денного в галузі розвитку на період після 2015 р. Саміт розглядався світовою спільнотою як подія історичного значення. Проблематика Саміту охоплювала всі аспекти соціально-економічного розвитку, конкурентоспроможності країн, екологічної та енергетичної безпеки, глобального партнерства для розвитку, а обсяг ґрунтовної підготовчої роботи не мав прецедентів в історії.

Після Саміту перед країнами-членами ООН постали нові завдання адаптації визначених на глобальному рівні цілей та їх моніторингу. Зокрема на період 2016–2030 рр. було визначено 17 глобальних цілей, що вміщують 169 конкретних завдань. Серед глобальних цілей одинадцятю за ліком є така: «Зробити міста й поселення інклюзивними, безпечними, життєстійкими та сталими» [7]. Зокрема пропонується підтримувати позитивні економічні, соціальні та екологічні зв'язки між міськими, приміськими й сільськими районами на основі підвищення якості планування національного та регіонального розвитку, що має перспективи широкого залучення досвіду фахівців-географів. Також серед іншого до 2030 р. планується максимально можливо розширити масштаби відкритої для всіх й екологічно стійкої урбанізації, а також можливості для комплексного та сталого планування населених пунктів й управління ними на основі якнайширшої замученості всіх зацікавлених сторін [7].

Таким чином, у країнах світу розпочалася робота з досягнення цілей сталого розвитку, а також відповідних завдань та показників для моніторингу досягнення цілей.

Переходячи від загальних питань міського розвитку до національного рівня дослідження, зауважимо, що Україна є сьогодні високоурбанізованою країною. Хоча за офіційними даними в міських поселеннях нашої країни проживає понад 69 % населення (на 01.01.2016 р.) [10], цей показник не відображає реальних наслідків урбанізації, тому що спирається на формальну ознаку адміністративної реєстрації місця проживання громадян. За експертними оцінками, рівень урбанізованості України давно вже досяг 75 %, тобто фактично країна за цим показником перебуває в числі найбільш урбанізованих націй. Природно, що й усі проблеми та негативні наслідки урбанізації мають гострий прояв в Україні.

Усі попередні періоди трансформаційних процесів в Україні, особливо в останні роки, призвели до стійкого скорочення чисельності її населення внаслідок міграцій і зниження показників природного відтворення, вираженої диспропорції соціально-економічного розвитку міст, сіл і регіонів, до корінної зміни структури виробництва, порушення певних еволюційних процесів урбанізації та субурбанізації, розвитку приміських зон великих міст, занепаду багатьох міських поселень – і все це на тлі старіння основних фондів виробництва, а також виробничої, транспортної та технічної інфраструктури. Інтереси приватних інвесторів (особливо олігархів) «розірвали» внутрішню структуру планування у великих містах. Без сумніву, всі ці процеси істотно змінили обличчя українських міст.

Оцінюючи результати виконання Україною завдань, визначених «Порядком денним на XXI століття», необхідно відзначити, що цілі щодо забезпечення

населення належним житлом не було й не буде досягнуто в найближчому майбутньому [3]. Можна також констатувати відсутність істотного прогресу в сприянні раціональному територіальному плануванню в містах, а також у створенні належної інфраструктури у сфері охорони навколишнього природного середовища до 2025 р. [3]. Тому є вагомим побоювання, що рішення підсумкових документів Ріо+20, що стосуються сталих міст, не будуть реалізовані в Україні навіть у найближчі десятиліття.

Однак, ми можемо говорити й про деякі зрушення в реалізації глобальних рішень на національному рівні. Хоча в Україні протягом двадцяти років, що минули з часу першої конференції ООН зі сталого розвитку, так і не була прийнята національна стратегія сталого (збалансованого) розвитку, однак основні положення сталого розвитку України вже опрацьовані й узагальнені науковцями й громадськими діячами, що знайшло своє відображення у відповідній монографічній праці [4].

Принагідно зауважимо, що в державній «Концепції сталого розвитку населених пунктів» зафіксовано визначення сталого (збалансованого) розвитку населених пунктів. Відповідно до цього нормативного документа, під сталим розвитком населеного пункту слід розуміти «соціально, економічно й екологічно збалансований розвиток міських і сільських поселень, спрямований на створення їх економічного потенціалу, повноцінного життєвого середовища для сучасного і майбутніх поколінь на основі раціонального використання ресурсів...» [8].

Таким чином, законодавче визначення сталого розвитку населених пунктів базується на ресурсному підході, що значно звужує засяг цієї справи й призначення. На нашу думку, під сталим міським розвитком слід розуміти соціально, економічно та екологічно збалансовані зміни суспільно-територіальної системи міста, спрямовані на максимально повну реалізацію всіх складових його потенціалу розвитку та запобігання можливим тенденціям погіршення якості життя населення.

Практичний досвід таких організацій, як Програма розвитку ООН засвідчив, що залучення громадян до управління місцевим розвитком є ефективним способом вирішення соціально-економічних проблем міських населених пунктів.

Зокрема «Муніципальна програма врядування та сталого розвитку», що впроваджувалася ще у 2004–2008 рр. Програмою розвитку ООН в Україні (ПРООН), була націлена на вирішення місцевих проблем за широкої участі громад. «Муніципальна програма врядування та сталого розвитку» була головно спрямована на сприяння сталому розвитку та демократичному місцевому врядуванню для покращення надання місцевих громадських послуг у містах України [9].

Слід зазначити, що механізми вирішення муніципальних проблем вже давно розроблені та успішно впроваджуються у країнах світу. Тому важливим напрямом виведення міст України з соціально-економічної та екологічної кризи й забезпечення сталого муніципального розвитку є переймання передового світового досвіду та його адаптація до місцевих особливостей.

Згадувана програма за короткий період часу на практиці показала ефективність запропонованого нею механізму сприяння процесу децентралізації й довела, що можна успішно реалізовувати проекти територіальних громад на місцях, не чекаючи повноцінного проведення урядом реформ, у т. ч. адміністративної.

ПРООН на основі світового досвіду розробила й упровадила механізм забезпечення розвитку на місцевому рівні такими шляхами: мобілізації громадян; формування дієздатних громад, здатних вирішувати власні проблеми на основі планування за широкої участі своїх членів, самопомоги, громадсько-приватного партнерства; розробки і проектів громад та їх впровадження на засадах співфінансування; залучення молоді до управління місцевим розвитком як найбільш

перспективної групи людських ресурсів, майбутніх керівників міст, районів, регіонів та держави.

Досвід цієї програми засвідчив, що залучення громадян до управління місцевим розвитком на основі розбудови інституційного потенціалу, забезпечення людського розвитку та активізації й сприяння реалізації місцевих ініціатив покращує середовище проживання, підвищує якість громадських послуг, сприяє екологічній безпеці та створює умови для сталого розвитку території [9].

Принагідно зауважимо, що регіональні дослідження проблем сталого міського розвитку є особливо ефективними при інтенсивному обміні інституційним досвідом врядування між містами з різних за рівнем розвитку регіонів. Це стосується всіх складових сталого збалансованого розвитку: економічної, соціальної й екологічної. Найбільше прикладів взаємодії між містами ми можемо знайти серед європейських регіонів. Особливо інтенсивно обмін досвідом у галузі збалансованого міського розвитку відбувається між західними та східними регіонами Європи. Останніми роками й Україна активно долучається до цих процесів.

Так, нещодавно (01.12.2017 р.) під час українсько-німецького наукового форуму у Львові відбулася презентація новоствореної мережі міст, що складається з Гайдельберга, Києва, Львова, Лейпцига, Миколаєва, Нюрнберга, Оснабрюка та Харкова [11]. Подібні міські мережі, що покликані сприяти встановленню прямих «горизонтальних» зв'язків між міськими громадами для обміну досвідом у галузі інтегрованого міського розвитку, є невід'ємною передумовою для переходу до сталого збалансованого міського розвитку.

Джерела та література

1. Будущее, которого мы хотим. Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей ООН 66/288. – NY : UN Distr. ; General. – 11.09.2012. – 68 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/476/12/PDF/N1147612.pdf?OpenElement>
2. Йоханнесбургская декларация по устойчивому развитию [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.un.org/ru/documents/declconv/declarations/decl%20wssd.shtml>
3. Лісовський С. А. Проект доповіді до конференції ООН зі сталого (збалансованого) розвитку Ріо+20 / С. А. Лісовський, Г. Б. Марушевський, П. Г. Павличенко, Л. Г. Руденко, Т. В. Тимочко. – К. : Центр еколог. освіти та інформації, 2012. – 60 с.
4. Модель сталого розвитку для України: системний підхід, методологія переходу. – Одеса : УПРЕЕД НАН України, ІГ НАН України, 2012. – 59 с.
5. План выполнения решений Всемирной встречи на высшем уровне по устойчивому развитию. – A/CONF.199/20 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.un.org/russian/%20conferen/%20wssd/docs/plan%20wssd.pdf>
6. Повестка дня на XXI век / Глава 7. Содействие устойчивому развитию населенных пунктов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.un.org/ru/%20documents/declconv/%20conventions/agenda21ch7.shtml>
7. Преобразование нашего мира: Повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 года. Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей ООН 70/1. – NY : UN Distr. ; General. – 25.09.2015. – 44 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld>
8. Про концепцію сталого розвитку населених пунктів: Постанова Верховної Ради України // Офіційний вісник України. – К., 2000. – № 1. – С. 29–40.
9. Сталий розвиток міст за участю громад: уроки з досвіду впровадження «Муніципальної програми врядування та сталого розвитку». – К. : ПРООН/МПВСР, 2008. – 48 с.
10. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2016 / відп. за випуск Тимошенко Г. М. / Держ. служба статистики України. – К. : ТОВ Вид-во «Консультант», 2016. – 111 с.
11. Zweite Deutsch-Ukrainische Stadtentwicklungskonferenz «Lebenswerte Städte» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://gunc.org.ua/de/conferences/5a017e98f992d1202b31468e>.

ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАНСПОРТНОЇ ДОСТУПНОСТІ ТЕРИТОРІЇ ТА КОМУНІКАЦІЙНЕ РАЙОНУВАННЯ НА ПРИКЛАДІ СТАРОВИЖІВСЬКОГО РАЙОНУ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

*Роботу виконано на кафедрі економічної
та соціальної географії СНУ ім. Лесі Українки*

Проаналізовано показник транспортної доступності території на основі кількості рейсів громадського транспорту. Проведено транспортно-комунікаційне районування території Старовижівського району Волинської області. Досліджено проблеми та перспективи розвитку кожного з п'яти транспортно-комунікаційних кластерів

Ключові слова: комунікації, транспорт, транспортна доступність, транспортно-комунікаційний кластер.

Puhach S. O. Transport Accessibility Investigation and Communication Zoning on the Example of Stara Vyzhivka District of Volyn Region. On the basis of the number of public transport trip the index of transport accessibility of territories is analyzed. Transport-communication zoning of the territory of Stara Vyzhivka district of Volyn region was done. The problems and prospects of development of each of the 5 transport-communication clusters are explored.

Key words: communications, transport, transport accessibility, transport-communication cluster.

Актуальність теми дослідження. Рівень розвитку транспорту та комунікацій багато в чому визначає загальний рівень соціально-економічного розвитку територій. Одним із інтегральних показників, що характеризує рівень розвитку комунікацій є показник транспортної доступності. Іноді його називають показником транспортної дискримінації, щ, на нашу думку, є не зовсім виправданим. Навіть у межах порівняно однорідних просторів, наприклад населені пункти, рівень розвитку комунікацій може кардинально відрізнитися.

Мета дослідження – проаналізувати транспортну доступність територій у межах Старовижівського району Волинської області.

Основні результати дослідження. Одним із головних понять, що характеризує рівень розвитку транспорту є транспортна доступність, яка найчастіше трактується у двох аспектах: 1) характер віддаленості географічного об'єкту (населений пункт, економічний центр, підприємство, квартал міста, будь-яка точка) відносно транспортної магістралі чи транспортного вузла (пункту); 2) можливість (потенційна та реальна) досягнення певного місця (точки простору, ділянки території) транспортними засобами по наявній транспортній мережі [2].

Транспортну доступність (дискримінацію) найчастіше вимірюють у кількості часу, необхідного для подолання певної відстані. Для цього вибирають якесь центральне місце, наприклад райцентр, та обчислюють час, необхідний для його досягнення. На нашу думку, це не зовсім виправдано. Цей показник доцільний для розвинених кран із високим рівнем автомобілізації та великою кількістю особистих автомобілів. У нашому випадку краще використати такий показник, як кількість автобусних рейсів до населеного пункту. Це покаже більш реальну картину транспортної доступності, адже в селах люди переважно не мають власного авто.

На основі даних форми № 1-село Відділу статистики Старовижівського району, а також сайту ПрАТ «Волинське обласне підприємство автобусних станцій» [1] нами було визначено кількість рейсів усіх видів громадського транспорту до кожного населеного пункту Старовижівського району. Під кількістю рейсів усіх видів громадського транспорту (пасажирські та приміські поїзди, автобуси, маршрутні таксі тощо) із зупинкою у населеному пункті, мається на увазі рух транспортного засобу в прямому (одному) напрямку.

Відразу ж кидається у вічі транспортна доступність двох населених пунктів на трасі М-19 (Доманове (на Брест) – Ковель – Чернівці – Теремблече (на Бухарест)) – с. Секунь та с. Буцинь – понад 100 рейсів на добу. Підвищеною транспортною доступністю (20–40 рейсів) відзначається районний центр смт Стара Вижівка, прилеглі до нього села (Борзова, Седлище), а також найбільші села на півночі району (Дубечне, Кримне, Любохيني). Транспортна доступність решти поселень в основному пропорційна чисельності жителів у них.

Простежується низька транспортна доступність сіл, розміщених по північній, східній та південній периферії району. П'ять із шести сіл району, що не мають автобусного сполучення (Лютка, Кукуріки, Сьомаки, Паридуби, Сукачі) розташовані саме тут. Це свідчить про низький рівень розвитку та відсутність добре налагоджених комунікацій між центром та периферією району. Відсутність автобусного сполучення до с. Мельники пояснюється невеликою кількістю населення (47 осіб) та положенням осторонь автомобільних шляхів.

Спробуємо здійснити транспортно-комунікаційне районування території Старовижівського району. Головними його принципами, на нашу думку, мають бути:

- єдність території сільських рад, адже населені пункти сільради насамперед зорієнтовані на комунікації із селом – центром сільради;
- подібність демографічної та соціально-економічної ситуації;
- географічна цілісність виділених таксонів (кластерів), відсутність розривів та анклавів;
- схожі транспортні проблеми та можливість єдиного комплексу заходів для їх вирішення.

На основі усього вище вказаного, здійснивши узагальнення статистичної інформації, на території Старовижівського району можна виділити п'ять транспортно-комунікаційних кластерів (підрайонів): північний, західний, центральний, південний, східний (рис. 1).

Північний транспортно-комунікаційний кластер охоплює територію Любохинівської, Кримненської, Дубечненської та Глухівської сільських рад. Для нього характерна велика кількість населення, середня транспортна доступність, середня (у межах району) якість шляхів сполучення. Для поліпшення ситуації необхідно: збільшити число рейсів автобусів; покращити якість сполучення із сусідніми Шацьким та Любомльським районами. Побудова автомобільного моста через річку Вижівка між селами Глухи та Видраниця (Ратнівський район) дасть змогу отримати прямий вихід до міжнародної траси М-19 (Ковель–Брест), що значно поліпшить транспортно-географічне положення північної частини Старовижівського району.

Центральний транспортно-комунікаційний кластер охоплює територію Старовижівської селищної, Поліської, Седлищенської, Буцинської та Секунської сільських рад. Для нього характерна порівняно велика кількість населення, висока транспортна доступність, висока (у межах району) якість шляхів сполучення. Через територію підрайону проходить міжнародна автомобільна траса М-19. Села Секунь та Буцинь, що знаходяться на цій трасі, мають найвищі у межах Старовижівського району показники транспортної доступності. Висока якість доріг пояснюється наявністю райцентру, до якого прокладаються найкращі дороги. До проблем

підрайону можна назвати низьку якість доріг (ґрунтові дороги) на території Поліської сільської ради.

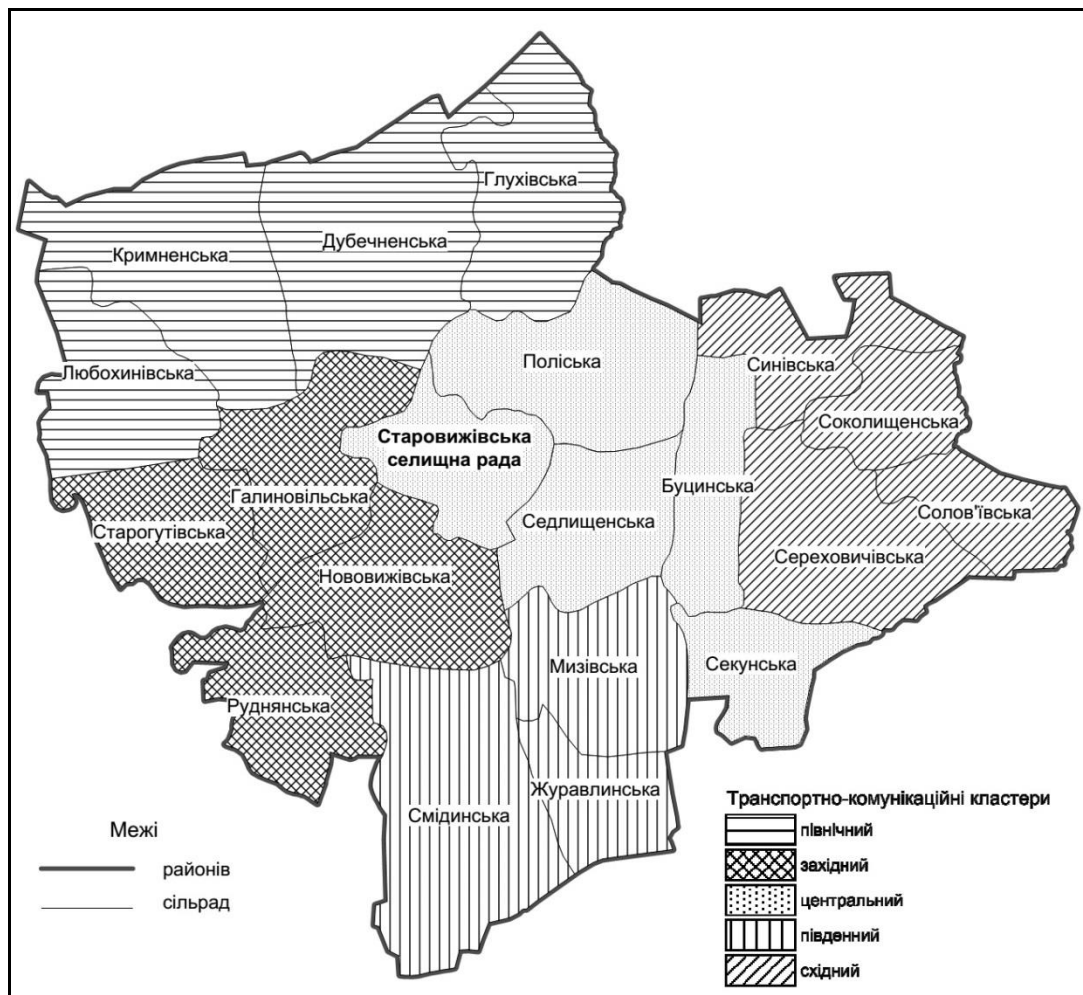

Рис. 1. Транспортно-комунікаційні кластери Старовижівського району

Західний транспортно-комунікаційний кластер охоплює територію Старогутівської, Галиновільської, Руднянської та Нововижівської сільських рад. Для нього характерна невелика кількість населення, низька транспортна доступність, низька якість шляхів сполучення. Периферійні села Кукуріки, Сьомаки, Паридуби, Сукачі взагалі не мають автобусного сполучення. Цей район характеризується найгіршими показниками розвитку комунікаційної мережі у межах Старовижівського району.

Південний транспортно-комунікаційний кластер охоплює територію Смідинської, Мизівської та Журавлинської сільських рад. Він характеризується дещо кращими показниками розвитку комунікаційної мережі, порівняно із Західним підрайоном. Села тут більші за розміром. Через с. Паридуби підрайон має вихід до міжнародної траси М-07 (Ковель–Ягодин). Для нього характерна середня чисельність населення, середня транспортна доступність, середня якість шляхів сполучення.

Східний транспортно-комунікаційний кластер охоплює територію Синівської, Солов'ївської, Соколищенської та Сереховичівської сільських рад. Цей кластер характеризується високими показниками розвитку комунікаційної мережі. Мережа невеликих сіл поєднана густою мережею автошляхів. Близькість до траси М-19, наявність автодоріг, що з'єднують з Ковельським та Камінь-Каширським районами, наявність потужного атракційного центру (с. Мильці) – все це сприяє розвитку

комунікацій. Головною проблемою залишається якість шляхів сполучення. Для поліпшення ситуації необхідно: збільшити число рейсів автобусів; покращити якість доріг обласного та районного значення.

Висновки. Отже, показник транспортної доступності, обчислений за допомогою кількості рейсів громадського транспорту, дає змогу виявити диспропорції у рівнях розвитку комунікацій. Транспортно-комунікаційне районування дозволяє виявити схожі транспортні проблеми для різних територій у межах району та дає змогу визначити єдиний комплекс заходів для їх вирішення.

Джерела та література

1. ПрАТ «Волинське обласне підприємство автобусних станцій» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vopas.com.ua>
2. Социально-экономическая география : понятия и термины. Словарь-справочник / отв. ред. А. П. Горкин. – Смоленск : Ойкумена, 2013. – 328 с.

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА ЯК РОЗДІЛ РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

УДК 353/354(477)

М. І. Фащевський – доктор географічних наук, професор кафедри регіоналістики і туризму ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»;

І. В. Білоконь – кандидат економічних наук, доцент кафедри регіоналістики і туризму ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»;

І. М. Лукаш – здобувач, старший викладач кафедри регіоналістики і туризму ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

ТРАНСФОРМАЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ УКРАЇНИ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ

Роботу виконано на кафедрі регіоналістики і туризму ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана»

Розглядаються концептуальні підходи до трансформаційних процесів у адміністративно-територіальному устрої України. Обґрунтовується необхідність реформування державного управління регіональним розвитком країни. Наголошується на тісному взаємозв'язку між регіоналізацією діяльності суспільства й територіальною організацією адміністративно-територіального управління на базі нового адміністративно-територіального устрою України.

Ключові слова: адміністративно-територіальний устрій, трансформація, адміністративно-територіального устрою, управління регіональним розвитком.

Fashevsky M. I., Bilokon I. V., Lukash I. M. Transformation of the Administrative Territorial Department of Ukraine: Conceptual Approaches. Conceptual approaches to transformational processes in the administrative-territorial system of Ukraine are considered. The necessity of reforming the state management by the regional development of the country is substantiated. It is emphasized that there is a close relationship between the regionalization of the activity of society and the territorial organization of administrative-territorial management on the basis of the new administrative-territorial structure of Ukraine.

Key words: administrative-territorial structure, transformation, administrative-territorial structure, management of regional development.

Визначальними віхами в розвитку України в останній історичний період були глибокі й всебічні трансформації в економічній, соціальній, геополітичній та інших сферах. Особливо актуальним серед трансформаційних процесів стало посилення ролі регіонів як суб'єктів економічних і політичних змін, зростання їх ролі у формуванні сучасного національного соціуму та його регіональних особливостей.

Метою дослідження є регіональний аспект забезпечення здатності соціумів до саморозвитку, нова оцінка й визначеність їх ролі в загальнодержавній політиці, місце регіональних спільностей людей в економічній, соціальній, етнокультурній сферах тощо. Стрімкі зміни суспільного ладу в Україні позначилися на всіх аспектах життєдіяльності народу – динаміці його чисельності по регіонах, особливостях його природного та механічного руху, відмінностях демоекономічної ситуації, зайнятості за видами діяльності, рівні життя, ціннісних орієнтирах населення регіонів. Зазначене неодмінно позначається на адміністративно-територіальному устрої України.

Особлива роль у соціально-економічному, екологічному й етнонаціональному розвитку України належить адміністративно-територіальному устрою та механізмам державного управління розвитком регіонів різних типів і рангів. Державне управління як вид діяльності включає систему надання населенню регіонів адмінпослуг центральними, регіональними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування усіх рівнів у сфері економічної, соціальної, суспільної життєдіяльності населення, визначенні місця, ролі та стратегії розвитку регіонів.

На регіональних рівнях державне управління стосується також і розробки, схвалення та контролю за виконанням програм їх соціально-економічного розвитку, управління формуванням та контроль за виконанням бюджетів регіонів. Управління стосується й соціальної сфери – зайнятості населення насамперед за місцем проживання, добробуту людей, освіти, охорони здоров'я, культури, спорту, відпочинку, охорони природного середовища, житлово-комунального господарства тощо.

Зазначене свідчить про тісний зв'язок між регіоналізацією соціально-економічної діяльності суспільства й територіальною організацією адміністративно-територіального управління на базі нового адміністративно-територіального устрою України.

Завдання адміністративно-територіального устрою полягає й у найбільш ефективній організації органів державної влади як суб'єктів адміністративного управління.

Адміністративне управління – це діяльність державних органів різних рангів по здійсненню розпорядчих функцій згідно їх повноважень, визначених законами, указами, постановами, розпорядженнями та іншими адміністративними актами. Метою адміністративного управління є отримання найбільшого ефекту щодо розвитку держави (суспільства) загалом, кожного регіону та громадянина, зокрема.

Управління здійснюється шляхом реалізації повноважень органів державної влади різного рангу – від центральних до місцевих завдяки виконанню законодавчо-визначених завдань кожного з структурних елементів державної влади. У такому сенсі регіон набуває ознак квазідержави, а адміністративно-територіальний устрій характеризує розподіл адміністративних органів держави з їх відповідними управлінськими функціями за певними регіонами. За рівнями адміністративних функцій виділяються як організуючі територіальні адміністративні центри – столичні, обласні, міські, селищні, сільські центри. Кожному з них притаманні специфічні адміністративно-управлінські функції, виходячи з цього визначені завдання дослідження.

Ефективність державної управлінської діяльності щодо розвитку регіонів обумовлюється багатьма чинниками, серед яких важливими є компетенції, повноваження, механізми, організаційні форми, ресурси (матеріальні, фінансові, людські та ін.) тощо.

Адміністративно-територіальний устрій – це й поділ території держави на частини для досягнення цілей ефективного адміністративного управління –

забезпечення успішної реалізації законів та інших адміністративних актів на усіх рівнях – від центрального до місцевого.

Адміністративно-територіальний устрій як за структурою територіальних одиниць, так і за їх управлінськими функціями обумовлюються складністю проблем суспільного розвитку, їх важливістю, можливістю реалізації державних завдань, ресурсним забезпеченням, організаційними формами тощо.

Діяльність усіх одиниць адміністративно-територіального устрою відноситься до єдиної системи адміністративного управління й підконтрольні державі. Діяльність органів державного управління стосується усіх аспектів життєдіяльності людей, які суспільно важливі для держави та громадян – економічних, соціальних, політичних, етнокультурних, безпекових тощо. Адміністративно-територіальний устрій, який стосується розподілу по території органів державного управління й місцеве самоврядування населення, керуючись системою відповідних передбачених законами механізмів, забезпечують функціонування суспільства загалом і його окремих регіональних ланок.

Особливістю нинішнього етапу удосконалення адміністративно-територіального управління є зростання децентралізації влади й розширення прав місцевого самоврядування. В його основі лежить удосконалення управління на найнижчому місцевому рівні, який стосується елементарних, адміністративно-територіальних одиниць, делегування власних повноважень державних органів вищої ланки органам місцевого самоврядування. При цьому орієнтирами удосконалення діяльності органів місцевого самоврядування мають бути й ті механізми, що закладені в Європейській хартії місцевого самоврядування. Насамперед, це стосується принципу субсидіарності, яким передбачено наділення найближчих до людей ланок влади максимальними повноваженнями, що забезпечить найбільш ефективно вирішення питань життєдіяльності населення на території кожного населеного пункту чи їх сукупності. Основні результати дослідження обумовили такі висновки:

- при удосконаленні адміністративно-територіального устрою особливо важливим є не лише формальні зміни територіальної організації органів влади, а насамперед змістовні механізми її функціонування на користь суспільства й кожного громадянина міста, селища, села, а також регіонів, областей тощо. Адміністративно-територіальний устрій – це лише частина державного механізму, який має забезпечити зручну територіальну доступність населенню державних управлінських послуг, які стосуються життєдіяльності людської особистості в суспільстві та функціонування усіх суб'єктів економічної й суспільної діяльності в регіоні;

- основою системи життєдіяльності населення елементарної адміністративно-територіальної одиниці особливо селищ та сіл, є зайнятість населення трудовою діяльністю, насамперед, за місцем проживання. Зайнятість і достойна оплата праці є базою для поліпшення матеріальних умов проживання та діяльності людської особистості. Важливими одночасно є й розвиток житлово-комунальної та соціально-культурної сфери, транспорту та зв'язку, ринкової інфраструктури тощо. Розвиток лише інфраструктури без створення економічної бази зайнятості жителів за місцем проживання, або в межах регіональної транспортної доступності не вирішить проблем функціонування населення й населених пунктів. Забезпечення розвитку економічної та інфраструктурної складових в адміністративно-територіальних одиницях чи їх сукупностях у формі територіальних кластерів чи інших форм територіальної організації економічної діяльності при активній спроможності й участі адміністративних територіальних органів та місцевого самоврядування свідчатиме про рівень результативності діяльності територіальних адміністративних органів, їх ефективності на благо держави та її населення. Таким чином, як адміністративні системи управління різних регіональних рівнів, так і регіональні системи виробництва та життєдіяльності населення у взаємозв'язаності й сукупності

складають цілеспрямовано організовану діяльність держави й її адміністративно-територіальних органів управління соціально-економічними процесами;

– адміністративно-територіальний устрій формується адміністративно-територіальними одиницями. До них відносяться села, селища, міста, райони (райони в містах), області, автономна республіка, які визначені Конституцією України.

Для здійснення місцевого самоврядування села, селища й міста групуються в самоврядні адміністративно-територіальні одиниці з єдиними органами місцевого самоврядування (радами) та органами виконавчої влади (головами рад та виконкоми рад). Значний період функції виконкомів рад здійснювали державні адміністрації (районні і обласні), а також міські в Києві та Севастополі.

Жителі адміністративно-територіальних самоврядних одиниць у своїх межах формально за місцем проживання утворюють відповідну територіальну громаду. Територіальну громаду можуть формувати жителі одного села чи міста, або групи чи сіл і міста, які мають єдині органи місцевого самоврядування – ради, їх голови, виконавчі органи, єдиний бюджет, інші функціональні органи, що діють в інтересах спільної громади;

– окремими територіальними громадами виступають жителі кожного з сіл, які входять до певної адміністративно-територіальної самоврядної одиниці, оскільки вони мають своїх представників (депутатів) у відповідних радах. Через своїх представників ними реалізуються самоврядні функції конкретної територіальної громади кожного населеного пункту.

Оскільки законодавчо визначеними адміністративно-територіальними одиницями з їх функціями є нині села, селища, міста, райони, райони в містах, області, республіка, які певним чином розподілені по території з їх повноваженнями, то вони й відображають нинішній адміністративно-територіальний устрій держави, її адміністративну територіальну будову. Усі зазначені складники цієї будови, їх виникнення й улаштування відображають історичні процеси упорядкування суспільного територіального устрою держави, пошуку найбільш ефективної територіальної організації життєдіяльності населення й територіального устрою суспільства. Межі самоврядного функціонування кожної адміністративно-територіальної одиниці певним чином згармонізовані з функціонуванням суспільної системи вищого рангу й перебувають у певному правовому полі взаємодії, в якому визначені межі децентралізації та централізації державного управління й місцевого самоврядування.

Джерела та література

1. Адміністративно-територіальна реформа в Україні: політико-правові проблеми / за ред. І. О. Красіної. – К. : Логос, 2009. – 490 с.
2. Адміністративно-територіальний устрій України. Проблемні питання та можливі шляхи їх вирішення. Колектив авторів / за заг. ред. В. Г. Яцуби. – К., 2003. – 370 с.
3. Бейклі Е. Планування місцевого економічного розвитку / Е. Бейклі. – Львів : Літопис. – 2002. – 414 с.
4. Данилишин Б. М. Соціально-економічні проблеми регіонів: Методологія і практика : монографія / Б. М. Данилишин, Л. Г. Чернюк, М. І. Фащевський. – Черкаси : РВПС України НАН України, 2006. – 315 с.
5. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети / за ред. З. С. Варналія. – К. : НІСД, 2007. – 768 с.
6. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.kmu.gov.ua
7. Проект концепції реформи адміністративно-територіального устрою. – К. : Мінрегіонбуд, 2009.
8. Функции городов и их влияние на пространство / под ред. Л. Г. Руденко. – К. : Феникс, 2015. – 292 с.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В УКРАЇНІ

Роботу виконано на кафедрі міжнародних економічних відносин та управління проектами СНУ ім. Лесі Українки

Висвітлено погляди науковців щодо сутності категорії «сільські території». Узагальнено теоретичні підходи щодо розвитку сільських територій. Розглянуто модель сільського розвитку в Україні.

Ключові слова: сільська територія, розвиток сільських територій, децентралізація.

Khomiuk N. L. Theoretical Bases of the Development Rural Territories in Ukraine. The views of scholars on the essence of the category «rural territories» are highlighted. The theoretical approaches concerning development of rural territories are generalized. The model of rural development in Ukraine is considered.

Key words: rural territory, development of rural territories, decentralization.

Україна потенційно спроможна стати державою з пріоритетним розвитком аграрної сфери, адже володіє сприятливими кліматичними, географічними та іншими передумовами для розвитку сільських територій. Проте на сучасному етапі проблема невідповідності рівня розвитку сільських територій світовому рівню залишається нерозв'язаною. За останні роки проблеми розвитку сільських територій перетворилися в одне з найбільш регіональних дискусійних питань. Тому на сторінках наукових видань та на науково-практичних конференціях дуже часто обговорюється проблематика, яка пов'язана з розвитком сільських територій.

Вагомий внесок у дослідження питання розвитку сільських територій зробили такі вітчизняні фахівці, як В. Борщевський, С. Газуда, Т. Гоголь, О. Гуторова, Ю. Губені, В. Дієсперов, М. Жибак, І. Залуцький, С. Коробка, І. Кульчій, А. Ключник, М. Лесів, А. Лісовий, Ю. Лупенко, М. Малік, Л. Мармуль, О. Павлов, О. Панасюк, Т. Пенцак, Н. Рідей, Н. Стоянець, О. Талавирия, І. Чухно, О. Ціхановська, В. Юрчишин. Проте досі залишається багато актуальних, але невирішених питань із цієї тематики.

Метою цього дослідження є узагальнення теоретичних підходів до визначення сутності поняття «розвиток сільських територій».

В законодавстві України досі не існує єдиного визначення категорії «сільська територія». В Законі України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» зазначається, що сільська місцевість – території, що знаходяться за межами міст й є переважно зонами сільськогосподарського виробництва та сільської забудови [6].

У сучасному розумінні сільську територію розглядають як площу земельних угідь та розміщений на ній історично сформований елемент поселенської мережі з соціальною та виробничою інфраструктурою, відповідною чисельністю населення, яке зайняте у виробництві, його обслуговуванні та соціальній сфері [2].

М. М. Газуда вважає, що сільську територію слід розглядати як системне явище, яке крім територій включає в свою орбіту все те, що у тій чи іншій формі

функціонує або є її складником. Це стосується територій будь-яких розмірів, оскільки за критерієм їх величини вони можуть бути мікро- (село, сільрада), мезо- (район) і макро- (регіон), кожне з яких характеризується сукупністю властивих йому структурних, функціональних й інших характеристик [1].

Розвиток сільських територій слід розглядати як процес розширеного відтворення розвитку сільських територій, що забезпечує гармонійне зростання економічної, соціальної, демографічної, етнічної та екологічної сфери.

М. Й. Малік та В. А. Пулім вважають, що розвиток сільських територій слід розуміти не тільки як розвиток матеріальної бази, житлового господарства, соціальної інфраструктури на селі, а й як покращання якості життя на селі, пов'язане з духовними та суспільними потребами людини. Науковці вважають, що потрібно поєднати в єдине – розвиток ініціативи громад і розвиток за спеціально визначеними програмами, фінансуванням та системною організацією [4].

Також розвиток сільських територій розглядають як систему заходів (соціально-економічних, політико-правових), спрямованих на забезпечення стабільних незворотних змін у виробничій, соціальній та екологічних сферах [3].

На думку О. І. Павлова, модель сільського розвитку в Україні має базуватися на таких засадах:

- запровадження функціонально-територіального підходу замість галузевого до аналізу процесів, які відбуваються в сільських територіальних утвореннях;
- надання пріоритету інтересів селянства з урахуванням територіальних, галузевих та державних інтересів;
- підтримка видів виробничо-господарської діяльності, конкурентних й альтернативних до сільськогосподарської;
- взаємоузгодженість розвитку виробничої та соціальної сфер;
- приділення першочергової уваги розв'язанню проблем розвитку територій [5].

Узагальнення теоретичних підходів щодо розуміння сутності розвитку сільських територій дає підстави стверджувати, що на сьогодні не існує єдиного визначення досліджуваного поняття. Тому забезпечення гармонійного розвитку сільських територій повинно ґрунтуватися на засадах єдності й цілісності, врахуванні процесу децентралізації, який здійснюється шляхом формування громад (це дасть змогу жителям села приймати участь в управлінні громадою), з обов'язковим врахуванням географічних, економічних, екологічних, етнічних та демографічних особливостей кожного сільського територіального утворення.

Джерела та література

1. Газуда С. М. Науково-теоретичні основи сутності сільського розвитку / С. М. Газуда // Наук. вісн. Ужгород. ун-ту. Серія : Економіка. – 2013. – № 3. – С. 131–134.
2. Жибак М. М. До питання проблем та перспектив розвитку сільських територій / М. М. Жибак // Економіка та держава. – 2012. – № 5. – С. 11–13.
3. Коробка С. В. Проблеми соціально-економічного розвитку сільських територій в Україні / С. В. Коробка, Т. Г. Пенцак // Наук. вісн. ЛНУВМБТ ім. С. З. Гжицького. – 2017. – Т. 19. – № 76. – С. 67–71.
4. Малік М. Й. Концептуальні засади розвитку сільських територій / М. Й. Малік, В. А. Пулім [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.baitas.lzuu.lt/mazylis/julram/8/156/.pdf>
5. Павлов О. І. Сільський розвиток у контексті цивілізаційного підходу / О. І. Павлов // Культура народів Причорномор'я. – 2009. – № 156. – С. 50–52.
6. Про сільськогосподарську дорадчу діяльність. Закон України від 17.06.2004 № 1807-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1807-15>.

Л. Б. Заставецька – доктор географічних наук, професор кафедри географії та методики її навчання Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка;

В. І. Погубило – студент 4 курсу географічного факультету Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

СТРУКТУРА ТА ПРОБЛЕМИ БЕЗРОБІТТЯ В ТЕРНОПІЛЬСЬКІЙ ОБЛАСТІ В СУЧАСНИЙ ПЕРІОД

Роботу виконано на кафедрі географії та методики її навчання ТНПУ ім. Володимира Гнатюка

Висвітлено сучасний стан і перспективи безробіття в Тернопільській області. Показано динаміку цього явища за період із 2000 до 2016 року, проаналізовано стан безробіття серед молодого населення області.

Ключові слова: безробіття, трудові ресурси, ринок праці, регіональна економіка

Zastavetska L. B., Pogubylo V. I. Structure and Problems of Unemployment in Ternopil Regions in the Modern Period. The current state and prospects of unemployment in the Ternopil region are highlighted. The dynamics of this phenomenon for the period from 2000 to 2016 is shown, the state of unemployment among the young population of the region is analyzed.

Key words: unemployment, labor resources, labor market, regional economy.

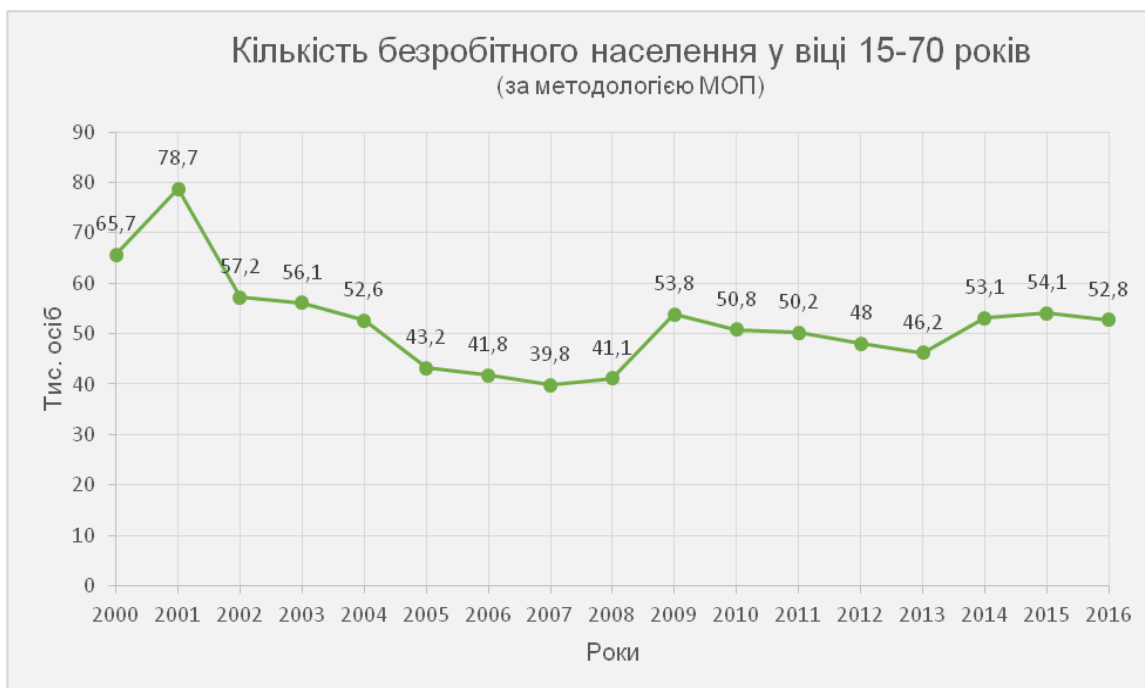
На сьогодні для сталого розвитку держави та здатності забезпечити себе необхідними видами продукції, потрібно, щоб економіка держави, у тому числі й Тернопільської області, функціонувала на належному рівні. Проблема безробіття є результатом низького рівня розвитку економіки.

Безробітними в Україні вважаються працездатні громадяни у віці 15–70 років, які не мають заробітку або інших передбачених законодавством прибутків, зареєстровані у державній службі зайнятості, як такі, що шукають роботу й здатні приступити до неї [1].

Кількість безробітних у віці 15–70 років у Тернопільській області, обчислена за методологією Міжнародної організації праці (МОП), у середньому за 2016 р., порівняно з 2015 р., зменшилася на 1,3 тис. осіб і становила 52,8 тис. осіб. Найвищим рівень безробіття в період 2000–2016 рр. спостерігався в 2001 р. й становив 78,7 тис. осіб (рис. 1) від чисельності працездатного населення області. Слід зазначити, що в Тернопільській області спостерігається значний кількісний дисбаланс між попитом на робочу силу та її пропозицією. Зокрема, навантаження зареєстрованих безробітних на одне вільне робоче місце загалом по області збільшилося на 4 особи й на кінець грудня 2016 р. становило 9 осіб, а у 2015 р. – 13 осіб. Показник коливався від 2 осіб у м. Тернополі до 232 осіб у Шумському районі, Монастириському районі – 210 та Гусятинському районі – 104 [4].

Станом на 31 грудня 2016 р. на обліку в центрах зайнятості перебувало 10 782 безробітних, серед них частка жінок склала – 46,7 %, молоді віком до 35 років – 36,9 %, робітників – 41,9 %, службовців – 40,9 %, осіб, які мають додаткові гарантії щодо сприяння у працевлаштуванні, – 39,6 % [3]. Цікавим і водночас тривожним

фактом є те, що серед безробітних найбільше осіб із вищою освітою – 44 % від їх загальної кількості, а в Тернопільському міськрайонному центрі зайнятості – 80,9 %.

Рис. 1. Динаміка чисельності безробітного населення Тернопільської області у 2000–2016 рр.

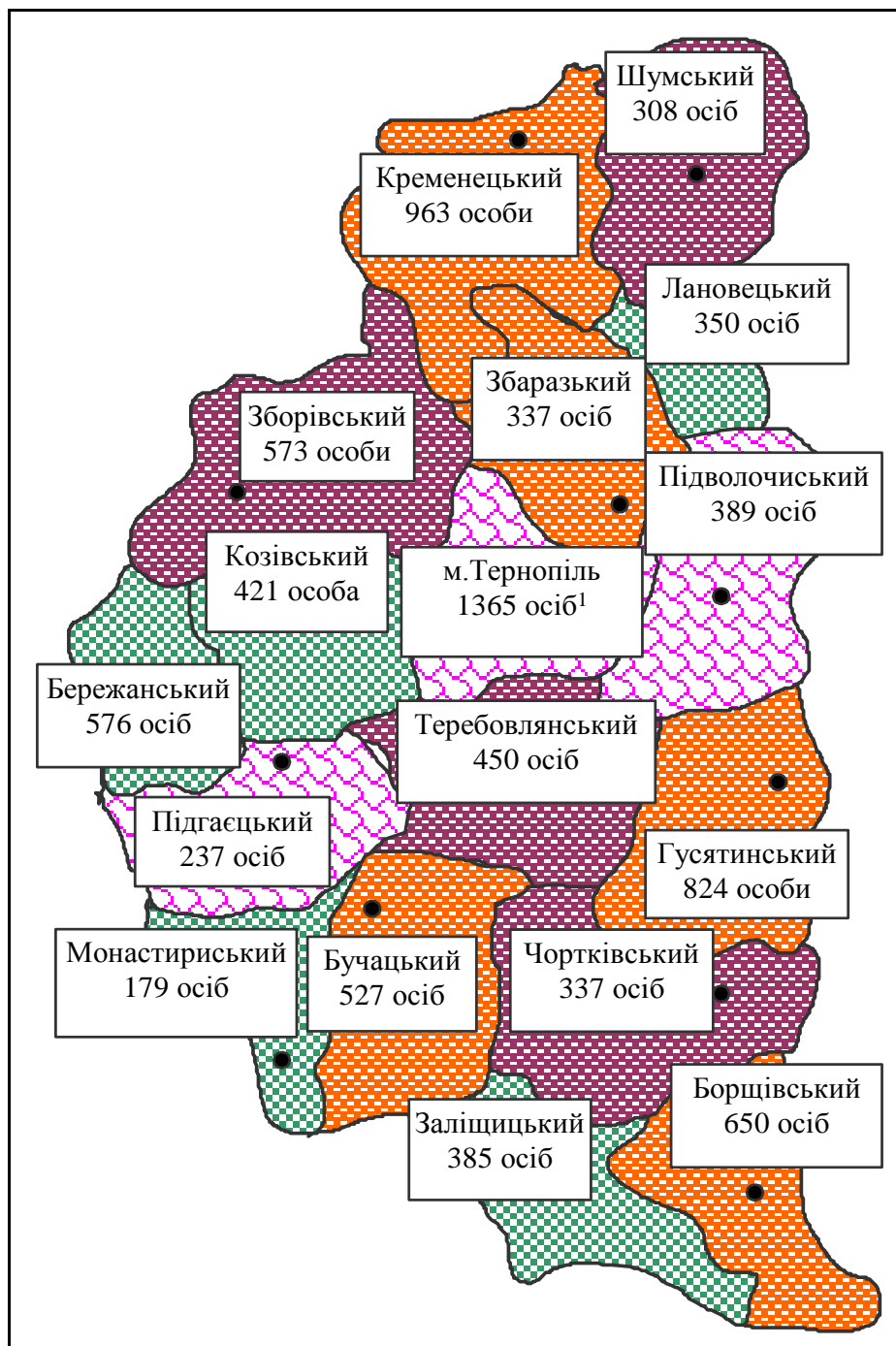
Основними причинами безробіття в Тернопільській області залишаються:

- вивільнення з економічних причин (у зв'язку з ліквідацією виробництва, реорганізацією, скороченням чисельності або штату працівників);
- звільненням за власним бажанням;
- неможливість знайти відповідну роботу після закінчення навчальних закладів;
- у зв'язку із закінченням терміну дії трудового договору (контракту);
- сезонні виробничі коливання, що викликають зміни в попиті на робочу силу.

За сприяння державної служби зайнятості в 2016 р. було працевлаштовано 9415 осіб (28,7 % громадян, які мали статус безробітного у цьому періоді), у тому числі у грудні 2016 р. – 264 особи, що на 37,9 % менше, ніж у листопаді 2016 р. (у грудні 2015 р. – 391 особу).

Кількість зареєстрованих безробітних на кінець червня 2017 р. становила 8871 особу, що на 18,2 % менше, ніж на кінець червня 2016 р. Найменша їх частка спостерігалась у Монастириському та Підгаєцькому районах (рис. 2). Середньооблікова кількість безробітних, які отримували допомогу по безробіттю в червні 2017 р., становила 8284 особи. Середній розмір допомоги по безробіттю в цьому місяці становив 1703 грн у розрахунку на одного безробітного, що на 46,8 % менше законодавчо визначеного розміру мінімальної заробітної плати (3200 грн) [3].

Наскрізною проблемою сучасного ринку праці є безробіття молоді. Аналіз кон'юнктури ринку праці свідчить, на жаль, про соціальну незахищеність молоді, для якої характерні значні обсяги, рівень і тривалість безробіття. В Україні нині не створені належні умови, які б залучали молодь до праці, таким чином залучаючи її у сферу економічної зайнятості. Це знижує рівень соціальної захищеності та породжує маргіналізацію частки молоді, спричиняє неповне використання її трудового та творчого потенціалу.

Рис. 2. Кількість зареєстрованих безробітних у районних та міськрайонному центрах зайнятості населення Тернопільської області (на кінець червня 2017 р.) [4]

¹ Включаючи Тернопільський район

У Тернопільській області кількість безробітних станом на 1 жовтня 2017 р., порівняно з відповідною датою 2016 р., скоротилася на 13,1 % до 8 тис. 195 осіб. Серед них половина – жінки, третина – молоді люди віком до 35 років, 40,8 % – службовці, 48,7 % – із вищою освітою. Слід наголосити на тому, що велика кількість молоді, яка закінчила ВНЗ й не змогла знайти відповідне місце роботи мігрує до інших країн. Найбільш поширеним мотивом міграції є низька заробітна плата, а також незадовільні умови праці (застаріле обладнання, невідповідність засобів праці сучасним вимогам). На нашу думку, політика держави спрямована не на залучення випускників із вищою освітою у суспільно корисну працю, а навпаки змушує їх виїжджати за кордон.

Допомогу по безробіттю станом на 1 жовтня отримували 6 тис. 895 осіб. Середній розмір цієї допомоги у вересні 2017 р. становив 1683,25 грн. У січні–вересні 2017 р. роботодавці пропонували 30 тис. 477 вільних робочих місць або на 17,9 % більше, порівняно із цим же періодом 2016 р. [2].

Найбільшим попитом в області користувалися серед спеціалістів – бухгалтери, сестри медичні, інженери різних спеціальностей, касири, серед працівників робітничих професій – продавці, водії автотранспортних засобів, монтери колії, оператори котельні, охоронники, кухарі, офіціанти, працівники будівельних професій, електрогазозварники, електромонтери, швачки, трактористи, а також вакансії, які не потребують спеціальної підготовки – підсобні робітники, вантажники, прибиральники.

Загалом цього року через службу зайнятості області шукали роботу більше 37,5 тис. осіб, із них 24,1 тис. мали статус безробітного. За сприяння центрів зайнятості Тернопільщини за січень–жовтень 2017 р. вдалося працевлаштувати 19 тис. 626 осіб, із них 7 тис. 580 безробітних [2].

Завдяки одноразовій допомозі по безробіттю для організації підприємницької діяльності 15 безробітних змогли відкрити власний бізнес. На одне вільне робоче місце в середньому по області претендувало троє безробітних, найбільше – у Шумському (39), найменше – у Тернопільському міськрайонному центрі зайнятості (один безробітний).

Зростання рівня безробіття призводить не лише до негативних економічних, а й психологічних наслідків у суспільстві. Масове безробіття спричиняє соціальну напругу у суспільстві, збільшення кількості самогубств, психічних розладів, смертності від серцево-судинних захворювань. Цей зв'язок є відчутно помітним протягом останніх років. Також зростає криміногенна ситуація в області. На Тернопільщині питома вага працездатних осіб, підозрюваних у скоєнні злочинів, які на момент учинення злочину не працювали й не навчалися, становила 33,3 %, безробітних – 37,2 % [5].

На наш погляд, для покращення ситуації та зменшення безробіття в регіоні держава має вжити такі заходи:

- a) створити нові високооплачувані робочі місця;
- b) провести інвестування нових галузей промисловості, створивши таким чином сприятливий інвестиційний клімат для підприємств;
- c) скоротити терміни пошуку роботи та працевлаштування для безробітних;
- d) запровадити взаємодію роботодавців із вищими та професійно-технічними навчальними закладами, що дасть змогу зменшити дисбаланс між попитом на робочу силу та її пропозицією;
- e) забезпечити більш широкий доступ населення до інформації про стан ринку праці через різні засоби зв'язку.

Джерела та література

1. Заставецька Л. Б. Ринок праці та особливості його функціонування / Л. Б. Заставецька // Географія Тернопільської області : монографія, в 2-х т. Т. 2. Населення. Господарство / ТНПУ ім. В. Гнатюка. – Тернопіль : Крок, 2017. – С. 46–52.
2. На Тернопільщині кількість безробітних за 9 місяців скоротилась на 13,1 % – до 8 тисяч 195 осіб [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ternopil.unian.ua/2196141-na-ternopilschini-kilkist-bezrobitnih-za-9-misyatsiv-skorotilas-na-131-do-8-tisyach-195-osib.html>
3. Офіційний сайт Головного управління статистики у Тернопільській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.te.ukrstat.gov.ua/>
4. Офіційний сайт Тернопільського обласного центру зайнятості [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dcz.gov.ua/ter/>
5. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

І. С. Скороход – кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародних економічних відносин та управління проектами Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;

І. М. Миронюк – студентка факультету міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

ТРАНСКОРДОННІ ІННОВАЦІЙНІ СИСТЕМИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Роботу виконано на кафедрі міжнародних економічних відносин та управління проектами СНУ ім. Лесі Українки

Досліджується структура інноваційних систем та фактори, що впливають на розвиток інноваційної діяльності. Розглядається вплив співпраці України з ЄС у інноваційній сфері.

Ключові слова: інновації, інноваційна система, інноваційний потенціал.

Skorokhod I. S., Mironyuk I. M. Transboundary Innovation System in Terms of European Integration. The structure of innovation systems and the factors influencing the development of innovation activity are being studied. The influence of Ukraine's cooperation with the EU in the innovation sphere is considered.

Key words: innovation, innovation system, innovation potential.

Тенденції розвитку світової економіки вказують на те, що єдиним можливим шляхом підвищення конкурентоспроможності країни на міжнародній арені є формування економіки, що базується на інноваціях. У сучасних умовах розвитку економіки, конкурентоздатність країни залежить від ступеня впровадження інноваційних технологій.

Основна мета розвитку інноваційних систем полягає в створенні умов для підвищенні продуктивності праці та конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників шляхом технологічної модернізації національної економіки, підвищенні рівня їх інноваційної активності, виробництва інноваційної продукції, застосування передових технологій, методів організації та управління господарською діяльністю для покращення добробуту людини та забезпечення стабільного економічного зростання.

Щоб інноваційна система могла функціонувати, вона повинна мати певну структуру, тому виділяють п'ять таких блоків :

1) креативний блок, або блок породження знання (університети, наукові інститути, окремі фахівці, складні соціальні мережі, що забезпечують неформальну взаємодію дослідників із різних інститутів й університетів);

2) блок трансферу технологій;

3) блок фінансування (існують три потенційні джерела такого фінансування: банківський кредит; продаж інновації; венчурне фінансування);

4) блок виробництва (можливі два альтернативні варіанти організації інноваційного виробництва: а) включення його у виробничі структури однієї з великих фірм, що дає змогу використовувати переваги вертикальної інтеграції; б) створення нового підприємства);

5) блок підготовки кадрів. Розглянуті вище структурні елементи так чи інакше властиві всім інноваційним системам. Разом із тим, ці системи можуть суттєво різнитися за принципами організації й функціонування. Крім наявних у країні ресурсів і соціокультурних параметрів суспільства, характер конкретних національних інноваційних систем багато в чому залежить від моделі інноваційного розвитку, обраної керівництвом певної країни [3].

Що стосується України, то інноваційна система розвивається нерівномірно. Приватний сектор не має тісних зв'язків із головними виконавцями державних НДДКР (академічними або галузевими науково-дослідними інститутами й університетами). Неefективним й незбалансованим залишається фінансування виконання НДДКР. Традиційні галузі промисловості, а також галузі, орієнтовані на природні ресурси, які можуть надати до 2/3 промислових інвестицій у дослідження й розробки, практично не мають стимулів для інвестування в інновації та створюють незначний попит на продукцію вітчизняних інноваційних фірм, які змушені сподіватися на зовнішні ринки. Продукція вітчизняного виробництва в більшості випадків не може скласти конкуренцію на міжнародних ринках. За наявними оцінками, частка України на світовому ринку високотехнологічної продукції становить 0,3 %. Формування української НІС стикається також із низкою інших проблем, зокрема з відсутністю реальної координації інноваційних процесів в економіці на державному рівні [4].

Високий інноваційний потенціал ЄС – один із найбільш потужних та мотиваційних чинників для євроінтеграційного вибору України. Це підтверджує успіх країн Балтії, адже Естонія за рівнем інноваційного розвитку уже вийшла на середні показники Нідерландів, Австрії та перевищила показники Данії та Франції [1].

Аналіз показників за Глобальним інноваційним рейтингом, розробленим агентством Bloomberg, показав, що Україна за показниками інноваційності має такі результати: велику кількість населення з вищою освітою (6 місце у світі), патентна активність (17 місце), інтенсивність НДДКР (39 місце), технологічні можливості промисловості (34 місце). Але за підсумком цього рейтингу, наша держава займає 69 місце за ефективністю економіки. За даними іншого міжнародного рейтингу, а саме, Всесвітнього економічного форуму в Давосі, Україна посідає 79 місце за фактором інноваційності та досвідченості бізнесу та належить до держав із середнім рівнем інноваційності.

Найбільш ефективною організаційно-економічною формою інтеграції науки та виробництва серед усіх інноваційних структур у світовій практиці визнано технопарки або територіально-виробничі наукові комплекси, які почали створюватися в Україні з 2000 р. Однак, протягом наступних 10 років через несприятливі зміни у законодавстві та державному регулюванні їх діяльності вітчизняні технопарки були вимушені згорнути свою роботу. Натомість почали створюватися нові організаційні форми – індустріальні або промислові парки. На 1 листопада 2016 р. в Україні зареєстровано 15 індустріальних парків, проте динаміка їх розвитку та функціонування знизилась. Відсутність їх взаємодії з іншими науковими організаціями, вищими навчальними закладами, інноваційними підприємствами, бізнес-інкубаторами, інноваційними центрами тощо уповільнює розвиток національної інноваційної системи [4].

Тому слід наголосити на тому, що інноваційна система, котра формується в Україні, повинна сприяти розвитку економічного потенціалу та участі країни як рівноправного партнера у світовому інноваційному процесі. Україна має значний потенціал для розвитку інноваційної діяльності за умов проведення ефективної державної політики та за рахунок поглиблення співпраці з Європейським Союзом.

Джерела та література

1. Гайдуцький П. Україна–ЄС: проблеми інтеграції / П. Гайдуцький // Дзеркало тижня. Україна. – 2013.– № 20. – 8 черв. – С. 6.

2. Панченко І. Ключові проблеми інноваційного розвитку України та методи їх вирішення / І. Панченко // Тези Інтернет-конференції. – 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.stelmaschuk.info/internet-conference/announced-internet-conference/internet-conference-number-2/49>

3. Шаповалова Л. Складові національної інноваційної системи та рівень їх розвитку в Україні / Л. Шаповалова // Вісник Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Економіка. – 2011. – № 121–122. – С. 94–98.

4. Яненко І. Г. Організаційно-управлінські ресурси інноваційного розвитку економіки: методологія та практика : монографія / І. Г. Яненко ; НАН України; Ін-т екон. та прогнозів. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. – 380 с.

УДК 334.012.42:502/504(477)

І. С. Скороход – кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародних економічних відносин та управління проектами Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;

Ю. А. Новосад – студентка факультету міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЗЕЛЕНОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

Роботу виконано на кафедрі міжнародних економічних відносин та управління проектами СНУ ім. Лесі Українки

Досліджується стан, проблеми та перспективи розвитку «зеленого бізнесу» в Україні. Аналізується досвід європейських країн щодо запровадження екологічних інновацій. Пропонуються шляхи вирішення проблем у цій сфері.

Ключові слова: зелений бізнес, енергозбереження, економічний розвиток.

Skorokhod I. S., Novosad Y. A. The Prospects of Green Business Development in Ukraine. The state, problems and prospects of "green business" development in Ukraine are researched. The experience of the ecological innovations input of European countries is analyzed. It is proposed to solve the problems of this sphere.

Key words: green business, energy saving, economic development.

У сучасних умовах розвитку світової економіки для України стає важливим створення таких умов функціонування економіки держави, які б дали змогу знизити рівень шкідливих викидів та обсягів використання невідновних ресурсів, поліпшити екологічну ситуацію в країні, а відтак забезпечити стабільний рівень її економічного зростання. Таким кроком може стати впровадження практики економічного господарювання, спрямованої не лише на отримання прибутку, а й на мінімізацію шкідливого впливу на довкілля, використання енерго- і ресурсозберігаючих технологій та формування ринку екологічних товарів і послуг. Тобто, розвиток зеленого бізнесу.

Ця концепція управління комерційною діяльністю направлена на задоволення потреб людства, сприяння раціонального використання ресурсів і зменшення негативного впливу діяльності компанії на навколишнє середовище.

Впровадження зеленого бізнесу в Україні не тільки сприятиме вирішенню багатьох еколого-економічних проблем, а й принесе низку переваг. Серед економічних вигод можна виокремити такі: збільшення надходжень до бюджету у зв'язку зі зростанням кількості підприємств та обсягів виробництва; створення нових робочих місць; надходження іноземного капіталу у вітчизняну економіку; диференціація ринків; покращення екологічної ситуації [2].

Звичайно, на початкових етапах необхідно вкладати гроші, але при ефективному використанні екологічної сировини вони швидко окупляться. Концепція «зеленого бізнесу» базується на так званому «правилі трьох R»: Reduce (зменшуй), Reuse (повторно використовуй), Recycle (переробляй). І саме впровадження зелених технологій дає змогу бізнесу діяти відповідно до цих правил.

Міжнародний досвід свідчить, що країни надають перевагу різним видам нетрадиційних і відновлювальних джерел енергії, адаптуючи їх використання до місцевих умов. Україна має значний потенціал для розвитку відновлювальної енергетики. Проте розвиток енергетичного балансу країни не є достатнім. Така ситуація склалася передусім, тому, що відсутня система економічного стимулювання, недостатня нормативно-законодавча база, яка носить декларативний характер, низько розвинена екологічна свідомість представників бізнесу [3].

Слід зауважити, що в Україні досить активно розвиваються окремі напрями зеленого бізнесу, що мають розроблені й затверджені на законодавчому рівні нормативно-правові засади діяльності, зокрема орієнтовані на експорт. Інші сфери зеленого бізнесу перебувають на етапі заснування через брак фінансових ресурсів, відсутність нормативно-правового підґрунтя та неефективність державної екологічної політики. Успішне вирішення завдань державної екологічної політики безпосередньо залежить від ефективності мобілізації фінансових ресурсів на природоохоронні цілі, дієвості існуючих форм і методів організації фінансів природокористування [2].

Для успішного розвитку концепції «зеленого бізнесу» українському урядові потрібно підвищити мобілізацію фінансових ресурсів у цій сфері та впровадити іноземний досвід. Особливо є доцільним розглянути фінансову політику, що на сьогодні присутня в країнах-членах ЄС. По-перше, здійснюється підтримка «еко-інновацій», тобто здійснюється розробка нових технологій, процесів та продуктів, що сприяють сталому економічному розвитку, формують додану вартість та створюють екологічні та соціальні вигоди. По-друге, впроваджено заохочення пенсійних фондів до сталого інвестування. На сучасному етапі п'ять країн ЄС, такі як Бельгія, Франція, Німеччина, Швейцарія та Великобританія мають відповідну законодавчу базу, що спонукає пенсійні фонди частину своїх інвестиційних ресурсів направляти в «зелені» проекти. По-третє, передбачено зниження податкового тягаря. Великобританія та Нідерланди прийняли нормативно-правові акти, що знижують податкове навантаження або повністю звільняють від оподаткування інвесторів, що вкладають капітали в «зелений бізнес». По-четверте, невід'ємною частиною фінансування стало надання кредитів «зеленому бізнесу» на пільгових умовах. Європейська комісія ухвалила для Німеччини та Франції схему надання державних кредитів для виробництва товарів та послуг «зеленого бізнесу». Останнім, але не менш важливим аспектом є надання урядових гарантій. Комісія ЄС бере на себе зобов'язання здійснити за кредитора передбачені кредитною угодою, якщо кредитор не в змозі їх самостійно виконати [3].

Розвитку сфери «зеленого бізнесу» в Україні сприяє Організація Об'єднаних Націй (ООН). Ця структура надає низки консультацій, проводить конференції та форуми, пропонує ефективні рамкові програми партнерства та інше з метою досягнення безпечного для здоров'я людини стану навколишнього природного середовища; поліпшення екологічної ситуації та підвищення рівня екологічної безпеки; удосконалення системи інтегрованого екологічного управління шляхом

включення екологічної складової до програм розвитку секторів економіки, забезпечення екологічно збалансованого використання природних ресурсів, підвищення рівня суспільної екологічної свідомості [1].

Отже, «зелений бізнес» є досить прибутковою, перспективною та інноваційною сферою для України, адже охоплює три основні складники сталого розвитку: економічний, соціальний та екологічний і приносить значні переваги для економіки країни. Для подальшого розвитку цього сектору потрібно вирішити низку питань, а саме: розробка фінансово-правової основи на рівні уряду держави, розвиток програми «зеленого бізнесу», яка б заохочувала як вітчизняного, так іноземного інвестора.

Джерела та література

1. Рамкова програма партнерства Уряду України – ООН на 2012–2016 роки / Портал Організації Об'єднаних Націй в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org.ua>
2. Степаненко Б. В. Фінансовий механізм розвитку зеленого бізнесу в Європі / Б. В. Степаненко // Економічний простір. – 2011. – № 52/1. – С. 305–321.
3. Шевцов А. Нетрадиційні та відновлювальні джерела енергії в Україні у світлі нових європейських ініціатив / А. Шевцов, М. Земляний, Т. Рязова // Портал Нац. ін-ту стратегічних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.old.niss.gov.ua>.

УДК 336.76:330.322(477)

О. І. Матвєєва – студентка 5 курсу факультету міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ РИНКУ ВЕНЧУРНОГО КАПІТАЛУ В УКРАЇНІ

*Роботу виконано на кафедрі міжнародних економічних відносин та управління проектами СНУ ім. Лесі Українки
Науковий керівник: **Н. В. Павліха** – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних економічних відносин та управління проектами СНУ ім. Лесі Українки*

Одним з інвестиційних ресурсів для фінансування інноваційної діяльності у розвинутих країнах світу визнано венчурний капітал. Світова практика довела, що поява венчурного капіталу є дієвим чинником активізації інноваційних процесів, який забезпечує залучення в інноваційний сектор довгострокових фінансових ресурсів широкого кола інституційних та індивідуальних інвесторів для фінансування високоризикових інноваційних проектів.

Ключові слова: венчурний капітал, венчурні фонди, венчурне фінансування, інновації, інвестиції.

Matveeva O. I. Features of the Formation and Development of the Market of Venture Capital in Ukraine. One of the investment resources for financing innovation in developed countries of the world is venture capital. Worldwide practice has proven that the emergence of venture capital is an effective factor in the activation of innovation processes, which ensures the

attraction of long-term financial resources of a wide range of institutional and individual investors to the innovative sector for the financing of high-risk innovative projects.

Key words: venture capital, venture funds, venture financing, innovations, investments.

Актуальність дослідження полягає в тому, що досвід економічно розвинених країн підтверджує, що саме інновації сприяють модернізації та структурній перебудові економіки. На сьогодні для забезпечення інноваційного розвитку економіки країни важливим завданням є пошук сучасних засобів інвестування нововведень – альтернативних джерел інвестиційних ресурсів, до яких відноситься венчурний капітал.

Метою дослідження є розкриття особливостей формування та розвитку ринку венчурного капіталу в Україні.

Завдання дослідження: розкрити сутність венчурного капіталу; розглянути основні джерела нагромадження венчурного капіталу та формування інвестиційних фондів; проаналізувати динаміку створення та розвитку венчурних фондів в Україні; розглянути галузеву структуру венчурних інвестицій в Україні.

Результати. Вивчення наукової літератури з питання розвитку використання венчурного капіталу, що висвітлено у роботах [1; 2; 6–8; 10; 14–16], дало змогу виявити, що розвиток венчурної індустрії є одним із перспективних й альтернативних джерел залучення коштів. Б. Г. Пилипенко звертає увагу, що світова практика вкотре доводить, що венчурний капітал виступає як найбільш життєздатна й ефективна форма інвестиційного капіталу [9].

Венчурний капітал, за визначенням Європейської асоціації венчурного капіталу (EVCA – European Venture Capital Association), є пайовим капіталом, наданим професійними фінансовими компаніями, що інвестується в стартові інноваційні підприємства, які розвиваються та демонструють потенціал для істотного зростання [13]. І. Дворжак, Я. Кочишова та П. Прохазки розкривають роль венчурного капіталу у створенні нових чи реструктуризації вже існуючих компаній [4]. Автори підкреслюють орієнтацію венчурного капіталу на високий ризик та реалізацію науково-технологічних нововведень, спираючись на емпіричний аналіз венчурного капіталу у країнах англосаксонської моделі (США, Канада, Велика Британія) та інноваційно-орієнтований капітал у країнах Західної Європи. Це доводить правомірність головного постулату венчурного фінансування – спрямованість на реалізацію інновацій у контексті НТП [10].

Нині в Україні індустрія венчурного капіталу перебуває лише на початковій стадії розвитку. Оскільки значну роль у венчурному інвестуванні можуть відігравати лише великі банки, але на сьогодні вони турбуються не стільки фінансуванням ризикованих інноваційних проектів, а скільки отриманням гарантії щодо повернення кредитів. Адже вважається, що однією з головних проблем розвитку венчурного фінансування залишається та причина, що на відміну від провідних лідерів світу, де розвиток венчурної індустрії призводить до значних інвестицій у високоризиковану інноваційну сферу, а в Україні спостерігається абсолютно протилежна тенденція, де існуючі венчурні фонди надають значну перевагу низько- та середньоризикованим проектам і зовсім не зорієнтовані на «хай-тек» технології. Венчурна індустрія як певний вид бізнесу існує тільки формально, коли відсутні найголовніші принципи венчурного фінансування – інноваційність, ризикованість, співпраця з технопарками, бізнес-інкубаторами та ВУЗаами тощо [12].

Питання венчурного фінансування в Україні сьогодні не вирішене на законодавчому рівні. Передбачена лише процедура фінансової підтримки Державною інноваційною фінансово-кредитною установою інноваційних проектів шляхом надання кредитів чи передавання майна у лізинг, що здійснюється за умов наявності гарантії повернення коштів у вигляді застави майна, договору страхування, банківської гарантії, договору поруки тощо [4].

Венчурний капітал в світі й в Україні представлений двома секторами: формальним (венчурні фонди) й неформальним (приватні інвестори).

Приватні інвестори, або, як їх ще називають «бізнес-ангели», в економічно розвинених країнах виступають основними інвесторами на початкових стадіях реалізації інвестиційних проектів із створенням нового підприємства. Вони інвестують у проект власний капітал, зосереджуються більшою мірою на перспективних інноваційних високоризикованих та дохідних проектах із метою продажу своєї частки в підприємстві в майбутньому з високою дохідністю. Зазвичай бізнес-ангели, крім інвестицій, вкладають у реалізацію проекту власні знання, управлінські навички, ділові зв'язки та приймають активну участь в управлінні підприємством. Розмір ринку інвестицій бізнес-ангелів в Україні оцінити дуже важко, в розвинутих країнах їх частка інвестицій приблизно співпадає із часткою венчурних фондів. Огляд публікацій українських авторів на цю тему, а також відкритих джерел інформації не дає відповіді на ці питання. Так, у наявних публікаціях статистичні дані щодо України відсутні.

Зазвичай бізнес-ангели об'єднуються в різні організації (мережі бізнес-ангелів), що дає їм змогу координувати дії, робити спільну оцінку проектів та спільні інвестиції для зниження ризику. В Україні також існує об'єднання приватних інвесторів – Асоціація приватних інвесторів України [11], що була заснована в 2006 р., проте інформація щодо поточної діяльності, кількості членів та щорічні розміри інвестицій у проекти відсутня, через це можна зробити висновки щодо невисокої реальної активності цього об'єднання приватних інвесторів [2].

Венчурні фірми є генераторами нових ідей, на основі яких здійснюються великі науково-технічні прориви. [8]. Згідно з даними Української асоціації інвестиційного бізнесу, в Україні існує близько 50-ти «венчурних» фондів, п'ять із яких сформовано за участю іноземного капіталу. Переважну більшість фондів було створено протягом останніх років [5]. Проте трактування венчурного фонду в Україні відрізняється від загальноприйнятого. В Україні це специфічний Інститут спільного інвестування (ІСІ) [6, с. 46–52]. Українське законодавство визначає венчурний фонд як інвестиційний фонд закритого типу (пайовий або корпоративний), на структуру активів якого не накладаються суттєві обмеження, але вкладниками якого можуть бути юридичні особи, до того ж заборонена участь пенсійних і страхових фондів [1].

Таблиця 1

Венчурні фонди в Україні*

Рік (на кінець періоду)	Кількість КУА	Кількість ІСІ	Пайові венчурні фонди	Вартість активів венчурних фондів, млн грн
2007	334	577	423	36 452
2008	409	888	536	58 694
2009	380	985	590	76 028
2010	39	1095	755	96 975
2011	341	1125	772	116 907
2012	353	1222	829	145 912
2013	347	1250	861	168 183
1 кв. 2014	343	1243	865	176 759
2 кв. 2014	340	233	862	189 935
3 кв. 2014	337	1207	850	194 556

* Складено автором за: [3].

Однак спочатку спостерігалися позитивні зрушення щодо державних заходів із регулювання венчурного фінансування в Україні (табл. 1). Згідно даних табл. 1, загальна кількість Інститутів спільного інвестування щорічно збільшувалась. 2013 р.

вважається найуспішнішим роком у створенні венчурних фондів, що склало 1250 одиниць. 16 травня 2013 р. було оголошено про запуск нового венчурного фонду в Україні. Новий фонд працював у партнерстві з стартап-інкубатором HarryFarm. Розмір фонду склав близько 5–10 млн дол. США. Планувалося, що фонд буде інвестувати в проекти на seed-стадії. Також особливістю фонду була підтримка проектів і доінвестовування протягом усього життєвого циклу стартапу. Таким чином, сумарний розмір інвестування міг скласти від 30 тис. дол. США до 300 тис. дол. США [3].

В Україні продовжується згортання діяльності професійних учасників ІСІ. За 2013 р. кількість Компаній щодо управління активами (надалі КУА), які вийшли з бізнесу, перевищила кількість новостворених. Станом на кінець 2013 р. в Україні функціонувало 347 КУА, тоді як у 2008 р. – 409. Станом на 02.06.2017 р. кількість КУА становить 296 одиниць, що на 51 одиницю менше, ніж у 2013 р. Варто зауважити, що кількість венчурних фондів із 2013 р. до сьогодні скорочується, що пояснюється військово-політичним конфліктом у країні, що спричиняє несприятливий інвестиційний клімат. Згідно даних Української асоціації інвестиційного бізнесу, на 2 червня 2017 р. кількість ІСІ становить 1199 одиниць, що на 51 одиницю менше, ніж у 2013 р. [11].

На відміну від класичних венчурних фондів, український венчурний капітал не орієнтується на інноваційну сферу. Для нього більш притаманна реалізація інвестиційних проектів середнього рівня ризику, де найбільш поширеною формою венчурного інвестування є надання інвестиційного кредиту [7].

Галузева структура венчурних інвестицій в Україні (табл. 2) є деформованою, домінуючими реципієнтами є сфера комп'ютерної техніки, природничі науки та сфера фінансових послуг.

Таблиця 2

Галузева структура інвестицій венчурних фондів України у 2008–2013 рр., млн євро

Сектори народного господарства	2008	2009	2011	2012	2013
Бізнес і промислова продукція	2366,86	0	0	0	0
Комп'ютери та комп'ютерна техніка	0	175	0	2551,76	11,698
Споживчі товари та роздрібна торгівля	30842,85	0	0	0	0
Послуги побутового характеру	398,38	0	0	0	0
Енергія і довілля	0	0	0	714,08	0
Фінансові послуги	6462,45	0	0	0	36,664
Природничі науки	0	0	0	27,655	18,601
Загальна сума інвестицій	40070,54	175	0	3265,84	66,962

* Складено автором за: [8].

Висновки наукового дослідження. Венчурний капітал в Україні схильний реалізовувати середньоризикові та короткострокові інвестиційні проекти. Тобто значні кошти вкладають не у високоризикові інноваційні розробки, а просто в цінні папери з метою отримання доходів у вигляді дивідендів і відсотків. Незважаючи на певні проблеми та недоліки, увага до «венчурного» бізнесу в Україні все ж таки зростає, повільно, але результат видно. І це можна пояснити тим, що в умовах швидкого науково-технічного прогресу відмова від ризикових, але перспективних проектів, насправді на практиці несе для економіки та держави загалом загрозу

значно більших фінансових втрат, які пов'язані з можливою втратою конкурентоспроможності національних виробників на внутрішньому та зовнішніх ринках.

Джерела та література

1. Андреюк Н. В. Інститути венчурного інвестування в Україні: стан та перспективи розвитку / Н. В. Андреюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://tppe.econom.univ.kiev.ua/data/2010_23/Zb23_10.pdf
2. Бузаджи І. О. Венчурний капітал в Україні як джерело інвестування проектів / І. О. Бузаджи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.m.nauka.com.ua/?op=1&j=efektyvna-ekonomika&s=ua&z=697>
3. В Україні запускають ще один венчурний фонд [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://startuonline.com.ua/2013/05/22/more-vc-in-ukraine/>
4. Данько В. Ефективна неефективність, або чи переможуть очікування статистичний негатив? / В. Данько, І. Тихомирова, Н. Палій // Дзеркало тижня. – 2010. – № 20. – 29 трав.
5. Джерела венчурного капіталу. Українська асоціація інвестиційного бізнесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uaib.com.ua/files/articles/204/15_4.pdf
6. Красовская О. В. Венчурное финансирование: мировые тенденции и ситуация в Украине / О. В. Красовская. – К. : Конус-Ю, 2013. – 108 с.
7. Можайкіна Н. В. Проблеми розвитку венчурного капіталу в Україні / Н. В. Можайкіна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eprints.kname.edu.ua/36959/1/117-125%20Можайкіна%20НВ.pdf>
8. Олейников А. Венчурные фонды в Украине: внутрикорпоративная оптимизация или высокотехнологический прорыв? / А. Олейников [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.inventure.com.ua/analytucs/formula>
9. Пилипенко Б. Г. Венчурний капітал як джерело фінансування інноваційних процесів / Б. Г. Пилипенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ubs.edu.ua/images/PDF/venchur_plan.pdf
10. Савченко В. Ф. Проблеми венчурного інвестування в Україні / В. Ф. Савченко, Д. В. Шатирко // Науковий вісник ЧДІЕУ. – 2013. – № 2 (18). – С. 7–13.
11. Українська асоціація венчурного бізнесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uaib.com.ua/files/articles/201/17_4.pdf
12. Янченко З. Б. Сучасні особливості та перспективи розвитку венчурного фінансування в Україні / З. Б. Янченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=361>
13. The BVCA Private equity and Venture Capital Report on Investment Activity. – 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bvca.com.uk/>
14. Павліха Н. В. Реформування інвестиційної політики у контексті європейської інтеграції / Н. В. Павліха, М. С. Лугова // Європейська інтеграція: досвід Польщі та України. – Луцьк–Люблін : Drukarnia Kolor Lublin, 2013. – С. 112–118.
15. Павліха Н. Сучасні підходи до покращення інвестиційної привабливості регіону / Н. Павліха, Ю. Ілюшик // Економ. часопис Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. – 2016. – № 2. – С. 90–94.
16. Павліха Н. В. Сучасні тенденції та динаміка залучення прямих іноземних інвестицій в економіку Україну / Н. В. Павліха, О. М. Левіновська // Вісн. Волин. ін.-ту економіки та менеджменту. – 2016. – № 16. – С. 235–239.

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПРИДНІПРОВСЬКОГО ЕКОНОМІЧНОГО РАЙОНУ

*Роботу виконано на кафедрі економічної та соціальної географії СНУ ім. Лесі Українки
Науковий керівник: А. Г. Потапова –
кандидат географічних наук, доцент
кафедри економічної та соціальної географії
СНУ ім. Лесі Українки*

Розглядаються проблеми розвитку, притаманні Придніпровському економічному району. Пропонуються перспективи розвитку цього економічного району для підвищення рівня розвитку господарства.

Ключові слова: економічний район, рівень розвитку господарства, проблеми району.

Lykhach D. S. Problems and Prospects of Development of Pridneprovsky Economic Region. In the paper the approaches to the problems of development of the Pridneprovski economic region. The proposed prospects of the development of this economic region for increasing the level of development of the economy.

Key words: economic region, level development of the economy, problems of the region.

Актуальність. Придніпровський економічний район є одним із найпотужніших у країні за розвитком господарства, природно-ресурсним, науковим, виробничим та людським потенціалами. Займаючи 10 % території країни, де проживає 11,3 % її населення, район продукує майже 16 % ВВП країни. Один із найбільших у світі регіонів видобутку залізних і марганцевих руд та переробки чорних металів. Придніпровський район має низку проблем, пов'язаних із розвитком господарства, які потребують вирішення екологічних проблем, раціонального використання зрошених земель, проблем розвитку промислового виробництва, соціально-економічних проблем.

Мета: визначити найбільш характерні проблеми, притаманні для Придніпровського економічного району, запропонувати шляхи їх вирішення.

Завдання: оцінити сучасний стан розвитку економічного району; виявити найбільш характерні проблеми для Придніпровського економічного району; виявити перспективи вирішення проблем.

Виклад основного матеріалу. До складу Придніпровського економічного району входять Дніпропетровська та Запорізька області. Це п'ятий економічний район України за площею – 59,1 тис. км² (9,5 % від території держави) та шостий за чисельністю населення – 5,3 млн осіб (11,3 %), але за рівнем промислового розвитку він перебуває на першому місці й є одним з найбільших індустріально розвинутих районів України [3].

Провідними галузями спеціалізації промисловості Придніпровського району є машинобудування та металообробка (чорна металургія посідає перше місце). У районі концентрується більше половини всієї переробки чорних металів в Україні. Добре розвинуті легка, харчова, хімічна промисловість. Району належить чільне місце у видобутку залізних і марганцевих руд, частина яких експортується. Високий рівень розвитку металургії призводить до виникнення екологічних проблем. Дуже

гостро постають екологічні проблеми в Придніпров'ї, особливо в містах Кривий Ріг, Кам'янське, Запоріжжя. Екологічна ситуація в м. Дніпро й особливо в м. Кам'янське належить до найгостріших у світі.

Викиди в атмосферу забруднюючих речовин з теплової електростанції в Енергодарі призвели до утворення кислотних дощів. Станом на 2016 р. у Придніпровському районі нараховувалось 1 млн т викидів забруднюючих речовин від стаціонарних джерел забруднення. Обсяг викидів діоксиду вуглецю становив 44225,3 тис. т. Для району характерні такі види забруднення: скидання забруднених зворотних вод у природні поверхні – 1117 млн м³, викиди шкідливих речовин в атмосферу – 1652,5 тис. т, викиди шкідливих речовин в атмосферу від стаціонарних джерел – 1359,2 тис. т, викиди шкідливих речовин в атмосферу від автотранспорту – 285,4 тис. т, утворення відходів I–III класів небезпеки – 732,6 тис. т, наявність відходів I–III класів небезпеки у спеціальних місцях – 8828,9 тис. т [4].

У Придніпровському районі серйозною є проблема, пов'язана зі спеціалізацією, а саме наявність диспропорції в розвитку матеріального виробництва й соціальної сфери, дефіцит окремих видів ресурсів, виснаженість родовищ важливих корисних копалин, неефективне використання трудових ресурсів тощо. Важливим завданням є проведення реструктуризації господарства в бік зростання частки наукомістких галузей, пошук інвестицій для реалізації важливих соціальних програм, інноваційне оновлення усіх сфер життя [2].

Висока територіальна концентрація потужних металургійних та інших великих виробництв, розміщених біля Дніпра, особливо загострює проблему охорони водних ресурсів і всієї природи цього дуже забрудненого району України. Не менш важливою є проблема нецільового використання родючих земель. Ґрунти втрачають свою родючість. Рекультивовані землі майже непридатні для використання. Видобування залізної та марганцевої руд відкритим способом призвело до значних змін земної поверхні, різкого зниження рівня ґрунтових вод.

Остаточо не розв'язана проблема раціонального використання зрошених земель і гідротехнічних меліоративних споруд, забезпечення оптимального розподілу засобів і ресурсів, які спрямовуються на освоєння осушених земель, їх гіпсування й створення нового меліоративного фонду; значної шкоди завдає підтоплення родючих земель, зокрема в районі великого Каховського водосховища. Необхідною передумовою комплексного розвитку району є розвиток легкої, харчової промисловості, а також невиробничої сфери [1].

Головні напрями розв'язання цих проблем – впровадження безвідходних технологій, зокрема на підприємствах чорної металургії, гірничодобувної та хімічної промисловості, розробка та здійснення науково обґрунтованих заходів щодо використання відходів виробництва, рекультивація земель.

Крім екологічних, в районі наявні також соціально-демографічні проблеми. Найбільшою з них є надто повільні темпи зростання населення не тільки через зниження природного приросту (-7,7 % станом на 2016 р.; коефіцієнт народжуваності у районі є одним із найнижчих у державі – 9,8 %), а й у зв'язку з інтенсивним відпливом людей молодого віку в Росію та інші області України, що спричинює деформацію вікової структури усіх працездатних. Низький рівень ефективності використання робочої сили в галузях народного господарства зумовлює потребу розробки практичних заходів щодо раціонального використання трудових ресурсів Придніпров'я. Розв'язувати цю проблему слід підвищенням продуктивності праці на основі досягнень науково-технічного прогресу.

До найбільш важливих напрямів перспективного розвитку господарства Придніпровського економічного району належить паливно-енергетичний комплекс, основою якого є кам'яне вугілля Західного Донбасу. У зв'язку з підвищенням собівартості видобутку вугілля постає питання про закриття деяких нерентабельних шахт. Доцільно оснастити діючі шахти газовловлювачами для подальшого

використання зрідженого газу метану як палива на транспорті та в електроенергетиці. Основним завданням зниження напруги паливно-енергетичного балансу є обмеження нарощування потужності енергоємних виробництв, розвиток атомної енергетики, теплоенергетики.

Перспективним є використання бурого вугілля Дніпровського буровугільного басейну, яке використовується як енергетичне паливо, для екстрагування озокериту, в металургійній промисловості тощо. Воно придатне для напівкоксування й газифікації з одержанням різних смол, напівкоксу, горючого газу, рідкого палива тощо.

Основними напрямками розвитку металургійного комплексу є перепрофілювання деяких металургійних комбінатів на випуск електросталі, вдосконалення технологій, залучення залізородних баз у Приазов'ї, підвищення якості виплавленої сталі.

Важливою проблемою є забезпечення рекреаційної галузі розвинутою інфраструктурою, яка б відповідала світовим стандартам, сприяла підвищенню його конкурентоспроможності. Її розвиток потребує вирішення територіально-функціональних, соціально-економічних, екологічних проблем і завдань. Необхідно більш повно й раціонально використовувати місцеві рекреаційні ресурси – на узбережжі Азовського моря, біля Дніпра з його притоками, поблизу лісових масивів, біля джерел лікувальних вод і грязей.

Зазначені вище та інші проблеми перспективного розвитку господарства Придніпровського економічного району актуальні практично для всіх його частин [5].

Висновки. Незважаючи на високий рівень розвитку господарства, Придніпровський економічний район має ряд проблем розвитку. Найбільшими з них є екологічні, проблема раціонального використання зрошених земель, проблема пов'язана із спеціалізацією, демографічні проблеми.

Перспективи розвитку Придніпровського економічного району пов'язані передусім із подальшою модернізацією промислових підприємств, підвищенням ефективності сільськогосподарського виробництва, покращенням екологічної ситуації, рекультивація земель, впровадження безвідходних технологій, зокрема на підприємствах чорної металургії, гірничодобувної та хімічної промисловості, розробка та здійснення науково обґрунтованих заходів щодо використання відходів виробництва, використання бурого вугілля Дніпровського буровугільного басейну, яке використовується як енергетичне паливо, для екстрагування озокериту, в металургійній промисловості. Наявність унікальних природних лікувальних ресурсів, розвинутої інфраструктури, санаторно-лікувальних закладів сприяє розвитку рекреаційної галузі району.

Джерела та література

1. Географія : навч. посіб. для старшокласників та абітурієнтів. Програма і відповіді на всі запитання / П. О. Масляк, Я. Б. Олійник, А. В. Степаненко, П. Г. Шищенко. – К. : Тов-во «Знання», КОО, 1998. – С. 400–404.

2. Придніпровський економічний район / Навчальні матеріали онлайн [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/15010922/geografiya/pridniprovskiy_ekonomichniy_rayon

3. Придніпровський економічний район: загальна характеристика / Географія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvita.ua/vnz/reports/geograf/23766/>

4. Статистична інформація. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

5. Таращевська В. О. Розміщення продуктивних сил України / В. О. Таращевська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://bookss.co.ua/book_rozmishhennya-produktivnih-sil-ukrani_778/5_rozdil-z-teritorialna-organizatsiya-gospodarstva-ukraini-3.1.-teritorialno-virobnich-kompleksi-v-sistem-ekonomichnogo-rajonuvannya.

ІНВЕСТИЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ РІВНЕНСЬКОГО РАЙОНУ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

*Роботу виконано на кафедрі економічної
та соціальної географії СНУ ім. Лесі Українки
Науковий керівник: А. Г. Потапова –
кандидат географічних наук, доцент кафедри
економічної та соціальної географії
СНУ ім. Лесі Українки*

Розглянуто сучасний стан інвестування Рівненського району Рівненської області, виявлено найбільш інвестиційно привабливі об'єкти району. Проаналізовано географію інвестиційних надходжень та зроблено висновки щодо перспектив подальшого інвестування.

Ключові слова: інвестиції, прямі інвестиції, інвестиційний потенціал.

Pritula I. I. Investment Potential of Rivne District of the Rivne Region. The article analyses the main indicators of the investment potential of Rivne district of the Rivne region was analyzed, the most investment attractive objects of the district were discovered. The geography of investment revenues is analyzed and conclusions are drawn regarding the prospects for further investing.

Key words: investments, direct investment, investment potential.

Актуальність дослідження. Одним із актуальних завдань є Рівненському районі Рівненської області є активізація інвестиційної діяльності та значне нарощування обсягів інвестицій. Збільшення притоку інвестицій є пріоритетним напрямом діяльності. Варто зазначити, що поєднання інтересів інвестора з інтересами району може стати основою для плідного взаємовигідного співробітництва.

Метою роботи є аналіз інвестиційного потенціалу Рівненського району Рівненської області. **Завданням** нашого дослідження є з'ясування стану розвитку інвестиційного потенціалу Рівненського району Рівненської області.

Результати дослідження. Формування інвестиційних ресурсів району за рахунок їх залучення з усіх доступних джерел є одним із найважливіших елементів регіональної інвестиційної політики. Головними методами фінансування інвестиційних програм і проектів є сьогоднішніх умовах та на перспективу слід вважати використання на їх реалізацію власних, позичкових та залучених коштів.

До позичкових інвестицій належать довгострокові кредити банків та інших кредитних структур, емісії облігацій, інвестиційний лізинг, інвестиційні сертифікати тощо. До залучених інвестицій належать внески інвесторів у статутні фонди, емісії акцій або інвестиційних сертифікатів [1].

Загальний обсяг прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу), залучених в економіку Рівненського району, на 01 липня 2017 р. становив 61,4 млн дол. США (673,2 дол. США на одну особу).

В економіку району інвестують свої кошти 14 країн, основними з яких є Німеччина – 39,2 млн дол. США, Нідерланди – 8,7 млн дол. США та Кіпр – 8,3 млн дол. США.

Іноземні інвестиції вкладено у 25 підприємств району, найбільш інвестиційно привабливими серед яких є промислові підприємства (90 % від загального обсягу прямих іноземних інвестицій). Зокрема, ТзОВ «Морган Феніче» продовжує реалізацію масштабного інвестиційного проекту з виробництва м'яких меблів загальною вартістю 10,5 млн євро, На ТзОВ «ОДЕК» Україна реалізовується проект із розширення виробництва фанери (упродовж останніх років придбано обладнання на суму близько 6,7 млн грн.). На ПрАТ «Консюмерс-Скло-Зоря» у минулому році проведено капітальний ремонт однієї з печей та виробничих ліній загальною вартістю 12 млн євро. Холдингом ТзОВ «УкрТехноФос» відкрито новий завод ТзОВ «Світовид» потужністю 10 тис. тонн добрив на місяць (вартість – 50 млн грн). Запланований річний обсяг випуску продукції заводу складатиме 0,5 млрд грн.

До пріоритетних інвестиційних проектів району можна віднести: розширення виробництва ПАТ «Рівнесільмаш»; освоєння нового виду діяльності на ТзОВ «Олісма» (виготовлення гнуклесних виробів із шпону); будівництво додаткового цеху з виробництва фанери на ТзОВ «ОДЕК» Україна; модернізація виробництва на Рівненському ВТП ТзОВ «Агропереробка»; модернізація виробництва на ТзОВ «Любомирське вапняно-силікатне підприємство»; нарощування обсягів виробництва ПАТ «Клеванський лісозавод «Промінь»; модернізація та автоматизація виробництва молока на ДП ДГ «Білокриницьке» Інституту сільського господарства Західного Полісся НААН» – «Виробництво молока» [2].

З урахуванням детального опрацювання проблем і перспектив розвитку галузей господарського комплексу й соціальної сфери Рівненського району, можна визначити основні інвестиційні пріоритети району, до яких належать: модернізація та розвиток виробничого сектору району з метою підвищення його конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішньому ринках; забезпечення комплексного використання природних сировинних ресурсів району; модернізація системи тепlopостачання з впровадженням енергозберігаючих технологій та використанням альтернативних джерел енергоресурсів (передусім місцевих); впровадження сучасних технологій та передових методів організації виробництва, заготівлі, переробки, транспортування та реалізації сільськогосподарської продукції; реконструкція та капітальний ремонт автомагістралей, автомобільних доріг загального користування, комунальних доріг та вулиць, будівництво об'єктів дорожньої інфраструктури; будівництво, реконструкція, капітальний ремонт об'єктів освіти, охорони здоров'я, соціального захисту населення, культури, фізичної культури та спорту із залученням різних джерел фінансування; будівництво нових та модернізація існуючих об'єктів туристичної галузі, передусім у сфері лікувально-оздоровчого туризму; поліпшення ситуації у сфері зайнятості населення та рівня його доходів [2].

Висновки. Рівненський район є досить привабливим для залучення іноземних інвесторів. Основна частка інвестицій надходить на розвиток промисловості району. На території Рівненського району успішно продовжується реалізація низки інвестиційних проектів, здійснюється модернізація виробництва провідними промисловими підприємствами. Формування сприятливого інвестиційного клімату сприяє залученню прямих іноземних інвестицій.

Джерела та література

1. Маренич В. Ф. Залучення інвестицій та поліпшення інвестиційного клімату / В. Ф. Маренич. – К. : Форум, 2016. – 16 с.
2. Інвестиційна програма Рівненського району [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.rv.gov.ua/sitenew/rivnensk/ua/21024.htm>.

**ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ЗМІНАМИ
НА ПІДПРИЄМСТВІ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ**

Роботу виконано на кафедрі менеджменту та інновацій Міжнародного університету фінансів

Науковий керівник: Н. В. Коба – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та інновацій Міжнародного університету фінансів

Розглядаються підходи до трактування сутності поняття управління змінами. Здійснено аналіз існуючих підходів. Пропонується власне визначення цього поняття з урахуванням регіональних особливостей.

Ключові слова: зміни, управління змінами, системний підхід, регіональні особливості.

Dosenko T. S. Theoretical Foundations of Change Management in the Enterprise: Regional Aspect. Approaches to the interpretation of the essence of the concept of change management are considered. An analysis of existing approaches is carried out. The actual definition of this concept is proposed taking into account regional peculiarities.

Key words: changes, change management, system approach, regional features.

Сучасні умови господарювання характеризуються стрімкими динамічними процесами, які спричиняють значний вплив на стан функціонування вітчизняних підприємств усіх без винятку напрямів діяльності. Водночас, підприємства змушені швидко адаптуватися під мінливість зовнішнього середовища, що ускладнюється й без того складними умовами діяльності вітчизняних підприємств, створеними рушійними наслідками фінансово-економічної кризи. Забезпечити стабільність діяльності підприємств в умовах багатоаспектних змін здатне раціональне та ефективне управління такими змінами безпосередньо на підприємстві, що не можливо без досконалого теоретичного підґрунтя цього питання. Зазначене обумовило вибір напрямку нашого дослідження та підкреслює його актуальність.

Проблемою уточнення теоретичних засад управління змінами на підприємстві за різних часів займалося багато вчених, серед яких: А. В. Бабічев [1], Д. К. Воронков [2], О. О. Гайдей [3], О. І. Гарафонова [4], Т. В. Гринько [5], О. Ю. Гусєва [6], І. А. Дмитрієв [7], Т. Кужда [10], І.Ф. Острий [13], К. А. Пріб [14], А. А. Садеков [16], Г. М. Тарасюк [19], С. Г. Турчіна [20; 21] та багато інших.

Критичний аналіз існуючих наукових напрацювань дав змогу дійти висновку, що на сьогодні визначення сутності управління змінами є вкрай дискусійним поняттям, а отже потребує уточнення. Так, наприклад, Х. Рамперсад характеризує поняття «управління змінами» як процес, що складається з етапів: планування, реалізації, контролю, регулювання та координування. При цьому планування передбачає визначення об'єкта змін; формулювання необхідних змін; забезпечення підтримки змін, реалізація змін полягає у експериментальному впровадженні, контроль – перевірка результатів реалізації змін, а координування – впровадження перевірених змін [15, с. 303]. Схожого процесного підходу дотримується й Г. М. Тарасюк, який зазначає, що процес управління змінами передбачає підготовку змін, розроблення системи мотивації змін та формування відповідного мотиваційного середовища,

планування та реалізації змін, підтримку змін [19, с. 287–292]. Процесний підхід до трактування сутності управління змінами висвітлений й у працях таких зарубіжних вчених, як М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоурі, які вважають управління змінами процесом, що містить послідовні функції планування, організації, мотивації та контролю змін, об'єднаних процесами комунікації та прийняття рішення [11, с. 684]. Інший учений С. Г. Турчіна розглядає «управління змінами» як систему що базується на виконанні функцій управління: плануванні, організації, функції та контролю [20, с. 202]. П. М. Сенге, А. Клейнер, Ш. Робертс та інші науковці зазначають, що управління змінами – це управлінський процес, який містить такі етапи: постановка задач та формулювання цілей змін; створення програми змін та інвестування в неї; формування ініціативної групи; залучення через неформальні зв'язки нових учасників; навчання співробітників, що відкриває шлях до реалізації змін; впровадження змін; впровадження та підтримка змін. [17, с. 39–60]. П. Друкер розглядає управління змінами як процес, що містить етапи: планування змін; вироблення політики змін; ініціювання змін; реалізація пілотного проекту: визначення ризиків та додаткових можливостей від запровадження змін; запровадження змін; забезпечення рівноваги між змінами та стабільністю на основі системи винагород, взаємовідносин з партнерами та внутрішньоорганізаційних відносин [8, с. 9, 126].

Схожим, але дещо деталізованим є погляд В. М. Ковальова, який трактує управління змінами як інтегрований процес контролю та відстеження змін у проектах й оцінки зміни конфігурацій протягом їхнього життєвого циклу [9, с. 84]. Але, на думку автора, такий підхід є вкрай вузьким через зведення сутності управління лише до однієї функції – контролюючої.

Дж. Коттер, який свої наукові праці присвятив теорії лідерства та удосконалення механізмів управління змінами, стверджує, що управління змінами – це метод управління, що має на меті стимулювання організацій і приватних осіб до ефективного протистояння змінам, що відбуваються в їх діяльності [22].

Деякі науковці розглядають управління змінами як сукупність функцій управління в певній їх послідовності. Так, наприклад, Г. В. Осовська, О. А. Осовський розглядають управління змінами як послідовність функцій, а саме: планування; організація; мотивація; контроль; регулювання, які об'єднані зв'язуючими процесами комунікації і прийняття рішення [12, с. 221].

Як показав аналіз праць зазначених учених, можна виокремити певні підходи до визначення сутності управління змінами: управління змінами як процес; управління змінами як метод управління; управління змінами як сукупність функцій управління.

Перший підхід є найбільш поширеним серед науковців і підкреслює плинність управлінської діяльності у часі. До речі, цей підхід має певний сенс, тому що важко не погодитись із тим, що управління змінами дійсно виступає процесом та відбувається як послідовність певних етапів. Але, на думку автора, все ж таки, такий підхід є однобічним і враховує лише етапність управлінського процесу.

Підхід до трактування управління змінами як методу управління також не повною мірою висвітлює сутність багатоаспектного управління змінами. Якщо спиратися на традиційне визначення методу як сукупності прийомів, можна отримати трактування управління змінами як певних прийомів, що обмежує його змістовність.

Підхід, що базується на визначення сутності управління змінами через окреслення певних функцій, є також достатньо поширеним серед науковців. Проте, слід зазначити, що функції виступають лише проявом конкретної дії, узагальненням результату, а через це залишається поза увагою безпосередня сутність поняття.

На думку автора, управління змінами доцільно розглядати як певну систему. Таке зауваження ґрунтується на таких висновках:

- системний підхід широко розповсюджений в управлінні й, на думку автора, є найбільш доцільним при розгляді управлінської проблематики;
- управління змінами містить усі передбачені системним підходом елементи;
- системний підхід є найбільш доцільним через те, що управління змінами це найважливіший напрям управлінської діяльності, від якості якого залежить ефективність роботи підприємства загалом.

Наступним кроком цього дослідження можна вважати окреслення факторів, які спричиняють такі зміни. Це є вкрай необхідним із погляду уточнення поняття управління змінами. Як показав аналіз літературних джерел, науковці по-різному обґрунтовують такі фактори: деякі вчені зовсім не окреслюють їх у визначеннях, деякі вказують на особливості діяльності підприємства, політичні фактори тощо.

На думку автора, в якості таких факторів, які спричиняють безпосередньо зміни, доречно зазначити саме регіональні особливості підприємства. Таке зауваження ґрунтується на такому твердженні: регіональні особливості охоплюють всі можливі зміни в діяльності підприємства через те, що саме особливості регіону накладають вирішальний вплив; врахування регіональних особливостей є безперечно домінуючим, підтвердженням чого виступають дані щодо однорідності підприємств окремого регіону. При цьому до таких регіональних особливостей доцільно віднести:

1. Природні – кількісні запаси та якісний склад природних ресурсів, умови їх використання, кліматичні та географічні фактори.
2. Екологічні – природоохоронні й конструктивні заходи з метою забезпечення сприятливих екологічних умов.
3. Технічні – рівень розвитку техніки та технології в регіоні.
4. Соціально-демографічні – забезпеченість виробництва трудовими ресурсами, стан соціальної та виробничої інфраструктури.
5. Економічні – вартість капіталовкладень, строки будівництва, логістичні зв'язки, транспортне та економіко-географічне положення.

Саме перелічені фактори безперечно є важливими з погляду їх врахування й у сукупності вони являють собою регіональні фактори впливу на зміни в діяльності підприємства. З урахуванням зазначеного, можна надати таке визначення поняття «управління змінами»:

Управління змінами – це система управління, яка базується на впливі суб'єкта управління на діяльність підприємства шляхом застосування регулятивної та контролюючої функцій із метою ефективної адаптації до мінливих умов зовнішнього середовища, спричинених регіональними особливостями.

Запропоноване визначення відрізняється від існуючих врахуванням системного підходу, підкресленням мети здійснення управлінського впливу, обґрунтуванням регіональних особливостей, а також повнотою й логічністю побудови.

Таким чином, наукова новизна цього дослідження полягає в уточненні поняття управління змінами завдяки врахуванню регіональних особливостей підприємства.

Практичне значення отриманих результатів полягає в можливості застосування висновків цього дослідження в практичній діяльності вітчизняних підприємств із метою забезпечення якості управлінської діяльності. При цьому окремим напрямом подальших досліджень виступає необхідність оцінки впливу кожного з окреслених факторів регіональних особливостей за допомогою методів регресійного аналізу.

Джерела та література

1. Бабічев А. В. Особливості процесу управління змінами в системі вищої освіти: закордонний досвід / А. В. Бабічев // Теорія та практика державного управління. – 2017. – № 1(56) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2017-1/doc/5/02.pdf>

2. Воронков Д. К. Управління змінами на підприємстві: теорія та прикладні аспекти : монографія / Д. К. Воронков. – Х. : ІНЖЕК, 2010. – 340 с.
3. Гайдей О. О. Управління змінами на підприємстві / О. О. Гайдей // Вісн. Бердянського ун-ту менеджменту і бізнесу. – 2012. – № 3 (19). – С. 71–75.
4. Гарафонова О. І. Управління змінами: теорія, методологія та практика : монографія / О. І. Гарафонова. – К. : КНУТД, 2014. – 364 с.
5. Гринько Т. В. Методичні підходи до оцінки ефективності організаційних змін на підприємствах зв'язку / Т. В. Гринько, М. М. Кошевий, Т. З. Гвініашвілі // Економічний часопис-XXI. – 2016. – № 156 (1–2). – С. 78–82.
6. Гусєва О. Ю. Обґрунтування детермінантних підходів до управління змінами на телекомунікаційних підприємствах / О. Ю. Гусєва, С. В. Гончаренко // Економіка. Менеджмент. Бізнес. – 2017. – № 1. – С. 24–31.
7. Дмитрієв І. А. Визначення поняття управління змінами, як основної складової діяльності сучасного підприємства / І. А. Дмитрієв, Н. М. Курилова // Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. – 2013. – № 1. – С. 102–106.
8. Друкер Питер Ф. Задачи менеджмента в XXI веке : учеб. пособ. ; пер с. англ. / Питер Ф. Друкер. – М. : Вильямс, 2007. – 272 с.
9. Ковальов В. М. Інтегральна оцінка методів економічного управління підприємствами і персоналом / В. М. Ковальов, Ю. В. Яковлєва // Вісн. Бердянського ун-ту менеджменту і бізнесу. – 2012. – № 2 (18). – С. 84–89.
10. Кужда Т. Етапи успішного управління організаційними змінами на підприємстві / Т. Кужда // Галицький економічний вісник. – 2013. – № 2. – С. 66–71.
11. Мескон М. Основы менеджмента ; пер. с англ. / М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури. – М. : Изд-во «Дело», 1997. – 704 с.
12. Осовська Г. В. Основы менеджмента : підручник. – Вид. 3-тє, перероб. і доп. / Г. В. Осовська, О. А. Осовський. – К. : Кондор, 2006. – 664 с.
13. Острий І. Ф. Управління змінами як фактор стабілізації підприємства / І. Ф. Острий // XIV наук.-техн. конф. факультету менеджменту. Вінницький нац. техн. ун-т (2–11 берез. 2016 р., м. Вінниця). – Вінниця, 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ir.lib.vntu.edu.ua/handle/123456789/11217>
14. Пріб К. А. Формування системи управління змінами на підприємстві / К. А. Пріб // Наук. екон. журн. «Інтелект XXI». – 2014. – № 2. – С. 119–126.
15. Рамперсад К. Хьюберт. Универсальная система показателей деятельности: Как достигать результатов, сохраняя целостность / Хьюберт Рамперсад : [пер. с англ.]. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2004. – 352 с.
16. Садєков А. А. Обґрунтування методів управління змінами на вітчизняних підприємствах в умовах фінансово-економічної нестабільності / А. А. Садєков, О. Ю. Гусєва // Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2010. – Вип. 21 – С. 43–47.
17. Сенге П. М. Танец перемен: новые проблемы самообучающихся организаций ; пер. с англ. / П. М. Сенге, А. Клейнер, Ш. Робертс Р. Б. Ричардс, Дж. Рот, Б. Дж. Сміт. – М. : ЗАО «Олимп – Бизнес», 2003. – 624 с.
18. Сучасні проблеми управління змінами на підприємствах регіону : монографія / за заг. ред. Н. Є. Муромець – Х. : ТОВ «В справі», 2016. – 268 с.
19. Тарасюк Г. М. Управління змінами в системі управління підприємством / Г. М. Тарасюк // Вісн. Житомир. держ. технол. ун-ту. Економічні науки. – Житомир : ЖДТУ, 2010. – № 2 (52). – С. 287–291.
20. Турчіна С. Г. Система управління змінами як складник успішного розвитку підприємств / С. Г. Турчіна // Східна Європа: економіка, бізнес та управління. – 2017. – Вип. 3 (08). – С. 199–203.
21. Турчіна С. Г. Управління змінами в контексті стратегічного розвитку підприємств / С. Г. Турчіна // Вісн. Сум. нац. аграр. ун-ту. Серія : Економіка і менеджмент. – 2016. – Вип. 1. – С. 11–15.
22. Kotter J. P. Leading Change: Why transformation efforts fail / J. P. Kotter // Harvard Business Review. – 2007. – January.

РОЗВИТОК СВІТОВОГО РИНКУ ЕЛЕКТРОМОБІЛІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕНЕРГЕТИКО-ЕКОЛОГІЧНОЇ ПРОБЛЕМИ

*Роботу виконано на кафедрі міжнародних економічних відносин та управління проектами СНУ ім. Лесі Українки
Науковий керівник: **К. Ю. Деделюк** – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри міжнародних економічних відносин та управління проектами СНУ ім. Лесі Українки*

Розглядається суть глобальної енергетико-екологічної проблеми. Аналізується вплив світового ринку електромобілів на мінімізацію глобальної енергетико-екологічної проблеми. Визначаються основні переваги електромобілів, як інноваційного інструменту вирішення глобальної економічної проблеми.

Ключові слова: глобальні проблеми, глобальна енергетико-екологічна проблема, світовий ринок електромобілів.

Polikovskiy V. V. The Development Of World Electric Car Market Under Global Energy-ecological Problems. In the paper the the essence of global energy-ecological problem. Analyzes the influence of world electric car market on minimization of global energy-ecological problem. The main advantages of electric vehicles as innovative tool for solution of global energy-ecological problem.

Key word: global problems, global energy-ecological problem, world electric car market.

Постановка проблеми. Епоха науково-технічної революції посилила антропогенний вплив на природу та породила нові глобальні проблеми й виклики. Так, впровадження у виробництво сучасних досягнень науки й техніки, поява новітніх технологій призвели до глибоких якісних змін у житті суспільства. Паралельно з вдосконаленням технологій і зростанням виробництва, спостерігається забруднення природного середовища, зменшування озонового шару навколо землі, погіршення стану здоров'я людей тощо. Ці проблеми пов'язані з нерівномірністю екологічного, демографічного, економічного, політичного, науково-технічного, морального та культурного розвитку суспільства. Глобальна енергетико-екологічна проблема проявляється в забрудненні навколишнього середовища, питанні раціонального використання енергетичних ресурсів тощо.

Мета дослідження – визначення особливостей та передумов розвитку світового ринку електромобілів в умовах глобальної енергетико-екологічної проблеми.

Результати дослідження. Забруднення навколишнього середовища є важливим питанням у цьому контексті. Дані Всесвітньої Організації Охорони Здоров'я (ВООЗ), свідчать, що близько 18 000 людей помирають кожен день із-за забрудненого повітря. Кількість смертей спричинена забрудненим середовищем сягає 5,5 млн осіб щорічно, що набагато більше, ніж кількість смертей внаслідок захворювань на СНІД, туберкульоз тощо [3].

Інтенсивний розвиток науково-технічного прогресу також спричинив паливно-енергетичну та сировинну проблеми. Існує необхідність надійного забезпечення світової економіки всіма видами енергії без надмірної шкоди довкіллю й за цінами, що відображають економічні принципи. До загроз спричинених паливно-енергетичною та сировинною проблемами можна віднести: відставання пропозиції енергії від зростання енергоспоживання; зростаюча напруженість у забезпеченні енергетичних потреб транспорту; наростання регіональних енергетичних диспропорцій; незворотні зміни клімату регіонів і планети загалом. Тому одним із шляхів мінімізації глобальної енергетико-екологічної проблеми є перехід на використання електромобілів, як альтернативу автомобілям із двигунами внутрішнього згорання (ДВЗ). Нині на дорогах світу близько 1 млрд автомобілів, майже всі вони оснащені ДВЗ. В одному з досліджень Всесвітньої організації охорони здоров'я було виявлено, що викиди газів з автомобілів щорічно вбивають 53 тис. американців. Згідно з даними Американської ради по захисту національних ресурсів, електромобілі скорочують викиди вуглекислого газу в атмосферу на 54 %, порівняно з бензиновими двигунами [1].

Стрімке поширення автомобілів, які рухаються завдяки електромоторам може допомогти світовій спільноті вирішити проблеми невідновлюваних ресурсів. Головний економіст «Total» Джелль Кусе вважає, що ріст світового ринку електромобілів матиме серйозний вплив на вартість усіх видів пального, яке виробляють із нафти. На його думку, до 2030-х років попит на таке пальне досягне свого піку, після чого буде лишатися незмінним, а потім почне скорочуватися [4].

Водночас, фахівці The Economist підраховали, що якщо до 2040 р. 90 % із 2 млрд авто будуть електричними, лише за рік вдасться зберегти 11 млрд бареллів нафти (половина річного світового виробництва). Окрім того, в атмосферу не потрапить 4,7 млрд тонн вуглецевого газу [2].

Тому, до переваг електромобілів, як інноваційного інструменту вирішення глобальної економічної проблеми можна віднести:

- скорочення викидів вуглекислого газу в атмосферу, покращення екології світу;
- зменшення використання нафти, і таким чином сприяння енергетичній безпеці держав;
- вирішення проблеми забезпечення енергетичних потреб транспорту тощо.

Висновки. Антропогенний вплив на глобальну зміну клімату рік у рік зростає. Перед багатьма країнами стоять завдання, спрямовані на подолання наслідків зміни клімату. Ці заходи охоплюють широкий спектр дій, пов'язаних зі зменшенням викидів парникових газів, а також зі зниженням використання викопного палива, зокрема моторного. Тому використання електромобілів вважається одним з інструментів, які дадуть змогу зменшити викиди парникових газів транспортним сектором та істотно поліпшити екологію світу.

Джерела та література

1. Настав кінець ери двигуна внутрішнього згорання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://dt.ua/TECHNOLOGIES/nastav-kinec-eri-dviguna-vnutrishnogo-zgoryannya-the-economist-250939_.html/

2. An electromagnetic shock [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://worldif.economist.com/article/13526/electromagnetic-shock>

3. Polluted air causes 5.5 million deaths a year new research says [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bbc.com/news/science-environment-35568249>

4. The Electric-Car Boom Is So Real Even Oil Companies Say It's Coming [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-04-25/electric-car-boom-seen-triggering-peak-oil-demand-in-2030s>.

ОСНОВНІ КОНЦЕПЦІЇ, ПРОБЛЕМИ ТА ЗАВДАННЯ ТУРИСТИЧНОГО РЕГІОНОЗНАВСТВА

УДК 911.3:338.4(100)

Г. В. Балабанов – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри країнознавства і туризму Національного авіаційного університету;

І. І. Лошицька – магістрант кафедри країнознавства і туризму Національного авіаційного університету

ТРАНСФОРМАЦІЯ РОЛІ КРАЇН СВІТУ НА ГЛОБАЛЬНОМУ РИНКУ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ

*Роботу виконано на кафедрі
країнознавства і туризму НАУ (м. Київ)*

Представлено результати порівняльного аналізу сучасних теоретичних поглядів на просторову структуру світового туризму. Виявлено новітні тенденції у змінах пропорцій між країнами-лідерами на глобальному ринку туристичних послуг. Наведено аргументи на користь уточнення теоретичних уявлень про типологію національних туристичних ринків.

Ключові слова: географія туризму, країни світу, типологія, глобальний та національні ринки туристичних послуг.

Balabanov G. V., Loshitska I. I. Transformation of the Countries' Roles on the Global Market of Tourism Services. Presented the comparison analysis of modern theoretic views on the geographical structure of global tourism. Noted the new tendencies in the shares between leading countries on the global market of tourism services. Presented the arguments in favor of clarifying the theoretic views about the typology of national tourism markets.

Key words: geography of tourism, countries of the world, typology, global and national tourism markets.

Сучасний туризм є феноменом глобального масштабу, що значною мірою впливає на економічний, соціокультурний розвиток людства та його екологічне благополуччя. Туризм генерує 10,2 % світового ВВП [3]. Не випадково цей феномен привертає увагу багатьох дослідників – представників різних галузей знань. Зокрема, чимало праць присвячено просторовій структурі світового туризму. Географічна сегментація світового ринку туристичних послуг традиційно передбачає його послідовну декомпозицію на регіони світу, субрегіони світу, окремі країни. Саме такий підхід тривалий час застосовують авторитетні міжнародні організації: Всесвітня туристична організація [6] та Всесвітня рада з туризму та подорожей [3]. Віднедавна остання розпочала аналітичну роботу ще й стосовно 65 глобальних міст – популярних туристичних дестинацій. Проте мають місце й інші теоретико-методичні підходи.

Особливою операційною територіальною одиницею для аналізу просторовій структури світового туризму є країна. Національні ринки туристичних послуг розвиваються в умовах регулюючого впливу держави. Держава формулює пріоритети внутрішньої та зовнішньої політики, володіє інструментами для її реалізації. Вона здатна стимулювати розвиток туризму за рахунок підвищення рівня

життя населення, формування сприятливого податкового середовища, реалізації масштабних програм розвитку транспортної інфраструктури, лібералізації візового режиму або навіть запровадження безвізового режиму тощо. Проте вона здатна й «закриватися» внаслідок обмежень (де-факто – заборон) на виїзд власних громадян до певних країн чи в'їзд громадян окремих держав на власну територію, запровадження режиму санкцій, припинення транспортного сполучення з певними країнами та ін. Яскравим прикладом використання туризму як економічної зброї може слугувати конфлікт у 2015–2016 рр. між Росією й Туреччиною.

Чималими евристичними можливостями для дослідження просторової структури світового туризму характеризується типологічний метод. Він зорієнтований на виявлення рис подібності та відмінності між країнами, пошук суттєвих показників для ідентифікації відносно стійких властивостей країн як туристичних дестинацій. Наприкінці 90-х - початку 2000-х років з'явилися змістовні праці І. І. Пирожника, А. Ю. Александрової, О. О. Любіцевої та ін. Зокрема, О. О. Любіцева запропонувала типологію національних туристичних ринків, спираючись на такі ознаки: «комплексно-пропорційний розвиток індустрії туризму, її орієнтованість на участь в міжнародних туристичних зв'язках і характер цих зв'язків, вплив глобалізаційних процесів і інтегрованість в світогосподарську систему» [4]. Було виділено чотири типи національних туристичних ринків (високоінтенсивні, стабілізовані, реформовані, акумулюючі) з відповідними підтипами, для кожного типу та підтипу наведено приклади країн.

Багатофакторну туристичну типологію країн світу, що має структурно-функціональний характер, розробила А. Ю. Александрова [1; 2]. Нею виділено п'ять основних туристичних типів країн. До першого типу відносяться економічно високорозвинені країни зі зрілими національними системами міжнародного туризму, що утворюють центр світового туристичного простору. Другий тип представлений країнами, які належать до напівпериферії світового туристичного простору, з інтенсивним формуванням за підтримки держави поліфункціональної системи міжнародного туризму. До третього типу відносяться середньорозвинені країни напівпериферії світового туристичного простору з поліфункціональною системою міжнародного туризму в стадії трансформації та формування цивілізованого ринку подорожей. Четвертий тип включає малі острівні держави Карибського басейну, які відносяться до напівпериферії й частково до «просунутої» периферії світового туристичного простору. П'ятий тип об'єднує країни, що розвиваються, й належать до периферії світового туристичного простору, зі слабкорозвиненим ринком міжнародного туризму. Характеристика кожного типу супроводжується прикладами країн.

Порівняння наведених вище розробок свідчить про наявність між ними важливої спільної ознаки – опори на типологію країн світу за рівнем соціально-економічного розвитку. О. О. Любіцева підкреслює, що «в основу типології туристичних ринків покладена типологія країн світу за їх місцем в світовій економіці та міжнародних відносинах» [4]. А. Ю. Александрова теж прямо співвідносить п'ять основних туристичних типів країн із загальним рівнем їхнього соціально-економічного розвитку [2]. Водночас помітно, що уяви дослідників про поділ країн світу на типологічні групи за рівнем соціально-економічного розвитку не співпадають. О. О. Любіцевій ближче варіант поділу на економічно розвинуті країни, країни, що розвиваються та країни з перехідною економікою. Позиція А. Ю. Александрової спирається на підхід Групи Світового банку, який полягає у поділі країн на чотири групи залежно від валового національного доходу на душу населення: з низьким, нижчим за середній, вищим за середній і високим доходом. Розробку А. Ю. Александрової також відрізняє спроба поєднати підходи до типології країн світу з теорією «центр-периферія».

Завдання цієї роботи полягали у визначенні новітніх зрушень у просторовій структурі світового туризму за 2010–2016 рр., а також у порівнянні отриманих результатів з розробками, що наведені вище. Для вирішення першого завдання був використаний важливий для маркетологів прийом визначення частки ринку, що дає змогу ідентифікувати головних гравців на певний період. Аналіз частки ринку в динаміці свідчить про драйверів – агентів змін, трансформації структури ринку (у тому числі географічної). Рейтинг топ-20 країн світу за обсягом національного туристичного ринку в 2016 р. наведено в табл. 1. Зазначені справа результати 2010 р. не є аналогічним рейтингом, вони необхідні лише для порівняння обсягів і часток ринку певної країни.

Таблиця 1

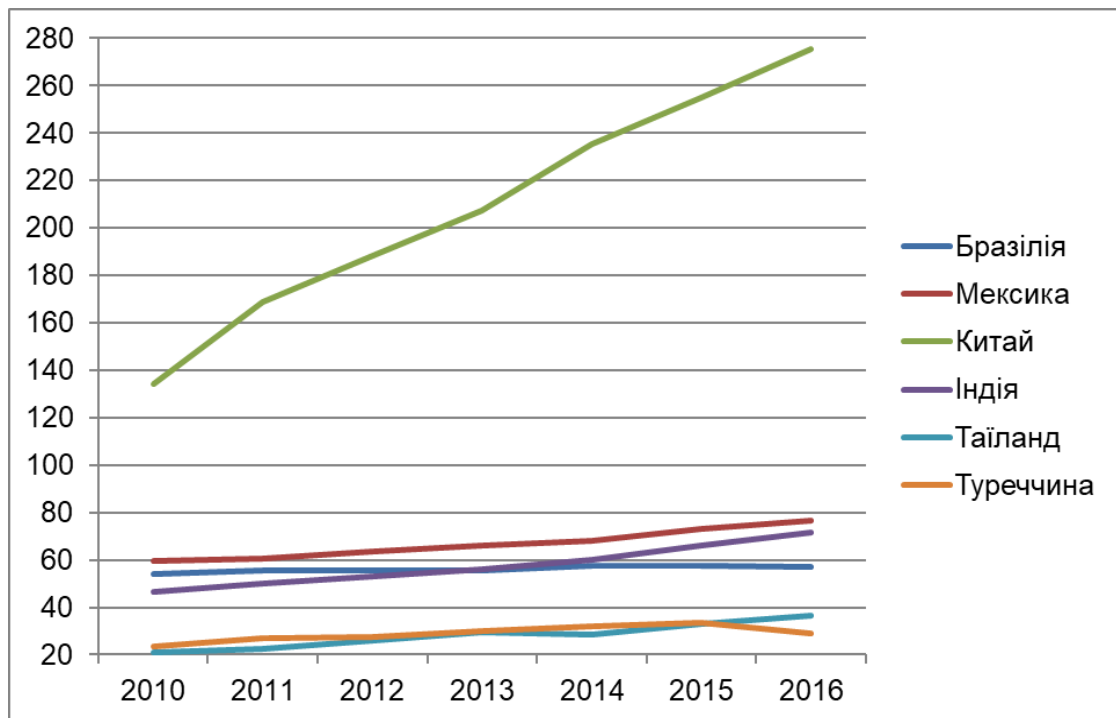
Рейтинг топ-20 країн за обсягом національного туристичного ринку у 2016 та 2010 рр.*

Країна	2016 р.		2010 р.	
	Обсяг ринку (прямий внесок сектору туризму та подорожей до ВВП), млрд дол. США	Частка світового ринку, %	Обсяг ринку (прямий внесок сектору туризму та подорожей до ВВП), млрд дол. США	Частка світового ринку, %
1. США	503,7	21,84	405,3	22,20
2. Китай*	275,2	11,94	134,3	7,35
3. Німеччина	138,1	5,99	122,6	6,71
4. Японія	110,5	4,79	104,7	5,73
5. Франція	90,0	3,90	83,1	4,55
6. Велика Британія	89,8	3,89	74,3	4,07
7. Італія	86,2	3,74	73,5	4,03
8. Мексика	76,7	3,32	59,6	3,26
9. Індія	71,7	3,11	46,5	2,55
10. Іспанія	63,7	2,76	55,0	3,01
11. Бразилія	56,8	2,46	54,3	2,97
12. Австралія	36,9	1,60	30,3	1,66
13. Таїланд	36,7	1,59	20,8	1,14
14. Туреччина	29,1	1,26	23,3	1,27
15. Канада	27,9	1,21	23,6	1,29
16. Філіппіни	25,0	1,08	13,5	0,74
17. Республіка Корея	25,0	1,08	22,1	1,21
18. Саудівська Аравія	21,0	0,91	20,3	1,11
19. Аргентина	18,9	0,82	23,4	1,28
20. ОАЕ	18,7	0,81	12,6	0,69

* Розраховано за даними [3].

* Дані по Китаю не враховують Гонконг і Макао.

Аналіз табл. 1 дає підстави зробити висновки про кардинальні зміни у просторовій структурі світового туризму за 2010–2016 рр. Як правило, розвинуті країни (умовна Північ) втрачають власну частку світового ринку, а країни, що розвиваються (умовний Південь) – навпаки, її збільшують. Головними країнами-драйверами змін на ринку є Китай, Мексика, Індія, Бразилія, Таїланд, Туреччина та ін. (рис. 1).

Рис. 1. Динаміка обсягів національних туристичних ринків країн, що розвиваються, за 2010–2016 рр. (прямий внесок сектору туризму та подорожей до ВВП, млрд дол. США). Побудовано за даними [3]

Китай постає в ролі нового третього ядра Центру світового туристичного простору поруч з Європою та США, що пояснюється успішною модернізацією національної економіки, високими темпами зростання рівня життя населення, потужним демографічним потенціалом. Якщо об'єднати дані по Китаю, Гонконгу й Макао, то сукупний обсяг ринку за 2016 р. становитиме 302 млрд дол. США, а частка світового ринку зросте до 13,1 %. Це приблизно відповідає часткам Німеччини, Франції та Великої Британії, разом узятим.

Варто погодитись з оцінками авторів Звіту Всесвітнього економічного форуму про конкурентоспроможність країн світу в секторі туризму та подорожей за 2017 р.: «... Хоча в історичному плані більшість подорожей відбувалася з Півночі на Північ [тобто між розвинутими країнами – Б. Г., Л. І.], ця реальність змінюється... Від часів світової фінансової кризи туристичні витрати країн, що розвиваються, зростають швидше, ніж витрати розвинених країн – ця тенденція триватиме у найближчі роки... Зростаючі ринки, що розвиваються, не тільки стають великими ринками-генераторами туристичних потоків, але й покращують свою конкурентоспроможність у секторі туризму та подорожей, намагаючись позиціонувати себе в якості більш привабливих дестинацій» [5, с. 4].

У світлі динамічних зрушень просторової структури світового туризму постають дискусійними деякі положення раніше опублікованих робіт. Зокрема, в типології національних туристичних ринків О. О. Любіцевої [4] до типу «Б. Стабілізовані» належать ринки Туреччини, Мексики, Гонконгу, Таїланду, Малайзії, Польщі, Угорщини, Чехії, Хорватії, хоча обсяги цих ринків швидко зростають. Важко пояснити, чому Болгарія та Румунія потрапили до іншого типу «В. Реформовані». Звертає на себе увагу відсутність навіть згадки про Китай в останній статті А. Ю. Александрової [2]. Ринкові реалії вимагають періодичного перегляду й вдосконалення типологічних побудов, спираючись на аналіз фактологічного матеріалу.

Джерела та література

1. Александрова А. Ю. Структура туристского рынка / А. Ю. Александрова. – М. : Пресс-Соло, 2002. – 384 с.
2. Александрова А. Ю. Типология стран мира по уровню развития международного туризма / А. Ю. Александрова // География и природные ресурсы. – 2016. – № 1. – С. 14–22 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.izdatgeo.ru/pdf/gipr/2016-1/14.pdf>
3. Всесвітня рада з туризму та подорожей [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.wttc.org/research/economic-research/economic-impact-analysis/>
4. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти) / О. О. Любіцева. – К. : Альтерпрес, 2003. – 436 с.
5. The Travel & Tourism Competitiveness Report 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www3.weforum.org/docs/WEF_TTCR_2017_web_0401.pdf
6. UNWTO Tourism Highlights [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284419029>.

УДК 910.3

О. В. Гладкий – доктор географічних наук, професор кафедри туризму та рекреації Київського національного торговельно-економічного університету

МЕТОДОЛОГІЯ Й МЕТОДИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ІЗ ТУРИСТИЧНОГО РЕГІОНОЗНАВСТВА

Роботу виконано на кафедрі туризму та рекреації КНТЕУ

Розглядаються концептуальні положення методології туристичного регіоназнавства. Аналізується методична база та основні методи туристично-регіоназнавчих досліджень.

Ключові слова: регіоназнавство, туристичне регіоназнавство, методологія, методи наукових досліджень.

Gladkey O. V. Methodology and Methods of Scientific Investigations in Tourism Regional Sciences. The different conceptual fundamentals of tourist regional study's methodology are considered. The methodological base and the main methods of tourist-regional studies are analyzed.

Key words: regional studies, tourism regional studies, methodology, methods of scientific research.

Важливим етапом наукового дослідження в галузі туристичного регіоназнавства є усвідомлення методології наукових досліджень та визначення конкретних методів наукового пізнання.

За загальноновизнаним тлумаченням термін «методологія» означає вчення про принципи побудови, форми та способи науково-пізнавальної діяльності. Існує чотири рівні методологічного знання [3]:

– Перший (вищий) рівень – це філософська методологія, що вивчає загальні принципи пізнання й категоріальний устрій науки загалом. Цей рівень є змістовною підвалиною кожного конкретного методологічного знання, оскільки на цьому рівні формуються пізнавальні завдання дослідника.

- Другий рівень включає загальнонаукові принципи та форми дослідження (системний підхід, структурний аналіз і синтез, кібернетична методологія тощо). Системний підхід не може бути віднесений до вищого методологічного рівня пізнання, оскільки він не пов'язаний безпосередньо ні з розробкою світоглядної проблематики, ні з виконанням функції критики форм і принципів наукового пізнання.

- Третій рівень – це конкретно наукова методологія, тобто сукупність принципів, методів, прийомів та процедур дослідження, що застосовуються в певній спеціальній галузі знань, зокрема туристичній сфері.

- Четвертий рівень визначають методика й техніка досліджень.

Так, при виконанні наукових праць із туристичного регіонознавства, першою шаблоною методологічного рівня є з'ясування сутності міста (села) та визначення пізнавальних завдань дослідника, якими він керується при їх науковому дослідженні. На другому методологічному рівні дослідження об'єкт пізнання характеризується як певна складна внутрішньо обумовлена система. В нашому прикладі, конкретне місто чи село розкриваються як складна багатопланова система різнорідних елементів туристичних підприємств, дестинацій, організацій, що мають спільну територію, складну систему взаємообумовлених зв'язків та характеризується взаємним впливом одне на одного в процесі досягнення певної мети. Третім методологічним рівнем дослідження є підбір та аналіз конкретних методів, прийомів та процедур дослідження, що використовуватимуться під час вивчення конкретного об'єкту пізнання. Їх аналіз ми наводимо нижче. І, на решті, четвертий рівень складають власне конкретні методики досліджень, що являють собою сукупність методів, наведених у логічній взаємообумовленій послідовності, які необхідні для проведення наукового аналізу сутності та характеру розвитку та функціонування об'єкту дослідження. Ця послідовність визначається власне дослідником та є унікальною в кожному конкретному випадку.

Існує два рівні наукових досліджень: фундаментальний і прикладний. Фундаментальні дослідження спрямовані на пізнання законів, що управляють поведінкою й взаємодією базисних структур природи, суспільства чи мислення без конкретного їх використання. Фундаментальні дослідження в галузі туризму спрямовані на визначення сутності явища туризму, знаходження прихованих основ туристичної дійсності, забезпечення можливості дати її наукове пояснення. На основі таких досліджень створюється теорія туризму, теорія змісту туристичної послуги, теорія методів й організаційних форм розвитку туризму тощо. Прикладні дослідження в туризмі мають на меті усунення певних недоліків у практиці туристичної діяльності. Фундаментальні дослідження визначають перспективи розвитку науки, освіти, техніки й виробництва на 10–20 років вперед і являють собою основу всього науково-технічного прогресу [1].

Прикладні дослідження передбачають визначення можливостей для застосування результатів фундаментальних досліджень у процесі розв'язання пізнавальних і соціально-практичних проблем. Прикладні дослідження в галузі туризму мають на меті усунення певних недоліків у практиці організації й проведення туристичної діяльності. Звісно, що вони не менш важливі, ніж фундаментальні. Саме через прикладні дослідження теорія здійснює свій вплив на практику [2].

Методом наукового дослідження учені називають спосіб дослідження явищ, який визначає планомірний підхід до вивчення їх наукового пізнання та встановлення істини. У своїй основі метод є інструментом до вирішення головного завдання науки – пізнання об'єктивних законів дійсності з метою використання їх у практичній діяльності людей [1].

Метод визначає потребу й місце застосування наукових прийомів та способів дослідження, експериментальної перевірки результатів дослідження. Існують загальнонаукові та конкретнонаукові методи дослідження.

До загальнонаукових методів дослідження учені відносять аналіз, синтез, індукцію, дедукцію, аналогію, моделювання, абстрагування, конкретизацію та системний аналіз [1; 2].

Аналіз – це метод дослідження, який включає в себе вивчення предмета за допомогою мисленого або практичного розчленування його на складові елементи (частини об'єкта, його ознаки, властивості, відношення). Кожна із виділених частин аналізується окремо у межах єдиного цілого. Так, сільський туризм розглядається ученими як співвідношення декількох напрямків туристичної діяльності: діловий туризм, шопінг-туризм, подієвий туризм (відвідання різноманітних ділових, спортивних чи культурно-мистецьких заходів), пізнавальний туризм, паломницький туризм, рекреаційний і медично-оздоровчий туризм, освітній туризм, а також екстремальний туризм (інфільтраційний туризм, зацепінг, дігерство, роуп-джампінг, руфтинг тощо).

Протилежним аналізу є синтез – метод вивчення об'єкта у його цілісності, у єдиному й взаємному зв'язку його частин. У процесі наукових досліджень синтез пов'язаний з аналізом, оскільки дає змогу поєднати частини предмета, розчленованого у процесі аналізу, встановити їх зв'язок і пізнати предмет як єдине ціле (продуктивність праці по виробничому об'єднанню загалом). У попередньому прикладі, всі окремі види туристичної діяльності об'єднуються в єдину галузь міського туризму, що має спільні тиси та спрямована на аналіз і розвиток туристичної діяльності в щільноурбанізованому висококомунікаційному середовищі.

Ще однією парою протилежних методів є індукція та дедукція. Індукція виступає методом дослідження, при якому загальний висновок про ознаки множини елементів виводиться на основі вивчення цих ознак у частини елементів однієї множини. Так вивчають фактори, які негативно впливають на продуктивність праці по кожному окремому підприємству, а потім узагальнюють у цілому по об'єднанню, до складу якого входять ці підприємства як виробничі одиниці.

На противагу їй дедукція – це метод логічного висновку від загального до окремого, тобто спочатку досліджують стан об'єкта загалом, а потім його складових елементів. Щодо попереднього прикладу то спочатку аналізують продуктивність праці в цілому по об'єднанню, а потім по його виробничих одиницях.

Аналогія виступає методом наукового дослідження завдяки якому досягається пізнання одних предметів і явищ на основі їх подібності з іншими. Цей метод ґрунтується на подібності деяких сторін різних предметів і явищ, наприклад, продуктивність праці у об'єднанні турфірм можна досліджувати не по кожному підприємству, а лише по взятому за аналог, де випускається однорідна з іншими підприємствами продукція та однакові умови для виробничої діяльності. При цьому добути результати поширюються на всі аналогічні підприємства. Також, при аналізі рівня розвитку туризму в Україні часто звертаються до аналогічних досліджень низки сусідніх країн. Це дає змогу встановити об'єктивну картину розвитку цієї галузі в нашій державі.

Моделювання як метод наукового пізнання ґрунтується на заміні предмета або явища, які вивчаються, на їх аналог, модель, що містить істотні риси оригіналу. В економічних дослідженнях широко застосовується економіко-математичне моделювання, коли модель та його оригінал описуються тотожними рівняннями й досліджуються із застосуванням ЕОМ, наприклад, транспортні маршрути при автомобільних перевезеннях туристів. У туризмі моделювання використовується під час аналізу діяльності різноманітних туристичних підприємств, фірм та організацій. Зокрема, моделюються механізми їх функціонування, зв'язки, комунікації, ділова активність тощо.

Абстрагування – метод відволікання, який дає змогу переходити від конкретних питань до загальних понять і законів розвитку. Він застосовується в наукових дослідженнях для перспективного планування розвитку туристичної галузі, коли на

основі вивчення роботи туристичних підприємств за минулий період прогнозується розвиток галузі або регіону на майбутній період.

На відміну від абстрагування, конкретизація – це метод дослідження предметів у всій їх різнобічності, у якісній багатосторонності реального існування на відміну від абстрактного вивчення предметів. При цьому досліджується стан предметів у зв'язку з певними умовами їх існування та історичного розвитку. Так, перспективи розвитку різних елементів туристичної галузі визначають на підставі конкретних розрахунків застосування новітніх технологій, збалансованості трудових і матеріальних ресурсів тощо.

Нарешті, системний аналіз являє собою вивчення об'єкту дослідження як сукупності елементів, що утворюють систему. У наукових дослідженнях він передбачає оцінку поведінки об'єкта як системи з усіма факторами, які впливають на його функціонування. Цей метод широко застосовується у наукових дослідженнях при комплексному вивченні діяльності туристичних компаній, об'єднань і галузі загалом, при визначенні пропорцій розвитку туристичного господарства тощо.

Науковець-дослідник під час виконання своєї наукової роботи з туристичного регіоназнавства більше має справу з конкретно-науковими методами дослідження. Вони поділяються на теоретичні та емпіричні прийоми [1; 2].

Теоретичні прийоми спрямовані на використання існуючих теорій, а також створення нових теорій, притаманних певній науці. Серед них можна виділити формалізацію, гіпотетичний, аксіоматичний методи й створення теорії.

Формалізація – це метод дослідження об'єктів, подання їх елементів у вигляді спеціальної символіки, що, як правило є математичною функцією. Так, в статистиці туризму часто використовують різноманітні поняття й терміни, що мають математичний формалізований вираз. Одним із них є тривалість перебування всіх туристів у країні протягом визначеного тимчасового періоду, тобто загальна кількість ночівель, або туроднів (T), розраховується за формулою: $T = A \times L$, де A – кількість туристських прибуттів, осіб, а L – середня тривалість перебування одного туриста в країні, днів. Тривалість перебування вимірюється в годинах для одноденних поїздок і ночівлях, або турс-днях. При цьому, ночівлю вважається одна доба, проведена одним туристом у певній країні (місці призначення).

Для оцінки надходжень і витрат у міжнародному туризмі використовуються такі вартісні показники: сума грошових, у тому числі валютних, надходжень від в'їзного туризму загалом за рік, а також окремо за країнами і місяцями; сума грошових, у тому числі валютних, витрат на виїзний туризм загалом за рік, а також окремо за країнами та місяцями; сума сальдо (негативного чи позитивного) туристичного платіжного балансу; середні доходи/витрати на одного туриста, на один туродень. Всі вони мають відповідні математичні формули розрахунків.

Гіпотетичний метод ґрунтується на гіпотезі, науковому припущенні, висунутому для пояснення будь-якого явища, яке потребує перевірки та теоретичного обґрунтування, щоб стати достовірною науковою теорією. Він застосовується при дослідженні нових економічних явищ, які не мають аналогів (вивчення ефективності нових машин й устаткування; собівартість нових видів продукції тощо).

Аксіоматичний метод передбачає використання аксіом, що є доведеними науковими знаннями, які застосовуються у наукових дослідженнях у вигляді відправних початкових положень для обґрунтування нової теорії. Передусім це стосується використання економічних законів у наукових дослідженнях, що є аксіоматичними знаннями наукової теорії, які використовуються для подальшого розвитку науки.

Створення теорії являє собою узагальнення результатів дослідження, знаходження загальних закономірностей у поведінці об'єктів, що вивчаються, а також поширення результатів дослідження на інші об'єкти та явища, які сприяють підвищенню надійності проведеного експериментального дослідження.

Другим складником конкретно-наукових методів дослідження в туризмі є емпіричні прийоми. Вони формуються на основі загальнонаукових методів і відображають особливості цієї науки, завдяки якій вони створені. Серед них виділяють методи спостереження, експерименту та впровадження результатів дослідження у практичну діяльність.

Спостереження включає в себе апробацію обґрунтування висунутих гіпотез або проміжних результатів дослідження з використанням аксіоматизованих знань про об'єкт, а також практики його функціонування (хронометраж, анкетування, експрес-діагностика тощо). У статистиці міжнародного туризму використовуються різні способи збору інформації: від юридичних і фізичних осіб, від статистичних спостережень за допомогою звітності чи спеціально проведених досліджень, від вибіркового опитувань, досліджень. Сміливо можемо виділити два найбільш популярні методи статистичного спостереження в туризмі:

1. Облік на кордоні кількості прибуттів і виїздів, за країнами, цілями поїздки, місяцями року та ін. Основними джерелами інформації є в'їзні, виїзні чи посадочні картки й інші аналогічні форми, а також паспорти та візи. Метод обліку на кордоні застосовується в багатьох країнах, наприклад, у Великій Британії, Греції, Індії, Ірландії, Іспанії, Канаді, США, Франції, Алжирі.

2. Реєстрація прибуттів у засобах розміщення – враховує кількість готельних місць, кількість прийнятих іноземних відвідувачів, середньорічний коефіцієнт завантаженості номерного фонду іноземними відвідувачами. UNWTO запропонувала стандартну форму поточної звітності та щомісячного зведення про прибуття та ночівлі туристів у готельних підприємствах.

У деяких країнах точність обліку туристських потоків досягається поєднанням основних методів статистичного спостереження зі спеціально організованими дослідженнями. Застосовується у Великій Британії, Франції та Бельгії. У Великій Британії й Франції анкетні опитування туристів проводяться поряд з обліком на кордоні, у Бельгії – разом із реєстрацією в засобах розміщення.

Експериментом вважається науково поставлений дослід відповідно до мети дослідження для перевірки результатів теоретичних досліджень. Він провадиться в умовах, які дають змогу спостерігати за ходом явища й відтворювати його у заданих умовах. Наприклад, в обліку туристичних доходів і витрат часто застосовується метод вибіркового дослідження. Воно організовується у формі опитувань відвідувачів на контрольно-пропускних пунктах, у засобах розміщення, транспорті, в популярних туристичних місцях. Метою вибіркового дослідження є визначення середніх витрат одного відвідувача за добу (E). Загальну суму валютних надходжень (D) одержують розрахунковим шляхом за формулою: $D = V \times E \times N$, де V – загальна кількість прибуттів, осіб; N – середня тривалість перебування одного відвідувача в країні, діб. Вибіркові дослідження регулярно проводяться в США, Канаді, Великій Британії, Ірландії та Швейцарії.

Впровадження результатів дослідження у практичну діяльність включає в себе методичні прийоми реалізації результатів наукового дослідження у практичну діяльність людей (удосконалення процесу надання туристичних послуг, менеджменту, маркетингової діяльності та ін.).

Джерела та література

1. Білуха М. Т. Методологія наукових досліджень : підручни. / М. Т. Білуха. – К. : АБУ, 2002. – 480 с.
2. Воблий К. Г. Організація праці наукового працівника (методика і техніка) / К. Г. Воблий. – К. : Вид-во АН УРСР, 1947. – 150 с.
3. Пістун М. Д. Основи теорії суспільної географії / М. Д. Пістун. – К. : Вища шк., 1996. – 231 с.

ПРІОРИТЕТИ ДЕРЖАВНОЇ ТУРИСТИЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій СНУ ім. Лесі Українки

Відзначено важливу роль держави в регулюванні розвитку туристичної сфери країни. Проаналізовано основні положення Стратегії розвитку туризму та курортів до 2026 р. Визначено пріоритети державної туристичної політики України в умовах поглиблення європейських інтеграційних процесів.

Ключові слова: туристична політика, туристична інфраструктура, туристичні потоки, європейська інтеграція, стратегія розвитку туризму.

Pikulyk O. B. Priorities of the State Tourism Policy of Ukraine in Conditions of European Integration. The important role of the state in regulation of the country's tourism sector is noted. The main points of the Strategy of Tourism and Resorts Development till 2026 are analyzed. The priorities of the state tourism policy of Ukraine in the conditions of European integration processes are determined.

Key words: tourist policy, tourist infrastructure, tourist flows, European integration, tourism development strategy.

Туристична сфера в Україні має великий потенціал, враховуючи сприятливі природно-географічні умови, наявність природно-рекреаційних ресурсів, багату культурно-історичну спадщину тощо. Проте на сучасному етапі туристична галузь України займає незначні позиції на світовому туристичному ринку через низку негативних економічних факторів, недостатній рівень розвитку туристичної інфраструктури та якості туристичних послуг. Тому актуальним сьогодні постають питання проведення ефективної державної політики у сфері туризму, яка б дала змогу збільшити роль і позиції туристичної сфери в економіці країни, а також підвищити конкурентоспроможність українського туристичного продукту на міжнародному туристичному ринку.

Державна туристична політика є комплексом заходів правового, економічного й організаційного порядку, підкріплена відповідними управлінськими інститутами, діяльність яких пронизує всі управлінські рівні та спрямована на узгодження державних, бізнесових і місцевих інтересів на ринках туристичних послуг різного порядку [3]. В багатьох країнах світу туристична політика є важливою складовою частиною зовнішньої та внутрішньої політики поряд із економічним, соціальним, культурним, екологічним та іншими напрямками державної політики. Головним завданням туристичної політики держави є забезпечення сталого ефективного розвитку туристичної галузі, задоволення внутрішнього та зовнішнього попиту на туристичні послуги й товари за умови раціонального використання туристичного потенціалу країни [5].

Туристична політика України сьогодні базується на положеннях Конституції України, Закону України «Про туризм» та низки нормативно-правових актів, які

визначають основні напрями, принципи, а також економічні, правові, організаційні механізми функціонування туристичної галузі.

Одним із завдань державної туристичної політики України є розробка стратегії розвитку туристичної сфери, що особливо актуалізується в умовах необхідності імплементації Угоди про асоціацію з ЄС. 16 березня 2017 р. Кабінетом Міністрів України схвалено Стратегію розвитку туризму та курортів до 2026 р. Документом визначено напрями державної туристичної політики у сфері розвитку туристичної інфраструктури, нормативно-правового забезпечення туристичної сфери, безпеки туристів, маркетингової політики та розвитку людських ресурсів. Стратегія розроблена з метою створення сприятливих умов для підвищення ефективності розвитку туристичної сфери відповідно з європейськими та міжнародними стандартами, а також перетворення її на конкурентоспроможну сферу, яка забезпечить прискорення соціально-економічного розвитку держави та регіонів [4]. 30 червня 2017 р. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України затвердило також План заходів щодо реалізації Стратегії розвитку туризму та курортів до 2026 р.

Важливим напрямом державної туристичної політики України в умовах поглиблення європейських інтеграційних процесів є гармонізація національних стандартів у туристичній сфері із міжнародними стандартами. Зокрема, Стратегія розвитку туризму та курортів до 2026 р. передбачає імплементацію законодавства ЄС у сфері туризму та курортів. Реалізація цього напрямку дасть змогу вдосконалити нормативно-правову базу в туристичній галузі із врахуванням досвіду провідних туристичних країн ЄС [4]. Важливим у реалізації цього завдання є міжнародна співпраця України у сфері туризму. Варто зазначити, що сьогодні Україна є важливою учасницею міжнародного туристичного ринку, активно розширює міжнародне співробітництво у галузі туризму. Україна підписала понад 50 міжнародних договорів з різними країнами світу про співробітництво у галузі туризму. Крім того, Україна є членом Європейської туристичної комісії, що має стратегічне значення з огляду на можливості використання економічних та фінансових механізмів ЄС для просування українського туристичного продукту на європейському та міжнародному ринках, а також зміцнення іміджу України на європейському ринку [2].

Необхідність покращити якість туристично-рекреаційної інфраструктури й активізувати туристичні потоки вимагає залучення інвестицій як внутрішніх, так і закордонних. Відповідно до Стратегії, планується збільшення обсягу капітальних інвестицій у сферу туризму та курортів до 6,6 млрд гривень у 2026 р. [4]. Для цього слід реалізовувати проекти та програми міжнародної співпраці та допомоги у сфері туризму із залученням коштів як національних, так і міжнародних інвесторів.

Туристична галузь країни для успішного функціонування повинна бути забезпечена професійними висококваліфікованими спеціалістами у цій сфері. Тому пріоритетом туристичної політики України також є удосконалення системи підготовки та підвищення кваліфікації туристичних кадрів, а також розробка стандартів і кваліфікаційних вимог до них, із урахуванням реально існуючих та перспективних потреб туристичної сфери держави у спеціалістах різного профілю. В рамках реалізації цього завдання в Стратегії розвитку туризму і курортів до 2026 р. передбачається комплексне дослідження ринку праці в туристичній галузі, підготовка освітніх програм із професійного навчання, забезпечення наукових досліджень, запровадження прогресивних інноваційних розробок у сфері туризму та курортів, а також залучення населення до популяризації туризму [4].

Важливим завданням держави у сфері туристичної політики є розробка програм розвитку туризму окремих регіонів, які враховували б пріоритети та можливості підвищення їх туристичної привабливості та узгоджувалися із загальною метою туристичної стратегії країни. Розробка та прийняття таких програм дасть змогу забезпечити підтримку найбільш перспективних для певного регіону напрямів

і видів туризму, підвищити ефективність управління туристичною діяльністю, а також сприяє раціональнішому використанню фінансових і матеріальних ресурсів.

Державна політика України у сфері туризму повинна також враховувати досвід інших країн у цій сфері, зокрема країн Європейського Союзу. У країнах ЄС завдання підвищення туристичної привабливості регіонів та конкурентоспроможності туристичних послуг відноситься не лише до компетенції влади, а й спирається на приватну ініціативу, особливо на регіональному та місцевому рівнях. Такі приватні ініціативи, які ґрунтуються на продуктивній ідеї, знаходять фінансову підтримку від державних інституцій і фондів ЄС [1].

Ефективним засобом підвищення якості туристичних послуг та активізації туристичних потоків є реалізація спільних проектів та програм у туристично-рекреаційній сфері із залученням закордонних інституцій та організацій, а також поглиблення співпраці в рамках транскордонного співробітництва. Слід також удосконалити систему маркетингових заходів та інформаційної діяльності шляхом створення інформаційних туристичних центрів в основних туристських регіонах, створення інформаційно-аналітичної бази туристичних продуктів, що пропонуються на національному туристичному ринку, а також використання міжнародних інформаційних систем в організації туристичної діяльності. Це сприятиме зростанню туристичних потоків та підвищенню іміджу туристичного продукту як на внутрішньому, так і на міжнародному ринку.

Таким чином, створення сприятливих умов для функціонування туристичної сфери є одним із важливих напрямів політики держави, особливо в умовах поглиблення європейських інтеграційних процесів та зростання конкуренції на міжнародному туристичному ринку. Державна туристична політика України сьогодні направлена на вирішення цілого комплексу завдань, виконання яких дасть змогу покращити показники діяльності туристичної сфери, активізувати внутрішні та міжнародні туристичні потоки, підвищити якість туристичних послуг, забезпечити збалансоване використання туристичних ресурсів та підвищити конкурентоспроможність українського туристичного продукту.

Джерела та література

1. Гроші на туризм: чи зможе Україна використати європейський досвід [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.frtu.org.ua/pres-tsentr/turyzm-v-ukraini/item/435-hroshi-na-turyzm-chy-zmozhe-ukraina-vykorystaty-ievropeiskyi-dosvid>
2. Краєвська О. Співпраця України і Європейського Союзу у сфері туризму: політико-правовий аспект / О. Краєвська, Ю. Присяжнюк // Вісн. Львів. нац. ун-ту. Серія : Міжнародні відносини. – 2008. – Вип. 24. – С. 269–278.
3. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти). – 3-тє вид., переробл. і доп. / О. О. Любіцева. – К. : Альтерпрес, 2005. – 436 с.
4. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/ru/cardnpd?docid=249826501>
5. Решетников Д. Г. Приоритетные направления туристской политики по оптимизации факторов конкурентоспособности туристского комплекса Беларуси / Д. Г. Решетников // Белорус. журн. междунар. права и междунар. отношений. – 2003. – № 1. – С.86–94.

ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В ЄС

*Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин
і регіональних студій СНУ ім. Лесі Українки*

Туризм є одним із важелів впливу європейської економіки на світове господарство. Для розвитку туристичної сфери в країнах ЄС виокремлено низку нових завдань. Їх вирішення дасть змогу підвищити рівень конкурентоспроможності економіки регіону.

Ключові слова: туризм, Європейський Союз, туристична послуга, рамкова програма, інновація.

Balak I. O. EU Tourism Development Main Assignments. Tourism is one of the European economy influence keys on the world economy. A number of new assignments have been identified for the tourism development in the EU countries. Their solution will increase the region's economy competitiveness.

Key words: tourism, European Union, tourist service, framework programme, innovation.

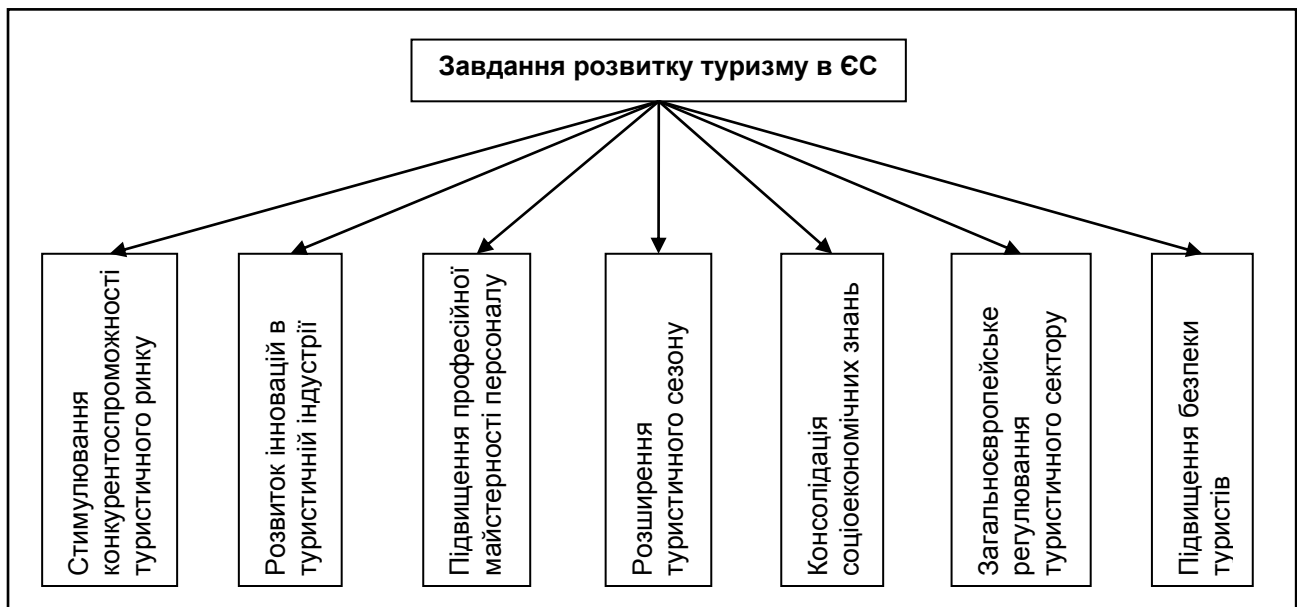
Туризм є однією з головних сфер діяльності з широким позитивним впливом на економічне зростання й рівень зайнятості в Європі. Також туризм є важливим інструментом для просування європейського впливу в світі, захисту європейських цінностей та поширення вражень про європейську модель, які є результатом столітніх культурних змін, мовного різноманіття та творчих підходів. Відповідно до викликів сьогодення є необхідним, щоб усі оператори цього сектору економіки докладали свої зусилля для впровадження об'єднаної рамкової конвенції, яка містить пріоритети розвитку ЄС та викладена в стратегії «Європа 2020»: Європа має залишитися туристичним напрямом № 1 у світі та бути спроможною примножити своє благополуччя та різноманіття [2].

Саме для виконання цих задекларованих змін перед європейським туристичним сектором постала необхідність вирішення низки завдань (рис. 1). Одним із них є стимулювання конкурентоспроможності туристичного ринку. Для цього, на думку низки європейських комітетів, потрібно розвивати розмаїття пропозиції туристичних послуг. Цього можна досягти завдяки повному використанню спадщини: культурні маршрути, сучасна культура, природоохоронні ресурси, охорона здоров'я (спа- туризм), освітній, винний та кулінарний, історичний, спортивний чи релігійний туризм, агротуризм, сільський, морський, водний, промисловий, – усе, що може представити регіон [1].

Важливим завданням є розвиток інновацій у туристичній індустрії. Вони можуть бути використані державними та приватними операторами. Їх слід втілювати через зростаюче усвідомлення та партнерські ініціативи в різних національних та загальноєвропейських програмах, прискорення інтеграції в туристичну діяльність інструментів та послуг інформаційного суспільства.

Також необхідно підвищувати професійну майстерність персоналу. Цього можна досягнути завдяки адаптації працівників туристичного сектору до нових технологій та нових ринкових очікувань. Саме на це спрямовані ряд програм ЄС як от Леонардо, Рамкова програма з конкурентоспроможності та інновацій з її складовими «Ерасмус для молодих підприємців» та «Е-майстерність для інновацій» [1].

Рис. 1. Завдання розвитку туризму в ЄС (складено автором)

Одним із завдань, що постало перед туристичною сферою Євросоюзу, є заохочення розширення туристичного сезону. Краще використання існуючої туристичної інфраструктури й персоналу в низький сезон зробить бізнес більш спроможним підвищити свою продуктивність. Першим кроком у цьому напрямі стала реалізація ініціативи Каліпсо, що спиралася на залучення в несезонний період до подорожей молоді, людей старшого віку, людей з обмеженою мобільністю та сім'ї з низькими доходами [3].

Доречною є консолідація соціоекономічних знань, що базуються на туризмі. Саме для вирішення цього завдання в ЄС проводиться робота з розвитку співпраці між дослідницькими інститутами, університетами, державними й приватними моніторинговими компаніями та органами регіональної та державної влади, національними туристичними офісами, статистичними інститутами й іншими операторами туристичного ринку.

Для підвищення ролі туризму в економіці ЄС доцільно приділити увагу загальноєвропейському регулюванню туристичного сектору. Для цього передбачається вирішення питання стандартизації сектору, полегшення візових формальностей, спрощення системи оподаткування [3].

Одним із ключовим завдань для розвитку туристичної сфери Європейського Союзу, на нашу думку, є вирішення безпекового питання. Для цього варто об'єднати зусилля відомств правоохоронної системи та підвищити рівень протидії та уникнення терористичних загроз, які негативно впливають на туристичний попит в окремих країнах після здійснених терористичних актів. У регіоні варто активно застосовувати превентивні методи боротьби з тероризмом. Особливо це стосується захисту транспортної інфраструктури, а за зразок можна використати досвід Ізраїлю – держави, яка має досвід уникнення таких загроз.

Отже, перед туристичним сектором ЄС постає низка завдань, вирішення яких дасть змогу забезпечити економіці регіону подальший сталий розвиток та підвищить рівень її конкурентоспроможності.

Джерела та література

1. Communication from the commission to the European parliament, the council, the European economic and social committee and the committee of the regions [Електронний

ресурс]. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/DOC/?uri=CELEX:52010DCO352&from=EN>

2. Implementation rolling plan of the tourism action framework (com(2010)352) / update : 6 May 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/>

3. Results of the public consultation «European Tourism of the Future» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN.](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/)

УДК 930:908:[379.85:291.37](477)

В. О. Патійчук – кандидат географічних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;

Р. П. Якубович – аспірант Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

РЕЛІГІЙНО-ПАЛОМНИЦЬКИЙ ТУРИЗМ ЯК ОДИН ІЗ ЧИННИКІВ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

*Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій
СНУ ім. Лесі Українки*

Досліджено основні релігійно-паломницькі об'єкти регіонів України. Проаналізовано особливості релігійно-туристичного обслуговування в регіонах нашої держави. Визначено основні проблеми та перспективи розвитку християнського релігійно-паломницького туризму в Україні.

Ключові слова: релігійно-паломницький туризм, релігійно-паломницький, паломництво, паломницьке обслуговування, релігійно-паломницькі потоки, регіони України.

Patiychuk V. O., Jakubovich R. P. The Religious-pilgrimage Tourism as One of the Factors of Regional Economic Development of Ukraine. The main religious-pilgrimage objects of the regions of Ukraine are investigated. The features of religious and tourist services in the regions of our country are analyzed. The main problems and perspectives of the development of Christian religious-pilgrimage tourism in Ukraine are determined.

Key words: religious-pilgrimage tourism, religious-pilgrimage, pilgrimage, pilgrimage services, religious-pilgrimage streams, regions of Ukraine.

Актуальність дослідження. В контексті впровадження нової регіональної політики в Україні та проведення адміністративної реформи значущими є чинники стабілізації її економічного розвитку та пошук шляхів оптимізації ресурсів регіонального контексту, в числі яких слід указати такий сегмент економіки держави як туризм. Саме туристична галузь може стати одним із вагомих чинників регіонального розвитку нашої держави, адже на її території сконцентровані значні туристичні ресурси, включаючи релігійно-паломницькі. Україна має значний потенціал для розвитку релігійно-паломницького туризму, що потребує наукового вивчення й залучення фахівців із різних напрямів дослідження функціонування релігійно-паломницького туризму в країні, включаючи її регіональний контекст, що й зумовило вибір тематики цієї наукової публікації.

Метою дослідження є розгляд основних чинників розвитку релігійно-паломницького туризму в регіонах України.

Основними завданнями публікації є характеристика основних релігійно-туристичних ресурсів нашої держави в регіональному контексті та визначення головних проблем розвитку релігійного туризму в країні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Релігійно-паломницький туризм у наш час користується значним попитом і популярністю. В його складі можна виділити кілька функціонально-цілевих видів: власне паломництво (відвідання святих місць із метою поклоніння святиням та участі у богослужіннях); релігійно-пізнавальний туризм культурно-ознайомчого характеру; наукові та релігійно-просвітницькі подорожі [1].

Християнський релігійно-паломницький туризм є одним із найдавніших видів туризму у світі, який почав розвиватися ще кінці XI ст. Найвідоміші християнські релігійно-паломницькі святині сконцентровані переважно в Європі (Греція, Італія, Росія, Франція, Німеччина, Болгарія, Румунія, Іспанія, Португалія, Сербія, Грузія, у тому числі й Україна), а також Азії (Ізраїль, Туреччина, Йорданія, Сирія та ін.). Серед найбільш відомих світових паломницьких центрів є міста Єрусалим, Віфлеєм, Назарет, Дамаск, Стамбул, Париж, Лурд, Фатіма, Барі, Рим, Москва, Санкт-Петербург, Печери Псковські, Дивеєво, Ченстохова, Салоніки, Тбілісі, Свята Гора Афон, г. Синай (Єгипет), о. Валаам, Соловецькі острови тощо. Об'єктами для поклоніння є й інші святі місця в країнах світу та в Україні зокрема. На території нашої держави розміщені численні історико-культурні та релігійно-паломницькі об'єкти (монастирі, церкви, каплиці, старовинні ікони, дзвіниці, цілючі джерела, окремі предмети культу тощо), які притягують до себе релігійно-паломницькі потоки туристів і паломників, у тому числі й іноземних. За оцінками фахівців, щорічно на територію України приїжджає від 50 до 200 тис. релігійних туристів як із близького, так і далекого зарубіжжя [6]. В останні роки в нашій країні спостерігається активізація розвитку організованого релігійно-паломницького туризму, яка супроводжується наданням спеціальних туристичних послуг. На думку експертів, для реалізації релігійно-паломницьких турів із боку приймаючої сторони необхідним є наявність сакральних об'єктів, що становлять паломницький інтерес (церкви, монастирі, де відбуваються богослужіння, а також наявність у них відомих проповідників-місіонерів та багатих на духовний досвід духівників, а також чудотворних ікон, мощей святих угодників тощо), зручних транспортних засобів доставки до паломницьких центрів, місць ночівлі та харчування в них, а також різноманітних обслуговуючих туристичних підрозділів, що займаються екскурсійною та організаційною діяльністю щодо проведення релігійного туризму [7].

В Україні сконцентрована значна кількість сакральних-релігійних об'єктів різного плану та різних конфесій. Так, як наша країна в історичному плані є переважно православною, то на її території знаходяться переважно православні святині. Хоча зустрічаються й католицькі (у т. ч. уніатські), наприклад, Крехівський, Зарваницький та Унівський монастирі, собор святого Юра у Львові, собор св. апостолів Петра й Павла у Луцьку, св. Трійці в Олиці, колишня резиденція папського нунція в Кисиліні тощо. Наявні також іудейські святині, зокрема поховання хасидського лідера цадика рабі Нахмана (Брацлавського) в Умані та інші хасидсько-іудейські святі місця у Меджибожі, Бердичеві, Вінниці, Чернівцях, Одесі, Львові, Луцьку, Любомлі тощо. У Криму сконцентровані караїмські та мусульманські святині, наприклад у Бахчисараї. Проте Україна була й залишається християнським міжнародним релігійно-паломницьким центром, адже на її території відбулося хрещення Русі (спочатку у Херсонесі, а згодом у Києві) та на Київських кручах був встановлений хрест св. апостолом Андрієм Первозданним. Вона має понад тисячолітню православну історію та значне число сакральних-релігійних об'єктів, які притягують до себе значне число міжнародних релігійно-паломницьких туристів як із близького, так і далекого зарубіжжя. В країні нараховується понад триста відомих православних монастирів, три з яких мають статус лаври (з дванадцяти православних монастирів світового

рівня із статусом лаври) – Києво-Печерська (м. Київ), Почаївська (м. Почаїв) та Святогірська (м. Святогірськ) Свято-Успенські лаври. Серед інших християнських святих місць нашої держави найбільш відомими релігійно-паломницькими центрами є: на Півночі – міста Чернігів, Ніжин, Суми, Конотоп, Глухів, Путивль, Мгар, Полтава, Глинська пустинь тощо; на Сході – Харків, Ізюм, Святогірськ, Донецьк, Макіївка, Сєверодонецьк, Луганськ, Нікольське та ін.; на Півдні – Одеса, Балта, Кулевча, Ізмаїл, Шабо, Білгород-Дністровський, Сімферополь, Бахчисарай, Інкерман, Севастополь, Херсонес, Ялта, Ореанда, Лівадія, Мангуп тощо; на Заході – Почаїв, Корець, Володимир-Волинський, Кременець, Львів, Зарваниця, Тернопіль, Гошів, Крехів, Чернівці, Банчени, Свалява, Мукачево, Грушево та ін.; у Центрі – Чигирин, Умань, Бар, Браїлов, Могилів-Подольський, Кам'янець-Подільський, Овруч, Коростень, Чоповичі, Золотоноша та ін. Оскільки наша країна має сакральні християнські святині не тільки регіонального, а й світового значення, то це є вагомим чинником формування іноземних християнських релігійно-паломницьких потоків в Україну переважно з Росії, Білорусі, Республік Балтії, Молдови, Грузії, Румунії, Болгарії, Чехії, Словаччини та Польщі, а також в останній період із США, Канади, Греції та Аргентини. Серед зарубіжних релігійно-паломницьких турів переважають подорожі в Росію (Сергіїв Посад, Москву, Дівеево, Печори Псковські, Новгород, Санкт-Петербург, Соловецькі острови, о. Валаам тощо), до Святої Землі та Греції. У структурі релігійно-паломницьких потоків домінують регіональні сакральні-туристичні центри, які притягують до себе іноземні туристичні потоки з Росії – переважно до м. Києва та південно-східних регіонів України; з Молдови, Чехії, Словаччини, Білорусі та Польщі – до західних регіонів країни, а з країн Балтії, Грузії, Болгарії, Греції та Румунії – до центральних областей нашої держави. Таким чином, у сакральному просторі християнського світу Україна є перехрестям паломницьких шляхів, що необхідно максимально використовувати для розвитку релігійного туризму та формування власного туристично-паломницького ринку, враховуючи його регіональні особливості.

Таким чином, різні регіони нашої держави мають значні перспективи для розвитку релігійно-паломницького туризму. На її території є достатня кількість сакральних-релігійних об'єктів для його подальшого розвитку та залучення нових потоків паломників, у тому числі й іноземних. Проте загалом туристично-паломницький комплекс в Україні є слабкими й недостатньо розвинутим у питаннях надання сервісних туристичних послуг. Це насамперед стосується матеріально-технічної бази, а особливо інфраструктури (включаючи заклади харчування та нічліжно-готельний сервіс). Остання потребує значного розширення та удосконалення, незважаючи на часту невибагливість туристів-паломників, що інколи сприймається як необхідний елемент паломництва [8]. Проте більшість туристів-паломників, зокрема західних (польських, чеських, словацьких), звикли до комфортабельних побутових умов і потребують сервісної системи обслуговування [3]. Виникає багато проблем не тільки функціонально-господарчого, а й фінансового, юридично-правового змісту, оскільки переважна більшість об'єктів релігійних святинь є приватною власністю релігійних конфесій. Останні, згідно законодавства України, є відокремленими від держави й не завжди бажають співпрацювати з світськими туристичними фірмами та іншими туристськими структурами й підрозділами сфери послуг як державного, так і приватного сектора. Релігійно-паломницький туризм має значний вплив на фінансово-господарський комплекс та економіку деяких країн і регіонів світу [2]. Сума іноземної валюти, яку паломники ввозять у країну, буває дуже значною, що йде на пожертвування релігійним структурам, дає заробіток місцевим жителям [4]. Тому паломництво повинно всіляко стимулюватися не тільки церковними, а й державними підрозділами. Поряд із цим кожна держава, на території якої розміщуються відомі релігійні святині, повинна докладати зусилля для їх охорони та збереження. Тому

потрібно постійно шукати нові форми та методи оптимізації туристичної релігійно-паломницької діяльності в регіонах держави.

За оцінками фахівців, частка іноземних туристів у структурі релігійно-туристичних потоків в Україні становить лише третину [7]. Окрім того, більшість іноземних туристів такого плану не мають туристичних віз та туристичного супроводу й користуються послугами релігійних організацій та практикують стихійні (самоорганізовані) релігійно-паломницькі тури, що призводить до значних фінансових втрат в іноземній валюті. Таким чином, основні релігійно-туристичні потоки в Україні є внутрішніми, які, на думку експертів, мають слабку базову систему підготовки та є переважно стихійними [4]. Таким чином, у нашій країні переважно розвивається внутрішній релігійно-паломницький туризм аматорського характеру, що потребує наукового забезпечення й належної організаційної підготовки та вжиття управлінських заходів із боку регіональних структур щодо його оптимізації.

Що ж стосується системи організації релігійно-паломницьких турів, яку забезпечують як церковні, так й туристичні установи різного плану та самоорганізовані релігійно-паломницькі подорожі, то тут слід бажати кращого у багатьох питаннях паломницького обслуговування й надання певних релігійно-туристичних послуг [3]. Слід зауважити щодо паломницького обслуговування та діяльності туристичних фірм у нашій державі, то більшість із них пропонують паломницькі тури 1–3 денного терміну із відвідуванням Києво-Печерської, Почаївської та Святогірської лавр, Зарваниці у Тернопільській області, сакральних об'єктів Чернігова, Львова, Одеси тощо. Практикуються також одноденні поїздки у досяжному добовому радіусі. Проте якісного екскурсійного забезпечення для такого виду туризму вони, як свідчить практика, не надають [2]. Головними проблемами в цьому секторі туризму є відсутність ґрунтовної професійної підготовки з боку гідів-перекладачів та екскурсолодів-груповодів, які слабо обізнані зі специфікою проведення таких турів. Тобто туристичним фірмам і підрозділам різних рівнів структурної організації слід ретельно підбирати персонал та професійно готувати власні кадри для організації релігійно-паломницьких турів. Відсутніми є також добре оснащені транспортні засоби для проведення релігійно-паломницьких турів у регіонах нашої держави, а також катастрофічним є стан місцевих доріг. Особливо це стосується сільської місцевості, де часто розміщуються монастирі та інші сакральні об'єкти, які зазвичай розміщені у віддалених безлюдних територіях. Міжнародні та міжобласні траси також потребують своєї модернізації та відповідного інфраструктурного забезпечення дорожніми знаками з позначками розміщення монастирів тощо. Необхідним є також випуск спеціалізованих туристичних карт та каталогів, де була б надана уся необхідна інформація про туристично-релігійні об'єкти України, їх головні святині, графіки прийому та способи транспортного обслуговування та сполучення з ними. Немає в нашій країні й спеціальних транспортних засобів для здійснення багатоденних паломницьких маршрутів та перевезення інвалідів, які бажать такі тури звершувати [5]. Слаборозвинутою є також рекламно-інформаційна діяльність у галузі релігійно-паломницького туризму. В Україні недостатньо розвинута система нічліжного та готельного обслуговування релігійно-паломницького туризму. При великих монастирях наявні готелі та трапезні, проте вони не в змозі задовольнити весь туристично-паломницький спектр послуг для туристів такого плану, хоча й останні можуть бути менш вибагливими порівняно з іншими видами та формами туристичного обслуговування населення [2].

Існуючі паломницькі служби та туристичні агенції рекламують переважно багатоденні зовнішні тури, наприклад, в Ізраїль, Італію, Грецію, Росію, Грузію тощо. Традиційними зарубіжними центрами християнського релігійно-паломницького туризму для України є Свята Земля, а також Свята Гора Афон у Греції та Росія, що утворює постійний споживчий паломницький ринок зі значними потенційними можливостями [7]. Не менш важливим завданням у розвитку релігійно-

паломницького туризму є формування й внутрішнього ринку туристичних релігійно-паломницьких послуг, адже кожен регіон України володіє потужними сакральними ресурсами й потребує вдосконалення транспортного та готельно-харчового обслуговування. Окрім того, релігійно-туристичні регіони України мають свого потенційного зарубіжного релігійно-паломницького споживача туристичних послуг, правильне спрямування таких туристичних потоків могло б давати значні валютні надходження до місцевих бюджетів регіонів країни. Тому в цьому контексті органам місцевої влади є над чим працювати в питаннях розвитку обслуговуючої інфраструктури з метою надання послуг релігійно-паломницького туризму та його транспортного забезпечення (обслуговування).

Окрім того, на Заході нашої держави наявні міжрелігійні протистояння та відбуваються міжконфесійні війни за право користування культовими спорудами (зокрема, найбільше у Рівненській, Тернопільській та Львівській областях), що негативно відображається на культурно-духовному іміджі нашої держави та відлякує іноземних релігійно-паломницьких туристів. Що ж стосується Сходу України, то тут тривають військові дії та проходяться заходи АТО, що також є негативним чинником щодо розвитку усіх форм міжнародного туризму на цій території, включаючи й внутрішнє релігійно-паломницьке переміщення та обслуговування. Наша держава не може гарантувати безпеки не тільки іноземним туристам, а й громадянам України, які бажають відвідати релігійні святині окупованого Криму. Тому державним структурам усіх рівнів необхідно також здійснювати низку важливих заходів безпекового характеру та гарантувати свободу вільного переміщення релігійно-паломницьких туристів у різних регіонах нашої держави.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином усі регіони України мають достатню кількість сакрально-релігійних об'єктів для подальшого розвитку релігійно-паломницького туризму, що потребує суттєвої оптимізації діяльності туристично-паломницьких структур, включаючи розвиток сервісно-паломницької інфраструктури та розширення рекламно-інформаційної діяльності, що потребує подальшого наукового вивчення.

Джерела та література

1. Бабкин А. В. Специальные виды туризма / А. В. Бабкин. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2008. – 252 с.
2. Патійчук В. А. Современные проблемы развития паломнического туризма в Украине / В. А. Патійчук // Туризм и общественная география: вчера, сегодня, завтра : Материалы междунар. науч.-практ. конф. (г. Гжель, РФ, 15 ноября 2014 г.). – Гжель : ГГХПИ, 2014. – С. 75–87.
3. Патійчук В. Класифікація релігійно-паломницьких турів за різноякісними ознаками / В. Патійчук // Наук. вісн. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Серія : Географічні науки. – 2015. – № 14 (315). – С. 36–48.
4. Патійчук В. О. Україна в системі міжнародного релігійно-паломницького туризму / В. О. Патійчук // Наук. вісн. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. – 2002. – № 1. – С. 223–227.
5. Патійчук В. Функціональні особливості організації релігійно-паломницьких турів / В. Патійчук // Наук. вісн. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Серія : Географічні науки. – 2015. – № 15 (316). – С. 23–31.
6. Религиозный туризм [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://travelluxtour.info/vidy-turizma/religiozny-turizm/>
7. Сапелкіна З. П. Релігія і культура. Релігійний туризм : навч. посіб. / З. П. Сапелкіна. – К. : Вид-во Акад. праці і соц. відносин Федер. проф. спілок України, 2012. – 220 с.
8. Христов Т. Т. Религиозный туризм : учеб. пособие / Т. Т. Христов. – 4-е изд., испр. – М. : Академия, 2008. – 288 с.
9. Щербакова Т. В. Духовное содержание паломничества и туризм / Т. В. Щербакова // Теория и практика физической культуры. – 2000. – № 8 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://lib.sportedu.ru/Press/tpfk/2000N8/p48-49.htm>.

РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ВІЙСЬКОВОГО ТУРИЗМУ США: РЕГІОНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Роботу виконано на кафедрі країнознавства та туризму КНУ ім. Тараса Шевченка

Стаття містить регіональний аналіз ресурсної бази для розвитку військового туризму у США, розрізняючи військові об'єкти, що відносяться до XVIII–XIX ст. (Війна за незалежність та Громадянська війна) та XX–XXI ст. (I та II Світові, Корейська та В'єтнамська війни). Регіональний аналіз відбиває концентрацію цих об'єктів у певних штатах США.

Ключові слова: США, військовий туризм, ресурсний потенціал, регіональний аналіз.

Smyrnov I. G. Resource Potential of US Military Tourism: Regional Analysis. The article contains a regional analysis of the resource base for the development of military tourism in the United States, distinguishing military objects related to the XVIII–XIX centuries (War for Independence and Civil War) and XX–XXI centuries (1st and 2nd World, Korean and Vietnam Wars). Regional analysis reflects the concentration of these objects in certain states of the United States.

Key words: USA, military tourism, resource potential, regional analysis.

Військовий туризм, як окремих вид туризму, у світі відомий досить давно, але набув особливої популярності нині. Зокрема цей вид туризму успішно розвивається у таких країнах, як США, Ізраїль, Франція, Чехія, Німеччина, Україна та ін. У цій роботі досліджено ресурсну базу для розвитку військово-історичного туризму у США, тому що це одна з провідних туристичних країн світу, де отримали розвиток усі види туризму, включаючи військово-історичний. На прикладі цієї країни видно, як незважаючи на порівняно коротку історію, можна отримувати значний дохід від мілітарі-туризму. У США відкритими для туристів є такі військово-історичні об'єкти, як військові музеї, військові бази, військові академії, мілітарі-парки, меморіали, історичні будинки, пов'язані з важливими постатями та військовими подіями цієї країни. Військовий туризм (або воєнний туризм, мілітарі-туризм, зброярський туризм) – це різновид туризму, метою якого є відвідання місцевості, пов'язаної з військовими та воєнними діями [1, с. 205]. Інше визначення окреслює поняття «військовий туризм», як туризм на місцях боїв та історичних битв для усіх зацікавлених, а також для ветеранів і родичів загиблих воїнів, відвідання існуючих та історичних військових об'єктів і полігонів, бойових морських кораблів, підводних човнів, катання на військовій техніці, стрільба зі зброї на полігонах і в тирах, участь у військових навчаннях та маневрах, перебування на полігонах у ролі глядачів (military tour), сюди також можна віднести й тури з відвідування воєнних концтаборів та в'язниць. Військовий туризм поділяють на такі підвиди: а) військово-історичний туризм: відвідування місць історичних битв та музеїв, а також сучасних «гарячих» точок; б) зброярський туризм: стрільба з різних видів зброї, стрітбол чи пейнтбол, відвідування магазинів вогнепальної та холодної зброї; в) мілітарі-туризм: життя в армійських умовах й участь у програмах військової підготовки, скаутинг, відвідання різних об'єктів і полігонів, катання на військовій техніці, польоти на військових літаках і гвинтокрилах, танкові тури; г) військово-історичні фестивалі та реконструкції: відвідування та участь у реконструкціях історичних боїв та військових

подій певного періоду [1, с. 205]. Зазначимо, що цей різновид екстремального туризму відомий досить давно: наприклад, «батько» сучасної туристичної індустрії Томас Кук пропонував тури британським туристам та заможним американцям на поля битв ще під час Громадянської війни в США.

Таблиця 1

**Ресурсна база військового туризму США (XVIII–XIX ст.)
(авторська розробка за [2])**

№ з/п	Пам'ятка, назва		Місцезнаходження (місто, штат)
	українською	англійською	
Війна за незалежність, англ. War for Independence (1775–1783 pp.)			
1	Монумент Вашингтона	The Washington Monument	м. Вашингтон, Федеральний округ Колумбія
2	Маунт-Вернон	Mount Vernon	м. Александрія, штат Вірджія
3	Музей битви «Йорктаун» та Центр Перемоги	Yorktown Battlefield and Victory Center	м. Йорктаун, штат Вірджія
4	Національний військово- історичний парк «Саратога»	Saratoga National History Park	м. Саратога, штат Нью-Йорк
5	Національний військово- історичний парк «Гілфорд Кортхаус»	National Military Park Guilford Courthouse	м. Гілфорд, штат Північна Кароліна
6	Музей армії США Військової Академії «Вест-Пойнт»	Museum of US Army, United States Military Academy «West Point»	м. Вест-Пойнт, штат Нью-Йорк
Громадянська війна, англ. Civil War (1861–1865 pp.)			
1	Меморіал Лінкольна	Lincoln Memorial	м. Вашингтон, Федеральний округ Колумбія
2	Національний музей Громадянської війни	The National Civil War Museum	м. Гаррісбург, штат Пенсильванія
3	Національний монумент «Форт Самтер»	The Sumter Fort National Monument	м. Чарльстон, штат Південна Кароліна
4	Національний військовий парк «Шайло»	The Shiloh National Military Park	м. Шайло, штат Теннессі
5	Музей битви при Антітамі	The Antietam National Battlefield Museum	м. Шарсберг, штат Меріленд
6	Національний військовий парк «Віксберг»	The Vicksburg National Military Park	м. Віксберг, штат Міссісіпі
7	Музей битви «Петерсберг»	The Petersburg National Battlefield	м. Петерсберг, Пенсильванія
8	Національний військово- історичний парк «Геттісберг»	The Gettysburg National Military Park	м. Геттісберг, штат Пенсильванія

Військовий туризм як вид активного відпочинку найбільш популярний у тих країнах, де збройні сили мають розвинуту технічну базу й давню історію. Наприклад, США характеризуються досконалою сучасною військово-технічною базою й хоча їхня військова історія не така вже й давня, але вона викликає велику цікавість як у вітчизняних, так і у закордонних туристів. Один прем'єр-міністр Канади свого часу сказав, що у його країні забагато географії та замало історії. Те саме можна сказати й про США, історія яких охоплює трохи більше 200 років. Мабуть, саме тому американці так поважно відносяться до усіх важливих подій з історії своєї країни.

Вагоме місце у такому списку займають Війна за Незалежність та Громадянська війна США, Перша та Друга світові війни тощо. Цікавим є також те, що відвідування більшості військово-історичних туристичних об'єктів США є безкоштовним. Військово-історичні туристичні об'єкти США, пов'язані з Війною за незалежність та Громадянською війною показано у табл. 1, а ті, що пов'язані з участю США у Першій та Другій світових, Корейській та В'єтнамській війнах – у табл. 2.

Таблиця 2

**Ресурсна база військового туризму США (XX–XXI ст.)
(авторська розробка за [3])**

№ з/п	Пам'ятка (назва)		Місцезнаходження (місто, штат)
	українською	англійською	
Перша світова війна			
1.	Національний музей і меморіал Першої світової війни	II National World War I Museum and Memorial	м. Канзас, штат Міссурі
2.	Музей Першої дивізії	First Division Museum	м. Вітон, штат Іллінойс
3.	Могила Невідомого солдата, загиблого у Першій світовій війні	Tomb of the Unknown Soldier of the World War I	м. Арлінгтон, штат Вірджінія
Друга світова війна			
1.	Меморіал Другої Світової війни	The World War II Memorial	м. Вашингтон, округ Колумбія
2.	Національний музей Другої Світової війни	The National World War II Museum	м. Новий Орлеан, штат Луїзіана
3.	Музей авіації «Вайлдвуд»	The Naval Air Station Wildwood Aviation Museum	м. Кейп-Мей, штат Нью-Джерсі
4.	Льотний музей	The Museum of Flight	м. Сіетл, штат Вашингтон
5.	Історичний парк «Манзанар»	Manzanar Historic Site	м. Індепенденс, штат Каліфорнія
6.	Музей «Бухта броненосців»	The Battleship Cove Museum	м. Фоллз-Рівер, штат Массачусетс
7.	Військово-морська база підводних човнів «Нью-Лондон»	The Naval Submarine Base «New London»	м. Гротон, штат Коннектикут
Корейська війна			
1.	Меморіал ветеранів Корейської війни	The Korean War Veterans Memorial	м. Вашингтон, Федеральний округ Колумбія
В'єтнамська війна			
1.	Меморіал ветеранів В'єтнаму	The Vietnam Veterans Memorial	м. Вашингтон, Федеральний округ Колумбія
Інші об'єкти			
1.	Арлінгтонський національний цвинтар	The Arlington National Cemetery	м. Арлінгтон, штат Вірджінія
2.	Будівля Міністерства оборони США «Пентагон»	The Pentagon	м. Арлінгтон, штат Вірджінія

Регіональний розподіл ресурсної бази військового туризму США подано у табл. 3. Як видно з цієї таблиці ресурсний потенціал військового туризму США сконцентровано в 17 штатах, з них 9 штатів мають пам'ятки, пов'язані з війною за незалежність та Громадянською війною, й 10 штатів – пам'ятки, пов'язані з подіями Першої та Другої світових війн, а також Корейської та В'єтнамської війн.

**Регіональний розподіл ресурсної бази військового туризму США
(авторська розробка за [4])**

№ з/п	Штати	Усього об'єктів	у тому числі пов'язаних із						
			Війною за незалежність	Громадянською війною	Першою світовою війною	Другою світовою війною	Корейською війною	В'єтнамською війною	Інші об'єкти
1	Федеральний округ Колумбія, м. Вашингтон	5	1	1		1	1	1	
2	Вірґінія	5	2		1				2
3	Пенсильванія	3		3					
4	Нью-Йорк	2	2						
5	Північна Кароліна	1	1						
6	Південна Кароліна	1		1					
7	Теннесі	1		1					
8	Меріленд	1		1					
9	Міссісіпі	1		1					
10	Міссурі	1			1				
11	Іллінойс	1			1				
12	Луїзіана	1				1			
13	Нью-Джерсі	1				1			
14	Вашингтон	1				1			
15	Каліфорнія	1				1			
16	Массачусетс	1				1			
17	Коннектікут	1				1			
	РАЗОМ	29	6	8	4	7	1	1	2

Висновки. Найбільше ресурсних об'єктів для розвитку військового туризму має Федеральний округ Колумбія (м. Вашингтон) – п'ять та штат Вірґінія – теж п'ять. Три об'єкти має штат Пенсильванія, два – штат Нью-Йорк, решта із зазначених штатів має по одному ресурсному об'єкту, пов'язаному з подіями військової історії США. Такий регіональний розподіл ресурсної бази військового туризму США зумовлює й географію (тобто територіальний розподіл) відповідних туристопотоків, що є підставою подальших досліджень.

Джерела та література

1. Кляп М. П. Сучасні різновиди туризму : навч. посіб. / М. П. Кляп, Ф. Ф. Шандор. – К. : Знання, 2011. – 334 с.
2. Смирнов І. Ресурсна база військового туризму США (XX–XXI ст.) / І. Смирнов, В. Бурніс // Матеріали XXVIII Міжнар.наук.-практ. інтернет-конф. «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації» : зб. наук. пр. – Переяслав-Хмельницький, 2017. – Вип. 28. – С. 120–126.
3. Смирнов І. Ресурсна база військового туризму США (XX–XXI ст.) / І. Смирнов, В. Бурніс // Матеріали XXVIII Міжн. наук.-практ. інтернет-конф. «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації»: зб. наук. пр. – Переяслав-Хмельницький, 2017. – Вип. 28. – С. 16–23.

4. Смирнов І. Ресурсна база військового туризму у США / І. Смирнов, В. Бурніс // Туристичний бізнес: Світові тенденції та національні пріоритети : Матеріали VIII міжн. наук.-практ. конф. – Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2017. – С.198–200.

УДК 338.486:711.2(437)

В. Й. Лажнік – кандидат географічних наук, доцент, професор кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В ПІВДЕННОЧЕСЬКОМУ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОМУ РАЙОНІ ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

*Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій
СНУ ім. Лесі Українки*

Розглянуто особливості функціонування туристично-рекреаційного району Чеської Республіки – Південної Чехії. Проаналізовано особливості його географічного розміщення, специфіку туристичної привабливості, туристичну спеціалізацію та рівень розвитку туристичної інфраструктури. Виділено основні туристичні центри та проаналізовано рівень відвідуваності району туристами.

Ключові слова: туризм, туристичні пам'ятки, туристично-рекреаційний район, туристи, Південна Чехія.

Lazhnik V. Y. Features of Tourism Development in the Southern Czech Tourist and Recreational Region of the Czech Republic. The features of the tourist and recreational region functioning of the Czech Republic – South Bohemia are considered. The features of its geographical location, the specific of tourist attraction, tourist specialization and level of development of tourist infrastructure are analyzed. The main tourist centers are allocated and the level of the region attendance by tourists is analyzed.

Key words: tourism, tourist attractions, tourist and recreational region, tourists, South Bohemia.

Серед європейських країн Чехія виділяється високим рівнем розвитку туризму, маючи потужний туристично-рекреаційний потенціал у багатьох регіонах й прекрасні можливості для розвитку різноманітних видів туризму та активного відпочинку. Чеське національне управління туризмом «ЧехТуризм» у 2010 р. на території країни виділило 15 туристичних районів, які, відповідно до природно-рекреаційних умов, мають потужний рекреаційний потенціал й відповідну туристичну спеціалізацію. Серед цих туристично-рекреаційних районів особливе місце займає район Південна Чехія, який виділяється своєю туристичною унікальністю за рахунок природних красот й особливостей ландшафтів, наявності багатьох історичних місць й прекрасних можливостей для їзди на велосипедах, розвитку водних видів спорту й активного відпочинку.

Південна Чехія – це один із найкрасивіших і багатих туристично-рекреаційних районів Чеської Республіки. Район розміщений на південному заході Чехії в межах південної частини історичного регіону Чеської Республіки – Богемії. Він в

адміністративному відношенні займає більшу частину Південночеського краю, за винятком гірських районів Шумавських гір у межах західних частин колишніх окресів Чеські-Крумлов і Прахатіце. Географічно район обмежений на заході й південному заході передгір'ями Шумава, на сході та північному сході – відрогами Чесько-Моравської височини, на півночі – Середньочеською височиною, на північному заході – нагір'ям Брди, а на південному сході – Новоградськими горами. В центрі району розміщена Південночеська котловина. Цей регіон Чехії максимально увібрав у себе велику кількість озер, ставків (близько 7000) [2] серед соснових лісів та лук, торф'яників і боліт, де багато риби й дичини, що приваблює для риболовлі та фотомисливства, адже тут містяться відомі заповідники країни – Тршебонський ландшафтний заповідник та ландшафтний заповідник Бланський ліс. По території району протікає головна річка Чеської Республіки Влтава з притоками Отава, Малше та ін., що сприяє розвитку водних видів туризму відпочинку. Ця екологічно чиста територія є єдиним суцільним природним парком з елементами середньовічної архітектури й культурними пам'ятками, що викликає значний вплив туристів, як чеських, так і закордонних.

Туристично-рекреаційний район Південної Чехії має спортивно-оздоровчу й лікувально-бальнеологічну спеціалізацію з культурно-дозвіллевими активними формами туризму, відпочинку, мисливством і рибальством [1]. Район зручний для розвитку велосипедного туризму завдяки рівнинному та горбистому рельєфу, а взимку – для бігових лиж. У Південній Чехії функціонує понад 5 тис. км велосипедних доріжок, якими активно користуються любителі велосипедного туризму й спорту. Багато готелів і пансіонатів цього туристично-рекреаційного району пропонують свої послуги велосипедистам та любителям роликів ковзанів. Зростає й кількість пунктів прокату велосипедів. У Південночеському краї існує спеціальний туристичний сайт із дуже детальними картами велодоріжок [1].

Організацією туристичної діяльності в Південночеському краї займається Південночеське управління туризму (JCCR), яке управляє й координує розвиток туризму в регіоні. Воно засноване в 1994 р. як об'єднання міст Чеське-Будейовіце, Прахатіце, Табор і Тршебонь. Із 2009 р. управління працює як допоміжна організація краю, що використовує гранти та внески від різних джерел фінансування для підтримки туризму й культури, розвитку туристичної інфраструктури та співробітництва з прикордонними регіонами Верхньої й Нижньої Австрії та німецької землі Баварія. JCCR представляє регіон на чеських і міжнародних виставках та туристичних ярмарках, управляє офіційною інформаційною системою туризму Південночеського регіону.

Південна Чехія виділяється низкою історичних міст на чолі з Чеським Крумловим і живописним селом Голашовіце, які занесені в список світових історичних пам'яток ЮНЕСКО. Цікавим для відвідувачів і туристів є історичні пам'ятки в адміністративному центрі Південночеського краю – м. Чеське-Будейовіце, заснованому в 1265 р. У XIII–XIV ст. в ньому були побудовані прекрасні храми (собор Св. Мікулаша (Миколая), домініканський монастир із костелом Діви Марії Обетованої та ін.), оточені могутніми стінами. Між річками Влтавою, Малше й Млиновим струмком розміщений історичний квартал міста з міською ратушею й 72-метровою Чорною вежею. У місті багато музеїв (Південночеський музей, Музей мотоциклів, Музей енергетики тощо) та інших історичних пам'яток, які часто відвідують туристи. Цікаві туристичні об'єкти у цьому місті – квадратна міська площа зі статуєю Самсона (фонтан Самсона) в стилі бароко, театр опери й балету. В місті виробляється знамените у всьому світі пиво «Будвар», що сприяє розвитку гастрономічного туризму. Недалеко від міста розміщено популярний серед туристів замок у неоготичному стилі Глубока-над-Влтавою. Щорічно місто відвідує близько 150 тис. туристів. У 2015 р. кількість туристів, які відвідали Чеське-Будейовіце становила 151,4 тис. осіб (9 місце серед міст Чехії) [3].

Другий основний культурно-туристичний та історичний центр району – місто Чеські-Крумлов (чес. *Český Krumlov*), яке має понад 700 років. Тут переплелися германські, англосаксонські, слов'янські та італійські культурні традиції в будівництві фортець, замків, ринкових площ й інших архітектурних шедеврів на цій невеликій території. Цікавими для туристів є центральна площа міста з фонтаном «Самсон» і «блудним каменем», казковою міською ратушею, а також замок, схожий на Бастилію, та інші пам'ятки історії. Кількість відвідувань туристами різних об'єктів цього центру щорічно складає понад 1 млн.

Серед інших значних туристських центрів Південної Чехії виділяється історичне місто Табор – середньовічна столиця гуситів. Часто відвідуваними в місті є древня Котновська фортеця, пізніше перебудована в пивоварню, та лабіринти під центральною площею міста. Табор приваблює туристів і як столиця найбільш відомого й важливого чеського пивного фестивалю: таборської «Пивної печаті». Під Табором знаходиться костел Діви Марії Клокотської з паломницьким джерелом, який часто відвідують туристи-паломники.

У Південній Чехії велика кількість живописних самобутніх сіл із господами (пивними) та чудесною чеською кухнею, що сприяє розвитку агротуризму. Серед них особливо виділяється село Голашовіце, занесене у 1998 р. до списку всесвітньої культурної спадщини ЮНЕСКО як приклад сільської архітектури XVII ст., відомий під назвою «селянське бароко». Численні озера, ставки та ріки району приваблюють не тільки рибалок, а й любителів водних видів спорту (яхтинг, віндсерфінг, плавання), а також тих, хто любить позасмагати на берегах живописних водойм. По всій території району розміщено чимало замків, містечок, відомих під назвою «Розові міста», а також костелів, багатоярусних мостів, побудованих у стилі бароко, неоготики, сільського бароко. Для туристів цікавими є казкові фортеці й замки, такі як неоготичний замок Глубока-над-Влтавою (чеський «Віндзор»), у галереї якого зберігається одна з найбагатших колекцій пізньоготичного мистецтва, а також замки Звіков (королівський замок із королівськими регаліями, побудований чеським королем Пржемислом Отакаром II), Орлік, Блатна (замок на воді), Швігов, Червена-Льгота (замок посередині ставка), Нове-Гради, Бехіне та ін. Окрім того, на території Південної Чехії наявні діючі цистеріанські монастирі (Злата Коруна, Вішші Брод), місця паломництва (Добра Вода, Чеські-Крумлов, Ржімов та ін.), а також багато соборів, сільських костелів і каплиць. Район славиться своїми курортами (Тршебонь, Лазне Бехіне, Враж), де поліпшують своє здоров'я за допомогою мінеральних вод чеські й зарубіжні відпочивальники. Курорт Тршебонь виділяється грязелікуванням, програмами омолодження жінок й антистресовими програмами для менеджерів, лікуванням опорно-рухового апарату й посттравматичних симптомів тощо. Курорт Лазне Бехіне відомий мінеральними джерелами й торф'яно-залізистими лікувальними грязями, які використовуються для лікування та реабілітації опорно-рухового апарату. На знамениті грязі й лікувальні води сюди щорічно приїжджають десятки тисяч людей.

Район має добре розвинуту туристичну інфраструктуру. В 2016 р. у районі загалом функціонувало 826 закладів розміщення туристів (готелі, хостели, кемпінги тощо), що становить 69 % туристичних закладів усього Південночеського краю. Для структури туристичних закладів характерна висока частка комфортних готелів. У 2016 р. функціонувало два п'ятизіркових готелі, 26 чотиризіркових, 74 тризіркових, 12 двозіркових, вісім однозіркових і дев'ять гарних готелів, 366 пансіонів, 100 кемпінгів, 46 туристичних баз, 45 туристичних будинків та 138 інших закладів розміщення [4]. За даними Чеського статистичного управління, ці заклади мали у 2016 р. 14 962 кімнати із 42 297 ліжко-місцями. Також у районі у 2016 р. функціонувало 8218 туристичних палаток і місць для караванінгів. Найбільше місць для розміщення туристів мають окреси Чеські-Крумлов (298 у 2015 р.) та Йіндржихув-Градець (278 у 2015 р.). В останні роки проявляється тенденція до

зменшення кількості закладів розміщення туристів зі зменшенням ліжкового фонду, проте зі збільшенням рівня комфортності для ночівель туристів. Зростає також кількість місць розміщення в караванінгах і кемпінгах.

Південночеський туристично-рекреаційний район щорічно відвідує значна кількість туристів із позитивною динамікою в останні роки. Якщо у 2012 р. район відвідало 770 тис. туристів, то в 2016 р. їх кількість збільшилася на 34 %, відносно 2012 р. (до 1032 тис. осіб). Район займає 3-є місце за відвідуваністю туристами серед усіх туристично-рекреаційних районів Чехії після Праги й Південної Моравії. У туристичних потоках домінують вітчизняні туристи. За даними Чеського статистичного управління, у 2016 р. район відвідало 637 тис. чеських туристів (61,8 %) і 395 тис. зарубіжних гостей (38,2 % усіх туристів). За відвідуваністю іноземними туристами район посідає 4-те місце в Чехії. Притому темпи росту відвідуваності зарубіжними гостями району вищі, ніж відвідуваності вітчизняними туристами. Так, із 2012 р. до 2016 р. кількість іноземних туристів, прибулих у район, збільшилася в 1,5 раза, тоді як кількість чеських туристів збільшилася тільки на 25,1 %. Подібна динаміка зафіксована й у чисельності ночівель у закладах відпочинку. Якщо у 2012 кількість ночівель іноземних туристів, які відпочивали у закладах розміщення, становила 431 тис., то у 2016 р. вона збільшилася до 613 тис. (23,3 % від усіх ночівель туристів). У 2012 р. кількість ночівель чеських туристів, які ночували у туристичних закладах району, становила 1629 тис., а в 2016 р. – 2023 тис. Середня тривалість перебування іноземних туристів у закладах відпочинку району становить 2 доби, а чеських – 2,5 доби. Пік відвідуваності в Південночеському туристично-рекреаційному районі припадає на липень і серпень (203 тис. осіб у липні 2016 р. і 187 тис. осіб у серпні 2016 р.), тоді як у зимові місяці туристичні потоки значно менші (30–50 тис. осіб у місяць). Іноземні туристи найчастіше відвідують район улітку – в серпні місяці, тоді як вітчизняні – у липні. Серед туристичних потоків із зарубіжних країн до Південної Чехії домінують туристи з Австрії, Словаччини, Польщі, Росії, Німеччини, Китаю та Південної Кореї. Найбільш відвідуваними туристичними центрами району є Чеські-Крумлов (206 тис. туристів у 2015 р.) і Чеське-Будейовіце (151,4 тис. осіб у 2015 р.) [3]. Також часто відвідуваними є такі туристичні центри, як Табор, Пісек, Тршебонь, Йіндржихув-Градець, Страконіце, Прахатіце, Славоніце та ін.

Отже, Південна Чехія є цікавим туристично-рекреаційним районом Чеської Республіки, незважаючи на певну транспортну віддаленість від столиці Праги. Він має широку туристичну спеціалізацію й виділяється різноманітними природними та культурно-історичними пам'ятками, що приваблюють значну кількість туристів. Помітною є тенденція до збільшення відвідуваності зарубіжними й чеськими туристами цього району. Район входить у лідируючу трійку серед усіх туристично-рекреаційних районів країни за рівнем розвитку туристичної інфраструктури й відвідуваністю туристами.

Джерела та література

1. Туристичне районування // Країнознавча характеристика Чеської Республіки : кол. моногр. / В. Й. Лажнік, І. П. Мандрик, В. О. Патійчук [та ін.] ; за наук. ред. В. Й. Лажніка. – Луцьк : Вежа-Друк, 2015. – С. 580–592.
2. Южночешский край [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ru.wikipedia.org>
3. Kovárnová Irena. Cestovní ruch v regionálním pohledu / Irena Kovárnová // Statistika&MY. – 2016. – № 12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.statistikaamy.cz/2016/12/cestovni-ruch-v-regionnim-pohledu/>
4. Počet hromadných ubytovacích zařízení podle kategorie ubytovacího zařízení v turistických regionech [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.czso.cz/csu/czso/cru_cr.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ АГРОЕКОТУРИЗМУ В РЕСПУБЛІЦІ БІЛОРУСЬ

*Роботу виконано на кафедрі туризму
ЛІРоЛ Університету «Україна»*

Розглянуто особливості розвитку агроекотуризму в Республіці Білорусь. Проаналізовано суть понять «сільський туризм», «агротуризм», «агроекотуризм». Розглянуто передумови та фактори розвитку агроекотуризму в країні. Здійснено аналіз показників кількості суб'єктів агроекотуризму та агроекотуристів у Білорусі.

Ключові слова: агроекотуризм, агроекотурист, агротуризм, сільський туризм, туризм, Республіка Білорусь.

Maister A. A. Features of Agroecotourism Development in the Republic of Belarus. The features of agroecotourism development in the Republic of Belarus are considered. The essence of the concepts «rural tourism», «agrotourism», «agroecotourism» is analyzed. The prerequisites and factors of agroecotourism development in country are considered. The analysis of indicators of quantity of agroecotourism subjects and agroecotourists in Belarus is analyzed.

Key words: agroecotourism, agroecotourist, agrotourism, rural tourism, tourism, Republic of Belarus.

Постановка наукової проблеми та її значення. Сучасні тенденції у зміні уподобань споживачів рекреаційних послуг, екологізація свідомості відпочиваючих, формують попит на нові види туристичних продуктів, що використовують альтернативні, раніше не задіяні, або мало використовувані рекреаційні ресурси. До них відносяться й ресурси сільської місцевості, які є базовими для такого виду туризму, як агроекотуризм [5, с. 3].

У 1970-х рр. агротуризм був виділений в Європі в окремий сегмент туріндустрії. В останні роки агротуризм стрімко розвивається й приносить доходи, які можна порівняти з доходами від традиційних видів туризму [6, с. 92]. Одним із пріоритетних напрямів розвитку туризму в Республіці Білорусь є агроекотуризм, який є сферою туристичної галузі, орієнтованої на використання природних, агротехнологічних, соціально-економічних, культурно-історичних та інших ресурсів сільських територій [2]. У Білорусі зроблено багато позитивних кроків у напрямі розвитку агроекотуризму. Цей вид туризму активно підтримується на найвищому державному рівні. Тому досвід Республіки Білорусь у сфері агроекотуризму є цінним для України.

Метою дослідження є аналіз розвитку агроекотуризму в Республіці Білорусь. У процесі дослідження вирішувалися такі **завдання**: розглянути суть понять «сільський туризм», «агротуризм», «агроекотуризм»; проаналізувати особливості розвитку агроекотуризму в Республіці Білорусь.

Результати дослідження. У науковій літературі можна зустріти такі поняття, як «сільський туризм», «агротуризм», «агроекотуризм», які є близькими за змістом, але не тотожні. Сільський туризм іноді називають зеленим туризмом, який пропонує безпосередні відносини із сільською громадою, використання цінностей села з максимальним збереженням природного середовища. З-поміж визначень сільського туризму й агротуризму виділяють ті, що наголошують на збереженні рівноваги в

задоволенні потреб відвідувачів і приймаючої сторони, вказують на необхідність збереження матеріальної й духовної культури місцевого населення [4, с. 16].

Під поняттям «*сільський туризм*» розуміють відпочинковий різновид туризму, який відбувається в сільських садибах, де власник господарства надає послуги з розміщення та харчування. Основна мета цього виду туризму пасивний відпочинок та вивчення побуту селян [7, с. 155].

Наприкінці ХХ ст. в українській, як і в світовій, літературі з'явилося поняття «агротуризм». «Агро» походить від грецького терміну «*agros*», що означає «поле», а в складних словах відповідає поняттям «земля», «землеробський», і «*agronomos*», яким позначають причетність до господарювання у сільській місцевості.

Агротуризм є поняттям, яке з'явилося як наслідок пропозиції щодо надання туристичних послуг у селянському або фермерському господарстві. З розвитком туризму це поняття стало об'ємнішим, охоплюючи види діяльності, пов'язані з обслуговуванням не лише туристів, а й власне односельчан. Тому поняття «агротуризм» трактується дещо інакше туристами та суб'єктами господарської діяльності. Для туриста агротуризм означає туристичну активність людини, яка має намір пізнати сільськогосподарське виробництво або відпочити в сільському середовищі. Натомість суб'єкти, що надають агротуристичні послуги, у поняття «агротуризм» вкладають різне значення: наприклад, це розміщення – агроготелі, харчування – агрогастрономія, відпочинок – агровідпочинок, спорт – агроспорт, і навіть лікування, реабілітація – агротерапія [4, с. 20].

До факторів, які впливають на розвиток агротуризму, можна віднести: зростання мобільності громадян, і як наслідок збільшення кількості особистого транспорту; зміни в організації використання вільного часу; висока динамічність сучасного міського життя; зростання рівня стресів; погіршення екологічної ситуації в містах; різноманітність і зростання якості послуг, які пропонують у сільській місцевості [9].

Отже, *агротуризм* – це організоване перебування туристів у селянській родині, яка займається сільськогосподарською та іншою діяльністю. Агротуризм є проміжною формою, що належить до сільського й наближена до фермерського туризму. Агротуризм можна визначити як вид сільського туризму пізнавального й відпочинкового характеру, який пов'язаний із використанням особистих господарств населення або земель сільськогосподарських підприємств, які тимчасово не використовуються в аграрній сфері [3, с. 21].

Узагальнюючи всі види сільською туризму можна виокремити *агроекотуризм*, як ведення туристичної та сільськогосподарської діяльності селянськими або фермерськими господарствами відповідно до принципів збалансованого розвитку, які передбачають методи органічного виробництва. Головною метою агроекотуризму є пропагування ведення сільськогосподарського виробництва селянським господарством органічними методами та розвиток таких форм туризму, які пов'язані з атракційним природним середовищем, що дає змогу організовувати активний, пізнавальний відпочинок і при цьому не спричиняти загрози для довкілля.

Можна виокремити такі специфічні ознаки агроекотуризму: він є активною формою пізнання органічного землеробства, що характеризуються біологічними особливостями вирощування сільськогосподарських культур; дотримується гармонії природних екосистем та культурних особливостей місцевих громад; надає фінансові засоби для ефективної охорони природної спадщини та приносить реальні суспільно-економічні вигоди селянському господарству та місцевій громаді.

В Указі Президента Республіки Білорусь «Про заходи щодо розвитку агроекотуризму в Республіці Білорусь» від 2 липня 2006 р. зазначено: «агроекотуризм – тимчасове перебування громадян Республіки Білорусь, іноземних громадян і осіб без громадянства в сільській місцевості, малих міських поселеннях із метою отримання послуг (надання житлових кімнат для розміщення, забезпечення

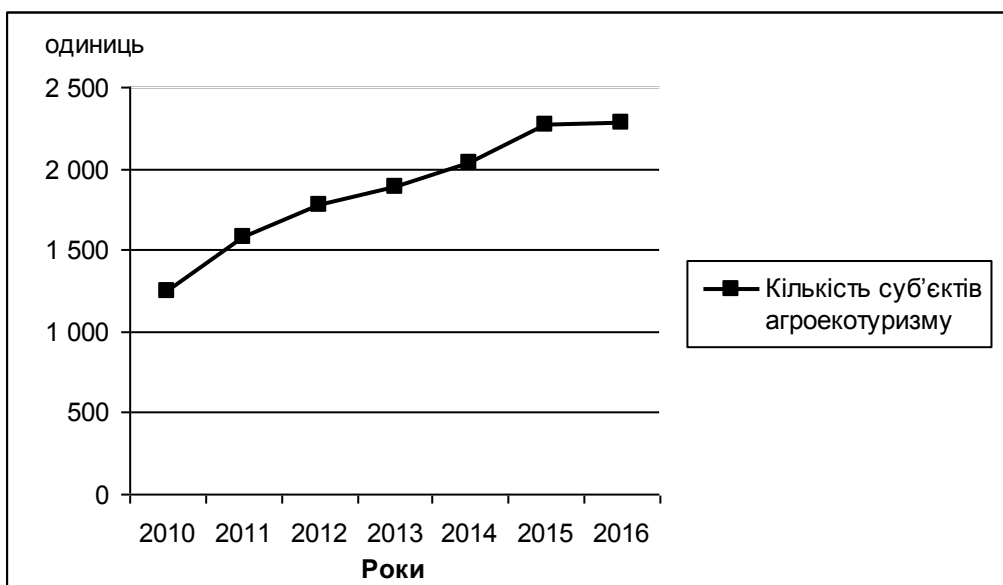

харчуванням, (як правило, з використанням продукції власного виробництва), організація пізнавальних, спортивних і культурно-розважальних екскурсій і програм, інші послуги, пов'язані з прийомом, розміщенням, транспортним та іншим обслуговуванням агроекотуристів), які надаються суб'єктом агроекотуризму для відпочинку, оздоровлення, ознайомлення з природним потенціалом республіки, національними культурними традиціями без заняття трудовою, підприємницькою, іншою діяльністю, яка оплачується й (або) приносить прибуток (дохід) із джерела в місці перебування» [11].

Сьогодні у всьому світі агроекотуризм є популярним напрямом у сфері заміського відпочинку й дозвілля. Для Республіки Білорусь дуже важливим є забезпечення всебічного розвитку цього виду туризму.

Білорусь має сприятливі природно-географічні та соціально-економічні передумови для розвитку агроекотуризму. Насамперед, агроекотуристів приваблюють природно-кліматичні особливості території Білорусі. Білорусь – переважно рівнинна країна з розвиненою мережею річок й озер. Незважаючи на порівняно невелику площу країни, понад 93 % її території вкрито різноманітною рослинністю. Лісистість території Білорусі становить 40,3 %. На території країни діють національні парки та державні заповідники, де в природних умовах мешкають рідкісні види тварин і птахів (Національні парки «Біловезька Пуща», «Прип'ятський», «Нарочанський», «Браславські озера»).

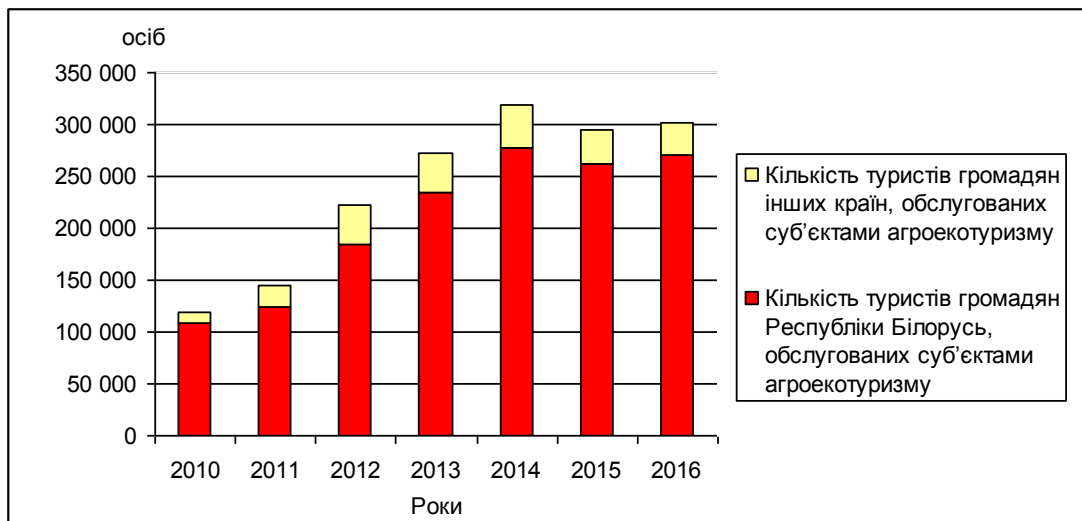
Білоруський агроекотуризм також приваблює туристів своїми традиціями, оформленням житла в стилі етно, можливістю порибалити, піти на полювання, національною кухнею тощо. Все це створює умови, які при правильному підході можна ефективно використовувати для розвитку агротуристичного напрямку й отримувати від цього економічну вигоду [12].

Рис. 1. Кількість суб'єктів агроекотуризму в Республіці Білорусь у 2010–2016 рр.

У Республіці Білорусь станом на 2016 р. нараховувалося 2279 суб'єктів агроекотуризму, з них – 1786 суб'єктів здійснювали діяльність. Найбільше суб'єктів агроекотуризму сконцентровано в Мінській (552 одиниці) і Вітебській (470) областях, а найменше – у Гомельській (121) та Могильовській (146 одиниць) [10]. Протягом 2010–2016 рр. кількість суб'єктів агроекотуризму в Білорусі збільшилася більше, ніж удвічі (рис. 1). Найпозитивніша динаміка зростання кількості суб'єктів агроекотуризму спостерігалася в Мінській і Вітебській областях.

У 2016 р. суб'єктами агроекотуризму в Білорусі обслуговано 301,8 тис. туристів, з них 271,4 тис. осіб (90 %) – громадяни Республіки Білорусь. Найбільше агроекотуристів прибуло з Російської Федерації (24 106 осіб), України (849), Польщі (781), Німеччини (571) й Литви (537 осіб). Помітно, що найбільші в'їзні туристичні потоки спрямовані з Росії, що зумовлено географічною близькістю та тісними соціально-економічними відносинами Білорусі та Російської Федерації. Упродовж 2010–2016 рр. кількість агроекотуристів зростає в 1,6 раза (рис. 2). Середня тривалість перебування туристів в агросадибах Республіки Білорусь становить чотири дні. У 2016 р. дохід від надання послуг суб'єктами агроекотуризму становив 14,6 млн руб. [10].

Рис. 2. Кількість туристів, обслугованих суб'єктами агроекотуризму в Республіці Білорусь у 2010–2016 рр.

У різних регіонах Білорусі проводяться цікаві фестивалі й свята, багато з яких набули міжнародного формату. Серед популярних: фестиваль сільського туризму «Заборські фэст» (Россонський район, Вітебська область), міжнародне свято традиційної культури «Браслаўскія зарніцы» (Браславський район, Вітебська область), міжнародний кулінарний фестиваль «Мотальскія прысмакі» (Івановський район, Брестська область), фестиваль гумору «Спораўскія жарты» і конкурс косарів «Споровские сенокосы» (Березівський район, Брестська область), Всебілоруський фестиваль народного гумору «Автюки» (Калинковіцький район, Гомельська область), фестиваль етнокультурних традицій «Поклик Полісся» (Національний парк «Прип'ятський»), республіканський фестиваль фольклорного мистецтва «Берагіня» (сміт Октябрський, Гомельська область) та ін. [1].

Для сільських регіонів Білорусі агроекотуризм може надати значні потенційні вигоди: забезпечити сільські території новими робочими місцями; надати сільському населенню можливості для бізнесу; підвищити дохід місцевих бюджетів; зберегти місцеву культуру й звичаї; підтримати реставрацію існуючих історичних пам'яток; сприятливо вплинути на проведення заходів, пов'язаних із захистом навколишнього середовища, так як індустрія туризму порівняно з іншими видами діяльності є екологічно чистішою [8, с. 384].

На розвиток агроекотуризму в Білорусі мають вплив як сприятливі, так і несприятливі фактори. Одним з основних факторів, що сприяють розвитку агроекотуризму в Білорусі є те, що більше 42 % території країни – це сільськогосподарські землі. У Білорусі затверджені законодавчі акти, які сприяють розвитку агроекотуризму: Закон Республіки Білорусь «Про туризм», Указ

Президента «Про заходи щодо розвитку агроекотуризму в Республіці Білорусь» [11], Національна програма розвитку туризму в Республіці Білорусь на 2016–2020 рр.

До дестимулюючих факторів розвитку агроекотуризму в Білорусі слід віднести: відсутність повноправної приватної власності на землю, можливість для безкоштовного відпочинку на природі, наявність у потенційних агроекотуристів родинних і дружніх зв'язків у селі, поширеність дачного відпочинку та ін.

Стримуючими факторами розвитку агроекотуризму також є й деякі суспільно-та природно-географічні умови. Серед суспільно-географічних головним фактором є специфіка сільської системи розселення, у якій домінують середні й великі сільські поселення, що стало результатом активного впровадження колективних форм ведення сільського господарства. Водночас для організації агроекотуризму більше підходить хутірська система розселення. Серед природно-географічних факторів, які сприяють меншому розвитку агроекотуризму в Білорусі, порівняно з країнами Європейського Союзу, слід зазначити коротший сприятливий період для літнього відпочинку. Менша тривалість сприятливого періоду об'єктивно сприяє зниженню обсягів туристського обслуговування протягом року й підвищенню затратоємності агротуристичних послуг [2].

Висновки та перспективи подальших досліджень. На сьогодні сфера агроекотуризму в Білорусі перебуває на стадії розвитку. Цьому питанню приділяється значна увага з боку держави, про що свідчить досить ліберальне законодавство у цій сфері, що сприяє залученню капіталу приватних інвесторів. Перспективи подальших досліджень вбачаються нами у виявленні територіальних особливостей розвитку агроекотуризму в Республіці Білорусь.

Джерела та література

1. Агротуризм в Беларуси [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.belarus.by/ru/travel/agritourism-in-belarus>
2. Байбардина Т. Н. Проблемы и перспективы развития агроэкотуризма в Республике Беларусь / Т. Н. Байбардина, И. В. Янукович и др. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://lib.ibteu.by/bitstream/handle/22092014/2075/%D0%91%D0%B0%D0%B9%D0%B1%D0%B0%D1%80%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B0%20%D0%A2.%D0%9D_%D0%AF%D0%BD%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87%20%D0%98.%D0%92.pdf?sequence=1&isAllowed=y
3. Кудла Н. Визначення поняття агротуризму та його складових частин / Н. Кудла // Проблеми пореформеного розвитку агропромислового виробництва та основні напрями їх розв'язання : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. – Хоростків, 2004. – С. 17–23.
4. Кудла Н. Є. Сільський туризм: основи підприємництва та гостинності : навч. посіб. / Н. Є. Кудла. – К. : Центр учб. л-ри, 2015. – 152 с.
5. Мозгунов Н. А. Географические факторы развития сельского туризма в Центральной России : автореф. дис. ... канд. геогр. наук : 25.00.24 / Н. А. Мозгунов ; Москов. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. – М., 2010. – 23 с.
6. Папирян Г. А. Международные экономические отношения: экономика туризма : учеб. пособ. / Г. А. Папирян. – М. : Финансы и статистика, 2000. – 208 с.
7. Пітюлич М. М. Особливості функціонування сільського туризму в Україні та досвід європейський країн / М. М. Пітюлич, І. І. Михайлюк // Наук. вісн. Ужгород. ун-ту. Серія : Економіка. – Ужгород : УжНУ «Говерла», 2011. – Спецвип. 33. – Ч. 3. – С. 154–158.
8. Сарайкова Д. Б. Развитие агротуризма в Республике Беларусь / Д. Б. Сарайкова // Исследования и разработки в области машиностроения, энергетики и управления : материалы XIII Междунар. науч.-техн. конф. студентов, магистрантов и молодых ученых, Гомель, 25–26 апр. 2013 г. / М-во образования Респ. Беларусь, Гомел. гос. техн. ун-т им. П. О. Сухого. – Гомель : ГГТУ им. П. О. Сухого, 2013. – С. 382–385.
9. Стратегический анализ развития агротуризма в Республике Беларусь [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.tstefaniuk.uph.edu.pl/zeszyty/archiwalne/92-2012_4.pdf

10. Туризм и туристические ресурсы в Республике Беларусь : стат. сб. / отв. за вып. И. Г. Чигирёва. – Минск, 2017. – 83 с.

11. Указ Президента Республики Беларусь от 2 июня 2006 г. №372 «О мерах по развитию агроэкотуризма в Республике Беларусь» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://laws.newsby.org/documents/ukazp/pos01/ukaz01380.htm>

12. Устюшенко Н. А. Агротуризм в Республике Беларусь / Н. А. Устюшенко, Т. В. Борздова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://simst.bsu.by/main/departments/realestate/staff/borzdova/publications/2-23.pdf>.

УДК 338.48(474)

І. П. Мандрик – кандидат географічних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;
В. П. Савчук – студентка 4 курсу факультету міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

ЕКОЛОГІЧНИЙ ТУРИЗМ У ЛИТВІ

*Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій
СНУ ім. Лесі Українки*

Розглянуто розвиток екологічного туризму в Литві. Визначено основні чинники розвитку екологічного туризму в країні. Охарактеризовано основні види екологічного туризму. Визначено основні проблеми та перспективні напрями розвитку екологічного туризму в Литві.

Ключові слова: екологічний туризм, турист, Литва.

Mandryk I. P., Savchuk V. P. Ecological Tourism in Lithuania. The article deals with the development of ecological tourism in Lithuania. Much attention is given to the main factors of its development. Moreover, basic types of ecotourism are characterized. The article determines problems and perspective directions of Ecotourism development

Key words: ecological tourism, tourist, Lithuania.

Актуальність теми дослідження. В останні роки екологічний туризм стає одним із найпопулярніших видів туризму в Європі. Литва з її незайманою природою, лісовими та болотними ландшафтами, м'яким кліматом, великою кількістю річок та озер у поєднанні з добре розвинутою туристичною інфраструктурою є прекрасним місцем відпочинку для іноземних туристів. Тому вивчення позитивного досвіду Литви з погляду використання природно-рекреаційних ресурсів для розвитку екологічного туризму є досить актуальним з огляду на те, що регіони України володіють подібним природно-рекреаційним потенціалом.

Мета дослідження – визначити особливості розвитку екологічного туризму в Литві. Основними **завданнями** публікації є: аналіз впливу природно-географічних чинників на розвиток екологічного туризму в Литві; характеристика основних видів екологічного туризму; визначення основних проблем та перспективних напрямів розвитку екологічного туризму в Литві.

Результати дослідження. Починаючи з 2000-х років, Литва демонструє позитивні тенденції у розвитку екологічного туризму. Цьому туристичному напрямку була надана суттєва державна підтримка. Тому зараз екологічний туризм став галуззю міжнародної спеціалізації Литви.

Екологічний туризм у країні представлений двома напрямками. По-перше, це відвідування природних заповідників та національних парків, організованих для збереження біологічної різноманітності території. По-друге, це відпочинок на природі у сільських садибах і котеджах [5].

Литовські природні парки широко представлені в програмах екологічних турів і відомі за межами Литви. Вони цікаві для тих, хто віддає перевагу активному відпочинку на природі зі спостереженнями за тваринами, катанням по озерах та ріках. У Литві нараховується близько 300 різних парків, заповідників і заказників, які пропонують туристу різноманітні варіанти відпочинку: полювання, риболовлю, дайвінг, велопробіги, водний спорт і просто відпочинок на природі [2].

Національний парк Куршської коси – це піщаний півострів у Балтійському морі, який сформувався під впливом вітру та води. Тут знаходяться найвищі піщані дюни в Європі. Він покликаний охороняти природні угруповання соснових лісів, луків і піщаних пусток, сухих вільшаників і широколистяних лісів. 70 % землі в національному парку вкрито сосновим лісом, у якому мешкають 37 видів ссавців, включаючи лисиць, зайців, кабанів, косуль, оленів і лосів. Берегові лінії коси мають значення для мільйонів мігруючих птахів, які щорічно зупиняються на косі для відпочинку. Деякі птахи, наприклад, великі баклани, гніздяться на косі. На Куршській косі проводяться пішохідні екскурсії, під час яких можна побачити тварин у дикій природі. Також можливі велосипедні прогулянки, плавання на вітрильниках і каное. Бажаючи можуть відвідати музеї національного парку.

Жемайтійський національний парк розміщений на північному заході Литви, займає понад 20 тис. га землі, на яких розміщені Плокстинський заповідник дикої природи, 30 ландшафтних і природних об'єктів. Крім природних об'єктів, у парку багато пам'ятників міфології й етнографії, залишків древніх культових споруд. Адміністрація парку пропонує відвідувачам 7 пішохідних маршрутів по заповіднику протяжністю від 1 до 3 км. На території парку працює готель, а також чотири невеликих будинки відпочинку.

В Аукштайському національному парку, найстарішому в Литві, який знаходиться на сході країни, можна помилуватися горбистими грядками, річковими долинами, густими лісами та блакитними озерами. Тут нараховується понад 100 озер, які утворюють складні лабіринти. Адміністрація парку організовує такі заходи для туристів: екскурсійні пішохідні маршрути по парку; велосипедні поїздки по парку; катання на човнах по озерах і ріках; спостереження за тваринами зі спеціальних оглядових майданчиків; риболовля. На території парку організовані сучасні місця тимчасового проживання [3].

Дзукійський національний парк розміщений на півдні країни, поблизу курорту Друскінінкай. Це найбільший за площею й за лісистістю національний парк Литви. У парку пропонуються такі туристичні програми: сім маршрутів по лісовим масивам і рікам парку протяжністю від 3 до 13 км; відвідування музеїв та експозицій парку; риболовля та збирання грибів (необхідний спеціальний дозвіл, у деяких частинах парку – заборонено).

Відпочинок на озерах є одним з різновидів екологічного туризму. Риболовля на озерах приваблює в Литву багатьох туристів. Озерний край Литви складається з п'яти районів: Утена, Молетай, Анікшай, Ігналіна та Зарасай. В Утенському районі знаходиться 185 озер, у Молетському – понад 280 озер, в Анікшайському – 76 озер, в Ігналінському – 279 озер, в Зарасайському – понад 300 озер [1]. Озерна риболовля – це, насамперед, ловля щуки на спінінг, а також окуня, ляща, густери, плотви, карася, корюшки, налима та ін. У садибах Озерного краю господарі дають

дозвіл на вилов риби або допомагають отримати державний дозвіл на риболовлю, пропонують напрокат човни. Із свіжовиловленої риби можна приготувати юшку прямо на місці. Для цього є спеціально обладнані місця.

Другим напрямом екотуризму є сільський туризм, який почав розвиватися в Литві з 1994 р., коли вперше була офіційно зареєстрована сільська садиба, близько 16 садиб пропонували послуги екотуризму. На початок 2011 р. у Литовській асоціації сільського туризму здавалося в оренду вже понад 600 котеджів різного ступеня комфорту й щорічно розпочинають свою діяльність ще 25–30 нових садиб [4].

Для повноцінного відпочинку на природі завдяки фінансовій підтримці держави будуються цілі комплекси, реконструюються садиби, створюється розважальна інфраструктура: обладнуються спортивні та дитячі майданчики, купуються човни та інше спорядження. Завдяки цьому Литва готова прийняти до 300 тис. екотуристів.

Садиби для екотуристів розміщені по всій країні. Відпочинок у литовських садибах коштує залежно від кількості лелек (рівня комфорту) та наявності розваг. Ціна оренди житла в Литві менша середньоєвропейської, що приваблює туристів із Росії, Німеччини, країн Скандинавії, Польщі.

Найбільшою популярністю серед іноземних туристів користуються котеджі типу «три–чотири лелеки». У вартість входить розміщення та проживання у садибі, рушники, постільна білизна, дрова тощо. За додаткову плату господарі можуть надавати послуги харчування та прибирання. В середньому вартість у садибі з чотирма лелеками може становити 60–80 євро за добу, з однією – 10 євро за добу [5].

Загалом на розвиток сільського туризму однаково впливають як місцеві, так і іноземні туристи. Іноземці, в основному, цікавляться старовинними литовськими традиціями, відвідують садиби з пізнавальною метою. Як правило, місцеві туристи віддають перевагу відвідуванню садиб із метою сімейного відпочинку на природі [4].

І хоча екологічний туризм у Литві має хороші перспективи для покращення його подальшого розвитку слід вирішити низку проблем: сезонність; недостатність підтримки екологічного туризму з боку держави; недостатність розвитку нормативно-законодавчої бази; відсутність ефективного механізму управління; недостатній розвиток туристської інфраструктури тощо.

Висновки. Отже, екологічний туризм є галуззю міжнародної туристичної спеціалізації Литви. Він представлений двома напрямками: відвідуванням природних заповідників та національних парків, організованих для збереження біологічної різноманітності території; відпочинком на природі у сільських садибах і котеджах.

Джерела та література

1. Липатова Елена. Экотуризм. Литва. Озерный край / Елена Липатова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://travelq.ru/ekoturizm-litva-ozernyy-kray/>
2. Мандрик І. П. Природно-географічні чинники розвитку туризму в Литві / І. П. Мандрик, О. Р. Гіль // Рекреаційно-туристичний потенціал регіонів України: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку : матеріали І Всеукр. наук.-практ. інтернет-конференції (м. Луцьк, 30–31 берез. 2017 р.). – Луцьк : Терен, 2017. – С. 98–101.
3. Национальные парки и усадьбы Литвы [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://pribaltik.com/litva/interesnoe-o-litve/ekoturizm-v-litve.html>
4. Хожемпо В. В. Современное состояние и проблемы развития сельского туризма в Республике Литва / В. В. Хожемпо, М. Е. Синяговская // Молодой ученый. – 2014. – № 2. – С. 562–564.
5. Экотуризм в Литве [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.miraterra.ru/ehkoturizm-v-litve/>

І. П. Мандрик – кандидат географічних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;
К. В. Гнедько – студентка 5 курсу факультету міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

ОСОБЛИВОСТІ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В КИТАЙСЬКІЙ НАРОДНІЙ РЕСПУБЛІЦІ

*Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій
СНУ ім. Лесі Українки*

Розглянуто особливості та тенденції розвитку туризму в Китаї. Проаналізовано динаміку та структуру туристичних потоків. Виділено найважливіші види туризму в Китаї. Визначено основні проблеми та перспективи розвитку туризму в країні.

Ключові слова: туризм, туристичні потоки, види туризму, Китай.

Mandryk I. P., Hnedko K. V. Trends of Development of Tourism in People's Republic of China. The main features and trends of tourism development in China are considered in the paper. The dynamics and structure of tourist flows are analyzed. The most important types of tourism in China are defined. The main problems and prospects of tourism development in the country are determined.

Key words: tourism, tourist flows, tourism, China.

Актуальність теми дослідження обумовлена динамічними темпами розвитку туризму в КНР. Туризм займає вагомe місце в економіці Китаю з початку 1980-х рр. Країна багата унікальними історичними реліквіями, природними ресурсами, цікавими традиціями. Поява середнього класу та зменшення обмежень руху для місцевих та іноземних відвідувачів посприяли розширенню туристичної парадигми КНР. В умовах проведення політики відкритості, потенційні можливості розвитку туризму невпинно зростають. Китайський туристичний ринок перетворився на один із найпотужніших світових туристичних ринків [1].

Метою роботи є аналіз особливостей та тенденцій розвитку та функціонування туризму в КНР. Для досягнення поставленої мети розв'язувалися такі **завдання:**

- розглянути передумови та чинники розвитку туризму в КНР;
- проаналізувати динаміку та структуру в'їзного та виїзного туризму;
- охарактеризувати основні види туризму КНР;
- визначити основні проблеми та перспективи розвитку туризму в Китаї.

Результати дослідження. Китай, відомий сьогодні як «Світова фабрика», – це не просто величезна країна з тисячами видів екзотичних рослин та перенаселених міст, але також один із найцікавіших та найрізноманітніших туристичних центрів. Третя за величиною території країна (після Росії та Канади) Китай має все, що може привабити туристів: архітектурні пам'ятники однієї з найдавніших цивілізацій, національні парки з різним кліматом і природою, модернізовані мегаполіси та невеликі провінційні міста, де збереглися оригінальна культура, дивовижні піщані пляжі та недоступні сніжно-білі гірські вершини.

Протягом останніх років туристична сфера розвивалася як один із найперспективніших напрямів, передусім, економічного розвитку КНР. Китай був одним із найбільш закритих країн для туристів. Лише до кінця 1970-х рр. ситуація значно змінилася у зв'язку з активною урядовою діяльністю та дієвими реформами влади [3]. Уряд зосередив увагу на специфічних рисах, які притаманні тільки Китаю. Туризм розглядався не тільки як галузь економіки, а й як засіб налагодження дружніх відносин з іноземними державами.

Загальний дохід китайської туристичної галузі у 2017 р. склав 3,94 трлн юанів, що на 15,2 % більше, ніж у попередньому році. Туристична індустрія становила 2,1 % внутрішнього валового продукту Китаю (ВВП) й забезпечила близько 22,5 млн робочих місць [1].

В останні роки в Китаї спостерігається тенденція до збільшення притоку іноземних туристів. Якщо у 2004 р. Китай відвідало приблизно 20 млн туристів, то у 2016 р. кількість іноземних туристів зросла до понад 68 млн осіб. У першій половині 2017 р. вхідні тури становили 69,50 млн осіб, що на 2,4 % більше, ніж за аналогічний період минулого року. У другій половині 2017 р. темпи в'їзного туризму продовжують зростати. Причинами для цього є: більш зручна візова політика, збільшення туристичного різноманіття, залучення програми «One Belt One Road». Найпопулярнішими місцями в'їзного туризму в 2017 р. стали Пекін, Шанхай, Сіань, Гуйлінь, Чунцин, Ченду, Куньмін, Шеньчжень, Ханчжоу та Санья. Країна стала однією з найпопулярніших туристичних напрямків для багатьох країн, таких як Таїланд, Японія, Південна Корея, Мальдіви, Росія та Велика Британія.

Виїзний туризм у Китаї також розвивається швидкими темпами. За даними статистики Національної туристичної адміністрації Китаю, у першій половині 2017 р. було здійснено 62,03 млн зовнішніх виїздів, що на 5 % більше, ніж за аналогічний період у 2016 р. [2]. Однією з важливих причин зростання є те, що кількість виїзних туристичних напрямків істотно збільшилася до 153 країн. Серед них 65 країн/регіонів забезпечили зручну візову політику китайським туристам до 11 липня 2017 р.

Примітно, що ринок китайського виїзного туризму також має величезний потенціал, оскільки 90 % китайців ще не подавали заявки на отримання паспортів для виїзних турів. Найпопулярніші країни виїзного туризму в 2017 р.: Таїланд, Японія, Сінгапур, Південна Корея, Малайзія, США, Індонезія, В'єтнам, Філіппіни та Австралія

Згідно з останніми опитуваннями, 98 % громадян Китаю готові здійснити екскурсії в 2018 р., 43,2 % із них були готові вивчити природні краєвиди та культурні звичаї інших країн, 34,2 % туристів полюбують активний відпочинок, 2,6 % туристів сподіваються на кращі послуги, такі як медична допомога та освітні ресурси, а решта 3,7 % від'їжджають з інших причин [5].

Особлива увага приділяється внутрішньому туризму в Китаї. Оскільки більшість працездатного населення країни не має графіків вільної відпустки, уряд організував систему святкових днів, коли люди можуть подорожувати по країні. Три періоди протягом року названі «золотими тижнями», випадають на Новий рік, 1 травня (День праці) та 1 жовтня (Національний день КНР) [4]. У ці дні ціни на квитки та готелі різко ростуть, а культурні та історичні місця найбільш відвідуються місцевими туристами. Іноземні туристи повинні враховувати ці фактори при плануванні поїздок до Китаю.

Для китайського туризму характерне різноманіття форм і змісту екскурсійних програм: участь у фестивалях, сходження на гірські вершини, ознайомлення з місцевою кухнею. У місцях, де бувають іноземні туристи, продаються численні сувеніри: шовкові вироби, вишивання, плетіння, фарфор, різьблена скульптура.

Культурно-пізнавальний туризм у Китаї, як і в багатьох інших країнах, займає високі позиції. Країна з історією, що налічує більше двох тисяч років, має велику

кількість пам'яток, що належать до різних династій, паломницьких напрямів буддизму та інших релігій, колосальні скульптури й храми, а також Велику китайську стіну – візитну картку Китаю. Крім того, архітектурні та культурні особливості всередині країни значно відрізняються залежно від регіону [5]. Особливо розвинутий культурний туризм у центральних, південних і західних провінціях Китаю (Сіньцзян, Хейлунцзян, Шаньсі, Аньхой, Цзянсі).

Невід'ємною частиною культурного туризму в Китаї є етнотуризм. У країні мешкають десятки етносів із власними національними костюмами, звичаями, кухнею та навіть мовами. І хоча самі китайці становлять 93 % загальної кількості населення країни, суттєва різниця простежується у різних провінціях та автономних районах. Туристи можуть більше дізнатися не тільки про культуру та спосіб життя китайців, але також про їх унікальну життєву філософію, яка відрізняється від західних поглядів.

Китайська народна медицина дуже відрізняється від західної. Цей факт викликає особливий інтерес до лікувально-оздоровчого туризму в Китаї. Знання, накопичені китайськими цілителями протягом тисячоліть, привертають увагу десятки іноземців. Китайські лікарі озброєні лікарськими травами, цілющими джерелами, різними видами масажу, акупунктурою тощо [3].

Екологічний туризм у Китаї чудово поєднується з активним туризмом. Одним із популярних туристичних місць є Національний парк у Чжанцзяцзе, де вертикальні гірські скелі вражають висотою та красою. Для тих, хто хоче подорожувати серед засніжених гір, прокладені дороги. Крім того, нещодавно було організовано залізничне сполучення між Пекіном і Лхасою. Отже, подорож до найвищих точок світу була значно спрощена.

Також слід враховувати торговий туризм у Китаї. Значна частина світових продуктів і товарів позначена як «made in China», тому природно, що вартість цих товарів дешевша у країні виробника. Насправді, багато речей за найкращим співвідношенням якості та цін можна знайти у великих містах Китаю. Поряд із цим можна придбати широкий асортимент сувенірів, які відповідають будь-яким смакам: предмети інтер'єру в китайському стилі, різні вази та скульптури, трикотажні вироби, аксесуари тощо.

Швидке зростання попиту в туристичній сфері викликає дещо занепокоєння у верхівки влади КНР. Національні експерти запропонували скасувати три свята «золотого тижня», заявивши, що загальнонаціональні святкування спричиняють занепад індустрії туризму. Персонал найпопулярніших визначних місць тепер розглядає величезні, сезонні напливи туристів як «стихійні лиха», готуючись кілька тижнів до прийому іноземців. Тим часом існує думка, що масовий візит ставить під загрозу природне середовище та знижує якість обслуговування в ключових туристичних районах КНР [1].

Однак, низка проблем гальмує розвиток туристичної галузі. До найважливіших із них можна віднести: дефіцит англомовного персоналу, важлива туристична інформація інтернет-сайтів виключно китайською мовою, брак обладнання, нерозвинутість засобів сполучення гальмує процес розростання туристичної сфери. Перешкоди можна подолати з допомогою урядової політики, промоційних заходів та навчання персоналу.

Висновки. Отже, за останні роки Китай досягнув значних результатів у розвитку туризму. Історичні, культурні, природні особливості країни сприяють збільшенню потоку іноземних відвідувачів. Разом із тим, уряд КНР реалізував власну стратегію розвитку туризму, запроваджуючи реформи, модернізуючи інфраструктуру, сферу обслуговування. Географія туристичних напрямків щороку розширюється у зв'язку зі збільшенням туристів. Країна стала однією з найпопулярніших туристичних напрямків для таких країн, як Таїланд, Японія, Південна Корея, Мальдіви, Росія та Велика Британія. Найпопулярнішими країнами

китайського виїзного туризму є Таїланд, Японія, Сінгапур, Південна Корея, Малайзія, США, Індонезія, В'єтнам, Філіппіни та Австралія. Найбільш розвиненими видами туризму в Китаї є культурно-пізнавальний, лікувально-оздоровчий, екологічний, шопінг-туризм.

Джерела та література

1. Вовк С. В. Всесвітня туристична організація як глобальний форум у сфері туристичної політики / С. В. Вовк // Економічний аналіз : зб. наук. пр. – 2014. – Т. 18. – № 2. – С. 80–81.
2. Мальська М. П. Туристичне країнознавство. Азія та Океанія : навч. посіб. / М. П. Мальська. – К. : Центр учб. літ-ри, 2013. – 123 с.
3. A look into the Chinese market for 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.treksoft.com/en/blog/heres-whats-changing-about-chinese-travellers-in-2017>
4. China Tourism Facts & Figures 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.travelchinaguide.com/tourism/2017statistics/>
5. China to Become Second Largest Tourism Economy within the Decade [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.worldwatch.org/node/3920>.

УДК 911.3:796.9:338.48-52(491.1)

Г. В. Копачинська – кандидат географічних наук, старший викладач кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;
І. В. Агапова – студентка 5 курсу факультету міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

ПРИРОДНО-ГЕОГРАФІЧНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В ІСЛАНДІЇ

Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій СХУ ім. Лесі Українки

Виявлено особливості рекреаційно-географічного положення Ісландії. Проаналізовано вплив природно-географічних чинників на розвиток та організацію туризму в Ісландії. Охарактеризовано основні види туризму та особливості його поширення в країні.

Ключові слова: туризм, розвиток, природно-географічні чинники, зимовий відпочинок, Ісландія.

Kopachinskaja G. V., Ahapova I. V. Natural and Geographical Factors of the Tourism in Iceland. The features recreational and geopolitical position of Iceland. The influence of the natural and geographical factors on the development and organization of tourism in Iceland. Describe the main types of tourism and features of its distribution in the country.

Key words: tourism, natural and geographical factors, winter recreation, Iceland.

Актуальність теми. Іспанія є однією із країн, яка має багаті природно-рекреаційні ресурси для розвитку різних видів туризму, у тому числі й зимових видів.

Тому дослідження впливу природно-географічних чинників на розвиток туризму в Ісландії є досить актуальним.

Мета публікації – проаналізувати вплив природно-географічних чинників на розвиток туризму в країні.

Для досягнення мети вирішувалися такі **завдання**:

- визначити особливості рекреаційно-географічного положення Ісландії;
- проаналізувати вплив природно-географічних чинників на розвиток та організацію туризму в Ісландії;
- охарактеризувати осередки та види розвитку туризму в країні.

Виклад основного матеріалу. Ісландія є однією з відомих туристичних дестинацій, що входить до Північноєвропейського туристичного району Європейського туристичного регіону. Вона має добре розвинену індустрію туризму, проте відвідуваність країни туристами є порівняно невисокою, лише 0,67 млн осіб на рік. В останні роки в країні спостерігається динаміка нарощення туристичних потоків і туристичного потенціалу.

Ісландія має віддалене, але, одночасно, й вигідне рекреаційно-географічне положення, що надає їй низку переваг та можливостей для розвитку різних видів туризму, особливо зимових. Острів Ісландія розміщений у північній частині Атлантичного океану, південніше від Північного полярного кола, яке проходить через невеликий острів Грімсей неподалік від північного узбережжя Ісландії. Омивається на півдні водами Атлантичного океану (на південному заході морем Ірмінгера, на сході – Норвезьким морем), на півночі – водами Північного Льодовитого океану (Гренландським морем). Географічно Ісландія відноситься до Європейського континенту, але територіально вона ближча до Гренландії (за 287 км через Данську протоку), острова, який відноситься до Північної Америки. Фарерські острови, найближчий суходіл Європи, лежать за 420 км від країни, відстань до континентальної частини становить 970 км (до Норвегії), відстань до континенту Північна Америка становить 1750 км (Лабрадор) [3].

Ісландія є 18-им за площею островом у світі й другим у Європі. Площа острова становить 101 826 км², з яких 62,7 % займає тундра. Загалом територія острова є досить компактною: найбільша протяжність із півночі на південь становить 310 км, зі сходу на захід – 500 км. Через Ісландію проходить багато найкоротших повітряних шляхів сполучення між Європою та Америкою. Так тут прокладено найкоротший шлях між Москвою та Нью-Йорком [5].

Одним із найважливіших природно-географічних чинників розвитку розвитку туризму в Ісландії є кліматичні умови. Острів Ісландія лежить у субарктичному кліматичному поясі, поблизу полярного кола, але клімат на ньому доволі м'який, через проходження теплої течії Ірмінгера, гілки Північноатлантичної течії. На узбережжі субполярний морський клімат. Незважаючи на близькість до Арктики, узбережжя Ісландії залишається вільним від криги взимку. Найкращим періодом для відпочинку є літній період. Середня температура серпня +10 °С, січня – -1 °С. Завдяки течії Гольфстрім, клімат у країні досить м'який, але при цьому вітряний. Північна та східна частини острова загалом холодніші, ніж південна й західна, через дію холодної Східно-Гренландської течії. Протягом усього літа в Ісландії можна спостерігати «білі ночі», проте в грудні світловий день триває не більше 5 годин. Взимку в Ісландії темно, 21 грудня – у найкоротший день у році світанок настає о 10.30, а сідає сонце вже о 16.00. Відсутність сонячного світла взимку певною мірою компенсується північним сяйвом, тут його можна спостерігати постійно [1].

Туристично-рекреаційний потенціал збагачують ландшафтні особливості. Ісландія геологічно молода країна, що утворилася внаслідок вулканічних вивержень за останні 60 млн років. Геологічно острів є частиною двох континентальних плит, що розходяться: Північноамериканської та Євразійської. Острів складається з базальту, низько кремнеземової лави, пов'язаної з лавовими виверженнями, як і на

Гаваях. Узбережжя острова має довжину 4970 км, порізане багатьма фіордами, в яких розташовано більшість поселень. Порізане узбережжя Західних фіордів – один із найкрасивіших районів країни. На північному заході, півночі й сході скелясті береги розчленовані численними затоками та островами. До складу Ісландії входять 30 малих островів. Згідно з дослідженням Всесвітнього фонду дикої природи, територія острова відноситься до екорегіону ісландських бореальних лісів та альпійських лук. Ісландія має багатий біологічний світ, у країні велика кількість ендемічних видів рослин і тварин.

В Ісландії розміщена одна з найактивніших вулканічних зон, в якій знаходяться понад 200 вулканів. За їхньою кількістю на одиницю площі країна впевнено займає перше місце у світі, у тому числі 26 діючих, лавові поля, гарячі джерела – гейзери. Незважаючи на суворий клімат регіону, чисте повітря та мальовничі ландшафти приваблюють іноземних туристів, кількість яких щороку зростає, активно розвивається екологічний туризм. Головні пам'ятки Ісландії – природні, серед них: вулкан Хекла, гейзери та льодовики, долина Ландманналейгар, де в радіусі 10 км вирують гарячі джерела, глибокі каньйони, кристально чисті озера, поля застиглої лави з насиченим сірководнем повітрям, долина Торсмерк, Вестманські острови [2].

Найбільшу зацікавленість у туристів викликають вулкан Снайфедльсйокудль, висота якого становить майже 1,5 км, національний парк Йокульсаарглюфур, льодовик Ватнай-Кудла, водоспади Скогафосс і Селья-ландфосс.

Проте найважливішим чинником розвитку туризму в Ісландії все ж є забезпеченість водними ресурсами. Ісландія може похвалитися найщільнішою концентрацією гейзерів у світі, зокрема Гейсір, від назви якого в українській та багатьох інших мовах з'явилося саме слово «гейзер». За таку особливість її й називають «країною льоду та вогню». Завдяки доступності геотермальної енергії та використання багатьох річок і водоспадів для гідроелектроенергії, більшість мешканців мають недорогу гарячу воду та домашнє опалення. Сірчиста вода гейзерів – основа для розвитку лікувально-оздоровчого туризму. Прийняття гарячих термальних ванн – популярний варіант вечірнього дозвілля у Рейк'явіку, вартість відвідування при купівлі абонементу становить близько 5 євро. Вода в Ісландії настільки чиста, що в кухонні крани вона потрапляє без усякої попередньої очистки або фільтрації.

Більшість річок починаються на краях льодовиків і живляться талими льодовиковими водами. Річки Ісландії порожисті, з великою кількістю водоспадів і перепадів на уступах базальтових порід. Озера та льодовики займають 14,3 % території. Так, національний парк Тингветлір здобув свою популярність через те, що в долині, утвореній тріщиною між Євразійською й Північноамериканською тектонічними плитами, є вулканічні розломи, які утворюють у деяких місцях озера з прозорою водою. Озеро Тингветлір цікаве тим, що містить три з п'яти варіантів унікальної природної води Ісландії, яких більше немає ніде у світі. Відомим також є незамерзаюче озеро Міватн, одне із найбагатших рибою в північній півкулі [4].

Ісландія вважається одним зі світових центрів спортивного рибальства й екстремального туризму. Завдяки низці географічних чинників країна має величезні можливості для інтенсифікації в туризмі скелелазіння та походів, катання на лижах і сноубордах, ловлі форелі й лосося в річках, струмках й озерах, своєрідного дайвінгу в мінеральних водоймах і під «підшвами» айсбергів, а також занять традиційними видами спорту в усіх куточках країни цілий рік.

Висновки. Ісландія є відомою, проте маловідвідваною країною Північноєвропейського туристичного району. Її туристичний потенціал та динаміка туристичних потоків зростає щорічно. Завдяки багатому природно-географічному потенціалу Ісландія найбільш конкурентоздатний представник туристичного бізнесу Європи. Загалом, Ісландія, має досить сприятливі природно-географічні умови для розвитку туризму. Вона має вигідне географічне положення, характеризується

м'яким субполярноморським кліматом. Тут зосереджена велика кількість гейзерів, вулканів, льодовиків, фіордів, озер, розвинені річкова й гірська системи, добре забезпеченими природними та бальнеологічними ресурсами. Все це сприяє розвитку різноманітних видів туризму в Ісландії, зокрема екологічного, гірського та гірськолижного, спортивного, лікувально-оздоровчого, риболовецького, дайвінгу та інших видів.

Джерела та література

1. Вагнер Б. Б. 100 великих чудес природи / Б. Б. Вагнер. – М. : Вече, 2004. – 364 с.
2. Географія Ісландії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%B5%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F%D0%86%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D1%96%D1%97>
3. Майборода Н. Літо в країні льодів. Ісландія / Н. Майборода // Міжнар. туризм. – 2010. – № 3. – С. 72–78.
4. Мальська М. П. Туристичне країнознавство. Європа : навч. посіб. / М. П. Мальська, М. З. Гамкало, О. Ю. Бордун. – К. : Центр учб. літ-ри, 2009. – 224 с.
5. Чигирь Л. Северный край / Л. Чигирь // Натали. – 2011. – № 3. – 368 с.

УДК 930:338.482(910)

І. В. Медведєва – студентка 4 курсу факультету міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В ІНДОНЕЗІЇ

*Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій
СНУ ім. Лесі Українки
Науковий керівник: **І. П. Мандрик** –
кандидат географічних наук, доцент
кафедри міжнародних відносин і
регіональних студій СНУ ім. Лесі Українки*

Розглянуто історичні передумови розвитку туризму в Індонезії. Виділено періоди розвитку. Проаналізовано вплив історичного чинника на сучасний стан туристичної сфери в країні.

Ключові слова: туризм, Індонезія, історичний чинник.

Medvedieva I. V. Historical Background for Tourism Development in Indonesia. The article deals with historical background for tourism development in Indonesia. Periods of tourism development were underlined. The influence of historical factor on current condition of touristic sphere were analyzed.

Key words: tourism, Indonesia, historical factor.

Актуальність теми. Індонезія – країна з великою та цікавою історією. Історія розвитку туризму в Індонезії є важливим чинником формування сучасного стану туристичної сфери в країні. Історичний чинник мав великий вплив на сучасний розвиток туризму в Індонезії, тому дослідження історичних особливостей розвитку туризм в країні є досить актуальним.

Мета публікації – дослідити історичні передумови розвитку туризму в Індонезії.

Завдання дослідження – визначити історичні періоди розвитку туризму в країні;

дослідити вплив історичного чинника на сучасний стан туристичної сфери в Індонезії.

Виклад основного матеріалу. В історії розвитку туризму в Індонезії можна виділити декілька періодів.

Доколоніальний період. Індонезія завжди була туристичною дестинацією у світі. Обслуговування й сектор гостинності, які пов'язані з подорожами та дозвіллям, існують в Індонезії ще з її стародавніх часів. На території Індонезії в IV ст. існували два державних утворення – Кутай, який розміщувався у східній частині острова Калімантан, та Тарума, яка утворилася на західному краю Яви. Саме в цей період поширюється індуїзм на території Індонезії, який мав вплив як на культуру, так і на мистецтво [1].

Першою давньоіндонезійською державою, територія якої поширилася на кілька островів, була Шривіджая. Під час існування цієї держави був побудований найбільший буддистський храм в Індонезії – Боробудур, який пізніше став одним із найвідвідуваніших місць серед туристів. Також у цей час існувала ще одна держава Матарам, яка вела боротьбу із Шривіджаєю за панування в регіоні. Основними релігіями в країні були буддизм та індуїзм. Саме індуїзм залишив істотну матеріальну спадщину, зокрема, найбільший індуїстський храмовий комплекс Прамбанан, який також пізніше став туристичною дестинацією Індонезії й був занесений до Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, як і храмовий комплекс Боробудур [1].

До кінця XIII ст. належить формування найбільшої, наймогутнішої та найрозвиненішої держави доколоніального періоду – імперії Маджапахіт. У період існування цієї держави з'являється перша письмова згадка про подорожі в Індонезії, яка датується XIV ст. Нагараректагама описує королівську подорож короля Хаяма Вурука по території країни Маджапахіт у Східній Яві. Разом із королем їхала чимала кількість дворян, королівських придворних, чиновників, а також слуг. Король відвідав численні цікаві місця, зокрема храми Пала й Яджава, мав змогу насолодитися гірськими пейзажами, пляжами, а також купальними басейнами, які слугували йому ванною [4].

В XV ст., як повідомляє книга «Буйанга Манік», Індонезію відвідав індійський учений-священик, познайомившись із Пакуан Паджаджаран. Його подорож була із паломницькою метою, тому він відвідав храми та священні місця на островах Ява та Балі. Також учений мав змогу насолодитися гірськими пейзажами в Пунчака, подивитися на вулкан Геде, який пізніше він описав як найвищу точку Пакуан Паджаджаран (столиця Зондського королівства) [5].

Колоніальний період. Проникнення європейських колонізаторів на територію Індонезії, що розпочалося в першій половині XVI ст., було викликане високим попитом на спеції та прянощі, які в достатку виростали в східній частині Малайського архіпелагу – на Сулавесі, Молуккських і Малих Зондських островах – саме цей регіон становив основний інтерес для європейців. Першими до його освоєння долучилися португальці, пізніше британці та голландці. Найбільшого впливу на сучасну Індонезію мали голландці, оскільки саме вони пробули на території Індонезії до 1942 р. з недовгими перервами під час Наполеонівських війн та британської окупації.

Спочатку сектор туризму, обслуговування та готельного господарства в Голландській Ост-Індії розроблялися для задоволення потреб у житлі, розваг та відпочинку вітчизняних відвідувачів, особливо багатих голландських власників плантацій та торговців під час перебування в країні [5].

Місто Бандунг був заснований голландцями в 1810 р. Це великий економічний і культурний центр, тут знаходиться знаменитий університет «Паджаджарон». Місто має прямокутне планування, широкі озеленені вулиці й парки. В архітектурі палаців, будівель готелів і навчальних закладів поєднуються європейські та східні традиції.

У XIX ст. в Голландській Ост-Індії було засновано чимало готелів та ресторанів для обслуговування як і вітчизняних, так й іноземних туристів, зокрема такі готелі, як «Де Індес» (у 1829 р.) в Батавії (сучасна Джакарта), готель «Savoy Homman» (у 1871 р.) в Бандунгу, готель «Oranje» (у 1910 р.) в Сурабая й готель «De Boer» у Медані [5].

Перше державне туристичне бюро називалося «Перевірка туристичних потоків» (Vereëinging Toeristen Verkeer), було створене генерал-губернатором Ост-Індії на початку XX ст. Головний офіс знаходився у Батавії разом із Королівським товариством нідерландсько-індійського аерофлоту (Koninklijke Nederlandsch Indische Luchtfahrt Maatschappij). Завдяки роботі товариства та бюро розпочалися повітряні перельоти з Амстердаму до Батавії у 1929 р. У 1913 р. бюро видало довідник про туристичні місця в Голландській Ост-Індії. З того часу острів Балі став відомим міжнародній спільноті. На Балі почали приїжджати іноземні туристи, приносячи великі прибутки державі. Протягом 1920–1930 рр. Балі відвідували туристи із Європи. Велика кількість туристів приїжджали, щоб насолодитися містом мистецтв, столицею Балі – Убуд [3].

У колоніальний період найбільша кількість туристів прибувала з Нідерландів, які поділяли історичні зв'язки з Індонезією, а також індонезійці та іноземці, які захоплювалися колоніальною історією. Серед інших заходів – відвідування музеїв, церков, фортець та історичних колоніальних будівель, популярним було також проведення кількох ночей у готелях колоніальної спадщини. Популярні туристичні визначні пам'ятки – це Кота, центр старої Джакарти, підйомний міст Кота Інтан, музей Вайанг, Токо Мера, Глодок тощо.

Період незалежного розвитку. В часи Другої світової війни, Національної революції та в перші роки ери Сукарно туризм в Індонезії зник через політичну нестабільність і бойові дії. Незалежність країни була проголошена 17 серпня 1945 р. Сукарно і Хаттою. 1 липня 1947 р. уряд намагався відновити туризм у країні шляхом створення такої організації, як HONET (Hotel National & Tourism) на чолі із Р. Тжитло Руслан. Голова HONET перейняв багато готелів, які існували ще з часів колонізації на острові Ява й які згодом були перейменовані у «Hotel Merdeka». Після Нідерландсько-індонезійської конференції 1949 р. цей туристичний орган змінив назву на NV HONET. У 1952 р. Президент заснував Міжвідомчий комітет із питань туризму, який відповідав за встановлення Індонезії як туристичної дестинації у світі [2].

Наприкінці 1950-х і на початку 1960 рр. завдяки Сукарно в Джакарті розпочалося будівництво великих багатопверхових готелів і пляжних курортів, таких як готель «Indonesia» (1962 р.) у Джакарті, готель «Ambarrukmo» (1965 р.) у Джок'якарті, готель «Samudra Beach» (1966 р.) на пляжі Пелабухан Рату Західної Яви, а також готель «Inna Grand Bali Beach» (1966 р.) на острові Балі. У 1959 р. було створено Міністерство культури та туризму Індонезії.

З початку й до середини 1970-х рр. у Джакарті та Балі почали з'являтися готелі високої якості та нові туристичні об'єкти. Після завершення проекту реставрації Бوروبудура в 1982 р. Джок'якарта стала другою популярною туристичною дестинацією в Індонезії після Балі, здебільшого через наявність буддійських пам'яток VIII ст., оточених давніми яванськими храмами та палацом султанату Йогіакарта. З цього періоду до кінця епохи Сухарто урядова політика в галузі туризму включала в себе низку регулювань та розробок, що сприяли збільшенню кількості міжнародних туристів, які відвідували Індонезію.

На початку 1990-х рр. індонезійський уряд розпочав комплексні зусилля для поширення відомостей про туризм в Індонезії по всьому світу. Перша інтегрована кампанія була створена як «Year Indonesia Visit», а першим кроком – «Visit Indonesia Year 1991» [2].

У 2008 р. Міністерство культури та туризму Індонезії оголосило про «Visit Indonesia Year 2008». Ця кампанія була офіційно запущена 26 грудня 2007 р. Особливістю кампанії стало те, що Міністерство прийняло концепцію «Гаруди Панчасіла» щодо індонезійського способу життя. П'ять компонентів Панчасіла були представлені п'ятьма різними кольоровими лініями та символізували індонезійську єдність у різноманітності. Кампанія ставила за мету – 7 млн туристів у Індонезію [5].

У 2009 р. на території Ломбока проводилася кампанія Tourism Indonesia Mart & Expo (TIME). Ця кампанія була створена Радою з питань туризму в Індонезії, яка отримала підтримку широкого кола учасників туризму в країні. TIME 2009 привернула увагу 127 покупців із 25 країн світу. Завдяки цій кампанії Ломбок став відомим усьому світу й одним із найбільш відвідуваних місць в Індонезії.

У 2011 р. Міністерство створило кампанію «Wonderful Indonesia». Ця кампанія замінила попередню кампанію «Visit Indonesia Year», яка використовувалася з 1991 р. Концепція кампанії підкреслює чудову природу, культуру, людей, їжу та цінність Індонезії. Після початку кампанії уряд країни повідомив про збільшення кількості іноземних відвідувачів – з 7 млн у 2010 р. до 7,6 млн у 2011 р. У 2014 р. Міністерство культури та туризму перейменували на Міністерство туризму. У грудні 2014 р. новий Міністр із туризму Аріф Ях'я відкрив новий бренд «Pesona Indonesia» для цільового внутрішнього туристичного ринку. У 2016 р. уряд інвестував у розвиток туризму ще більше коштів, залучаючи більше іноземних інвесторів. Уряд виділив пріоритетних 10 пунктів: Боробудур, Західна Нуса Тенгара, Лабуан Байо, Східна Нуса Тенгара, Бром-Тенгер-Семеру, Джакарта, Тоба, Вакатобі, Бантен, Белітунг [2].

Висновки. Таким чином, в історії розвитку туризму в Індонезії можна виділити декілька періодів: доколоніальний, колоніальний та період незалежного розвитку, які мали значний вплив на розвиток сучасної туристичної сфери в країні.

Джерела та література

1. Бандиленко Г. Г. Культура и идеология средневековых государств Явы. Очерк истории VIII–XV вв. / Г. Г. Бандиленко. – М. : ГРВЛ, 1984. – 254 с.
2. Міністерство туризму Індонезії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://web.archive.org/web/20080117155717/http://www.budpar.go.id/page.php?ic=611&id=3377>
3. Cribb R. International tourism in Java / R. Cribb // South East Asian Research 3 no 2. – 1995. – Р. 193–204 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0967828X9500300205>
4. Elliot M. Indonesia. Lonely Planet / M. Elliot [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://media.lonelyplanet.com/shop/pdfs/indonesia-9-getting-started.pdf>
5. Ferbianty D. Sejarah Pariwisata Indonesia / D. Ferbianty [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://ru.scribd.com/doc/56647863/Sejarah-Pariwisata-Indonesia>.

А. А. Товт – магістр, викладач кафедри географії та туризму Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II (м. Берегове);

Д. Д. Фодор – доктор філософії (PhD), доцент кафедри географії та туризму Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II (м. Берегове);

О. О. Бергхауер – доктор філософії (PhD), доцент кафедри географії та туризму Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II (м. Берегове)

ТУРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ М. МУКАЧЕВЕ НА ОСНОВІ ПОРІВНЯННЯ ЗАКЛАДІВ РОЗМІЩЕННЯ ЗА СТАТИСТИЧНИМИ ДАНИМИ ТА ДАНИМИ СИСТЕМИ BOOKING.COM

Роботу виконано на кафедрі географії та туризму Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II (м. Берегове)

Розглядаються дані, пов'язані із закладами тимчасового розміщення у м. Мукачеве. Порівнюється інформація різних статистичних збірників з електронними ресурсами. Отримані результати аналізуються з географічного погляду.

Ключові слова: Booking, статистика, тимчасові заклади розміщення, Закарпаття.

Tovt A. A., Fodor D. D., Begkhauer O. O. Touristic Potential of the Town of Mukacheve Based on the Comparison of Commercial Quarters by Statistic Data and the Data of the Booking.com System. The present paper deals with the data concerning the commercial quarters in the town of Mukacheve (Transcarpathia, Ukraine). The information of various statistic publications is compared to that of the Internet-resources. The results obtained are analyzed from the geographic point of view.

Key words: Booking, statistics, commercial quarters, Trascarpathia.

Туризм Закарпаття поступово набирає нові обороти, як у різноманітні послуг, так і в якості їх надання. До вже існуючих природних та культурних багатств щороку приєднуються нові курорти, тематичні фестивалі тощо. У цьому аспекті не є винятком і місто обласного підпорядкування Мукачеве, яке є одним із найважливіших культурно-туристичних центрів Закарпаття. Це пов'язано з центральним географічним положенням в регіоні та багатою історією міста. Ще одним важливим фактором є його етнічна різноманітність: на сьогодні у Мукачеві проживають представники багатьох національностей. Станом на 1 січня 2016 р. чисельність його населення становила 86,2 тис. осіб. За переписом населення 2001 р., найбільшу частку склали українці (77 %), але разом із ними тут проживали росіяни (9 %), угорці (8,5 %), німці (1,9 %), цигани (1,4 %) та багато інших національностей [1].

Для ефективного вивчення прогресу чи недоліків туристичної діяльності певної адміністративно-територіальної одиниці потрібно мати належну статистичну інформацію, тобто потужну систему державної статистики. Але в цьому аспекті українські регіональні відділи статистики ще явно є далекими від досконалості. Тому **мета** нашого дослідження – порівняти дані Головного управління статистики Закарпатської області з даними широко відомого веб-сайту Booking.com з погляду

кількості готелів та аналогічних засобів розміщення, а також їх місткості у м. Мукачеве. Під час дослідження ми використовували Статистичний щорічник «Закарпаття – Санаторії та туризм», 2010–2016, а також систему Booking.com, яка була основою для пошуку закладів розміщення.

Мукачеве – місто обласного підпорядкування, центр Мукачівського району. Розміщене на стику останніх відрогів вулканічних Карпат і Закарпатської низовини (рис. 1), по середині долини річки Латориця, по обох її берегах на висоті 117–120 м над рівнем моря. Від обласного центра, м. Ужгорода, його відділяє 42 км. Площа міста складає приблизно 30 кв. км [2].

Рис. 1. Адміністративна карта Закарпатської області та розміщення на ній м. Мукачеве
Джерело: власна редакція

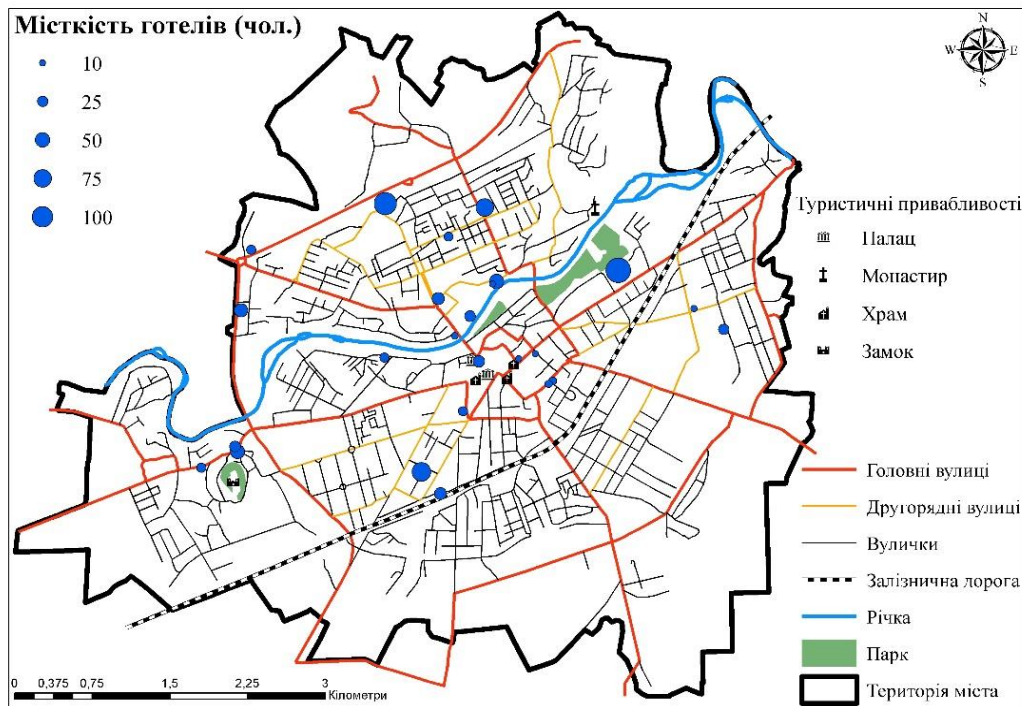
За розмірами й економіко-політичним значенням Мукачеве є другим містом області, що підтверджується й значною станцією Львівської залізниці. Через місто проходить шосе Ужгород–Рахів–Івано-Франківськ, Ужгород–Іршава, також біля міста проходить автодорога Київ–Чоп. У Мукачевому зосереджені численні підприємства промисловості, будівництва, транспорту, торгівлі та туризму.

Навоколишні гори створили велетенську природну арену, звернену в бік середньовічної фортеці, що височіє на горбі в околиці міста. Гори надійно охороняють Мукачеве й південні передгір'я Карпат від вторгнення холодних мас повітря з півночі та сходу. Клімат характеризується м'якою зимою і нежарким літом із великою кількістю сонячних днів (180–200 на рік) і значними опадами [2]. Парки й сади Мукачєвого багаті різноманітною рослинністю, у тому числі рідкісними екзотичними деревами та кущами, батьківщиною яких є Японія, Китай, Індія та узбережжя Середземного моря. У парку Перемоги кожного року проводиться багато різних заходів та фестивалів, наприклад фестиваль «Червене вино» чи «Мукачівська палачінта».

У місцевій ДЮСШ розташований басейн, в якій надходить мінеральна вода з унікальним складом. Але із-за недбалого використання зараз цей об'єкт неможливо використовувати.

Околиці міста досить багаті корисними копалинами: високоякісними гончарними глинами, вулканічними туфами й каменем, перлітами та цементною сировиною.

Місто Мукачеве за площею та чисельністю населення являється другим найбільшим містом Закарпаття (після м. Ужгорода), яке за потенціалом культурно-туристичних цінностей може нарівні змагатися з обласним центром. Туристичну карту м. Мукачеве представлено на рис. 2.

Рис. 2. Туристична карта м. Мукачеве
Джерело: власна редакція

На карті чітко виділяються основні культурно-туристичні дестинації міста, а також розташування й місткість готелів, до яких ще повернемося. За кількістю привабливостей можна виділити три туристичні ядра міста, а саме:

1. Центральна частина – площі Кирила й Мефодія та Миру, а також прилегла до них територія, де розташовані такі широко відомі атракціони, як римокатолицький собор св. Мартина та каплиця св. Михайла (XIV ст.), реформатський храм, греко-католицький кафедральний собор, палац сім'ї Ракоці (Білий Дім) та будівля міськради (Ратуша). Близько до території розташований і парк Перемоги, який є центром подієвого туризму міста.

2. Західна частина – замок «Паланок» та Закарпатський краєзнавчий музей. Мукачівський замок «Паланок» є чи не найвідомішою туристичним атракціоном Закарпаття, щороку його відвідують десятки тисяч туристів із різних країн світу. Відвідувачів головним чином приманює його історичне минуле та архітектурна цінність. У замку також розміщені різні тематичні експозиції Закарпатського краєзнавчого музею.

3. Північно-східна частина – Свято-Миколаївський жіночий монастир на Чернечій горі. Перші пам'ятки про монастир датуються XI ст., але сьогоdnішню форму та вигляд він отримав після 1657-го року, коли відбулася остання руйнація. До 1946 р. монастир перебував у складі Мукачівської греко-католицької єпархії, але після закріплення радянської влади він перейшов до рук православної церкви Московського патріархату [3].

Для аналізу кількості й місткості готелів та аналогічних місць розміщення насамперед використані дані зі Статистичного щорічника «Закарпаття – Санаторії та туризм». Зафіксувавши їх, у системи Booking.com ми ввели пошук готелів м. Мукачево. Заклади, які були названі системою в результаті пошуку, були ретельно проаналізовані з метою встановлення їх максимальної місткості. Також за допомогою системи ми змогли встановити географічне розташування місць розміщення та нанести їх на туристичну карту міста. Основні цифри результатів порівняння показані в табл. 1.

Таблиця 1

Кількість та місткість готелів та аналогічних засобів розміщення у м. Мукачево за даними Статистичного щорічника «Закарпаття – Санаторії та туризм» і системи Booking.com*

Джерело	Кількість закладів	Кількість місць
Статистичний щорічник	5	288
Booking.com	25	926

* Джерела: Головне управління статистики Закарпатської області 2016, Booking.com

З даних табл. 1 чітко видно, що у статистичному збірнику наведена далеко не повна інформація про кількість та місткість готелів та аналогічних засобів розміщення м. Мукачево. За кількістю готелів дані системи Booking.com на 20 одиниць (тобто у 5 разів!) перевищують дані Статистичного щорічника, що вже й сам по собі є дивовижним фактом. Щодо місткості закладів спостерігається подібна ситуація: у збірнику зазначено лише 288 комерційних місць для нічлігу, а за даними системи Booking.com таких є 926, що майже у три з половиною рази перевищує цифру щорічника. Зрозуміло, що такі величезні розбіжності між окремими джерелами не повинні спостерігатися при зборі статистичної інформації. Така відмінність навіть не може пояснюватися незареєстрованістю відсутніх у щорічнику закладів, адже при нелегальній діяльності останніх їх керівники безумовно не наважилися б приєднатися до світової системи бронювання місць проживання.

З погляду географічного розташування готелів можна сказати, що основна їх маса зосереджена у центральній частині міста, проте більшість цих закладів має малу місткість. Значна кількість середньомістких готелів розміщені поблизу замку «Паланок» та вздовж Мукачівського відрізка автодороги Київ–Чоп. Найбільшу місткість має готель «Інтурист», в якому одночасно може проживати 144 особи.

Отже, можна стверджувати, що українська система збору статистичних даних потребує серйозного удосконалення. При збільшенні якості статистичних даних можливо буде отримати більш достовірну інформацію щодо стану туризму (й не тільки) нашого краю, а також про пріоритетні напрями його розвитку.

Джерела та література

1. Molnár József. Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében [Населення Закарпаття та частка угорців на тлі даних переписів населення] / József Molnár, D. István Molnár. – Ungvár : PoliPrint Kiadó, 2005.
2. Історія міст і сіл Української РСР. Закарпатська область / Белоусов В. І. та ін. – К. : Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1969. – С. 377–398.
3. Deschmann Alajos: Kárpátalja műemlékei [Пам'ятники Закарпаття], Tájak – Korok – Múzeumok Egyesület. – Budapest, 1990.
4. Закарпаття – санаторії та туризм / Голов. упр. статистики у Закарпатській області. – Ужгород, 2016.
5. Сайт Booking.com [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.booking.com/searchresults.hu.html?>

РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

*Роботу виконано на кафедрі економічної та соціальної географії СНУ ім. Лесі Українки
Науковий керівник: А. Г. Потапова –
кандидат географічних наук, доцент кафедри економічної та соціальної географії СНУ ім. Лесі Українки*

Проаналізовано рекреаційний потенціал території Київської області, який зосереджений на землях усіх категорій за основним цільовим призначенням. Найбільш сприятливі умови для рекреації складаються на землях рекреаційного, оздоровчого, історико-культурного, природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення, лісгосподарського призначення та водного фонду.

Ключові слова: рекреація, рекреаційний потенціал, землі рекреаційного призначення.

Voloshinska O. I. Recreational Potential of the Kyiv Region. Recreational potential of territory of the Kyiv region, that is concentrated on earth of all categories after the basic having a special purpose setting is analysed. The most favorable terms for a recreation are folded on earth of the recreational, health, історико-культурного, naturally-protected fund and other nature protection setting, лісгосподарського setting and water fund.

Key words: recreation, recreational potential, earth of the recreational setting.

Актуальність дослідження. Рекреація має неабияке значення для людини, оскільки з її допомогою можна відновити та розвивати духовні, фізичні та розумові сили. Рекреаційна діяльність також є важливою й для економіки країни, регіону, оскільки безпосередня наявність рекреаційних об'єктів формує туристичну привабливість регіону. Відповідно до цього формується частина бюджету адміністративної одиниці. Важливим є вивчення рекреаційного потенціалу Київської області, оскільки вона має як національне, так і міжнародне значення.

Мета дослідження: охарактеризувати рекреаційний потенціал Київської області. Для досягнення поставленої мети вирішувалися такі **завдання:** визначити площу земель, призначених для рекреації; охарактеризувати районування земель рекреаційного використання.

Результати наукового дослідження. На сьогодні рекреація є невід'ємною частиною життя людини. Рекреаційний потенціал зосереджений на землях у всіх фізико-географічних зонах Київщини. Велике значення для відпочинку мають рекреаційні ресурси Полісся, де переважає м'яка тепла зима й досить вологе літо. В області зосереджені масиви соснових лісів, є велика кількість прісних озер та повноводних рік. Рекреаційний потенціал Київського Полісся використовуються недостатньо через радіаційну забрудненість, тому перспективними для освоєння є рекреаційні ресурси лісостепової зони Київщини. Складовою частиною рекреаційних ресурсів лісостепової зони є чисті поверхневі, а також підземні мінеральні води, у тому числі лікувальні води. У багатьох місцях зустрічаються радонові води різного хімічного складу [2].

У Київській області налічується 1,3 тис. га земель рекреаційного призначення, у тому числі п'ять об'єктів призначених для рекреації, що займають площу 0,8 тис. га.

Основними користувачами земель рекреаційного призначення є організації, підприємства й установи рекреаційного (935,6 га) та оздоровчого (55,6 га) призначення, а також заклади фізичної культури та спорту (47,2 га) і заклади комунального обслуговування (16,7 га). Велика частка рекреаційних земель розміщена під площами колективного садівництва (145,6 га) [1].

Землі, призначені для рекреації, нерівномірно розміщені по території Київської області. У Вишгородському районі зосереджено найбільше рекреаційних земель – 610,30 га (22,51 % від загальної площі рекреаційних земель області), Обухівському – 510,44 га (18,82 %), Бориспільському – 241,79 га (8,92 %) районах та в м. Ірпінь – 417,44 га (15,39 %). В Яготинському, Миронівському, Володарському районах та містах Васильків, Біла Церква, Бориспіль, Славутич – такі землі взагалі відсутні. За рівнем концентрації природно-рекреаційного потенціалу Київська область має досить низькі показники в розрізі України, який становить 6,192 об'єктів на 1000 км², або 0,098 об'єкта на 1 тис. жителів [4].

У Київській області налічується 0,3 тис. га земель оздоровчого призначення, у тому числі 5 об'єктів оздоровчого призначення на площі 0,2 тис. га. Основними користувачами земель оздоровчого призначення є водогосподарські підприємства (191,4 га), організації, підприємства й установи оздоровчого (117,4 га) та рекреаційного (15,5 га) призначення, а також заклади фізичної культури та спорту (1,6 га) [1].

Мережа санаторних закладів Київщини представлена 46 об'єктами, загальною місткістю закладів курортного лікування близько 10,2 тис. місць на площі 382,8 га. Кількість дитячих оздоровчих закладів – 237, де можуть відпочивати понад 40 тис. дітей. Мережа закладів відпочинку (з урахуванням тих, що функціонують періодично) включає 40 будинків та пансіонатів, 30 оздоровчих таборів, 13 спортивно-риболовецьких баз. Загальна місткість закладів відпочинку (без спортивних баз) становить 16,0 тис. місць.

Земель історико-культурного призначення нараховується 1,2 тис. га, у тому числі сім об'єктів історико-культурного призначення на площі 0,3 тис. га [1]. Основними користувачами цих земель є лісогосподарські підприємства (479 га), недержавні сільськогосподарські підприємства (166,6 га), особисті селянські господарства (90,4 га), заклади культурно-просвітницького обслуговування (19,4 га), організації, підприємства й установи історико-культурного призначення (44,1 га). Значна частина цих земель відноситься до земель запасу (292,4 га) та земель загального користування (93,4 га).

Землі природоохоронного призначення розміщені на 29,5 тис. га (1,1 % від загальної площі). На цих землях розміщуються об'єкти природно-заповідного фонду [3]. Основними користувачами земель природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення є лісогосподарські підприємства (18,6 тис. га), сільськогосподарські підприємства (2,3 тис. га), організації, підприємства й установи природоохоронного (428,5 га), оздоровчого (62,1 га) та рекреаційного (72,8 га) призначення. Значна частина цих земель відноситься до земель запасу (5,6 тис. га) та земель загального користування (1,9 тис. га).

Висновки. Київська область має досить потужний природно-рекреаційний потенціал для розвитку рекреаційної діяльності і туризму, який використовується не повною мірою та нераціонально. Для покращення ситуації потрібно приступити до розроблення проектів землеустрою щодо організації й визначення меж територій рекреаційного призначення.

Джерела та література

1. Земельна реформа на регіональному рівні (на прикладі Київської області за 1991–2011 роки) / Й. М. Дорош, С. О. Осипчук, М. П. Стецюк, О. С. Дорош. – К. : ЗАТ «ВІПОЛ», 2011. – 188 с.
2. Попович С. І. Туристично-екскурсійні ресурси України: Вступ до проблеми / С. І. Попович // Туристичні ресурси України. – К. : Типографія ФПУ, 1996. – 13 с.

3. Природно-заповідний фонд Київщини : довід. вид. – К. : Урожай, 2007. – 42 с.

4. Черчик Л. М. Статистичне оцінювання сучасного стану та перспектив розвитку рекреаційного природокористування в регіонах України / Л. М. Черчик // Економічні науки. – Серія : Регіональна економіка. : зб. наук. пр. / Луцьк. нац. техн. ун-т. – Вип. 8 (31). – Ч. 2. – 2011. – С. 246–257.

УДК 911.3:379.845(477.82)

А. Б. Кучер – студентка 4 курсу географічного факультету Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

РЕКРЕАЦІЙНО-ОЗДОРОВЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ СЕЛА ХРІННИКИ

*Роботу виконано на кафедрі економічної та соціальної географії СНУ ім. Лесі Українки
Науковий керівник: **А. Г. Потапова** – кандидат географічних наук, доцент кафедри економічної та соціальної географії СНУ ім. Лесі Українки*

Досліджено розвиток та проблеми рекреаційно-оздоровчого потенціалу с. Хрінники, стан його використання. З'ясовано вплив універсальних лікувальних засобів живої природи на рекреантів. Проаналізовано передумови економічної діяльності й динамічного розвитку туризму в цьому регіоні.

Ключові слова: рекреація, туризм, рекреаційно-оздоровчий потенціал, рекреаційні ресурси, рекреанти, лікувальні грязі.

Kucher A. B. Recreational and Wellness Potential of the Village Khrinniki. In this article the development and problems of the recreational and wellness potential of the village Khrinniki, the state of its use, are explored. The influence of universal therapeutic means of wildlife on the recreation area is revealed. The preconditions of economic activity and dynamic development of tourism in the given region are analyzed.

Key words: recreation, tourism, recreational and recreational potential, recreational resources, recreation, medical mud.

Актуальність теми зумовлена насамперед науковою потребою в доскональному вивченні рекреації краю, як унікального прикладу зеленого туризму. Туризм є невід'ємним складником життєдіяльності людини у сучасному світі, що стрімко й динамічно розвивається. Особливо важливим є те, що рекреаційно-туристичний потенціал виступає достатньо активним чинником розвитку бальнеолікування, туризму, археологічної науки та відпочинку, а також дає поштовх для вирішення проблем транспорту й зв'язку, інфраструктури та сфери послуг певного регіону

Саме туризм та рекреація є безцінною скарбницею підвищення духовного та культурного стану рекреантів, задовольняє потреби відпочинку. Дослідження теми інформує про оздоровчий потенціал краю й спонукає рекреантів до здорового способу життя, формує почуття любові до природи рідного краю.

Метою дослідження є вивчення рекреаційно-туристичного потенціалу села Хрінники Рівненської області. **Завданнями** дослідження є аналіз та оцінювання рекреаційно-туристичного потенціалу, стану його використання та його впливу на розвиток туризму в околицях села Хрінники.

Результати дослідження. Під туризмом розуміють популярну форму організації відпочинку, проведення дозвілля. Дуже часто туризм розглядається як різновид рекреації, активний відпочинок, під час якого відновлення працездатності поєднується з оздоровчими, пізнавальними, спортивними та культурно-розважальними цілями розширеного відтворення живих сил людини [1].

За своїм туристично-рекреаційним потенціалом с. Хрінники Демидівського району має усі можливості стати туристичним осередком Рівненщини. Складником природного потенціалу с. Хрінники є рекреаційні ландшафти (лісові, водні) та оздоровчі ресурси (води та лікувальні грязі).

Рекреаційні ландшафти представлені онтологічним заказником державного значення – Хрінники, в якому гніздується єдина колонія сірих чапель, котра занесена до Червоної Книги України. Фітолікувальні ресурси представлені лісами, адже їх властивості, цілющий вплив на організм людини для лікування, відпочинку та туризму – неоцінені. У Хрінницькому урочищі, що неподалік села Хрінники Демидівського району, росте «Дуб-велетень», якому, на думку науковців-природознавців, виповнилося вже понад 550 років і це єдина пам'ятка природи, який пережив і бачив на своєму віку війни, різноманітні зміни кліматичних умов, і все це закарбовано у цій пам'ятці, яка покликана нести інформацію [3].

Досить значні в Хрінниках є запаси лікувальних грязей. На Хрінниківське водосховище на р. Стир приїздить багато відпочивальників, адже тут у сосновому лісі розміщені будівлі санаторію «Хрінники», де однією із унікальних видів медичних послуг є грязелікування. Грязі водосховища за своєю лікувальною та оздоровчою дією не мають аналогів в Україні. Поклади за структурою складаються зі слабкосульфідного прісноводного високозольного торфу із вкрапленням у ньому різновидів геоботанічного складу: осокового, очеретово-осокового та деревосокового й використовуються для лікування захворювань органів дихання, травного каналу, хронічного пієлонефриту, хвороб опорного апарату тощо [3]. Хрінниківське водосховище також притягує туристів, особливо влітку. Тут є можливості для розвитку пляжного туризму й риболовлі.

Дослідження виявило проблеми, які потребують термінового розв'язання. По-перше, неналежне фінансування та відсутність державної програми розвитку. По-друге, це екологічні проблеми – стихійні сміттєзвалища, які сформувалися у період масового туризму, через інтенсивну експлуатацією об'єкту, що призвело до значного зносу цих земель. По-третє, у рекреаційній інфраструктурі одне з ключових місць належить транспортній системі, яку необхідно терміново оновлювати й створювати нову за європейським зразком.

Розв'язання цих проблем можливе за рахунок інфраструктурного облаштування території із залученням інвестицій як державних, місцевих, так і приватних інвесторів та зацікавленості усіх.

Висновки. Наявність природно-рекреаційних ресурсів в районі с. Хрінники Демидівського району Рівненської області створює виняткові умови для лікування та відпочинку, сприяє розвитку потужної оздоровчо-культурної сфери життєдіяльності та туризму в регіоні. Ефективне використання туристсько-рекреаційних ресурсів передбачає розвиток відповідної інфраструктури – санаторіїв, будинків відпочинку та сприяє ефективному використанню основних ресурсів рекреації й туризмі.

Джерела та література

1. Бейдик О. О. Словник-довідник з географії туризму, рекреалогії та рекреаційної географії / О. О. Бейдик. – К. : Палітра, 1997. – 305 с.
2. Крачило М. П. Краєзнавство і туризм / М. П. Крачило. – К. : Вища шк., 1994. – 191 с.

3. Масляк П. О. Рекреаційна географія : навч. посіб. / П. О. Масляк. – К. : Знання, 2008. – 343 с.

4. Мулько Л. Слів дивний цвіт / Л. Мулько, Л. Наумова, Н. Головач, Г. Курсик, Л. Горбата, І. Олійник. – Львів, 2003. – 34 с.

5. Проект «Рівненщина від А до Я» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ogo.ua/rivnenschina/vidkruy/demudivshchuna>.

УДК 528.935 (477.63)

Д. Ю. Бочкарьова – студентка геолого-географічного факультету Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ПЕРЕЙМЕНУВАННЯ ВУЛИЦЬ М. ДНІПРО НА ЧЕШТЬ ПИСЬМЕННИКІВ У ПІЗНАВАЛЬНОМУ ТУРИЗМІ

*Роботу виконано на кафедрі фізичної та економічної географії ДНУ ім. Олеся Гончара
Науковий керівник: Л. І. Зеленська – доктор педагогічних наук, професор кафедри фізичної та економічної географії ДНУ ім. Олеся Гончара*

Розглядаються імена письменників, які пов'язані з процесом декомунізації в Україні, а саме зі зміною географічних назв у місті Дніпро. Ця праця має стати пізнавальною та популяризаційною, оскільки подає пояснення причин використання імен саме цих культурних діячів у топоніміці міста.

Ключові слова: декомунізація, урбаноніми, письменники.

Bochkarova D. Yu. Usage of the Information About Renaming Streets in Honour of Writers in Educational Tourism. Research considers names of the writers, which are connected with the process of decommunization in Ukraine and with the change of geographical names in Dnipro in particular. This paper is aimed at becoming propagandistic and popularisational one, thus it provides with the explanation of the reasons for usage of this very figures in toponimics of the city.

Key words: decommunization, urbanon, writer.

Карти життєдіяльності письменників є актуальними на наукових теренах, але раніше вони створювалися тільки для видатних літераторів. Завданням цього дослідження є розробка карт життєдіяльності для письменників важливих у житті міста Дніпра. Їх розробка та використання є важливими для наочного засвоєння. Також ці карти супроводжуються схемами, рисунками, світлинами як самих письменників, так і світлинами людей та об'єктів, пов'язаних із ними.

Метою дослідження є відображення на картах процесу перейменування вулиць на честь видатних письменників у м. Дніпро та створення схематичних карт життєдіяльності цих діячів мистецтв, у тому числі пояснення їхнього зв'язку із вищезгаданим містом.

Інформаційною базою дослідження слугували назви вулиць, які підлягали перейменуванню за розпорядженням дніпровського міського голови від 24.11.2015 № 882 «Про перейменування топонімів м. Дніпропетровська» [4]. Їх налічувалося близько 300. Із такої великої кількості урбанонімів було виокремлено 27 назв, які пов'язані з іменами літературних діячів. А до остаточного списку досліджуваних

особистостей було відібрано 6 прізвищ письменників, які пов'язані із Дніпром окремими періодами свого життя.

До цього списку увійшли: Олена Андріївна Ган, Петро Васильович Биков, Трохим Миколайович Романченко, Василь Кирилович Чапленко, Олександр Аркадійович Галич та Іван Григорович Сокульський.

У табл. 1 представлені попередні та теперішні назви вулиць та райони, на території яких вони знаходяться.

Таблиця 1

Попередні та нинішні назви вулиць м. Дніпро

Попередня назва районів	Теперішня назва районів	Попередня назва вулиці	Теперішня назва вулиці
Жовтневий	Соборний	В. Мироненка	О. Ган
Самарський	Самарський	Крейсера «Аврори»	О. Галича
Червоногвардійський	Чечелівський	Калінінградська	Т. Романченка
Кіровський	Центральний	М. Фрунзе	В. Чапленка
Амур-Нижньодніпровський	Амур-Нижньодніпровський	Г. Орджонікідзе	П. Бикова
Амур-Нижньодніпровський	Амур-Нижньодніпровський	Стаханівців	І. Сокульського

Кожен із представлених у дослідженні літераторів має свою історію пов'язану із містом:

– Олена Андріївна Ган свої дитинство та юність до 1830 р. провела у Катеринославі (назва м. Дніпро з 1776 по 1796 рр. та з 1802 до 1926 р.) [2];

– Петро Васильович Биков закінчив Катеринославську гімназію у 1860 р. та з 1885 по 1886 рр. працював у редакції щотижневика «Степ» [3, с. 172–183];

– Трохим Миколайович Романченко присвятив місту все життя, переїхавши у Катеринослав ще дитиною. З 1910 до 1917 р. працював головним хранителем Катеринославського історичного музею ім. О. Поля та до 1924 р. працював у губернській земській управі діловодом при відділі українознавства [5];

– Василь Кирилович Чапленко отримував освіту у Катеринославському вищому інституті народної освіти до 1925 р., після репресії на початку 1930-х років повернувся та працював викладачем української мови у Дніпропетровському металургійному інституті, а в роки Великої Вітчизняної війни у Дніпропетровському транспортному інституті [7, с. 116–120];

– Олександр Аркадійович Галич пов'язаний із містом лише першими роками життя з 1918 по 1920 рр. [1];

– Іван Григорович Сокульський із 1964 по 1966 р. навчався у Дніпропетровському університеті. Двічі був арештований у 1969 та у 1980 рр за антирадянську діяльність, але кожного разу повертався у Дніпропетровськ та продовжував свою опозиційну діяльність [6].

Із наведених коротких біографічних довідок про письменників помітно, що зв'язок із сучасним Дніпром був він менший, чи більший за часовими проміжками, але саме він став вирішальним при обранні імен для перейменування назв вулиць під час процесу декомунізації у місті.

Мета дослідження вимагала створення тематичних карт, а саме – карт із відображенням суспільних явищ – життєдіяльності письменників та карт, що відображають процес перейменування вулиць у м. Дніпропетровськ. На їх основі було створено карту-плакат «Письменники Дніпропетровщини: імена, повернені із забуття під час декомунізації». Її призначенням має стати візуалізація одного із законопроектів про декомунізацію: «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режимів та заборони пропаганди їхньої символіки» [3].

Одним із можливих призначень створених плакатів може стати розробка презентаційного матеріалу для експозиції літературного музею «Письменники Дніпропетровщини у назвах вулиць міста».

Такі заходи мають проводитися для жителів міста для розширення світогляду та розуміння таких змін, бо на сьогодні, враховуючи навіть те, що пройшло вже майже два роки з часу розпорядження дніпровського міського голови частка жителів міста мають недостатню інформацію про нові урботопоніми.

Джерела та література

1. Александр Галич [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.peoples.ru/art/music/bard/galich/>
2. Ган Олена Андріївна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://museum.dp.ua/article0061.html>
3. Закон України. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режимів та заборони пропаганди їхньої символіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/317-19>
4. Перейменування вулиць міста. Розпорядження міського голови від 24. 11. 2015 № 882 «Про перейменування топонімів м. Дніпропетровська» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://dniprorada.gov.ua/upload/editor/882-%D1%80.pdf>
5. Романченко Трохим Миколайович [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://museum.dp.ua/article0082.html>
6. Чабан М. П. Птахи з гнізда Придніпров'я / М. П. Чабан – Д. : Дніпрокнига, 2005. – С. 172–183.
7. Чабан М. Чапля повертається додому / М. Чабан // Січеслав. – 2005. – № 3. – С. 116–120.

УДК 338.482.22(477.81)

Н. А. Колоненко – студентка 4 курсу географічного факультету Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

ПОЛІСЬКА ВУЗЬКОКОЛІЙКА – КЛЮЧ ДО РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНОГО ТУРИЗМУ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

*Роботу виконано на кафедрі економічної та соціальної географії СНУ ім. Лесі Українки
Науковий керівник: А. Г. Потапова – кандидат географічних наук, доцент кафедри економічної та соціальної географії СНУ ім. Лесі Українки*

Розглянуто та розроблено рекреаційно-туристичний маршрут Рівненським Поліссям. Подано детальну характеристику всіх етапів подорожі з метою підвищення рівня рекреаційно-туристичної привабливості цього району.

Ключові слова: рекреація, туризм, екотуризм, маршрут, Полісся, залізниця.

Kolonenko N. A. Polish Narrow-Gauge Railway – Key to the Development of Recreational Tourism of Rivne region. Explored and elaborated recreationally-touristic route in

the Rivne Polissya. Presented detailed characteristic of all stages of trip. The main aim is increasing of recreationally-touristic attractions in this region.

Key words: recreation, tourism, ecotourism, route, Polissya, railway.

Актуальність роботи. З давніх-давен людина прагнула до чарівного світу природи та все менше й менше залишається недоторканих куточків. Шалений темп життя все більше віддаляє людину від єднання з природою, тому ми відчуваємо постійну втому, роздратування, стрес, що призводить до глибоких депресій, порушень сну, низької працездатності.

Складна економічна ситуація, криза в країні, низький рівень життя населення, анексія Криму, неоголошена війна на сході – все це зумовило неспроможність більшості населення до відпочинку у закордонних поїздках, до узбережжя морів та змусила шукати альтернативу у відпочинку. Альтернативою може стати зелений туризм, або ж екотуризм. Такий варіант відпочинку в Україні з кожним роком набирає популярності. Варто зауважити, що він популярний як серед жителів України, так і серед іноземних туристів. Враховуючи безцінний природний потенціал, красу й багатство української землі, різноманітність природних ресурсів, зелений туризм може стати візитною карткою країни. На території Рівненської області одним із напрямів екологічного туризму є туристичний маршрут Антонівка–Зарічне.

Мета дослідження – підвищення зацікавленості туристів та інвесторів до туристсько-рекреаційного потенціалу Рівненської області.

Завдання дослідження – розробка туристичного маршруту, який прокладено вздовж руху потяга вузькоколійкою Антонівка–Зарічне.

Виклад матеріалу. Екологічний туризм, за визначенням В. І. Вишневського – це туризм у місці з відносно незайманою природою, до цінних у природному відношенні об'єктів із метою отримання задоволення від перебування на природі, розширення знань про неї та оздоровлення [1, с. 4]. Він дає змогу економно, цікаво, краєзнавчо та екстримально подорожувати маршрутами Волинського Полісся, а саме Рівненської області. Один із варіантів такої подорожі є мандрівка по унікальній вузькоколійці Антонівка–Зарічне.

Розпочинається тур із найдовшої в Європі вузькоколійки, або ж як її називають місцеві жителі – «зозульки», яка прокладена по території Володимирецького району, загальна довжина якої 106 км. Будівництво її розпочали у 1895 р.. Рухається потяг зі швидкістю 30–40 кілометрів за годину й долає відстань Зарічне–Антонівка за 4 години. Маршрут проходить різким підйомом і безліччю мальовничих дерев'яних мостів. На шляху розміщений єдиний в Європі стометровий залізничний дерев'яний міст через річку Стир у с. Млинку, що належить до Львівської залізниці, в 25 кілометрах на захід від міста Сарни. Дорога проходить через живописні пейзажі поліської природи, навкруги тягнуться незаймані ліси, озера, ріки, болотяні хащі, села та маленькі хуторці.

Початкова точка маршруту – село Антонівка Володимирецького району Рівненської області, звідки потяг рушає о 7:00. Перша зупинка на шляху – село Воронки, куди потяг прибуває о 8:30. У цьому селі запланована перша доба подорожі. Село славиться своїм озером Воронки – одним із найчистіших озер Рівненського Полісся, довжина якого сягає 600 метрів, а площа – 21 гектар. Унікальний склад води, завдяки вмісту гліцерину, має позитивний вплив на шкіру, сприяє загоєнню ран. Мальовнича природа ідеально підходить для активного відпочинку. Розбивання наметового містечка – досить чудова можливість порибалити, адже озеро багате на рибу (щука, вугор, лящ, окунь, карась, плотва). Лісові угіддя переповнені грибами та ягодами.

Наступною зупинкою подорожі є озеро Острівськ, куди можна потрапити рухаючись «зозулькою», яка о 8:30 відправляється з станції села Вороки й о 9:58 прибуває до села Острівськ, де є озеро карстового походження, яке

відноситься до басейну річки Веселуха. Довжина 2 кілометри, пересічна ширина 0,7 кілометри, площа водного дзеркала 105,6 гектара, пересічна глибина 7 метрів. Береги піщані вкриті лісом, вода чиста, прозора, дно піщане. Озеро ідеально підходить для риболовлі (вугор, лящ, щука, окунь).

За три кілометри від озера Острівськ є унікальне триозер'я, яке складається з озер: Велике (96 га), Середнє (42,4 га) та Хоромне (18 га). Усі вони знаходяться на відстані, орієнтовно, 50 км один від одного. Середнє озеро повністю покрите білими ліліями. Шлях до триозер'я пролягає через мальовничі та багаті на гриби, ягоди, лікарські рослини Поліські ліси.

Повернутися з Острівська до Антонівки можна потягом, відправлення якого о 13:31, прибуття до Антонівки о 16:30.

Висновок. Визначальними факторами рекреаційно-туристичної привабливості цього маршруту є його бюджетність та відпочинок у повній гармонії з природою. Цей маршрут найкраще підійде для активних та витривалих людей та дасть змогу побачити унікальні природні ландшафти Рівненського Полісся, здійснити збір грибів, ягід, лікарських рослин, зайнятися риболовлею та полюванням.

Джерела та література

1. Вишненський В. І. Екологічний туризм : навч. посіб. / В. І. Вишненський. – К. : Інтерпрес ЛТД, 2015. – 140 с.
2. Зелений туризм в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://otdihaem.in.ua/>
3. Вузькоколійна залізниця Антонівка–Зарічне [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%83>
4. Поліський трамвай. Сайт вузькоколівної залізниці [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.polissya-tourism.com/uk>.

ПРОБЛЕМИ РЕГІОНОЗНАВЧОГО ВИВЧЕННЯ ГЕОДЕМОГРАФІЧНИХ, ЕТНОПОЛІТИЧНИХ І СОЦІАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ У КРАЇНАХ СВІТУ

UDC 314.18(477)

Andrzej Antoni Wawryniuk – Dr hab.,
Profesor nadzwyczajny Państwowej
Wyższej Szkoły Zawodowej w Chełmie

PROBLEMY DEMOGRAFICZNE UKRAINY NA PRZEŁOMIE I I II DEKADY XXI W. PRÓBA DIAGNOZY SPOŁECZNO-EKONOMICZNEJ

*Praca wykonana w Katedrze Stosunków
Międzynarodowych Państwowej Wyższej
Szkoły Zawodowej w Chełmie*

Вавринюк А. А. Демографічні проблеми України на межі I і II декади XXI ст. Спроба соціально-економічної діагностики. З моменту створення вільної України в 1991 р. до 2017 р. населення держави скоротилося майже на 10 мільйонів осіб. Причиною цього є велика міграція та низька народжуваність українських жінок. Без про-родинних та про-суспільних дій еліт держави в недалекому часі країна може бути депопульована, а в подальшій перспективі зникнути. Ця проблема стосується не тільки України, а й майже всіх країн Європи.

Ключові слова: міграція, Україна, народжуваність, депопуляція, держава.

Wawryniuk A. A. Demographic Problems of Ukraine at the Turn of the First and Second Decade of the XXI Century. A Social-Economic Assessment Attempt. Since the creation of free Ukraine in 1991 until 2017, the population of the country has decreased by almost 10 million people. This is due to the large migration and low fertility rates of Ukrainian women. Without pro-family and pro-social activities of the state's political elites, in a not too distant time the country may become highly depopulated, and in the long term it may disappear. This problem concerns not only Ukraine, but almost all European countries.

Key words: migration, Ukraine, fertility, depopulation, country.

Od początku XXI w. w Europie obserwujemy masowe migracje, przede wszystkim o podłożu ekonomicznym. Zarówno Polska, jak i Ukraina nie ustrzegły się wyjazdów swoich obywateli. Polacy obierali Europę Zachodnią jako miejsce osiedlania się, w wielu przypadkach na stałe. Najchętniej wyjeżdżano do Wielkiej Brytanii, Niemiec, Holandii, czy nawet do Islandii. Ukraińcy również obierali kierunek zachodni, tyle tylko, że przynajmniej w pierwszych latach nowego wieku ich krajami docelowymi były przede wszystkim Polska, Grecja i Portugalia. Z obu państw wyjeżdżali przede wszystkim ludzie młodzi, zdolni do prokreacji, rodząc swe potomstwo poza ojczyznami. Sytuacja demograficzna w obu omawianych państwach stawała się w związku z tym na tyle trudna, że od wielu lat obserwujemy spadek dzietności, zmniejszanie się liczby ludności, wzrost osób w wieku poprodukcyjnym, brak pracowników w wielu gałęziach gospodarek narodowych.

W pierwszych latach XXI w. odnotowywano niewielki napływ Ukraińców do Polski. Zwiększone przyjazdy nastąpiły po 2014 r., na co miały wpływ niestabilna sytuacja polityczna i ekonomiczna, zabór Krymu przez Rosję, czy secesjonistyczne, antyukraińskie wystąpienia w obwodach ługańskim i donieckim. Należy jednak stwierdzić, że dane statystyczne wskazywały wyraźny wzrost migracji z Ukrainy do Polski już od

2007 r. Znaczny wzrost zarówno w grupie Ukraińców ubiegających się o pozwolenie na pobyt czasowy oraz na osiedlenie nastąpił w 2015 r. i wynosił odpowiedni: 58 740 i 6 380 osób. Jednak rekordowym okazał się rok 2016. Ze względu na szczegółowe formy pobytu, rok ten nie został ujęty w zestawieniu tabelarycznym. Z raportu na temat obywateli Ukrainy opracowanego przez Urząd do Spraw Cudzoziemców w Warszawie (stan na 26 marca 2017 r.), wynika, że na 31 grudnia 2016 r. 24 300 osób posiadało zgodę na pobyt stały; 3200 osób miało status rezydenta długoterminowego; zgodę na pobyt ze względów humanitarnych otrzymało 286 osób; w ramach łączenia rodzin pobyt otrzymało 137 Ukraińców; ze względu na ochronę zupełną pozwolenia nadano 75 osobom, 22 migrantów uzyskało prawo stałego pobytu członka rodziny obywatela UE. Tyle samo przybyszom nadano status uchodźcy, a tzw. pobyt tolerowany otrzymało 6 osób. W tym też roku odnotowano największą liczbę zezwoleń na pobyt czasowy, który uzyskało 75 400 Ukraińców. Podsumowaniu należy dodać, że na koniec 2016 r. ważne karty pobytu w Polsce posiadało ponad 103,4 tys. Ukraińców¹.

Według stanu z 5 stycznia 2017 r. 81 % wszystkich ubiegających się o zapewnienie ochrony międzynarodowej stanowili Ukraińcy, w tym pochodzących z obwodu ługańskiego (15 %), z Krymu (10 %), oraz z obwodów: czerkawskiego, iwanofrankowskiego, kijowskiego, lwowskiego i mikołajewskiego (43 %). Kolejna grupa narodowościowa licząca 9 % to Rosjanie, a 5 % – Tatarzy².

Z cytowanego raportu wynika, że w 2016 r. wśród migrantów Ukrainy przedział wiekowy wynosił od 19 do 76 lat, w tym po 50 % to mężczyźni i kobiety. Pod względem wykształcenia 68 % imigrantów legitymowało się wykształceniem wyższym, a pozostali miało wykształcenie średnie. Jak jednocześnie zaznaczono, wśród ubiegających się o ochronę międzynarodową, nie było przedstawicieli władz centralnych, wyższych oficerów struktur siłowych, a także czołowych reprezentantów partii politycznych³.

Tabela 1

Ukraińcy, którzy otrzymali zezwolenia na pobyt lub osiedlenie w latach 2007–2015*

L.P.	Rok	Liczba wniosków o zezwolenie na przebywanie czasowe ⁴	Liczba osób, którym wojewodowie udzielili zezwolenia na osiedlenie się lub na pobyt stały ⁵
1.	2007	8558	1609
2.	2008	9054	1685
3.	2009	9609	1280
4.	2010	9844	1566
5.	2011	9114	1690
6.	2012	11 743	1640
7.	2013	11 111	1694
8.	2014	23 390	3484
9.	2015	58 740	6380
Razem		151 163	21 030

* Dane statystyczne dotyczące różnego rodzaju pobytu lub osiedlenia na stałe w latach 2007–2015. Opracowanie własne na podstawie: *Legalizacja pobytu*, informacja Urzędu do Spraw Cudzoziemców, stan na 31 grudnia 2015, Warszawa 2016, s. 1, 8.

W 2016 r. wszystkie konsulaty Generalne Rzeczypospolitej Polskiej łącznie z Wydziałem Konsularnym Ambasady RP wydały 1267,3 tys. wiz, a w latach

¹ Raport na temat obywateli Ukrainy, Warszawa 2017, s. 8.

² Legalizacja pobytu, informacja Urzędu do Spraw Cudzoziemców. Stan na 31 grudnia 2015, Warszawa 2016, s. 4, 5.

³ Ibidem.

⁴ Ibidem, s. 1.

⁵ Ibidem, s. 8.

2010–2016 obywatele Ukrainy otrzymali 5 412,9 tys. wiz⁶, co oczywiście nie oznacza, że wszyscy ich posiadacze odbyli podróż do Polski, a tym bardziej ich celem byłoby osiedlenie się w RP na konkretny okres.

Dla zachowania pełnego obrazu imigrantów ukraińskich w Polsce trzeba też dodać, że pewna ich grupa przebywała nielegalnie. To z myślą o zalegalizowaniu ich pobytu w 2012 r. Urząd do Spraw Cudzoziemców ogłosił abolicję, z której skorzystało około 10 000 przybyszów z Bugu⁷.

W omawianym okresie zdecydowanie największa grupa imigrantów przebywała w Polsce w celach zarobkowych. Co ciekawe znaczącą ilość stanowili również przedstawiciele nauki. Przykładowo w 2010 r. było ich 64, a w roku następnym – 60.

Od 2014 r., w związku z większym otwarciem rynku pracy dla przybyszów ze wschodu wzrosła również liczba Ukraińców przybywających do Polski⁸. W 2014 r. legalne zatrudnienie posiadało 26 315 osób, a w 2015 r. – 50 465 imigrantów⁹. Na podstawie danych Narodowego Banku Polskiego pracujący w tym czasie w Polsce Ukraińcy przekazali na Ukrainę 5 mld złotych¹⁰, w 2016 r. – 8,1 mln złotych, a w pierwszej połowie 2017 r. – 9,6 mln zł¹¹. Z innego opracowania Narodowego Banku Polskiego wynika, że w 2016 r. urzędy pracy wydały 1 262 845 oświadczeń pracodawcom o zamiarze zatrudnienia pracowników z Ukrainy¹². Nie oznacza to jednak takie właśnie zatrudnienie. Co prawda oficjalne źródła podają szacunkowe dane o Ukraińcach przebywających w Polsce, która w 2015 roku wynosiła około 1 mln¹³.

Szacunkowe dane za 2017 r. mówią o 2 milionach Ukraińców, którzy przebywali w Polsce na podstawie zezwolenia na różnej długości pobytu. Przewiduje się, iż w 2018 r. liczba ta może wzrosnąć nawet do 3 mln imigrantów.

Olbrzymia emigracja obywateli z Ukrainy oznacza znaczny ubytek ludności tego państwa. W 1991 r., kiedy to państwo odzyskiwało suwerenność, na Ukrainie mieszkało 51,9 mln osób¹⁴. Dziewięć lat później oficjalne dane podają, że w 2000 r. mieszkało naszych sąsiadów z Bugu 49,3 mln osób¹⁵. W 2005 r. ilość mieszkańców Ukrainy wynosiła już 46,9 mln osób¹⁶. W 2010 r. znacznie zmniejszył się ilość osób opuszczających kraj. Liczba mieszkańców wynosiła wówczas 45,8 mln¹⁷. Wyraźny, kolejny skok emigracji zanotowano w 2014 r., kiedy to Ukraina liczyła 42,9 mln mieszkańców¹⁸. W 2015 r. liczba ludności Ukrainy zmniejszyła się o kolejnych 100 tys. mieszkańców i wynosiła 42,8 mln¹⁹, a w 2016 r. ludność tego państwa wynosiła 42,7 mln²⁰.

---

⁶ Informacja Departamentu Konsularnego Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP udzielona 23 lutego 2017.

⁷ G. Szymańska-Matusiecicz, *Abolicja jako element polskiej polityki migracyjnej*, «Infos» 2012, nr 19, s. 3. Dane do końca sierpnia 2012 r.

⁸ Ustawa z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach, Dziennik Ustaw (Dz.U.) 2014, poz. 1650.

⁹ Cudzoziemcy pracujący w Polsce – statystyki. Zezwolenia na pracę cudzoziemców. Informacja przekazana przez Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, Departament Rynku Pracy 22 lutego 2017 r. Wydruki w posiadaniu autora publikacji.

¹⁰ Obywatele Ukrainy pracujący w Polsce – raport z badań, oprac. I. Chmielewska, G. Dobroczyk, J. Puzyńkiewicz, Warszawa 2016, s. 27.

¹¹ J. Bińkowski, *Ukraińska imigracja do Polski. Analiza zjawiska w kontekście sytuacji na rynku pracy*, Warszawa-Wojnowice 2017, s. 27

¹² T. Dudek, *Raport: Opinia pracowników z Ukrainy na temat pracy w Polsce 2017*, [s. I.] 2017, s. 3, 4.

¹³ J. Bińkowski, op. cit., s. 24, 25.

¹⁴ Демографічний щорічник «Населення України за 2015 рік». Демографічний щорічник. – Київ, 2016. – С. 13.

¹⁵ Україна '2000, Київ, 2001, С. 1.

¹⁶ Україна 2005. Статистичний буклет, Київ 2006, с. 2.

¹⁷ Україна 2010. Статистичний збірник, Київ 2011, с. 3.

¹⁸ Україна 2014. Статистичний збірник, Київ 2015, с. 3.

¹⁹ Україна 2015. Статистичний збірник, Київ 2016, с. 3.

²⁰ Демографічний щорічник... op. cit., s. 13.

Biorąc pod uwagę, że w zdecydowanej większości opuszczają swój kraj ludzie młodzi, zdolni do zakładania rodzin, a tym samym do prokreacji, pozostająca na Ukrainie ludność może nie być w stanie poprzez rozrodność zwiększyć populację w państwie. Pośrednio świadczy o tym dzietność, czyli statystyczna ilość dzieci przypadająca na jedną kobietę. By naród przetrwał granica zastępowalności pokoleń nie powinna być niższa niż 2,1 dziecka na statystyczną niewiastę, chociaż są i tacy demografowie, którzy twierdzą, że wielkość ta powinna wynosić ok. 2,5 noworodka na jedną kobietę w wieku rozrodczym. Tymczasem na Ukrainie od wielu lat wskaźnik ten jest znacznie niższy.

Tabela 2

**Dzietność kobiet ukraińskich
w porównaniu z wybranymi państwami Europy***

Państwo	Lata						
	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014
Ukraina	1,12	1,21	1,44	1,46	1,53	1,51	1,50
Bułgaria	1,26	1,37	1,57	1,51	1,50	1,48	1,53
Czechy	1,15	1,29	1,51	1,43	1,45	1,46	1,53
Estonia	1,36	1,52	1,72	1,61	1,56	1,52	1,54
Litwa	1,39	1,29	1,50	1,55	1,60	1,59	1,63
Łotwa	1,25	1,39	1,36	1,33	1,44	1,52	1,65
Polska	1,37	1,24	1,41	1,33	1,33	1,29	1,32
Rumunia	1,31	1,40	1,59	1,47	1,52	1,41	1,52
Słowacja	1,30	1,27	1,43	1,45	1,34	1,34	1,37
Węgry	1,32	1,31	1,25	1,23	1,34	1,35	1,44
Francja	1,89	1,94	2,03	2,01	2,01	1,99	2,01
Szwecja	1,54	1,77	1,98	1,90	1,91	1,89	1,88
Holandia	1,72	1,71	1,79	1,76	1,72	1,68	1,71
Finlandia	1,73	1,80	1,87	1,83	1,80	1,75	1,71

* Opracowanie własne na podstawie: Демографічний щорічник «Населення України за 2015 рік». – К. : Держ. служба статистики України, 2016. – С. 119.

Analiza powyższej tabeli uzasadnia twierdzenie, że przy wielkości dzietności, którą uwidoczniono, musi nastąpić spadek liczby ludności. Dotyczy to wszystkich zamieszczonych w tabeli państw, w tym Polski, której sytuacja demograficzna, podobnie jak Ukrainy, staje się coraz bardziej trudna.

Przy dużej migracji ludności i stosunkowo niskiej ilości urodzeń Ukraina musi liczyć się z postępującym spadkiem społeczeństwa w wieku przedprodukcyjnym i produkcyjnym, przy jednoczesnej narastającej liczbie osób w wieku poprodukcyjnym. Oznacza to, że w państwie może wystąpić brak siły roboczej, a tym samym spadek wskaźników ekonomicznych gospodarki, co może skutkować odczuwalnym obniżaniem się stopy życiowej społeczeństwa. Nie bez znaczenia jest również obronność Ukrainy, w sytuacji, gdy rezerwy wojska są coraz mniejsze. Można więc nawet mówić o zagrożeniu suwerenności państwa. Podkreślić należy jeszcze raz groźbę związaną z depopulacją. Perspektywicznie rzecz ujmując Ukraina, podobnie jak wielu państw Europy w niezbyt odległej perspektywie czasowej, z braku ludności może po prostu przestać istnieć. Ratunkiem dla państwa – wschodniego sąsiada Polski – jest takie działanie prorodzinne i prospołeczne, które spowoduje znaczne ograniczenie migracji, znacząca poprawa warunków pracy służby zdrowia, oraz wzrost urodzeń.

Źródła i literatura

1. Bińkowski J., Ukraińska imigracja do Polski. Analiza zjawiska w kontekście sytuacji na rynku pracy, Warszawa-Wojnowice, 2017.

2. Cudzoziemcy pracujący w Polsce – statystyki. Zezwolenia na pracę cudzoziemców. Informacja przekazana przez Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, Departament Rynku Pracy 22 lutego 2017 r. Wydruki w posiadaniu autora publikacji.
3. Informacja Departamentu Konsularnego Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP udzielona 23 lutego 2017.
4. Dudek T., Raport: Opinia pracowników z Ukrainy na temat pracy w Polsce 2017, [s. l.] 2017.
5. Legalizacja pobytu, informacja Urzędu do Spraw Cudzoziemców. Stan na 31 grudnia 2015, Warszawa 2016.
6. Obywatele Ukrainy pracujący w Polsce – raport z badań, oprac. I. Chmielewska, G. Dobroczycki, J. Puzyrkiewicz, Warszawa 2016.
7. Raport na temat obywateli Ukrainy, Warszawa 2017.
8. Szymańska-Matusiewicz G., Abolicja jako element polskiej polityki migracyjnej, «Infos» 2012, nr 19.
9. Ustawa z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach, Dziennik Ustaw (Dz. U.) 2014, poz. 1650.
10. Населення України за 2015 рік. Демографічний щорічник. – Київ, 2016.
11. Україна 2005. Статистичний буклет. – Київ, 2006.
12. Україна 2010. Статистичний збірник. – Київ, 2011.
13. Україна 2014. Статистичний збірник. – Київ, 2015.
14. Україна 2015. Статистичний збірник. – Київ, 2016.
15. Україна '2000. – Київ, 2001.

УДК 911.3:314(73)

С. В. Федонюк – кандидат географічних наук, доцент кафедри міжнародних комунікацій та політичного аналізу, декан факультету міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

ДЕМОГРАФІЧНІ ЗМІНИ В США НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

Роботу виконано на кафедрі міжнародних комунікацій та політичного аналізу СНУ ім. Лесі Українки

Представлено результати аналізу чисельності й темпів зростання населення США, зміни в його статеві-віковій структурі та расово-етнічному складі, економічній активності у світлі демографічних зрушень, тенденцій фертильності американських жінок, імміграції як ключового фактора змін демографічної ситуації в США в епоху глобалізації. Встановлено основні тенденції в територіальному розселенні населення США.

Ключові слова: США, природний рух населення, імміграція, розселення.

Fedoniuk S. V. Demographic Chsnages in the US at the Beginning of the 21st Century.

The results of the analysis of the size and rate of population growth in the USA, changes in its sex-age structure and racial and ethnic composition, economic activity in the light of demographic changes, fertility trends of American women, and immigration as a key factor in changing the demographic situation in the US in the era of globalization are presented. The main trends in the territorial distribution of the US population are established.

Key words: US, natural population movement, immigration, resettlement.

Сполучені Штати Америки залишаються лідируючою країною світу в економічному й політичному аспектах і цим вони завдячують, насамперед, потенціалу людських ресурсів, ефективність яких також є однією з найвищих у світі. Значна чисельність порівняно молодого населення, яке протягом багатьох десятиліть характеризувалося високими показниками природного приросту й позитивним сальдо міграції, забезпечувала високий рівень економічної активності, що було й залишається суттєвим чинником економічної могутності США. До важливих передумов економічного успіху країни також можна віднести домінування переважно освічених і кваліфікованих вихідців з європейських країн і з якими часто були пов'язані значні фінансові ресурси.

Проте сьогодні ми спостерігаємо радикальні зміни в динаміці чисельності населення США, його природному й механічному русі, етнічному складі, показниках економічної активності, а також розселенні, які можуть суттєво вплинути на американське суспільство, господарство й політичні пріоритети, а відтак і на позицію держави на світовій арені. Саме тому на порі – актуалізація досліджень у сфері демографічних процесів у США.

США залишаються третьою за людністю державою світу з порівняно молодим населенням середнім віком 38,1 років. Для країни характерний значний позитивний природний приріст населення, який, проте, демонструє тривалу й все більш суттєву тенденцію до скорочення (на підставі [26; 29]).

Рушійними силами стійкого зростання американського населення є три фактори: 1) вікова структура, в якій велику питому вагу мають молоді покоління американців (третина населення країни, як зазначалося вище, припадає на осіб віком до 24 років); 2) відносно високі рівні фертильності американських жінок і 3) імміграція [9].

У сучасному американському суспільстві превалює тенденція до більш швидкого відносного й абсолютного зростання жіночого населення відносно чоловічого [19].

На початку нинішнього століття в США проявилася чітка тенденція до постаріння населення, причому швидше «старіє» жіноче населення. Загальна тенденція поточних зрушень у статеві-віковій структурі населення США характеризується деяким зменшенням частки молодших вікових груп, що компенсується зростанням у старших вікових категоріях [19; 21].

Початок XXI ст. ознаменувався деяким зниженням економічної активності практично всіх вікових груп американського населення, за винятком груп передпенсійного та пенсійного віку. На ринку праці США відбувається процес своєрідної заміни молодих категорій зайнятих на роботах і службовців пенсійного та передпенсійного віку чоловічої й жіночої статі. Масовий вихід на пенсію зростаючих контингентів покоління народжених у перше післявоєнне десятиліття в найближчому майбутньому відображає тенденцію до загального старіння робочої сили США [13; 19].

Показник сукупної жіночої фертильності різко погіршується й від початку XXI ст. скоротився з 2,1 до 1,87, що вже суттєво нижче показника простого відтворення населення. До рекордно низьких показників рівень народжуваності знизився у всіх групах віком до 30 років. Найбільше дітей народжують американки латиноамериканського походження, а найменше – афро-американки та індіанки й ця характеристика має тенденцію до посилення [3; 9; 22; 25; 29].

Головною тенденцією в динаміці расово-етнічного складу населення США є неухильне зниження частки білого більшості в загальній чисельності американського населення, яке в найближчі десятиліття вже становитиме менше половини всього населення країни. Інші расові й етнічні групи демонструють усе більш швидке зростання, особливо іспаномовні (частка яких до 2050 р. становитиме майже третину населення країни), азіати та чорношкіре населення [16; 23].

Швидко зростає кількість і частка населення іноземного походження – сьогодні майже кожен шостий американець народився за межами США, причому більше половини іммігрантів – латиноамериканці. В американському суспільстві домінує переконання, що легальні й нелегальні мігранти є джерелом економічних і соціальних проблем, що ефективно експлуатується в політичному житті [6; 10; 28].

Частка незаконних іммігрантів від загального населення країни становить приблизно два-три відсотки, причому половина з них – вихідці з Мексики [5; 12]. Більшість нелегальних іммігрантів – це особи, які на законних підставах перетнули кордон США, але не покинули країну після закінчення візового терміну [1; 2].

Імміграція в США має переважно демографічний характер, зумовлений родинними зв'язками іммігрантів, які вперше прибувають у країну. Імміграція останніх десятиліть внесла значні зміни в расово-етнічну структуру американського суспільства. Величезний приплив у США вихідців із країн Латинської Америки призвів до того, що на початку XXI ст. іспаномовне населення вийшло на друге місце серед расово-етнічних груп американського суспільства, відтіснивши на третє місце афроамериканців [7; 11; 14; 24; 30].

Збільшення потоку іммігрантів в США тягне за собою важливі регіональні наслідки – якщо у минулому іммігранти осідали переважно в п'яти великих штатах – Каліфорнії, Нью-Йорку, Флориді, Техасі та Іллінойсі, то сьогодні вони селяться в усіх штатах, у тому числі й у американській «глибинці» [17; 18].

Щорічні показники імміграції демонструють тренд зростання, починаючи з кінця 1940-х рр., досягаючи в окремі роки рекордних позначок (понад 1,8 млн у 1990-х рр.). Хоча в числі мігрантів найбільше є вихідців із Мексики, їх частка з початку 2000-х рр. скорочується [12].

На початку XXI ст. загалом зберігається тенденція до посилення урбаністичних засад у розвитку американського суспільства – чисельність населення в переважній кількості міст-мільйонників мала тенденцію до зростання, при цьому найбільші темпи зростання демонстрували міські агломерації Техасу, Флориди, Аризони, Невади й Північної Кароліни. Регіональні тенденції до прискорення зростання населення носять кумулятивний характер: регіони та урбаністичні ареали, які колись вирвалися в лідери за темпами зростання населення, мають хороші шанси на їх нарощування в перспективі [20].

Аналіз сучасної демографічної ситуації в США показує, що демографічні проблеми мають довгостроковий характер. Населення країни неухильно «старіє» й стикається з проблемами, характерними для розвинених країн із великою часткою старших вікових груп. Різкі зміни, що відбуваються в расово-етнічній структурі американського суспільства, загрожують у найближчому майбутньому втратою домінуючих позицій у всіх сферах суспільного життя білою більшістю. Суттєві демографічні зміни, що відбуваються у США мають прогнозовані наслідки у статеві-віковому, расово-етнічному складі й розселенні населення, що може спричинити вирішальний вплив на майбутні політичні рішення й змінити роль держави на світовій арені. Більшу вагу для країни можуть мати прагматичні міркування, а також латиноамериканський і азіатський напрями у зовнішній політиці.

Джерела та література

1. 5 facts about illegal immigration in the U.S. Pew Research Center. 2017–04–27.
2. Bahrampour Tara. Number of illegal immigrants in U.S. drops, report says / Tara Bahrampour // The Washington Post. Retrieved. – 2011. – 30 July.
3. Finer L. B. Declines in unintended pregnancy in the United States, 2008–2011 / L. B. Finer, M. R. Zolna // New England Journal of Medicine. – 2016. – № 374 (9). – P. 843–852 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://nejm.org/doi/full/10.1056/NEJMsa1506575>
4. Forsyth Jim. Study: Immigration from Mexico to the US has dropped 57 percent since the mid-2000s / Jim Forsyth // Business Insider. Retrieved. – 2015. – 23 July.

5. Illegal immigration to U.S. drops after rising for decade // Cbsnews.com. – 2012. – 6 December.
6. Espenshade J. Immigration and Public Opinion / J. Espenshade, M. Belanger // M. M. Suarez-Orozco (Ed.), Crossings: Mexican Immigration in Interdisciplinary Perspectives. – Cambridge : MA, 1998. – P. 363–382.
7. Jie Zong. Mexican Immigrants in the United States. Migration Information Source, MARCH 17, 2016 / Zong Jie, Jeanne Batalova [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.migrationpolicy.org/article/mexican-immigrants-united-states>
8. Kaiser Family Foundation [Electronic resource]. – Mode of access : www.kff.org
9. Kent M. What Drives U.S. Population Growth? / M. Kent, M. Mather // Population Bulletin. – 2002. – Vol. 57. – № 4. – December.
10. De Sipio L. Making Americans, Remaking America: Immigration and Immigration Policy./ L. De Sipio, Rodolfo de la Garza. – Boulder, 1998.
11. Krostad Manuel. U.S. Hispanic population growth has leveled off. Pew Research Center, 2017 / Manuel Krostad [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.pewresearch.org/fact-tank/2017/08/03/u-s-hispanic-population-growth-has-leveled-off/>
12. Largest region-of-birth group of immigrants in US (PDF) // Census.gov. Retrieved October. – 2017. – № 3.
13. Lee M. Mather MUS Labor Force Trends / M. Lee // Population Bulletin. – 2008. – Vol. 63. – № 2. – June.
14. Martin Ph. Immigration: Shaping and Reshaping America. Revised and Updated 2nd Edition / Ph. Martin, E. Midgley // Population Bulletin. – 2006. – Vol. 61. – № 4. – December. – P. 16 ; Statistical Abstract of the United States. – 2008. – P. 42.
15. MPI tabulation of data from the U.S. Census Bureau pooled 2010–14 ACS.
16. Quick Facts – Race and Hispanic Origin. United States Census Bureau. Retrieved August. – 2017. – № 8.
17. Starr Tena. Mexican farmworker's life like living in a «golden cage» / Tena Starr // The Chronicle. Barton, Vermont. – 2010. – 28 April. – P. 12.
18. Rogelio Saenz. Population Bulletin Update: Latinos in the United States 2010 / Saenz Rogelio // Population Reference Bureau [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.prb.org/Publications/Reports/2010/latinosupdate1.aspx>
19. Statistical Abstract of the United States. – 2008–2015.
20. The World According to GaWC – Classification of cities 2010. 2010. Archived from the original on October 10, 2013. Retrieved January 5, 2013.
21. The World Factbook [Electronic resource]. – Mode of access : www.cia.gov
22. U.S. Census Bureau Conference. The Direction of Fertility in the United States. – Alexandria, 2001.
23. U.S. Census Bureau News. An Older and More Diverse Nation by Midcentury, Aug. 14, 2008 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.census.gov/Press-Release/www/releases/archives/population/012496.html>.
24. U.S. Census Bureau. Population Profile of the United States: Dynamic Version. Population Distribution in 2005, P. 1–2.
25. U.S. Census Bureau. The Fertility of American Women in 2004. Population Profile of the United States: Dynamic Version, P. 1.
26. U.S. population hits 300 million mark. MSNBC. Associated Press. October 17, 2006. Retrieved October 17, 2006.
27. United States // The World Factbook. – Central Intelligence Agency, 2015.
28. United States Citizenship and Immigration Services (USCIS) [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.uscis.gov/>
29. Vital Statistics Rapid Release. Report No. 002. By Brady E. Hamilton, Ph. D., Joyce A. Martin, M. P. H., Michelle J. K. Osterman, M. H. S., Anne K. Driscoll, Ph.D., and Lauren M. Rossen, Ph. D. / Division of Vital Statistics, National Center for Health Statistics. June, 2017.
30. Cornelius W. A. The Structural Embeddedness of Demand for Mexican Immigrant Labor: New Evidence from California / W. A. Cornelius // M. M. Suarez-Orozco (Ed.), Crossings : Mexican Immigration in Interdisciplinary Perspectives. – Cambridge : MA, 1998. – P. 113–115.

Н. М. Дук – кандидат географічних наук, доцент кафедри фізичної та економічної географії Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара;
К. Г. Дудар – студентка геолого-географічного факультету Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОЦЕСІВ УРБАНІЗАЦІЇ НА ТЕРИТОРІЇ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Роботу виконано на кафедрі фізичної та економічної географії ДНУ ім. Олеся Гончара

Розглянуто основні показники динаміки чисельності міського населення області та кожного міста Дніпропетровщини. Представлено методику, яку можна використовувати для розрахунку відсутніх даних на основі аналізу зміни чисельності населення поселень. Охарактеризовано закономірності та особливості процесу урбанізації в регіоні за 50-річний період – за 1966–2016 рр.

Ключові слова: урбанізація, міське населення, Дніпропетровська область.

Duk N. M., Dudar K. H. Historical-Geographical Analysis of Urbanization Processes in the Territory of Dnipropetrovsk Region. The main indicators of the dynamics of the urban population of the region and each city of Dnipropetrovsk region are considered. A methodology that can be used to calculate missing data based on the analysis of changes in population size of settlements is presented. The regularities and features of the urbanization process in the region over the 50-year period – from 1966 to 2016 – is characterized.

Key words: urbanization, urban population, Dnipropetrovsk region.

Урбанізація – це всебічний процес підвищення значимості міст у житті суспільства. Як соціально-економічний процес вона проявляється у зростанні міських поселень, концентрації населення в них, особливо у великих містах, у поширенні міського способу життя на всю мережу поселень [2, с. 16]. Наразі у містах мешкає більше половини жителів планети Земля.

Серед вітчизняних географів-урбаністів все більшої популярності набувають історико-географічні аспекти розвитку окремих регіонів. Історична урбаністика – це один із перспективних напрямків сучасного географічного знання, що передбачає комплексне дослідження міст в історичній перспективі, включаючи аналіз динаміки чисельності населення поселень у складі агломеративних утворень [1, с. 48]. Не без уваги лишаються міські агломерації Дніпропетровщини, що є одним із найбільш урбанізованих та промислово розвинутих регіонів України. Щоправда розглядаються вони переважно у контексті впливу на екологічну ситуацію в області.

Метою цього дослідження є встановлення основних закономірностей та особливостей динаміки чисельності населення міст Дніпропетровщини як одного з найважливіших показників процесу урбанізації.

Для аналізу було обрано 50-річний період (1966–2016 рр.), оскільки в цей час існували різні умови життя та відбувалися кардинальні зміни в соціально-економічній і політичній сфері.

На сьогодні найчастіше урбанізація кількісно визначається за часткою міського населення. Ясно, що така формальна оцінка є недостатньою для характеристики глибини та якості урбанізації, але все одно відіграє важливу роль при дослідженні

цього процесу. Отже, були встановлені загальні тенденції зміни чисельності населення в області загалом та міського, зокрема. Вони такі.

До початку 80-х років минулого століття чисельність населення в області зростала (табл. 1), переважно в містах і за рахунок як механічного, так і природного приросту (табл. 2).

Таблиця 1

**Чисельність населення Дніпропетровської області
в період із 1970 до 2016 року, тис. осіб [3]**

1970	1979	1989	1992	1994	1998	2002*	2006	2010	2014	2016
Загальна										
3343,0	3639,4	3881,2	3918,6	3923,7	3758,7	3567,6	3447,2	3355,5	3292,4	3251,5
По містах										
2272,2	2922,3	3218,5	3255,5	3218,6	3139,1	2960,3	2874,1	2801,3	2751,8	2722,1
Частка міського населення (у %)										
67,97	80,30	82,93	83,08	82,03	83,52	82,98	83,37	83,48	83,58	83,72

* За даними перепису 2001 року.

Таблиця 2

**Коефіцієнт природного та механічного приросту
в Дніпропетровській області у період із 1960 по 2016 рік [3]**

Коефіцієнт (на 1000 осіб)	1960	1970	1990	2000	2010	2014	2016
Природного приросту в області	14,2	7,1	0,5	-9,2	-5,7	-4,9	-5,1
Механічного приросту в області	15,6	8,2	1,2	2,4	1,8	-1,5	-1,1
Природного приросту по містах	-	6,5	0,4	-5,2	-5,0	-4,8	-4,5
Механічного приросту по містах	-	12,8	3,4	5,6	4,3	3,6	3,4

До 1990-х років природний приріст перестав відігравати значну роль у збільшенні чисельності населення – воно збільшувалося за рахунок міграцій (також переважно у міські поселення). У період із 1990 до 2010 р. чисельність населення в області постійно зменшувалась. На початку двохтисячних спостерігалась хвиля збільшення чисельності населення. Від 2003 р. до сьогодні чисельність населення в області продовжує скорочуватись, як за рахунок від'ємного сальдо природного приросту, так і механічного руху.

Для аналізу особливостей динаміки людності міст була сформована база даних, яка містить інформацію щодо чисельності та природного та механічного руху населення міст і районів області за означений період.

Формування бази даних та їх опрацювання було ускладнене змінами в адміністративному устрої області, а саме: утворення нових адміністративних районів, зміни у рівні підпорядкування міських поселень тощо. Так, наприклад, шахтарські міста Тернівка й Першотравенськ у різні роки мали пряме обласне підпорядкування, відносились міста Павлоград, були у складі районів Павлоградського та Петропавлівського, відповідно. Подібні зміни відбувались і з іншими містами. Відтак було розраховано відсутні дані по містах, які зазнали подібних змін. Для цього була розроблена така методика розрахунку ймовірнісних ретроспективних даних, що проводився у декілька етапів:

1. Вираховувався відсоток населення N_a міст від загальної чисельності обох адміністративних одиниць, що зазнали змін (за наступний рік після змін) за формулою:

$$N_a = (P_a / (P_a + P_b)) \cdot 100\%$$

де P_a – чисельність населення від'єднаної адміністративної одиниці за конкретний рік; P_b – чисельність населення адміністративної одиниці, від якої провели від'єднання.

2. Розраховано середній відсоток населення міста за декілька років $N_{\text{сер}}$ (для виключення випадкових значень).

3. Розрахунок безпосередньо ймовірної кількості населення, що могла проживати в місті в роки, коли роз'єднання ще не було проведено:

$$P_i = P_n / 100 * N_{\text{сер}}$$

де P_i – ймовірна чисельність населення міста; P_n – чисельність населення адміністративної одиниці, до складу якої входило місто до від'єднання.

Окрім того, було розраховано середні багаторічні темпи змін чисельності населення міст за п'ятирічні інтервали.

Після формування бази даних, фрагмент якої наведено в табл. 3, було проведено розрахунки та виявлено такі загальні тенденції.

Таблиця 3

Чисельність населення міст обласного підпорядкування, тис. осіб

Місто	1966	1971	1976	1981	1989	1994	1999	2004	2009	2016
Дніпро	845	937,9	1038,6	1114,4	1192	1189,6	1122,2	1071,5	1019,8	995,5
Кам'янське	227	238,9	256,7	265,3	288	293,6	274	258	252	248,4
Жовті Води	66,2	43,2	51,6	55,2	62,5	64,9	57,4	52,2	49,5	48
Кривий Ріг	553	650,9	701,2	726,1	769	795,7	751,9	703,5	678,9	654,9
Марганець	44,3	47,9	50,6	53	55,5	57,1	53,4	50	49,8	49,4
Орджонікідзе	36,7	42,6	43,4	42,9	48,6	50,4	47,2	45,2	44	42,9
Павлоград	59	120,6	144,5	162,9	193	137,2	125,4	115,4	111,2	109,7
Нікополь	105	128,2	143,4	150,4	157	161	145,7	133	125,6	117,9
Новомосковськ	55,6	62	68,3	71,2	75,6	77,6	73,5	71,5	69,9	71,3
Синельниково	39*	37*	36,4*	34,9	37,8	38	35,4	31,7	31,6	31,6
Першотравенськ	9*	18,4*	22*	24,8*	29,4*	30,8	29,5	28,8	29,1	29
Тернівка	10*	20,7*	24,8*	27,9*	33,1	34,3	32,9	29,1	29,1	28,9
Вільногірськ	23*	25,7*	25,9*	26,1*	26,4*	26,3	24,5	23,9	23,8	23,8

* Розраховані дані.

Чисельність населення по містах Дніпропетровської області протягом 1966–2016 рр. змінювалася неодноразово. Загалом по містах (окрім Синельникового та Жовтих Вод) чисельність населення в 2016 р. на відміну від чисельності 1966 р. зросла, щонайменше на 200 осіб (у Вільногірську), щонайбільше – на 150 тисяч осіб (у Дніпропетровську). Найбільше населення зросло у багатофункціональних промислових містах (Дніпропетровську, Кривому Розі, Павлограді).

Також слід звернути увагу на те, що Павлоград – це єдине місто, у якому в період із 1989 р. до 1994 р. зафіксовано сильний стрибок у скороченні чисельності населення. Це пояснюється тим, що у 1991 р. від нього відокремилися Тернівка та Першотравенськ.

Синельникове та Вільногірськ пізніше (1966 р.) також адміністративно відокремилися від районів, але різкого зниження чисельності населення по містах це не викликало. Наочно динаміку чисельності населення по містах Дніпропетровської області подано на карті (рис. 1).

Також були проведені розрахунки середніх темпів зміни чисельності населення за періоди у п'ять–вісім років по містах.

У результаті проведеного аналізу встановлено, що у більшості міст найбільші темпи приросту спостерігались у 1971–1976 рр. (табл. 4). До 1981 р. темп уповільнюється й знову зростає до 1989 р. До 1970-х років такі міста, як

Першотравенськ, Тернівка, Павлоград заселялися та розбудовувалися найактивніше, про що свідчить загальний середній показник приросту міст за цей період. А у 1980-х роках у більшості міст зафіксовані найбільші показники природного приросту. У період із 1989 по 1994 роки спостерігаються найнижчі темпи приросту чисельності населення по містах. Також варто підкреслити, що це був останній період із додатнім приростом.

Таблиця 4

Темпи змін чисельності населення у містах обласного підпорядкування Дніпропетровської області за 1966–2016 рр., %

Місто	1971–1976	1976–1981	1981–1989	1989–1994	1994–2004	2004–2009	2009–2016
Дніпро	10,74	7,30	6,96	-0,20	-4,52	-4,83	-2,38
Кам'янське	7,45	3,35	8,90	1,63	-5,84	-2,33	-1,43
Жовті Води	19,44	6,98	13,22	3,84	-9,06	-5,17	-3,03
Кривий Ріг	7,73	3,55	5,92	3,46	-6,44	-3,50	-3,54
Марганець	5,64	4,74	4,72	2,88	-6,37	-0,40	-0,80
Орджонікідзе	1,88	-1,15	13,29	3,70	-4,24	-2,65	-2,50
Павлоград	19,82	12,73	18,48	4,82	-2,25	0,15	-0,15
Нікополь	11,86	4,88	4,79	2,16	-8,72	-5,56	-6,13
Новомосковськ	10,16	4,25	6,18	2,65	-2,72	-2,24	2,00
Синельниково	-1,62	-4,12	8,31	0,53	-10,45	-0,32	0,00
Першотравенськ	19,57	12,73	18,55	4,76	-2,37	1,04	-0,34
Тернівка	19,81	12,50	18,64	3,63	-11,55	0,00	-0,69
Вільногірськ	0,78	0,77	1,15	-0,38	-2,45	-0,42	0,00

Починаючи з 1994 р., й до 2016 р. чисельність населення в містах почала скорочуватися. Спершу (до 2004 р.) швидкими темпами, а згодом (до кінця досліджуваного періоду) – повільними. Це явище пов'язане із різкими зниженнями природного приросту по містах.

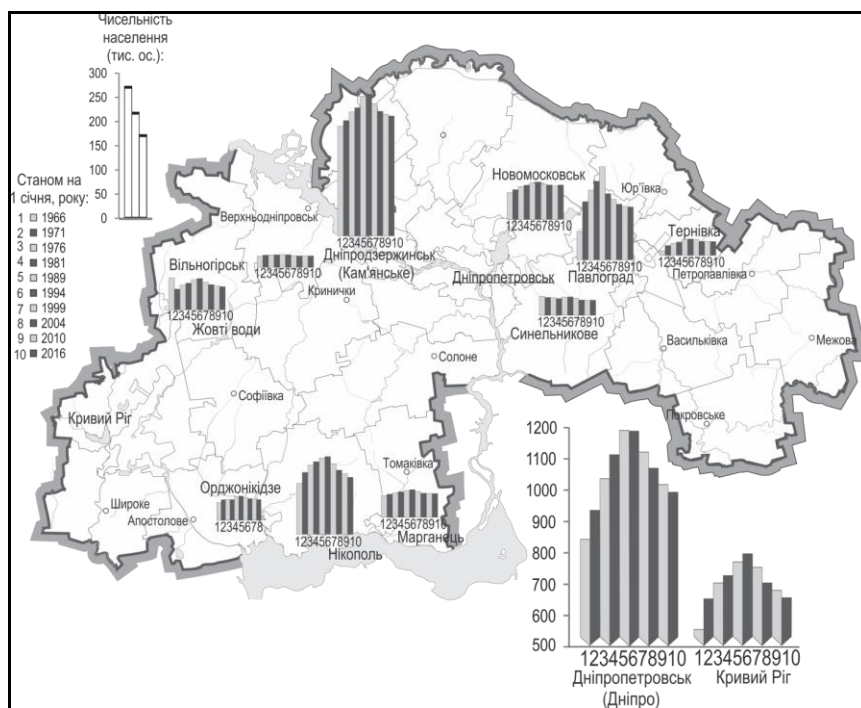

Рис. 1. Динаміка чисельності населення по містах Дніпропетровської області

Встановлено, що в Дніпропетровській області спостерігаються процеси урбанізації, що мають риси, які є характерними як для України, так і для всього світу. Це прискорене зростання чисельності населення у найбільших містах області, тобто в потенційних ядрах агломерації, а також поступове зниження темпів росту за рахунок зменшення природного руху.

Отже, міські агломерації Дніпропетровської області розвиваються за загальносвітовими закономірностями. Серед них наступна: чим більшим є місто за чисельністю населення, тим більшими є його середні багаторічні показники приросту. Така ситуація пов'язана із забезпеченням населення кращими соціально-економічними умовами у міських поселеннях, ніж у сільських. Люди мігрують у пошуках більш зручного, комфортного, здорового життя, найповнішого розвитку та реалізації своїх творчих здібностей. Це простіше знайти у великому місті. У Дніпропетровській області ця закономірність чітко прослідковується у сімох із тринадцяти міст.

Також для агломерацій області характерна така закономірність: у містах-супутниках завжди чисельність населення менша, ніж в ядрі агломерації. Це явище також пояснюється кращими соціально-економічними умовами в більших містах.

Імпульси до розвитку агломерацій завжди йшли з місць найвищої концентрації людських ресурсів. У Дніпропетровській області практично всі агломерації почали формуватися саме від подібної концентрації, окрім Павлоградської та Криворізької, поштовхом для розвитку якої стали значні поклади корисних копалин.

Джерела та література

1. Власова Н. Ю. Городские агломерации: история и современность / Н. Ю. Власова // Метрополитанизация и городские сети : тез. докл. – М. : Ин-т географии РАН, 2009.
2. Олійник Я. Б. Вступ до соціальної географії : навч. посіб. / Я. Б. Олійник, А. В. Степаненко. – К. : Тов-во «Знання», КОО, 2000. – 204 с.
3. Офіційний веб-сайт головного управління статистики у Дніпропетровській області : Веб-сайт. Електронні дані. – м. Дніпро, 2005–2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dneprstat.gov.ua/>.

УДК 323:325.1(061ЄС)

Ю. І. Гірак – студентка 4-го курсу факультету міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

ПРИЧИНИ МІГРАЦІЙНОЇ КРИЗИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

*Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин та регіональних студій СНУ ім. Лесі Українки
Науковий керівник: **Н. І. Романюк** – кандидат географічних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій СНУ ім. Лесі Українки*

Висвітлено причини, що спонукають людей до пошуку притулку. Також досліджено походження біженців та нове місце проживання. Здійснено аналіз умов, які надаються шукачам притулку.

Ключові слова: ЄС, біженці, шукачі притулку, проблема, умови.

Hirak Y. I. The Causes of the Migration Crisis in the European Union. The reasons that motivate people to seek shelter are highlighted. The origin of refugees and their new place of residence were also studied. An analysis of the conditions provided to shelter seekers was carried out.

Key words: EU, refugees, shelter seekers, problem, conditions.

Актуальність. Проблема біженців стала надзвичайно актуальною у сучасних міжнародних відносинах. Це явище стало масовим та охопило значні території. Серед причин, що спонукають людей змінювати місце свого проживання – війни, передусім у країнах Близького Сходу та Африки, природні й кліматичні негаразди, економічна нестабільність, голод, бідність тощо. Все менше країн Європи готові приймати біженців, особливо останнім часом, коли їх кількість рекордно зросла. Тому дослідження причин появи біженців у Європі, які спричинили міграційну кризу є актуальним і потребує постійного аналізу.

Мета дослідження полягає в аналізі причин появи біженців у країнах ЄС та міграційної кризи, до якої вони спонукали Європу.

Результати дослідження. Міграційна криза Європейського Союзу – це гуманітарна катастрофа, спричинена масовим припливом мігрантів до країн ЄС, переважно, з країн Близького Сходу та Африки. Кількість біженців у світі зараз близько 60 млн осіб, а третина з них перебуває на кордонах Європи. Така кількість шукачів притулку перевищила кількість біженців після Другої світової війни [5]. А канцлер ФРН Ангела Меркель зазначила, що проблема біженців затьмарила всі інші сучасні проблеми Євросоюзу [1].

Основними країнами-донорами біженців, що прямують в європейські країни є такі країни Близького Сходу й Африки, як Сирія, Афганістан, Пакистан, Ірак, Еритрея, Іран, Нігерія, Лівія [6]. Населення перерахованих країн шукає притулку через певні причини, головними серед яких є війни, економічна ситуація в країнах і навіть природні умови (табл. 1).

На масову появу біженців у Європі мав вплив стихійний ефект, який характеризується тим, що жителі нестабільних, проблемних країн побачили й повірили на прикладі сирійських та інших біженців із країн Близького Сходу в можливість поліпшити своє життя, переселившись в іншу країну. Це спричинило злиття біженців в один потік, який стало важко контролювати.

Одним із факторів, який сприяє масовій міграції до Європи є розвиток інформаційних технологій (наприклад, поява смартфонів та доступ до мережі Інтернет), що сприяє обізнаності невдоволених громадян життям у своїй країні, порівняно з іншими, а також встановленню зв'язків із контрабандистами-перевізниками та діаспорами в ЄС. А наявність діаспори у країнах Європи зіграла важливу роль, оскільки мігранти намагаються потрапити в ті місця, де вже є їх співвітчизники. Це полегшує їх інтеграцію у нове суспільство.

До країн ЄС прямують біженці ще й через те, що багаті арабські країни (наприклад, Саудівська Аравія, ОАЕ, Катар), які могли б дозволити собі це, відмовилися приймати біженців з огляду на інтереси національної безпеки [6].

Однією з причин кризи стало те, що Туреччина, приймаючи найбільшу кількість біженців із Сирії, перестала їх стримувати та почала пропускати їх далі до Європи. Усі ці проблеми були відомі ще до кризового становища, проте їх загострення в один і той же час призвело до величезної проблеми.

Шлях біженців до нового місця проживання пролягає через Середземне море. Спочатку всі переправлялися морем із Лівії до Італії, але пізніше Македонія відкрила кордони й з'явився безпечніший та дешевший маршрут із Туреччини до Греції, а далі через Македонію до інших країн Європи. Це дало змогу приєднатися до потоку втікачам з Іраку, Афганістану, Пакистану та Бангладеш, для яких Туреччина ближче, ніж Лівія [4]. Від початку 2017 р. загинуло близько 2 тис. людей, намагаючись

дістатися берегів Європи Середземним морем. Від проблеми біженців наживаються нелегальні перевізники [7].

Таблиця 1

Причини появи біженців у країнах ЄС*

Країна	Причина	Наслідки
Сирія	1. Засуха (2006–2010 рр.) у зв'язку із глобальним потеплінням та непродумана сільськогосподарська політика. 2. Демографічний бум. 3. Війна (з 2011 р.): політика уряду щодо позбавлення всіх його противників; втручання Росії (2015 р.). 4. Активізація наступу на позиції ІДІЛ (2015 р.)	1. Знищене сільське господарство та переселення мільйонів сільського населення до перенаселених міст, що спричинило соціальну напруженість та протести населення у 2011 р. 2. Нестача робочих місць, місцевих ресурсів та потенціалу економіки. 3. Еміграція в полегшених умовах та можливість ухилення від служби в армії; збільшення інтенсивності бойових дій та кількості біженців. 4. Збільшення кількості актів терору, пропаганди та залякування, що спричинило намагання населення втекти із зони впливу організації.
Афганістан	1. Війна з Талібаном. 2. Діяльність ІД. 3. Дуже слабка економіка.	Більше 250 тис. людей стали шукати кращих умов життя.
Ірак	1. Війна проти ІДІЛ. 2. Слабка економіка.	Еміграція більше 180 тис. осіб.
Еритрея	1. Найбідніша країна світу (69 % населення живуть за межею бідності). 2. Переслідування певних конфесійних груп християн. 3. Набір в армію молодого населення на невизначений термін.	Еміграція в Європу близько 100 тис. осіб у 2015–2016 рр.
Іран	Відсутність демократії.	Еміграція представників непанівних релігійних конфесій, нетрадиційної орієнтації, а також опозиційні журналісти та незгідні з владою групи.
Нігерія	1. Високий рівень безробіття (24 %), злочинності та корупції. 2. Бідність (близько 60 % населення живуть за межею бідності). 3. Діяльність терористичної організації Боко Харам.	Еміграція 31 тис. людей у 2015 р.
Лівія	1. Війна. 2. Діяльність ІДІЛ. 3. Анархія після повалення режиму Муаммара Каддафі.	Переправляння контрабандистами усіх бажаючих Середземним морем до берегів Європи, враховуючи лівійських біженців та біженців з інших африканських країн.
Пакистан	Нестабільна політична ситуація та наявність терактів і незначна діяльність ІДІЛ.	Пошуки населенням безпеки та кращого життя.
Косово	Економічна нестабільність.	Міграція в європейські країни.
Албанія	Політична й економічна нестабільність у країні.	Майже 50 тис. населення у 2015 р. шукали кращого життя.

* Складено за: [6].

Щодо самого Європейського Союзу, який проводить політику «відкритих дверей» відносно біженців, то ще в 90-х рр. ХХ ст. здійснювалися спроби розробити уніфіковані правові норми щодо надання притулку. Та цього не вдалося зробити переважно через брак політичної волі деяких країн. А тиск економічно сильних країн, таких як Німеччина, не спонукає країни Східної Європи приймати більше біженців. Уряди побоюються реакції своїх виборців.

На сьогодні шукачі притулку в Європі розподіляються між державами-членами за допомогою системи квот. Чисельність прийнятих мігрантів визначається за кількістю населення, ВВП та рівнем безробіття в конкретній країні, а також за кількістю вже прийнятих мігрантів. Але ця система зустріла протести зі сторони європейської спільноти та офіційних урядів, зокрема Італії, Греції й Угорщини. До сьогодні немає консенсусу спільної позиції ЄС щодо біженців [1]. До того ж країни ЄС мають побоювання, що з біженцями до них прибудуть радикально налаштовані ісламісти, що здійснюватимуть терористичні акти.

Угорщина — єдина країна Євросоюзу, яка перейшла у відкриту опозицію щодо політики «відкритих дверей» та проводить кампанію «Зупинимо Брюссель». Влада Угорщини відмовляється розселяти на території своєї країни 1294 біженців за запитом ЄС. В країні прийнято нові правила, що дозволяють утримувати біженців у таборах із контейнерів. Також Угорщина будує спеціальні огорожі на кордоні з Сербією та Хорватією, через територію яких біженці потрапляють до країни, з метою стримування потоків шукачів притулку. В Угорщині у жовтні 2016 р. проходив референдум, на якому 98 % учасників (явка 42 %) проголосували проти розселення біженців у рамках квот ЄС [8].

Німеччина — країна, яка найактивніше проводить політику щодо прийому біженців у ЄС та власне у своїй країні. По прибуттю у Німеччину всі біженці перший час живуть у таборах. У деяких федеральних землях шукачі притулку згодом можуть переселитися у нормальні помешкання, в інших, наприклад, у Баварії, не можуть. Лише 0,5 % усіх заяв на отримання притулку були схвалені у Німеччині у першій половині 2017 р. Кожному третьому з тих, хто попросив притулку, дали право залишитися. Раніше їм було заборонено працювати. Проте зараз шукачі притулку за певних умов можуть заробляти гроші, хоча часто їм важко знайти роботу [3].

Коли величезна кількість біженців емігрувала в Австрію, єдиним дозволеним місцем для їх проживання були спеціальні табори. Сьогодні уже більше 60 % усіх біженців мають власне житло. Австрія є прихильником системи квотування у розв'язанні проблеми біженців у Євросоюзі [8].

Франція виступає проти квот на розподіл біженців. Країна вважає, що ЄС має сигналізувати те, що він більше не приймає біженців, та повинен втілити ухвалені та обговорені на переговорах пункти реєстрації біженців, контроль зовнішніх кордонів тощо. Позиція Франції полягає в тому, щоб спочатку виконати ухвалений країнами-членами розподіл 160 тис. біженців, щоб розвантажити Грецію та Італію. При цьому Франція готова прийняти не більше 30 тис. осіб [8]. У країні біженці забезпечуються усім необхідним, а також безкоштовним вивченням мови. Спочатку переселенці живуть в готелях, а через тиждень безкоштовно переселяються в гуртожитки. Через півроку біженці отримують у гуртожитках квартири. І вже після отримання статусу переселенця надається право на роботу та квартиру. Проте при отриманні статусу переселенця з'являється також заборона на повернення в країну-донора [9].

Висновки. Міграційна криза у ЄС пов'язана із проблемою біженців, які емігрують як із країн Африканського континенту, так і з країн Близького Сходу. Причинами їх появи у Європі стали економічна та політична нестабільність, війни, голод, бідність та інші проблеми. Хоча шлях до берегів ЄС небезпечний, переселенці заповнили Європу. Найбільше їх прибуло у прибережні країни. Країни ЄС намагаються вирішити проблему нелегальних мігрантів за допомогою системи квот, яка передбачає їх розподіл пропорційно населенню країни.

Джерела та література

1. «Міграційна катастрофа» у Європі як ключове випробування для європейської єдності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : migratsiyna_katastrofa_u_jevropi_yak_klyuchove_vyprobuvannya_dlya_ievropeyskoi_iednosti_136868
2. Бесплатное жилье, еда, медицина и языковые курсы. Как живут беженцы в Австрии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://fakty.ictv.ua/ru/videos/bezkoshtovne-zhytlo-yizha-medycyna-ta-movni-kursy-yak-zhyvut-bizhentsi-v-avstriyi/>
3. Біженці у Німеччині: з якими проблемами стикається країна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dw.com/uk/%D0%B1%D1%96%D0%D0%BD%D1%86%D1%83-%D0%BD%D1%96%D018611709>
4. Дебати щодо біженців у ЄС, або як знайти рішення проблеми [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dw.com/uk/%D0%B4%D0%B5%D0%B1%D0%B0%D0%B1%D1%96%D0BC%D0%B8/a-39329784>
5. Йоганнес Хан. Беженцы побили рекорд Второй мировой / Хан Йоганнес [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://podrobnosti.ua/2058390-jogannes-han-v-mire-bolshe-bezhentsev-chem-posle-vtoroj-mirovoj-vojny.html>
6. Криза біженців у Європі. Частина I [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://medium.com/%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%82%96-55f5939dc1da>
7. Прем'єр Франції проти чітких квот на розподіл біженців в ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dw.com/uk/%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%BC%D1%94%D1%80-%D1%84%BD%D1%86%D1%96%D0%B2-%D0%B2-%D1%94%D1%81/a-19046794>
8. Проблема біженців в ЄС: Які варіанти пропонують євроскептики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ua.112.ua/statji/problema-bizhentsiv-v-yes-yaki-varianty-proponuiut-ievroskeptyky-383004.html>
9. Статус біженця у Франції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://monacoonline.org/ua/status-bezhenca-vo-francii/>

УДК 911.3:343.97(477)

Ю. Л. Камець – студентка 4 курсу
географічного факультету
Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки

ГЕОГРАФІЯ ЗЛОЧИННОСТІ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

*Роботу виконано на кафедрі економічної та соціальної географії СНУ ім. Лесі Українки
Науковий керівник: А. Г. Потапова – кандидат географічних наук, доцент кафедри економічної та соціальної географії СНУ ім. Лесі Українки*

Розглядаються територіальні відмінності в поширенні злочинності, істотна диференціація рівня й стану злочинності в окремих регіонах, ускладнення взаємозв'язків між природними, соціально-економічними факторами.

Ключові слова: злочинність, коефіцієнт інтенсивності злочинності, причини поширення злочинності.

Kamets Y. L. Geography of Crime in the Territory of Ukraine. Territorial differences of crimes, significant differentiation of the level and state of crime in certain regions, the complication of interrelations between natural and socio-economic factors are considered in this article

Key words: crime rate, intensity of crime, causes of crime spread.

Актуальність. Злочинність є одним із найстрашніших явищ у житті суспільства, яке впливає на всі сторони життєдіяльності населення, накладає відбиток на спосіб життя людини, безпосередньо пов'язана з його життям, здоров'ям, матеріальним благополуччям. Питання, що вивчаються географією злочинності, особливо актуальні саме для сьогоденної України, в зв'язку з особливостями теперішнього періоду, його протиріччями й закономірностями. Загострення кримінальної ситуації в країні, зростання групової злочинності, поява міжнародних кримінальних угруповань, корумпованість влади, бурхливий розвиток нових видів злочинів, зміна географії злочинних діянь викликають необхідність проведення досліджень у цій сфері.

Метою дослідження є аналіз взаємозв'язків між географічними умовами, рівнем, характером і територіальними закономірностями зміни злочинності в регіонах України. Відповідно, до зазначеної мети вирішувалися такі **завдання**: дослідити структурні особливості злочинності в розрізі адміністративно-територіальних одиниць України; визначити вплив різних чинників на динаміку, стан і територіальну структуру злочинності загалом й окремих її видів.

Виклад основного матеріалу. Злочинність – сукупність усіх злочинів, вчинених на певній території упродовж деякого періоду [3]. За останні роки в Україні сформовані негативні тенденції, які сприяють поширенню злочинності у суспільстві, гальмуючи економічний та соціальний розвиток держави. Доцільно вказати на причини, що породжують злочинність через слабку участь держави у боротьбі з цим негативним явищем.

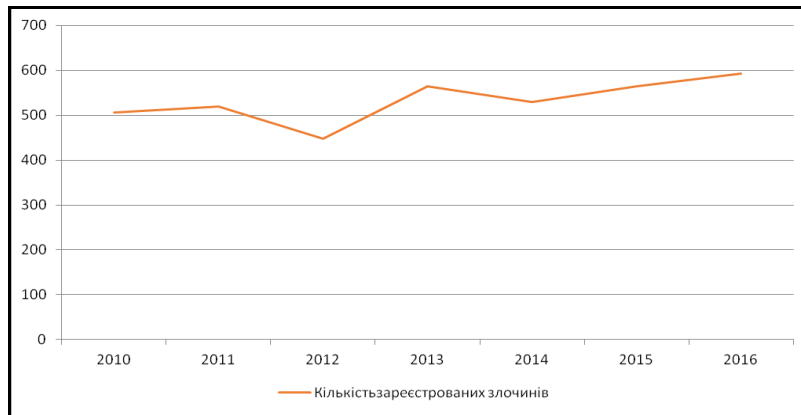
В Україні за змістом можна виділити такі групи безпосередніх причин та умов розвитку злочинності: політичні (конфлікти, непорозуміння між різними гілками влади військовий конфлікт України з Росією); економічні (втручання держави в розвиток малого підприємництва, приховане оподаткування, величезні витрати на утримання органів державної влади, формування тіньового сектору економіки) та соціальні (великий відсоток безробітного населення (у 2016 р. – 9,4%), майнова нерівність членів суспільства) [1].

На показники злочинності суттєво вплинула низка правових та організаційно-управлінських факторів, серед яких переважають зміни у реєстраційній процедурі, що застосовується до фіксації заяв і повідомлень про вчинені злочини, а також новий процесуальний порядок реагування на них із боку правоохоронних органів, встановлені Кримінальним процесуальним кодексом України. Ці обставини значною мірою зумовили зростання кількості зареєстрованих злочинів у 2013 р. на 62 %, порівняно з 2012 р., та подальше закріплення рівня злочинності на позначці в 520 тис. щороку [2].

Також доцільним буде згадати, що на підвищення рівня злочинності вплинув «Закон Савченко» (2015–2016 рр.), який передбачає зарахування одного дня попереднього ув'язнення за два дні позбавлення волі. Після ухвалення цього закону на волю вийшло майже 6000 в'язнів, які вчинили особливо тяжкі злочини. Крім того, за інформацією Генеральної прокуратури, особи, які були звільнені внаслідок дії цього закону, не соціалізуються та не стають на шлях виправлення [5].

Сучасна злочинність в Україні характеризується високим рівнем, несприятливою динамікою та структурою. Так, протягом 2016 р. було зареєстровано 592,6 тис. злочинів, тоді як за 2015 р. – 565 тис. без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та тимчасово анексованих областей – Донецької та Луганської [6].

Динаміка злочинності протягом останніх шести років характеризується хвилеподібними коливаннями, найвище значення амплітуди яких припадає на 2016 р., а найнижче – на 2010 р. Тим не менш, вираженою є загальна тенденція до зростання рівня злочинності. Середньорічний абсолютний приріст за 2010–2016 рр. становить 35 тис. злочинів (рис. 1).

Рис. 1. Загальна кількість злочинів на території України у 2010–2016 рр.

Також, за даними Генеральної Прокуратури України, ми можемо проаналізувати коефіцієнт злочинної інтенсивності в Україні на 10 тис. населення протягом 2016 р.. Найвищий показник спостерігається у Запорізькій області (239 злочинів), а також у Кіровоградській (188 злочинів), Київській (146 злочинів), Миколаївській (168 злочинів), Полтавській області (164 злочини) та Одеській (122 злочини) областях. Найнижча злочинна інтенсивність в означений період зафіксована в Тернопільській (67 злочинів), Івано-Франківській (62 злочини), Закарпатській (90 злочинів) областях.

Щодо злочинів у населених пунктах, то більшість злочинів (77,8 %) вчиняється у містах та селищах міського типу. На мешканців сіл та селищ припадає не більше 19,5 % усіх зареєстрованих злочинів. 2,7 % злочинів вчиняється поза межами населених пунктів.

Станом на 2016–2017 рр. у містах та селищах міського типу було зареєстровано понад 400 тис. злочинів, у тому числі в обласних центрах понад 170 тис. злочинів, в сільській місцевості – понад 100 тис., а за межами населених пунктів всього понад 5 тис. злочинів [4].

Висновки. На сьогодні злочинність дає змогу побачити тіньові аспекти життя суспільства. Показником, що характеризує рівень злочинності, є коефіцієнт інтенсивності злочинності. В Україні він найбільший в Одеській, Запорізькій, Харківській, Полтавській, а також в Київській областях, а найменший – у Тернопільській, Рівненській та Івано-Франківській областях.

Також протягом 2010–2016 рр. в Україні спостерігається тенденція до зростання загального рівня злочинності. Основними чинниками впливу виступають: політична нестабільність у державі, економічний спад, формування тіньового сектору економіки, зростання безробіття та майнова нерівність населення.

Джерела та література

1. Барановський М. Чинники просторової диференціації злочинності в Україні / М. Барановський // Часопис соціально-економічної географії. – 2014. – № 12 (7). – С. 34–36.
2. Бесчастний В. Кримінологічний аналіз стану злочинності в Україні / В. Бесчастний // Підприємство, господарство і право. – 2017. – № 3. – С. 207–208.
3. Білецький М. І. Соціальна географія : словник-довідник / М. І. Білецький, І. В. Ванда, Л. І. Котик. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2014. – 164 с.
4. «Закон Савченко» звільнив майже 6 тисяч в'язнів – ГПУ хоче змін до документу // Українська правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.pravda.com.ua/news/2016/04/22/7106402/>
5. Звітність: судова статистика (2010–2016 рр.). Судова влада України : офіційний веб-портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/FC0243F91293BFEEC22580E400478576](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/FC0243F91293BFEEC22580E400478576)

6. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування (2013–2017 рр.) : статистична інформація Генеральної прокуратури України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>.

УДК 911.314(477.82)

А. А. Гнип – студентка 4 курсу
географічного факультету
Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки

ДЕМОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ У ВОЛИНСЬКІЙ ОБЛАСТІ

*Роботу виконано на кафедрі економічної та соціальної географії СНУ ім. Лесі Українки
Науковий керівник: **А. Г. Потапова** –
кандидат географічних наук, доцент
кафедри економічної та соціальної географії
СНУ ім. Лесі Українки*

Розглядається демографічна ситуація у Волинській області за період січня–вересня 2017 р. Аналізуються основні демографічні показники: чисельність населення, природний приріст, кількість новонароджених, кількість померлих та міграційний приріст.

Ключові слова: демографічна ситуація, чисельність населення, природний приріст, міграційний приріст.

Нпыр А. А. Demographic Situation in the Volyn Region. In the paper the approaches to the demographic situation in the Volyn region during the period of January –September 2017. Analyzes such basic demographic indicators as number of population, natural growth, number of newborns, number of deaths and migration increase.

Key words: demographic situation, number of population, natural growth, migration increase.

Актуальність теми дослідження визначається тим, що для нашої держави, й, зокрема, для Волинської області, демографічна проблема на сьогодні є однією з найболючіших, адже кількість жителів Волинської області продовжує скорочуватися. Населення є самовідтворювальною множиною людей, що перебуває постійно у динаміці. Зміни його кількості, структури на певній території за певний часовий відрізок характеризують демографічний процес.

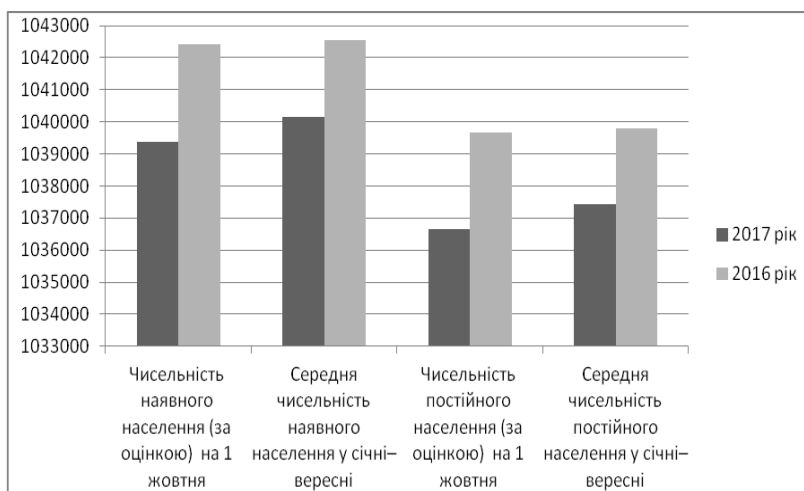
Метою роботи є висвітлення демографічних процесів у Волинській області. Для досягнення поставленої мети вирішувалися такі **завдання**: проаналізувати сучасний стан демографічної ситуації за період січня–вересня 2017 р.; порівняти сучасні показники з даними за січень–вересень 2016 р.; встановити фактори впливу на демографічну ситуацію; визначити шляхи покращення демографічної ситуації у Волинській області.

Виклад основного матеріалу. Демографічна ситуація – це динаміка змін чисельності статеві-вікової структури населення, демографічних процесів (народжуваності, смертності, міграції, одружуваності та розлучуваності), які відбуваються на певній території (країна, регіон, селище) протягом визначеного терміну. Дані, зібрані за певну кількість років, дають змогу виявити основні демографічні тенденції й оцінити можливі наслідки демографічних процесів, встановити фактори, що детермінували ті чи інші проблеми [1].

Основними демографічними показниками є: чисельність наявного та постійного населення, середня чисельність населення (наявного/постійного), кількість живонароджених, кількість померлих, кількість померлих дітей у віці до 1 року, загальний приріст (скорочення), природний приріст (скорочення) та міграційний приріст (скорочення) населення. Головним із цих показників є чисельність постійного населення, яке постійно проживає на момент перепису на певній території.

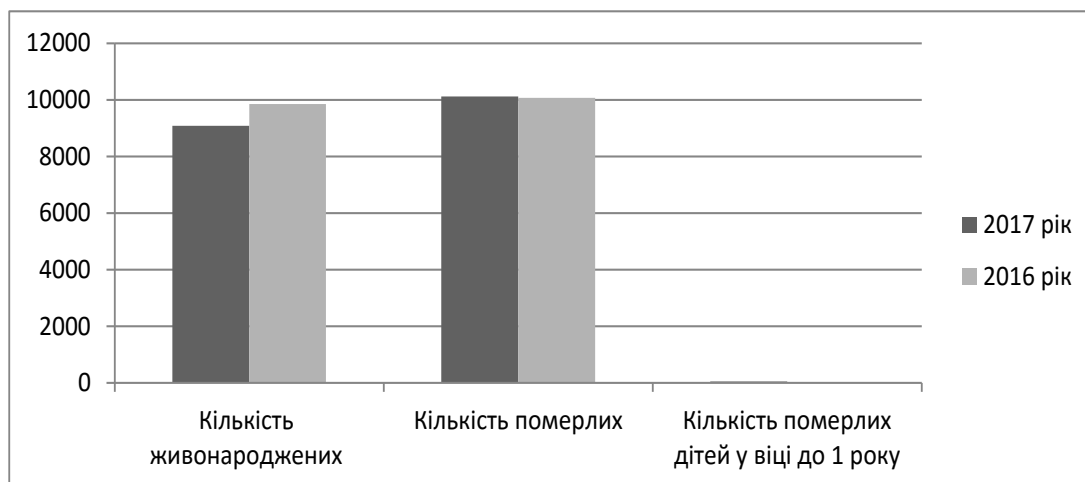
Чисельність наявного населення Волинської області за оцінкою на 1 жовтня 2017 р. становила 1 039 383 осіб. Порівнюючи з даними за січень–вересень 2016 р. можна сказати, що наявне населення скоротилося на 22 особи [3].

Чисельність постійного населення за оцінкою на 1 жовтня 2017 р. становила 1 036 655 осіб. Порівнюючи з даними за січень–вересень 2016 р., постійне населення скоротилося на 3022 особи (рис. 1).

Рис. 1. Зміна чисельності наявного та постійного населення у Волинській області у 2016–2017 рр. (дані за 9 місяців)

Середня чисельність наявного населення у січні–вересні 2017 р. становила 1 040 168 осіб. Порівнюючи з даними за 2016 р., цей показник скоротився на 2368 осіб. Середня чисельність постійного населення у січні–вересні 2017 р. становила 1 037 440 особи, що на 2368 осіб менше, ніж за той самий період 2016 р. [3].

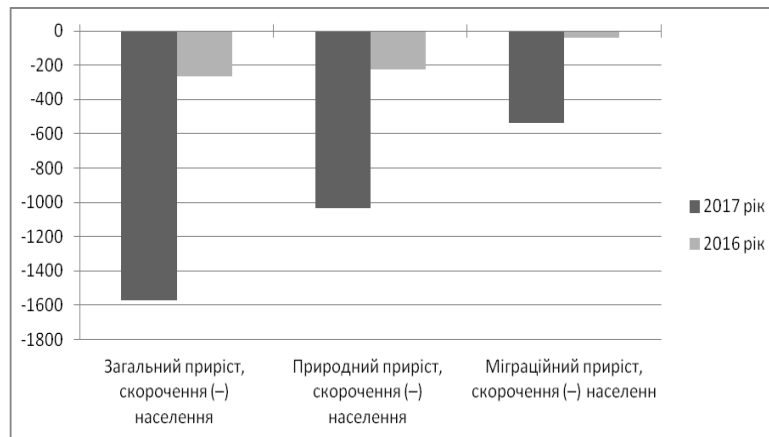

Рис. 2. Зміна кількості живонароджених, померлих та померлих дітей у віці до 1 року у Волинській області в 2016–2017 рр. (дані за 9 місяців)

Кількість живонароджених за період січень–вересень у 2017 р. у Волинській області становить 9078 осіб. Порівнюючи з 2016 р., то ця цифра зменшилася на 767 осіб. Кількість померлих у 2017 р. становить 10 112 осіб. Порівнюючи з 2016 р., ця цифра збільшилась на 45 осіб. Кількість померлих дітей у віці до 1 року за 9 місяців 2017 р. становила 51 особу, тоді як у 2016 р. померло 70 немовлят (рис. 2).

Упродовж січня–вересня 2017 р. у Волинській області чисельність населення зменшилася на 1571 особу. Порівнюючи ці дані з 2016 р., то загальне скорочення населення збільшилося на 1308 осіб [3].

Природний приріст населення у Волинській області за 9 місяців 2017 р. становить 1034 особи, при тому як у 2016 р. він становив лише 22 особи (рис. 3).

Рис. 3. Загальний, природний та міграційний приріст (скорочення) населення у Волинській області у 2016–2017 рр. (дані за 9 місяців)

Міграційний приріст (скорочення населення) за 9 місяців 2017 р. становив -537 осіб, тоді як у 2016 р. за такий же період він становив 41 особу. Тобто міграційне скорочення на території Волинської області збільшилося більше, ніж у 13 разів [3].

Стрімкі соціально-економічні перетворення в Україні, зокрема, у Волинській області, позначилися на формуванні рівня дитородної активності населення й призвели до значних зрушень у народжуваності. Перехід до одностатевості став характерною рисою новітніх демографічних процесів у нашій країні. Це пов'язано зі змінами у дитородній поведінці населення, обумовленими, з одного боку, зовнішніми економічними умовами, що характеризують соціальний статус жінки у суспільстві, рівень її освіти, зайнятості, доходів, соціальної захищеності, а, з іншого, – ступенем задоволення особистих потреб та інтересів [4].

В умовах значного зниження народжуваності, зростання смертності та погіршення здоров'я необхідно докласти максимальних зусиль для збереження населення Волинської області. Це має бути основним змістом демографічних стратегій держави сьогодні.

При обмежених фінансових можливостях, а також занепаді системи соціального захисту увага й підтримка держави повинні бути спрямовані на вирішення проблем, що безпосередньо впливають на рівень захворюваності та смертності населення й, зокрема, дітей та жінок.

У зв'язку з цим необхідно реформувати систему охорони здоров'я, на якій негативно позначилися зміни соціально-економічних умов, а також збільшити асигнування на розвиток цієї сфери.

Для подолання депопуляції та відтворення трудового потенціалу області необхідно перейти від декларативного до реального виконання програм. Необхідно збільшити дотації під час народження дитини та для її подальшого утримання, створити належну

систему соціального обслуговування осіб похилого віку й забезпечити його доступність незалежно від місця проживання, вирішити проблему міграційного відпливу населення Волинської області за кордон шляхом створення гідних умов роботи в Україні та покращення економічного становища сфери праці тощо [2].

Враховуючи необхідні зміни для покращення демографічної ситуації, необхідно законодавчо змінити цілі та завдання державної соціальної політики щодо національного та усвідомленого виховання молоді та утвердження високого соціального статусу сім'ї.

Висновки. Порівнюючи показники за січень–вересень 2016 р. та 2017 р., встановлено, що у Волинській області спостерігається тенденція до скорочення наявного населення. Природний рух населення характеризувався перевищенням кількості померлих над кількістю живонароджених. Проте у 2017 р. знизився показник дитячої смертності у віці до 1 року. Міграційне скорочення на території Волинської області збільшилося більше, ніж у 13 разів.

Таким чином, демографічна політика у Волинській області має бути спрямована на збільшення народжуваності та зменшення смертності. У зв'язку з цим необхідно реформувати систему охорони здоров'я, створити належну систему соціального обслуговування та покращити економічне становище сфери праці.

Джерела та література

1. Демографічна ситуація [Електронний ресурс]. – Режим доступу : gorodenok.com/демографічна-ситуація-що-таке-демогр
2. Демографічна ситуація в Україні та шляхи її покращення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bestreferat.ru/referat-198145.html>
3. Демографічна ситуація у Волинській області у січні–вересні 2017 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua>
4. Слюсар Л. І. Шлюб, сім'я та дітородні орієнтації в Україні / Л. І. Слюсар // Демографія та соціальна економіка. – 2008. - № 2. – С. 190–191.

УДК 911.3:331.101.252(477.52)

М. А. Мельничук – студентка 4 курсу географічного факультету Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

ДЕМОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ

*Роботу виконано на кафедрі економічної та соціальної географії СНУ ім. Лесі Українки
Науковий керівник: А. Г. Потапова – кандидат географічних наук, доцент кафедри економічної та соціальної географії СНУ ім. Лесі Українки*

Розглянуто вплив демографічної ситуації на формування трудового потенціалу Сумської області. Проаналізовано сучасний стан трудового потенціалу та основні напрями покращення демографічної ситуації в області.

Ключові слова: трудовий потенціал, демографічна ситуація, кількісний фактор, якісний фактор, трудові ресурси.

Melnychuk M. A. Demographic Aspects of Formation the Labor Potential of Sumy Region. In the paper the influence of demographic situation on the formation of labor potential in Sumy region has reviewed. The current state of labor potential and the main improvement directions of demographic situation in the region has analyzed.

Key words: labor potential, demographic situation, quantitative factor, qualitative factor, labor resources.

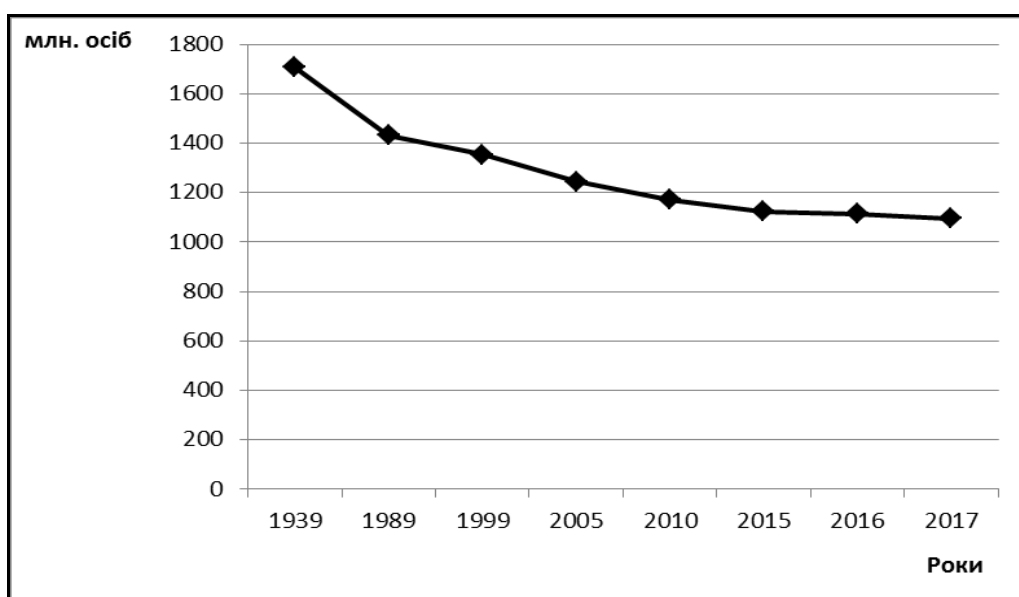
Актуальність теми. Дослідження трудового потенціалу будь-якої території є завжди актуальним, адже населення є однією з основ сталого соціально-економічного розвитку будь якої країни чи регіону. На сьогодні існує багато підходів до визначення поняття «трудоий потенціал», проте більшість авторів визначають його як суспільний ресурс, який характеризує кількісні й якісні показники трудових ресурсів. Трудоий потенціал формують два фактори: кількісний та якісний. До кількісного відносять чисельність працездатного населення певної території, чисельність безробітних, структуру зайнятості та статеву-вікову структуру дієздатного населення та рівень народжуваності. До якісного – ознаки психофізіологічної працездатності, професійно-кваліфікаційний рівень населення та рівень культури. Найбільшу роль у формуванні трудового потенціалу відіграють соціально-економічні та демографічні чинники, що, у свою чергу, визначають чисельність, склад та статеву-вікову структуру населення.

Мета дослідження – виявити основні причини формування трудового потенціалу Сумської області.

Для досягнення поставленої мети потрібно розв'язати такі **завдання**:

- визначити основні критерії виділення формування трудового потенціалу;
- дослідити сучасну демографічну ситуацію в Сумській області;
- виокремити перспективні напрями покращення трудового потенціалу області.

Виклад основного матеріалу. Демографічна ситуація має прямий вплив на формування трудового потенціалу певної території, оскільки трудоий потенціал формується насамперед за рахунок кількості населення працездатного віку. До останнього належать особи віком від 17 до 62 років, які можуть і пропонують свою робочу силу для виготовлення товарів і надання послуг. Показники природного руху населення формують загальну картину, яка визначає статеву-вікову структуру та показує кількість осіб, які належать до працездатної вікової групи.

Рис. 1. Чисельність населення Сумської області протягом 1939–2017 рр.

На сьогодні трудовий потенціал Сумської області складається з 680 тис. осіб, це більша половина загальної чисельності населення області. Варто зауважити, що чисельність населення Сумської області на 1 вересня 2017 р. складала 1 млн 095 тис. осіб (рис. 1) Проте, слід зазначити, що, порівняно з 2016 р., коли чисельність населення складала 1 млн 113 тис. осіб, кількість працездатного населення області значно зменшилася. Це пов'язано зі зменшенням тривалості життя та погіршенням показників стану здоров'я осіб, що проживають на цій території. В області спостерігається посилена зовнішня міграція. Це також має безпосередній вплив на чисельність осіб працездатного віку, оскільки відбуваються зміни у статеві-віковій структурі, а також у загальній чисельності населення – серед зовнішніх мігрантів переважаючим є економічно-активне населення.

Сучасна демографічна ситуація, що склалася у Сумській області, зумовлена головним чином демографічною ситуацією минулих років. Таким чином внаслідок скорочення населення зменшується й кількість працездатного населення, що, у свою чергу, впливає на формування трудового потенціалу області та в подальшому може призвести до скорочення чисельності робочої сили.

Висновки. Отже, трудовий потенціал території формують два фактори – кількісний та якісний. На основі аналізу цих показників та демографічної ситуації, що склалася в Сумській області, можна зробити висновки про те, що формування трудового потенціалу у наступні роки буде пов'язане зі скороченням чисельності населення працездатного віку. На цей показник також впливатиме рівень народжуваності, міграції, а також старіння населення. Для забезпечення сталого розвитку та збільшення чисельності осіб в області необхідна розробка системи соціально-економічних та демографічних заходів, спрямованих на покращення життя та добробуту населення. Досягнення таких цілей забезпечить у майбутньому стабілізацію чисельності трудового потенціалу.

Джерела та література

1. Головне управління статистики у Сумській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sumy.ukrstat.gov.ua>
2. Корнус О. Г. Демографічні аспекти формування трудового потенціалу Сумської області / О. Г. Корнус // Наук. зап. Сум. держ. пед. ун-ту ім. А. С. Макаренка : зб. наук. пр. / редкол. : Б. М. Нешатаєв, А. О. Корнус, В. О. Цикін та ін. – Суми : СВС Панасенко І. М., друк-ФОРМ Ляпощенко Д. Г., 2010. – Вип. 1 : Геогр. науки. – С. 99–102.
3. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

ІСТОРИЧНЕ РЕГІОНОЗНАВСТВО ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА РЕГІОНАЛЬНИХ СТУДІЙ

УДК 355.40(438)“1921-1939”

Р. І. Коцан – кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;

О. С. Литвинова – студентка 6-го курсу факультету міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;

Ю. О. Франчко – студентка 6-го курсу факультету міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

ВІЙСЬКОВА ТА ЦИВІЛЬНА МОДЕЛЬ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ ПОЛЬЩІ У 1921–1939 РР.

Досліджено моделі охорони державного кордону Польщі у 1921–1939 рр. Розглянуті цивільна та військова моделі охорони кордону Польщі та проаналізовані особливості їх реалізації впродовж специфічних етапів. Висвітлено характерні риси та позитивні моменти інституційного забезпечення охорони кордону Польщі у 1921–1939 рр.

Ключові слова: державний кордон, модель охорони державного кордону, інституції з охорони кордону, Корпус охорони прикордоння, Польща, Україна.

Kotsan R. I., Litvinova O. S., Franchko Y. O. The Military and Civil Models of Poland State Border Protection in 1921–1939. The article studies the features Poland state border protection in 1921–1939. The civil and military models of Polish border's protection were considered and the peculiarities of their implementation during specific stages were analyzed. The article also directly paid attention to characteristic features and positive aspects of the institutional protection of the Polish borders safeguardind within the period of 1921–1939.

Key words: state border, model of state border safeguarding, borders protection institutions, border protection corps, Poland, Ukraine.

Державні кордони Польщі впродовж історії зазнали значних змін й трансформацій, зумовлених низкою історичних та політичних особливостей, що стало поштовхом до пошуку ефективних механізмів щодо реалізації оборонних функцій, які були делеговані прикордонним загонам та формуванням. Результатом стало впровадження різних моделей охорони польського кодону, зокрема військової та цивільної, які можуть стати прикладом для сучасних кордонів інших держав, зокрема й України, з метою пошуку ефективних механізмів забезпечення державної цілісності.

Модель охорони державного кордону – це інтегрована система, яка відтворює процеси реалізації цілей прикордонної політики щодо забезпечення належного рівня прикордонної безпеки. Така модель ґрунтується на засадах прикордонної політики й

спрямована на забезпечення належного рівня прикордонної безпеки, забезпечується інтегрованим управлінням кордонами та реалізується через функції прикордонної інституції [5].

Польською владою було розроблено дві моделі охорони кордону: цивільну та військову. Цивільна модель була передбачена для західного, південного та морського кордону Польщі. Військова модель втілювалася на східному кордоні Другої Речі Посполитої й захищала її від східного сусіда щільною завісою (ідеологічною, політичною, економічною). Трансформації й удосконаленню інституційного забезпечення охорони кордону Польщі в період 1918–1939 рр. сприяло існуванням зовнішніх загроз, зокрема з боку СРСР. Оцінюючи ситуацію з ретроспективи часу, можна побачити, що польська влада добре розуміла необхідність забезпечення охорони лінії східного кордону Другої Речі Посполитої, встановленого у 1921 р., адже це зумовлювалося низькою внутрішньо- та зовнішньополітичних обставин, що свідчили про конфліктогенність регіону [4].

У 1921 р. відбулося встановлення кордону та створення перших інституцій із його охорони. Польською владою було розроблено дві моделі охорони кордону: цивільну та військову. Остання мала втілюватися на східному кордоні Другої Речі Посполитої й захищати її від східного сусіда щільною завісою (ідеологічною, політичною, економічною) й утримувати порядок на території прикордоння. Цивільна модель була передбачена для західного, південного та морського кордону Польщі. Східний кордон Польщі був штучно встановленим і в перші роки це впливало на нестабільність суспільно-політичних відносин у прикордонних регіонах. До цього додавалися: намагання контролювати суспільно-політичну ситуацію в прикордонні, боротьба за домінування над регіоном, відсутність у польської влади досвіду з охорони кордону. Всі ці особливості вплинули на пошук ефективних інституцій з охорони кордону, що проявлялося у частій їх реорганізації та у таких видах діяльності, як контрдиверсійна та контрпровокативна, контррозвідувальна, оперативна та ін.

Протягом 1921 р. східний кордон Польщі охороняли етапові батальйони, військова жандармерія, державна поліція, митні батальйони. Проте ефективність охорони кордону Польщі була невисокою [3].

У травні 1921 р. був створений Генеральний штаб Війська Польського (далі – ГШ ВП), а вищезгаданий Кордон Головного командування ВП трансформувався у Військовий кордон колишнього східного фронту. Тоді ж етапові батальйони відійшли у підпорядкування ГШ ВП та були перейменовані у митні батальйони [1]. Останні остаточно приступили до охорони східного кордону на основі ухвали Ради міністрів Другої Речі Посполитої від 1 квітня 1921 р. Щодо діяльності митних батальйонів, то роботу цієї структури регулювала Інструкція Головного митного управління при Міністерстві фінансів від 3 вересня 1921 р. Вона передбачала спільну роботу митників, цивільної влади та поліції. Головний акцент спрямовувався на попередження нелегальних порушень лінії кордону, боротьбу із контрабандою, ревізію будівель у населених пунктах прикордоння. Зважаючи на велику кількість злочинів та фактів нелегального переходу кордону, митні батальйони на волинській частині кордону Польщі підпорядковувалися також Міністерству внутрішніх справ [2]. Службові непорозуміння у справі охорони кордону із державною поліцією, системні зловживання, а іноді й сприяння злочинній діяльності, зокрема, контрабанді, відсутність авторитету серед місцевого населення спричинили те, що митні батальйони виявилися неспроможними забезпечити охорону східного кордону Другої Речі Посполитої.

Протягом 1922–1924 рр. відбувався пошук ефективніших видів діяльності інституцій з охорони кордону та реорганізація останніх. Польська влада змушена була зміцнювати кордони, укріплювати рубежі, удосконалювати інституційне забезпечення охорони кордону. Інституціями з охорони кордону на цьому етапі

були: прикордонна варта та державна поліція. На них покладалися обов'язки контрпровокаційних і контрдиверсійних заходів, контррозвідки, оперативна, розшукова та інші види діяльності. Для ефективного функціонування вищеперерахованих інституцій створювалась відповідна нормативна база. У результаті реалізації перерахованих вище заходів ситуація з порушенням режиму державного кордону Польщі дещо стабілізувалася, проте продовжувала залишатися напруженою.

29 травня 1922 р. відбулася чергова реорганізація системи охорони східного кордону. Головна команда митних батальйонів була вилучена зі структур Міністерства фінансів і 10 жовтня 1922 р. митні батальйони були реорганізовані у прикордонну варту. Її головною одиницею став батальйон зі штатом 900 солдатів у складі 4 рот піхоти та 1 роти кулеметників [1]. Прикордонній варті, як і попередньому формуванню, зобов'язувалися допомагати підрозділи державної поліції. Спільні дії стосувалися, зокрема, затримання підозрілих осіб, патрулювання кордону, перевірки документів, розкриття злочинів, у тому числі, кримінальних тощо [7]. Безпосередні контакти формувань відбувалися на пунктах переходу державного кордону та прикордонних дільницях у Корці, Острозі, Борщівці, Шумську та Могилянах.

Незважаючи на те, що прикордонна варта діяла ефективніше, ніж митні батальйони, польська влада вдалася до чергового реформування прикордонної служби на польсько-радянському кордоні. Питання про це порушувалося, зокрема, на організованій 31 січня 1923 р. Міністерством внутрішніх справ конференції. Після остаточного затвердження східного кордону Польщі Радою послів у Парижі у березні того ж року, з одного боку, та в результаті моніторингу стану безпеки на цій частині державного рубежу на випадок збройного конфлікту із Радянським Союзом, з іншого, Військова рада Другої Речі Посполитої доручила охорону кордону державній поліції. Підтримували це рішення керівники східних адміністративних одиниць Польщі. Фактично державна поліція розпочала виконувати функцію охорони східного кордону ще із 21 червня 1923 р., зайнявши відрізок Волинського воєводства 26 червня [14]. До функціональних обов'язків державної поліції Волинського воєводства у межах охорони кордону належали: контроль за прикордонним рухом осіб; недопущення нелегального перетину кордону та нелегального перевезення товарів; переслідування та затримання контрабандистів, а також їх допровадження до певних органів із метою застосування адміністративних чи кримінальних заходів; нагляд за будівництвом на терені прикордонної смуги тощо. Крім того, в обов'язки цього органу з перших місяців його роботи входило інформування МВС про поточну ситуацію у краї [6]. Державна поліція займалася обліком осіб, які залишили Другу Річ Посполиту разом із радянськими військами після завершення польсько-радянської війни, здійснювала виселення неблагонадійних та підозрілих осіб із прикордоння, а також тих, що нелегально перетнули кордон.

Загалом державна поліція не виправдала покладених на неї функцій з охорони кордону. Це пояснювалося низкою об'єктивних (сусідство з Радянською Україною, активна підтримка місцевим населенням антидержавних угруповань) та суб'єктивних (неефективна кадрова політика, відсутність досвіду, низька дисципліна) причин [15]. Власне, жодна із створених структур для охорони східного кордону держави не виконала функції забезпечення безпеки кордону та прикордоння. Головною причиною цього, на думку Г. Домінічака, були специфічні умови, які існували на східних теренах Другої Речі Посполитої, а також відмінності суспільно-політичного устрою Польщі та Радянського Союзу. Ризький договір насправді не задовольняв жодну зі сторін. Встановлений ним польсько-радянський кордон перешкоджав реалізації ягеллонської концепції Ю. Пілсудського, що

полягала у веденні на сході війни з метою створення федерації у складі Польщі, України, Білорусі та Литви [8].

Отже, трансформації й удосконаленню інституційного забезпечення охорони кордону передувало ряд важливих подій, зокрема, встановлення східного державного рубежу Другої Речі Посполитої, внаслідок чого західноукраїнські землі, в тому числі й Волинь, ввійшли до її складу. Поряд із цим постала проблема його захисту, що ускладнювалася існуванням зовнішньої загрози з боку СРСР та специфічними суспільно-політичними, економічними та національно-етнічними особливостями розвитку.

Охорони кордонів Польщі протягом 1924–1939 рр. характеризувалася найвищою ефективністю роботи інституцій з охорони, адже було створено Корпус охорони прикордоння, на який (у співпраці з державною поліцією) покладалися обов'язки охорони кордону й перетворення його на бар'єр у міждержавній взаємодії, як результат пошуку ефективних інституцій з охорони кордону.

Рішення про утворення Корпусу військової прикордонної охорони із окремих підрозділів державної поліції мотивувалося необхідністю припинення діяльності прорадянських збройних угруповань на території прикордоння та покращення стану громадської безпеки [10]. 12 вересня 1924 р. Міністерство військових справ видало наказ щодо створення Корпусу охорони прикордоння (Korpus Ochrony Pogranicza – КОР/КОП). Увесь перелік обов'язків КОП було викладено у «Тимчасовій інструкції прикордонної служби КОП» від 17 вересня 1924 р. [1].

До функціональних завдань Корпусу охорони прикордоння належало: 1) недопущення нелегальних порушень кордону; 2) боротьба з нелегальним перевезенням та контрабандою товарів через кордон; 3) охорона державних знаків; 4) боротьба з контрабандою та податковими злочинами й правопорушеннями у межах постанов про кордони держави; 5) співпраця з військовими частинами та місцевою адміністрацією у сфері забезпечення обороноздатності Польщі; 6) зміцнення польського елемента у східних воєводствах держави. Стосовно обороноздатності, то військова доктрина держави того періоду передбачала, що підрозділи Корпусу охорони прикордоння на випадок війни мають забезпечити загальну мобілізацію війська, а по її закінченню – формування нових оперативних частин.

Саме охорона державного кордону була основною функцією Корпусу охорони прикордоння. Вона проявлялася у таких видах діяльності, як боротьба зі шпигунством, диверсіями, контрабандою, нелегальним перетином кордону. Протягом 30-х рр. ХХ ст. посилюється жорстокість форм та методів роботи інституцій з охорони кордону, створення спеціалізованих підрозділів у їх складі (особливо щодо розвідувальної та контррозвідувальної діяльності), розширення нормативно-правової бази їх функціонування. У другій половині 30-х рр. ХХ ст. спостерігалася співпраця КОП і державної поліції з військовими частинами та з місцевою адміністрацією у справі підготовки до військового вторгнення сусідніх держав.

Неефективність роботи попередників Корпусу охорони прикордоння – митних батальйонів, прикордонної варті, державної поліції тощо зумовила те, що стан безпеки у Волинському воєводстві кваліфікувався офіційними властями як загрозливий. Ситуаційні звіти державної поліції повідомляли про зростання кількості «збройних банд», які нападали на села, осади й навіть прикордонні містечка [13].

Напередодні Другої світової війни Корпус охорони прикордоння було залучено до активної участі в мобілізаційних приготуваннях Другої Речі Посполитої. Питання боротьби з прикордонною злочинністю поступово відійшло на другий план, незважаючи на те, що активність іноземних розвідок на сході країни, які здійснювали підривну діяльність та шпигунство, залишалася високою.

Загалом зазначимо, що забезпечення охорони кордону Польщі в досліджуваному періоді мало певні особливості:

1) існування «цивільної» та «військової» моделей охорони кордону, спричинене належністю сусідів до різних політичних й економічних формацій;

2) пошук ефективних інституцій з охорони кордону, який впливав на постійну їх реорганізацію;

3) постійне удосконалення структури та видів діяльності інституцій з охорони кордону;

4) налагодження міжвідомчої співпраці інституцій з охорони кордону з державною поліцією, військовими частинами, місцевою адміністрацією та іншими установами.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Вибір державою найбільш ефективною моделі охорони кордону означає попередження ймовірних посягань на її цілісність. Процес формування кордонів Польщі у 1921–1939 рр. супроводжувався впровадженням цивільної та військової моделей, відповідно, на її західних та східних рубежах. У 20-х рр. ХХ ст. у Польщі була розроблена концепція охорони державних кордонів, яка передбачала, що для здійснення цього завдання необхідним є створення двох систем. Перша включала західний, південний та морський кордон довжиною 3200 км і була предметом охорони митних батальйонів, які підпорядковувалися Міністерству фінансів (з 1928 р. – Прикордонної охорони). Друга система охоплювала східні рубежі державного кордону довжиною 2100 км, які з 1924 р. перебували в компетенції Корпусу охорони прикордоння (КОП). Особливе місце серед інституцій, покликаних реалізовувати цілі військової моделі охорони кордону Польщі, зайняв саме КОП. Його роль полягала в охороні й недопущенні нелегальних порушень кордону Другої Речі Посполитої. Якщо перша система була побудована на цивільній основі, то інша – на військовій, що пояснювалося належністю сусідів Польщі до різних політичних та економічних формацій. Загалом східний кордон Польщі із 1921 р. був особливий тим, що розділяв не лише дві держави, а й дві соціально-політичні системи – капіталістичну та соціалістичну, що розцінювалось як потенційно можлива загроза безпеці зі сторони східного сусіда. Перспективи подальших досліджень пов'язані з дослідженням особливостей впровадження військової моделі охорони кордонів у державах, на території яких наявні територіальні або ж військові конфлікти.

Джерела та література

1. Бортник Л. В. Корпус охорони прикордоння на Волині у 1924–1939 рр. : дис. ... канд. істор. наук (спеціальність : 07.00.01 – історія України) / Л. В. Бортник. – Луцьк, 2015. – 261 с.

2. Бортник Л. В. Особливості боротьби корпусу охорони прикордоння із нелегальним перетином польсько-радянського кордону на проміжку Волинського воєводства / Л. В. Бортник // Наук. зап. Вінниц. держ. пед. ун-ту ім. Михайла Коцюбинського. Серія : Історія. – 2014. – Вип. 22. – С. 33–38.

3. Коцан Н. Н. Військова модель охорони державного кордону Другої Речі Посполитої: досвід для сучасних держав / Н. Н. Коцан, Ю. О. Франчко // Наук. вісн. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Серія : Міжнародні відносини. – 2017. – № 10 (359). – С. 26–32.

4. Коцан Р. І. Моделі охорони українсько-польського кордону: ретроспектива, сучасність і перспектива / Р. І. Коцан // Українсько-польське партнерство: сьогодні та перспективи : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк–Світязь, 26–27 черв. 2017 р.) / за ред. В. Й. Лажніка, С. В. Федонюка. – Луцьк : Вежа-Друк, 2017. – С. 13–15.

5. Литвин М. М. Методологічні основи реформування системи охорони державного кордону України : дис. ... д-ра наук з державного управління (спеціальність : 21.07. 05) / М. М. Литвин. – Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2010. – 450 с.

6. Разиграев О. В. Польська державна поліція Волинського воєводства в охороні східного кордону / О. В. Разиграев // Наук. зап. Вінниц. держ. пед. ун-ту ім. Михайла Коцюбинського. Серія : Історія. – Вінниця, 2007. – Вип. 12. – С. 296–301.
7. Разиграев О. В. Польська державна поліція на Волині у 1919–1926 рр. : моногр. – Вид. 2-ге, випр. і доповн. / О. В. Разиграев. – Луцьк : Волинські старожитності, 2012. – 444 с.
8. Dominiczak H. Granica wschodnia Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1919–1939 / Henryk Dominiczak. – Warszawa : PWN, 1992. – 287 s.
9. Korpus Ochrony Pogranicza: w drugą rocznicę objęcia służby na wschodniej granicy Rzeczypospolitej. 1925–1926 / red. S. Falkiewicz. – Warszawa : Wydawnictwo Oficerów i Szeregowych Korpusu Ochrony Pogranicza, 1926. – 71 s.
10. Kozłowski E. Wojsko Polski 1936–1939. Proba modernizacji i rozbudowy / Eugeniusz Kozłowski. – Warszawa : Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1974. – 382 s.
11. Krzak A. Kontrwywiad wojskowy II Rzeczypospolitej przeciwko radzieckim służbom specjalnym 1921–1939 / Andrzej Krzak. – Toruń : Adam Marszałek, 2007. – 383 s.
12. Misiuk A. Służby specjalne w II Rzeczypospolitej 1918–1939 / Andrzej Misiuk. – Warszawa : Urząd Ochrony Państwa, 1994. – 300 s.
13. Pobog-Malinowski W. Najnowsza historia polityczna Polski, 1864–1945 : (cz. 2, t. 2) / Władysław Pobog-Malinowski. – Warszawa : Gryf, 1983. – 738 s.
14. Razyhrayev O. Udział Policji Państwowej województwa Wołyńskiego w ochronie granicy wschodniej w latach 1921–1924 / Oleh Razyhrayev // Pamięć i Sprawiedliwość (Pismo Instytutu Pamięci Narodowej). – 2010. – № 1. – S. 211–231.
15. Razyhrayev O. Policja Państwowa w województwie Wołyńskim w latach 1919–1939 / Oleh Razyhrayev // Rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem Emila Horocha. – Lublin : UMCS, 2009. – 507 k.
16. Wawryniuk A. Od wojny do wojny : Granica wschodnia II Rzeczypospolitej po traktacie ryskim / A. Wawryniuk. – Chelm; Lublin : Multiprof Krzysztof Kowalczyk, 2017. – 315 s.

УДК 94(47).084.9:28

А. А. Моренчук – кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;
А. А. Моренчук – студент 4 курсу факультету іноземної філології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

РИМО-КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА В УМОВАХ ХРУЩОВСЬКОЇ «ВІДЛИГИ»

*Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій
СНУ ім. Лесі Українки*

Досліджено особливості розвитку релігійних громад римо-католицької церкви в Україні за часів перебування при владі М. Хрущова. Вказано, що ця конфесія зазнавала особливого тиску з боку органів радянської влади. Це призвело до значної диспропорції в чисельності віруючих, зареєстрованих релігійних громад і кількості ксьондзів. Церква була поставлена в умови повільного вимирання. Водночас представники РКЦ демонстрували значний супротив утискам із боку влади й наполегливо відстоювали інтереси церкви.

Ключові слова: римо-католицька церква, хрущовська «відлига», конфесія, лібералізація, антицерковна кампанія.

Morenchuk A. A., Morenchuk A. A. Roman Catholic Church in Khrushchev's «Thaw».

The features of the development of the Roman Catholic Church in Ukraine during the reign of M. Khrushchev were explored. The confession was subjected to special pressure from the side of Soviet power. This led to a significant imbalance in the number of believers, registered religious communities and the number of priests. The church was placed in conditions of slow extinction. At the same time, the representatives of the RCC demonstrated considerable opposition to the oppression of the authorities. They persistently advocated the interests of the church.

Key words: Roman Catholic Church, Khrushchev's "thaw", confession, liberalization, anti-church campaign.

Період із 1953 до 1964 р. насичений складними й суперечливими процесами, які зачепили практично всі сфери суспільного життя. В історію він увійшов як «відлига». Назва ця, звичайно, умовна, але певною мірою відображає настрої та тенденції розвитку тогочасного суспільства. На зміну сталінському режиму з властивими йому терором та страхом прийшла нова доба, ідеолог якої проголосив прагнення виправити помилки минулого. Лібералізація, яку вніс у середині 1950-х років М. Хрущов не мала на меті сприяти піднесенню діяльності релігійних осередків. Однак загальна атмосфера «відлиги» безпосередньо вплинула на життя практично всіх конфесій. Водночас і в церковно-релігійній сфері яскраво проявилися непослідовність та суперечливість змін тих років. Простежити їх можна на прикладі римо-католицької церкви (РКЦ).

Релігійній політиці часів правління М. Хрущова присвячено чимало публікацій. Серед авторів, які зупинялися на цій проблемі, можна виділити канадських учених Б. Боцюрківа, Д. Поспеловського, російського вченого Л. Мітрохіна, вітчизняних – В. Єленського, В. Пащенко, В. Барана, В. Любашенко, І. Меркатуна та ін. [1; 2; 3; 7; 16; 17; 18; 19; 20]. Незважаючи на це, низка питань викликає ще чималу полеміку серед дослідників. Зокрема, нема єдності при означенні періодів лібералізації та антицерковної кампанії в умовах першого післясталінського десятиріччя. Деякі ж аспекти взагалі залишилися поза сферою наукового інтересу або розкриті досить поверхнево. До таких відноситься проблема особливостей життя РКЦ. Пояснити це можна, поряд з іншим, тим, що в нашій свідомості ще не закріпилося уявлення про полірелігійність українського суспільства. За інерцією, чи з інших причин, православ'я трактується як притаманне українцям віровчення, а, для прикладу, католицизм або протестантські конфесії й секти часто сприймаються як щось набуте ззовні, чуже й вороже. Завдячуємо ми такій ситуації значною мірою радянській пропаганді та історіографії. Розбудовуючи ж демократію у своїй державі, подібні стереотипи ми повинні якнайшвидше долати.

Церковно-релігійне життя в умовах хрущовської «відлиги» можна поділити на два періоди: відносно лібералізації, яка припала на проміжок із 1953 до 1957 р. і антицерковної кампанії – з 1958 до 1964 р. Характерні тенденції цих етапів притаманні були й для громад римо-католиків.

На момент смерті Й. Сталіна в Україні, за кількістю віруючих РКЦ відставала лише від російської православної церкви (РПЦ) й трималася, приблизно, на рівні церкви євангельських християн-баптистів (ЄХБ). Тут нараховувалося понад 100 тис. католиків [8, арк. 209]. Найбільше католицьких громад було зареєстровано в Закарпатській (у 1953 р. тут було 60 громад), Вінницькій (18), Житомирській (17) та Дрогобицькій (16) областях. У низці областей України, зокрема, у Станіславській, Сумській, Чернігівській, Харківській, Запорізькій, Полтавській, Херсонській та деяких інших, католицьких громад не було зареєстровано взагалі [22, арк. 39]. Важливо відмітити, що католицизм у формі західної, римо-католицької церкви став релігією переважно національних меншин (поляків, німців та ін.) [6, с. 252].

Державними органами РКЦ розглядалася як така, що «за межами Радянського Союзу виступає не лише як релігійне об'єднання, а й як політична сила, спрямована

проти миру, демократії, соціалізму» [22, арк. 138]. Стосунки з Ватиканом та позиція, яку він займав у своїй зовнішній політиці щодо СРСР, безпосередньо визначали курс влади щодо цієї церкви. Крім того, незадоволення та занепокоєння викликали й тісні зв'язки ксьондзів західної України з греко-католиками. Тому ця конфесія протягом десятиліть залишалася маргінальною релігійною меншиною переважно в західних та центральних регіонах України [6, с. 286].

Безперечним є той факт, що в умовах радянської влади всі віросповідання, без виключення, зазнавали дискримінаційної політики щодо себе. Водночас, особливо жорстким обмеженням піддавалася саме РКЦ. Це, зокрема, проявило себе у диспропорції, яка склалася між чисельністю віруючих, зареєстрованих громад та священнослужителів. Так, згідно з даними, на період між 1953 і 1954 рр. католики становили близько 32,4 % серед усіх віруючих, за виключенням представників РПЦ [14, арк. 212]. Однак, серед громад на їх частку припадало лише 9,2 %, а на духовенство ще менше – 2,4 % [4, арк. 150]. Тобто, якщо, наприклад, на одного священнослужителя адвентистів сьомого дня (АСД) припадало близько 35 віруючих, ЄХБ – 51, молокан – 53, старообрядців – 471, кальвіністів – 556, іудеїв – 716, то на одного ксьондза – 1698.

Пояснити таку ситуацію можна тим, що влада прагнула не лише створити якнайжорсткіші умови для існування католицизму в Україні, а й сформуванню спотвореного уявлення про РКЦ, як неактивну й слабо поширену в республіці церкву. Справа в тому, що для загалу, у тому числі й для закордонних представників, подавалася інформація лише про наявні зареєстровані громади й кількість священнослужителів. Що ж стосується чисельності віруючих, то ці відомості ретельно приховувалися.

Ця диспропорція ще разючіше себе проявляла у розрізі по областях. У проміжку із середини 1940-х до кінця 1950-х років радянська влада в релігійній політиці окремо виділяла західні області України, визначаючи їх як регіон «із особливою специфікою». Зумовлено це було декількома факторами. По-перше, на цих територіях були сильними традиції української греко-католицької церкви (УГКЦ), формальне існування якої припинили Львівський та Ужгородський собори. По-друге, загалом рівень релігійності місцевого населення тут був значно вищим, аніж в іншій («східній» згідно з радянською термінологією) частині УРСР. Тому органи влади на цих землях діяли значно обережніше та м'якше. Щодо РКЦ, то це, зокрема, проявило себе у співвідношенні кількості священнослужителів до громад. Так, якщо в західних областях на 118 громад припадало 47 ксьондзів, то у «східних» – на 52 всього п'ять [4, арк. 357].

Життя католицьких громад в Україні мало свої особливості. Тут виділялися дві гілки: угорська та польська. Перша була представлена в Закарпатті, друга – в усіх інших областях республіки. Закарпатські ксьондзи здійснювали душпастирську діяльність угорською мовою, причому української й польської, практично, не знали. Вони переважно підтримували зв'язок із Будапештською курією. Представники ж польської гілки здійснювали проповідницьку діяльність польською та частково українською мовами й орієнтувалися на Варшавську, а також Ризьку та Вільнюську курії. Робилося це через листування зі знайомими та родичами, через зустрічі з інтуристами, слухання зарубіжних радіостанцій (із 1957 р. почала діяти надпотужна радіостанція при Ватикані, яка передавала свої програми для західних областей України українською та російською мовами [14, арк. 73]), читання будапештських та варшавських газет тощо.

Жодна церква в Україні не мала священнослужителів підготовлених на такому рівні як РКЦ. Так, із 67 ксьондзів, які були зареєстровані на 1958 р. 22 мали вищу освіту й 45 – середню [14, арк. 226]. Усі вони були вправними ораторами та вмілими організаторами. Це викликало неабияке занепокоєння органів влади. Було ясно, що

саме на них, передусім, трималася католицька церква в Україні. Їхня відданість вірі та стійкість не дали її знищити, хоча всі зусилля з боку влади для цього робилися.

Тісні контакти були налагоджені між римо-католицькими й уніатськими священиками та віруючими. Робилися спроби працевлаштувати деяких греко-католиків: таким чином львівські ксьондзи Хвірут, Галунович і Керкицький допомогли колишньому уніатському священику Рабару [9, арк. 234]. У дні православних свят, які співпадали з греко-католицькими, в костелах проводилися служби за уніатським обрядом, а підпільно діючим священикам УГКЦ надавалася матеріальна та моральна підтримка [5, арк. 6]. Узагалі, після Львівського та Ужгородського соборів багато уніатів почали ходити в католицькі костели. Ватикан для них у цій ситуації продовжував залишатися ближчим, аніж Москва.

Хрущовська «відлига», яка як період лібералізації у релігійній сфері проявила себе з 1953 до 1957 рр., сприяла поживленню в житті громад РКЦ. Насамперед це проявило себе у зрушеннях у питанні невідповідності кількості зареєстрованих громад і священнослужителів, що перебували на обліку. Для католиків це було болючою проблемою, так як до того часу дозвіл на відвідування громад, які не мали ксьондза, отримували лише ті, хто не допускав порушень законодавства, й, хто не більше одного разу на 3–4 місяці відвідував храм. У 1953 р. ця проблема Радою в справах релігійних культів почала розглядатися «диференційовано», тобто, враховуючи специфіку західних областей, ксьондзам у Чернівецькій та Закарпатській областях було дано дозвіл виїжджати в громади, в яких не було священнослужителя без обмежень, у Ровенській області ксьондзи відвідували громади по 2–3 рази на рік, в інших областях було дозволено одноразове відвідування [4, арк. 358]. У 1955 р. усі ксьондзи отримали дозвіл обслуговувати інші приходи, які не мали священнослужителів у межах області без обмежень [10, арк. 300].

Крім того, зростає кількість внесених до обліку ксьондзів. Якщо в 1953 р. їх на реєстрації уповноваженого в справах релігійних культів було 52, то в 1957 р. – 80 [10, арк. 347]. Причому, поповнення відбулися за рахунок осіб, які повернулися із ув'язнення. Водночас, ксьондзам яких направляли в Україну з прибалтійських республік органи влади відмовляли у працевлаштуванні, мотивуючи це відсутністю у них місцевої прописки.

Відроджувалася діяльність, звичайно, підпільно, колишніх католицьких гуртків, так званих «рубанців» (груп віруючих по 10–15 осіб, що називалися пелюстками троянди), чернечих груп, активізувалася робота активу громад. Вони почали наполегливо ставити питання про постійне обслуговування костелів, поновлення в реєстрації раніше знятих громад, повернення віруючим недіючих костелів.

На піднесення діяльності католицьких громад впливала також широко розгорнута в Польщі з середини 1950-х років підготовка до 1000-річчя прийняття католицизму.

Хрущовська антицерковна кампанія, яка розпочалася у 1958 р., стала серйозним випробовуванням для всіх віросповідань і зачепила також РКЦ. Хоча в республіці гостро стояло питання невідповідності кількості зареєстрованих громад із наявними ксьондзами, на обліку їх ставало з року в рік усе менше. Так, якщо на початку 1957 р. в Україні нараховувалося 80 католицьких священнослужителів, то вже в середині 1961 р. – 48 [11, арк. 30]. Причому, за один 1958 р. вибуло з обліку 16 ксьондзів [15, арк. 156].

Знову було уведено обмеження на кількість відвідувань католицькими священнослужителями інших громад – до 1 разу в 3–4 місяці [15, арк. 208]. Органи влади так і не зареєстрували в Україні духовного центру РКЦ, й по суті прирікали її на поступове зникнення, так як померлих ксьондзів не заміняли новими, а знятих із реєстрації не поновлювали. Таким чином підтримувалася лінія «на дальше скорочення інституту ксьондзів в Україні до мінімального рівня» [8, арк. 30]. Узагалі влада

«боротьбу за звуження сфери впливу католицької церкви» розглядала, насамперед, як «боротьбу за скорочення інституту католицьких священників» [23, арк. 56].

Посилився ідеологічний тиск на громади католиків. Так, у 1961 р. вищими партійними органами були прийняті рішення: доручити Міністерству культури УРСР включити до репертуарних планів театрів тих областей, де були католики, п'єси антикатолицького й антиватиканського спрямування; в тематичних планах українських кіностудій передбачити випуск хронікально-документальних і художніх фільмів, спрямованих проти Ватикану й католицької церкви; Товариству по поширенню політичних знань підготувати лекторів-атеїстів із питань католицизму; Політвидаву УРСР передбачити в плані на 1962 р. випуск брошур на антикатолицьку тематику, з широким використанням фактів, які дискредитували служителів й активістів католицької церкви; газетам тих областей, де РКЦ мала свої громади, систематично публікувати матеріали антикатолицького змісту з використанням місцевого фактажу; Комітетам радіомовлення та телебачення на території яких діяли релігійні громади католиків, систематично публікувати й показувати матеріали, спрямовані проти католицизму [8, арк. 209].

У спробах ізолювати українських католиків від зв'язку із Заходом влада пішла навіть на те, щоб дати інструкції польським газетам «Жице Варшави», «Глос праці», «Штандар молодих», на які можна було підписатися в Україні, не друкувати церковну хроніку, не повідомляти про вказівки папи Римського та кардинала Варшавського [24, арк. 86].

У зв'язку з тим, що ксьондзи переважно призначалися в Україну з Литви, то Рада в справах релігійних культів при Раді Міністрів УРСР поставила питання про закриття в сусідній республіці католицької духовної семінарії [8, арк. 208].

Переслідування й обмеження діяльності РКЦ деякі католики сприймали не тільки як релігійне, а надавали йому національного забарвлення. Зокрема, в листі-проханні про реєстрацію ще одного костелу в м. Львові віруючий Гречек зазначив: «При Польській державі у Львові для 20 тис. українців було понад 10 церков, а тепер для 40 тис. поляків лише 3 костели й четвертого не хоче відкрити» [9, арк. 147]. Віруючі м. Ходорова Дрогобицької області в заяві на ім'я Голови Президії Верховної Ради СРСР зазначали: «Ми не маємо де помолитися й відсвяткувати свої релігійні свята, як святкують тут православні українці, які мають свою церкву. В Радянському Союзі всі національності рівноправні, а насправді церква працює, православні сповідаються, хрестять своїх новонароджених, а в нас – поляків відібрали костел і позбавили всіх прав на віру...» [4, арк. 359–360].

Наступ на РКЦ зустрівся із серйозним опором із боку священнослужителів та віруючих, які демонстрували при цьому неабияку відданість церкві та гнучкість у стосунках з органами влади. Ксьондзи для посилення своїх позицій упроваджували у свою практику нововведення, намагалися знаходити різноманітні засоби впливу на віруючих, пристосуватися до обмежувальних вимог чиновників. Проілюструвати цю ситуацію може такий приклад. Коли уповноважений у справах релігійних культів при Раді Міністрів УРСР Г. Полонник своїм розпорядженням указав ксьондзу й католицькій громаді скоротити кількість молодих прислужників священнослужителя на месі, яких на Великдень було 4, то вже 13 червня ксьондза обслуговувало лише 2 молодих прислужника. Однак на виніс хреста з костелу вийшли ще 4 асистенти – пишно вбрані кремезні діди, причому двоє з них були з розкішними бородами. «Отож, – зазначав Г. Полонник, – з одного боку, наша вимога начебто виконана – молодих асистентів поменшало, проте загальна їх кількість збільшилася за рахунок дідів, на яких наша заборона не поширюється. Бородані ж у барвистому вбранні надали церковній процесії не меншої пишності». Те саме з хором. На Великдень він був великий, ледве вміщався на хорах. Керівництву зробили зауваження. Під час наступної перевірки на хорах біля органу співаків було менше. Всі вони були

розставлені по різних куткам костелу, серед віруючих і там виконували свої обов'язки [21, арк. 66].

Характерно, що католицькі священнослужителі намагалися проводити максимальну кількість богослужінь. Так, на свято Різдва Христового в 1958 р. два ксьондзи з Чернівецької області на протязі трьох днів обслужили (провели богослужіння, прийняли сповіді та причастили віруючих) 14 костелів і каплиць [14, арк. 34]. У своїй записці від 9 серпня 1959 р. до ЦК КПУ Г. Полонник вказував: «В західних областях є чимало віруючих католиків-поляків, зокрема, у Львівській області. Причому, ксьондз Львівського кафедрального собору Северин починає свою «роботу» щодня з 6 годин ранку і «працює» до 8 годин вечора, відправа літургії у нього займає лише 2 години, а решту часу він витрачає на сповідання віруючих. Сповідальників так багато, що ксьондз прямо заявляє: «Я вже з ніг валюся від цих сповідей». Така картина не тільки у Львові» [15, арк. 264–265].

Можна зазначити, що, наприклад, для православного духовенства тоді була притаманна зворотна тенденція – кількість проведених ними обрядів різко скорочувалася. Пояснюється це як заходами антицерковної кампанії загалом, так і переведенням на початку 1960-х років духовенства на тверді оклади, що поряд з іншим, мало на меті позбавити їх стимулу відправляти богослужіння, оскільки незалежно від того, скільки разів було проведено церковні служби, прибутки від цього не змінювалися.

Слід відзначити, що в середовищі католицького духовенства не було зафіксовано ні одного випадку співпраці з органами влади, із метою зашкодити справі релігії, як це можна було побачити в інших церквах і навіть незареєстрованих сектах.

Сприяли посиленню позицій РКЦ й вказівки Ватикану. Так, на початку 1960-х років ксьондзи почали охоче обслуговувати не католиків, якщо ті зверталися до них чи то як один із кумів, чи один із подружньої пари, яка бере шлюб у костелі. За старим канонічним правом ксьондзи не мали права їх обслуговувати, однак тоді Ватикан зняв таку заборону. Використовували також і вказівку Папи Римського щодо скорочення літургій із метою не втомлювати віруючих.

Під кінець кампанії, на реєстрації уповноваженого в справах релігійних культів залишилося 100 громад РКЦ (3/5, порівняно з 1958 р.), які об'єднували 60 500 віруючих. Слід відзначити, що закриття релігійних громад переводило їх, як правило, лише в нелегальний стан, у якому багато хто з церковних лідерів побачив навіть певну користь. Підпільні громади не так пильно контролювалися державними органами, не сплачували податків тощо.

Проте навіть в умовах форсованого наступу на церкву, спостерігалось зростання релігійної обрядовості в костелах, зокрема, вінчань і хрещень дітей. Так, у костелах Львова в 1962 р. було хрещено 338 новонароджених, а в 1963 р. – 454, вінчалось, відповідно, – 116 і 144 пар, сповідалось – 7893 і 9000 вірян. Зросли також і прибутки РКЦ. Порівняно з 1962 р., в Закарпатті в 1963 р. вони зросли у два рази. Прибутки 8 костелів Житомирської області, відповідно, з 7555 крб до 16 069 крб, Львова – з 36 044 крб до 42 314 крб.

Отже, можемо зробити такі висновки:

1. На період правління М. Хрущова РКЦ була однією з найбільших (за кількістю віруючих) конфесій.

2. Порівняно невелика кількість священнослужителів компенсувалася їх високим рівнем освіченості та непримиренною позицією, яку вони займали щодо обмежувальних заходів спрямованих проти церкви.

3. Категоричне неприйняття Ватиканом радянської держави та тісні контакти між римо-католицькими й уніатськими священнослужителями й віруючими спричинили особливу жорсткість політики влади щодо РКЦ, яка проявила себе у:

– значній диспропорції, що склалася між чисельністю віруючих, релігійних

громад і ксьондзів, що їх обслуговували;

– серйозних перепонах, що створювалися при відвідуванні католицьким духовенством громад без священнослужителів;

– відсутності духовного центру та духовних навчальних закладів, при відмові у переведенні до України ксьондзів з інших республік, що практично ставили цю конфесію в умови поступового відмирання.

4. На західноукраїнських землях радянська влада займала щодо конфесійного життя більш обережну позицію, ніж в інших регіонах республіки.

5. В умовах першого післясталінського десятиліття в релігійній політиці радянської влади можна виділити два періоди: відносної лібералізації (1953–1957 рр.) й антицерковної кампанії (1958–1964 рр.).

6. Перші роки «відлиги» позитивно позначилися на житті громад РКЦ. Зокрема, збільшилася кількість зареєстрованого духовенства, пом'якшено умови відвідування ксьондзами громад, що не мали власних священнослужителів.

7. Розпочатий М. Хрущовим у 1958 р. форсований наступ на релігійні осередки проявився у застосуванні низки обмежувальних заходів щодо діяльності РКЦ, значного скорочення мережі зареєстрованих католицьких громад і ксьондзів.

8. Закриття релігійних громад переводило їх, як правило, лише в нелегальний стан, у якому багато хто з церковних лідерів побачив навіть певну користь. Підпільні громади не так пильно контролювалися державними органами, не сплачували податків тощо.

9. Водночас тиск органів влади на РКЦ зумовлював активний опір із боку віруючих та духовенства. Важливу роль при цьому відіграли заходи оновлюючого характеру, які почали застосовуватися католиками з метою пристосуватися до нових складних умов.

Загалом помітно, що період із 1953 до 1964 р. насичений складними суспільно-політичними процесами й вимагає ще глибокого та неупередженого вивчення, зокрема, кола питань, що стосуються особливостей церковно-релігійного життя тих років.

Джерела та література

1. Баран В. К. Україна в умовах системної кризи (1946–1980-ті рр.). Т. 13. / В. К. Баран, В. М. Даниленко. – К. : Альтернативи, 1999. – 304 с.

2. Баран В. Влада і церква: з історії взаємин у 1945–1965 роках / В. Баран // Сучасність. – 1995. – № 5. – С. 113–127.

3. Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква в катакомбах (1946–1989) / Б. Боцюрків // Ковчег. Зб. статей з церковної історії. Число І. – Львів, 1993. – С. 123–164.

4. Вопросы научно-атеистической пропаганды. Вопросы вероисповедания, церкви, молитвенные дома. Вопросы Уполномоченного Совета по делам религиозных культов и православной церкви по УССР. – ЦДАГО України, ф. 1, оп. 24, спр. 2741, арк. 1–449.

5. Вопросы научно-атеистической пропаганды. Вопросы вероисповедания, церкви, молитвенные дома. Вопросы Уполномоченного Совета по делам религиозных культов и православной церкви по УССР. – ЦДАГО України, ф. 1, оп. 24, спр. 5028, арк. 1–402.

6. Головащенко С. Історія християнства : курс лекцій / С. Головащенко. – К. : Либідь, 1999. – 352 с.

7. Єленський В. С. Морозна «відлига». Про антицерковну кампанію кінця 50-х – початку 60-х рр. / В. С. Єленський // Маршрутами історії / упорядн. Ю. І. Шаповал ; редкол. : Ф. М. Рудич, Курас І. Ф. та ін. – К. : Політвидав України, 1990. – С. 271–285.

8. Копія виходячого письма в ЦК КПСС справки отделов ЦК КПУ, информации обкомов КПУ, Совета по РПЦ при СМ СССР, Уполномоченного Совета по делам РПЦ по УССР, и Уполномоченного Совета по религиозным культам – о церквях, о религиозных праздниках, сектах, религиозных обществах и других вопросах. – ЦДАГО України, ф. 1, оп. 24, спр. 5408, арк. 1–350.

9. Копія виходячого письма в ЦК КПСС справки отделов ЦК КПУ, информации

обкомов КПУ, Совета по РПЦ при СМ СССР, Уполномоченного Совета по делам РПЦ по УССР, и Уполномоченного Совета по религиозным культурам – о церквях, о религиозных праздниках, сектах, религиозных обществах. – ЦДАГО України, ф. 1, оп. 24, спр. 4263, арк. 1–300.

10. Копия исходящего письма в ЦК КПСС справки отделов ЦК КПУ, информации обкомов КПУ, Совета по РПЦ при СМ СССР, Уполномоченного Совета по делам РПЦ по УССР, и Уполномоченного Совета по религиозным культурам – о церквях, о религиозных праздниках, сектах, религиозных обществах и других вопросах. – ЦДАГО України, ф. 1, оп. 24, спр. 4494, арк. 1–366.

11. Копия исходящего письма в ЦК КПСС справки отделов ЦК КПУ, информации обкомов КПУ, Совета по РПЦ при СМ СССР, Уполномоченного Совета по делам РПЦ по УССР, и Уполномоченного Совета по религиозным культурам – о церквях, о религиозных праздниках, сектах, религиозных обществах и других вопросах. – ЦДАГО України, ф. 1, оп. 24, спр. 5408, арк. 1–350.

12. Копия исходящего письма в ЦК КПСС, докладные записки и справки отделов ЦК КПУ, письма Уполномоченного Совета по делам РПЦ; Уполномоченного Совета по религиозным культурам – о усилении атеистического воспитания населения; о деятельности нелегального баптистского баптистского группирования в республике; отчет о проведенной работе. – ЦДАГО України, ф. 1, оп. 24, спр. 5908, арк. 1–168.

13. Копия исходящего письма в ЦК КПСС, справки отдела пропаганды и агитации ЦК КПУ, письма, отчеты за 1964 год Уполномоченного Совета по религиозным культурам при Совете Министров СРСР и других организаций – об антиобщественной деятельности раскольников церкви ЕХБ, о незаконных сборищах сектантов-раскольников в ряде областей республики и другие вопросы. – ЦДАГО України, ф. 1, оп. 24, спр. 6007, арк. 1–417.

14. Копия письма в ЦК КПСС, справки отдела пропаганды и агитации ЦК КПУ, информации, письма обкомов КПУ, Уполномоченного Совета по делам РПЦ и религиозных культов – о церквях, о религиозных праздниках, сектантских религиозных обществах и других вопросах. – ЦДАГО України, ф. 1, оп. 24, спр. 4704, арк. 1–425.

15. Копия письма в ЦК КПСС, справки отдела пропаганды и агитации ЦК КПУ, информации, письма обкомов КПУ, Уполномоченного Совета по делам РПЦ и религиозных культов – о церквях, о религиозных праздниках, сектантских религиозных обществах и других вопросах. – ЦДАГО України, ф. 1, оп. 24, спр. 4927, арк. 1–328.

16. Любашенко В. Історія протестантизму в Україні : курс лекцій / В. Любашенко. – Львів : Просвіта, 1995. – 350 с.

17. Меркатун І. П. Антирелігійна кампанія 50–60-х років на Україні / І. П. Меркатун // Укр. істор. журн. – 1991. – № 10. – С. 70–76.

18. Митрохин Л. Н. Баптизм: история и современность (философско-социологические очерки) / Л. Н. Митрохин. – СПб. : РХГИ, 1997. – 480 с.

19. Пащенко В. Православ'я в новітній історії України. – Ч. I / В. Пащенко. – Полтава : [б. в.], 1997. – 356 с.

20. Поспеловский Д. В. Русская православная церковь в XX веке / Д. В. Поспеловский. – М. : Республика, 1995. – 511 с.

21. Справки отдела пропаганды и агитации ЦК КПУ, отчеты, докладные записки и информации Уполномоченного Совета по делам религиозных культов при СМ ССР по УССР – о сектантских религиозных обществах, о религиозных праздниках, о реагировании духовенства на мероприятия правительства и о соблюдении законодательства в отношении религиозных культов. – ЦДАГО України, ф. 1, оп. 24, спр. 5589, арк. 1–315.

22. Справки отдела пропаганды и агитации ЦК КПУ. Отчеты, докладные записки и информации Уполномоченного Совета по делам религиозных культов при Совете Министров СССР по УССР – о сектантских религиозных обществах. О религиозных праздниках, о реагировании духовенства на мероприятия правительства и о соблюдении законодательства в отношении религиозных культов. – ЦДАГО України, ф. 1, оп. 24, спр. 3531, арк. 1–208.

23. Справки отдела пропаганды и агитации ЦК КПУ. Отчеты, докладные записки и информации Уполномоченного по делам РПЦ при СМ СССР и Уполномоченного при СМ СССР по УССР – о церквях, молитвенных домах, о религиозных праздниках, о реагировании духовенства на мероприятия правительства и о соблюдении законодательства в отношении религии. – ЦДАГО України, ф. 1, оп. 24, спр. 5297, арк. 1–312.

24. Справки отдела пропаганды и агитации ЦК КПУ. Отчеты, докладные записки и информации Уполномоченного по делам РПЦ при СМ СССР и Уполномоченного при СМ СССР по УССР – о церквях, молитвенных домах, о религиозных праздниках, о реагировании духовенства на мероприятия правительства и о соблюдении законодательства в отношении религии. – ЦДАГО України, ф. 1, оп. 24, спр. 5205, арк. 1–304.

UDC 94(6+100)"1939/1945"

M. E. Dontoh – 2 course student of International Relations and Regional Studies Department Lesya Ukrainka Eastern European National University;

G. V. Kopachinska – PhD (candidate of geographical sciences), senior lecturer of the Department of International Relations and Regional Studios of Lesya Ukrainka Eastern European National University

GENERAL FEATURES OF THE WAR CAMPAIGN IN NORTH AFRICA DURING THE WORLD WAR II

*The work was done at the Department
of International Relations and Regional Studios
of Lesya Ukrainka Eastern European National
University*

The War campaign in North Africa during the World War II was determined. The factors and goals that led the war campaign in North Africa were analyzed. The significance of the political direction and economic aspects of North Africa's campaign were studied. The peculiarities and main directions of the war campaign were defined.

Key words: North Africa, war campaign, Second World War, power blocs, foreign policy.

Донтох М. Е., Копачинська Г. В. Характерні риси військової кампанії в Північній Африці під час Другої світової війни. Вивчено військову кампанію в Північній Африці під час Другої світової війни. Проаналізовано чинники та передумови, що призвели до військової кампанії в Північній Африці. Розглянуто значення політичного та економічного аспектів військової кампанії. Проаналізовано особливості та основні етапи військової кампанії в Північній Африці.

Ключові слова: Північна Африка, війна, Друга світова війна, блоки сил, зовнішня політика.

The formulation of the scientific problem and its significance. North Africa is an important geopolitical area. Located in the Mediterranean region, it shares an importance interconnection with the countries in the Middle East and south west of Europe and covers countries like Egypt, Libya, Tunisia, Algeria, and Morocco.

In 1940, the war campaign in the North of Africa was an important need for the countries involving in the Second World War, as it was their colonial interest. Especially a vital lifeline was for Britain's colonial empire, as the country needed control over the Suez Canal, and the valuable oil reserves of the Middle East.

Analysis of recent research and publications: North Africa's war campaign during the II World War has been studied and explored by a big number of scientists and researchers, who analysed some specific aspects of it. Among them such as Rick Atkinson [1], Jonathan Fannel [2], Samuel W. Mitcham [4] and others are. But there is no

deep analyses on reasons, main features, operations, problematic issues and results of the North Africa's war campaign during the II World War, what influenced the actuality of chosen scientific investigation.

The purpose of the study is to analyze the war campaign in North Africa during the Second World War. The main **tasks** are: to study main reasons, features, different phases and the results of the war campaign in North Africa during the Second World War.

The main material of the research: The North African Campaign, or Desert War, began in the North African desert during the World War II between the period of 1940 and 1943 [3]. It was guided by the two opponent blocs: the allies and axis powers. The campaign was centered generally on two causes: the control of the Suez Canal and the access to the oil resources in the Middle East. In this sub region, European countries had colonies, only Britain occupied territories outside Africa: Gibraltar and Malta which represented a crucial position in the Mediterranean. That is why Britain had great geopolitical desire to capture territories in this sub region. The Allied were working along with the British Commonwealth. U.S.A. participated in the war in 1941 as direct military assistance in this territory.

The struggle of European power for the control of North Africa began as early as October 1935, when Italy occupied Ethiopia from its colony Italian Somaliland. In the period of the Second World War, the North African campaign started on 10 June 1940. It encompassed campaigns disputed in the Libyan and Egyptian deserts known as «western desert campaign» or the desert war, the conflict in Morocco and Algeria called «Operation Torch» and the so-called «Tunisia campaign» in Tunisia. These campaigns describe the main phases of the war [1].

The «western desert campaign» happened in the Libyan and Egyptian desert on 10 June 1940 with the alliance of the kingdom of Italy and Nazi Germany against the allied as France and the United Kingdom. It began in September 1940 with the Italian's occupation of Egypt, as it was of great geopolitical interest because of its strong position with Suez Canal which linked the Mediterranean and the Red Sea. The reaction of Egyptian on the Italy's imperialistic aspirations granted Britain permission to station relatively large forces in their territory. Britain and France also agreed to divide the responsibility for maintaining naval control of the Mediterranean, with the main British base located at Alexandria, Egypt. This position of allies gave favorable opportunities and disempowered the Axis power. This victory in Egypt helped the British to pressure the United States so strongly to involve in the operation torch.

Operation «Torch» started in November 1942; it was an operation of mutual understanding that united American armed forces and the British Commonwealth. During the operation, there were a series of naval engagements fight called «The Naval Battle of Casablanca» between American ships covering the invasion of North Africa and Vichy French ships defending the neutrality of French Morocco. It ended with a conclusive victory of America and the integration of Vichy army in North Africa [2].

After the operation «Torch» followed the «Tunisia campaign» (17 November 1942 – 9 May 1943). The Axis power initiated an expansion of their troops in Tunisia to cover the withdrawal of the Vichy troop that joined the allies. In the result of this campaign, the British Army bypassed the Axis defense and squeezed the Axis forces until their resistance in Africa collapsed. The Axis forces were surrendered on 13 May 1943 yielding over 275 000 prisoners of War. This huge loss of experienced troops greatly reduced the military capacity of the Axis powers, although the largest percentage of Axis troops escaped Tunisia. This defeat in Africa led to all Italian colonies in North Africa being captured [4].

Conclusion. The war campaign in North Africa (10 June 1940 – 13 May 1943) was a strategic war for foreign countries, the Allied and the Axis blocs to gain powers and interests during the Second World War. It included such campaigns fought as «Western

Desert Campaign», «Operation Torch» and «Tunisia Campaign». As a result of the campaign the Allies got victory, which influenced the start of the Italian Campaign, study of which was decided to be conducted in perspective.

List of references

1. Atkinson Rick. An Army at Dawn: The War in North Africa, 1942–1943 / Rick Atkinson. – Volume One of the Liberation Trilogy [Electronic resources]. – Access mode : <https://www.amazon.fr/Army-Dawn-1942-1943-Liberation-Trilogy-book/dp/B000ZMRSGM>
2. Fannel Jonathan. Combat and Morale in the North African Campaign : The Eighth Army and the Path of El Almein / Jonathan Fannel [Electronic resource]. – Access mode : <https://doi.org/10.1017/CBO9780511921513.0084>
3. North Africa campaign [Electronic resource]. – Access mode : http://www.wiki30.com/wa?s=North_African_Campaign#Operation_Torch
4. Samuel W. Mitcham. Triumphant Fox : Erwin Rommel and the Rise of the Africa Korps / Mitcham W. Samuel [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.goodreads.com/book/show/20992847-triumphant-fox>.

УДК 94(48).051:327

Ю. О. Піскорська – студентка 2 курсу факультету міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

РОЛЬ І МІСЦЕ ШВЕЦІЇ В МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ XVII СТОЛІТТЯ

*Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій
СНУ ім. Лесі Українки
Науковий керівник: Н. І. Романюк –
кандидат географічних наук, доцент
кафедри міжнародних відносин і
регіональних студій СНУ ім. Лесі Українки*

Аналізується становище королівства Швеція у XVII столітті. Також визначено причини посилення ролі королівства у міжнародних відносинах цього періоду.

Ключові слова: Швецька імперія, Тридцятилітня війна, Густав Ваза, Густав II Адольф, реформація.

Piskorska Yu. O. Role and Place of Sweden in International Relations in the XVII Century. In the submitted materials, the situation in the kingdom of Sweden in the XVII century is analyzed. Also, the reasons for strengthening the role of the kingdom in international relations of this period are determined.

Key words: Swedish Empire, Thirty Years War, Gustav Vas, Gustav II Adolf, Reformation.

Актуальність дослідження цієї теми полягає в тому, що сьогодні Швеція викликає підвищений інтерес як європейська країна з одним із найнижчих рівнів корупції (четверта в рейтингу Індексу сприйняття корупції відповідно до МГО Transparency International) та одним із найвищих рівнів демократії (третя, відповідно до сайту «Економіст»). Тому, важливо вивчати поведінку Швеції на міжнародній

арені, щоб зрозуміти, які кроки привели країну до стабільності та процвітання. XVII століття мало велике значення для Швеції, яка вже тоді формувалася як розвинута європейська держава.

Мета дослідження є аналіз становища королівства Швеції у XVII ст. та визначення причини посилення її ролі у міжнародних відносинах цього періоду.

Результати дослідження. XVII ст. в Європі характеризувалось нестабільністю та численними війнами. Найбільш значимою подією цього періоду на території Європи була Тридцятилітня війна, в результаті якої підписали Вестфальський мир. Умови Вестфальського миру були надзвичайно вигідними для Швецької імперії, піднесення якої тривало в період із 1561 р. до 1721 р. та зробило Швецію однією з великих держав світу.

Ключовою передумовою Тридцятилітньої війни був процес протестантської реформації – суспільні та політичні течії за розкол Католицької Церкви. Реформація в більшості країн була зумовлена небажанням підкорятися контролю Священної Римської імперії, яка намагалася ослабити європейські держави. Церковно-релігійний рух спричинив розрив єдності західноєвропейської церкви, що призвело до розділення Європи на два блоки: протестантський та католицький [1].

У Швеції реформація відбувалася поступово. Спочатку прихильники протестантизму були засуджені суспільством, у тому числі тодішнім правителем королівства Швеція Густавом Васа (1523–1560 рр.). Однак, у зв'язку зі складною економічною ситуацією, прагненням зміцнити внутрішні та зовнішні зв'язки, підсиленні конфліктом із папою Клементом VII щодо обрання нового архієпископа, Васа перервав відносини з папством та почав впровадження протестантизму в Швеції.

Окрім релігійних передумов, існували територіальні інтереси. Іспанія була зацікавлена в території Німеччини, оскільки до володінь Німеччини належали Іспанські Нідерланди та територіальні одинці в Італії, сполучені «Іспанською дорогою». Франція відчувала тиск зі сторони двох католицьких держав – Священної Римської Імперії та Іспанії. Така ситуація спонукала католицьку Францію долучитися до блоку протестантів. Швеція, Данія, Норвегія були зацікавлені в тому, щоб здобути контроль над німецькими землями, які межували з Балтійським узбережжям.

Швеція стала активним учасником Тридцятилітньої війни (1618–1648 рр.) лише у 1630 р. Успішні для імператора Священної Римської імперії битва при Люттері та договір Любека, призвели до проголошення Указу реституції: всі землі захоплені протестантською церквою повернулися під контроль католицької церкви. Такий хід подій став поштовхом Швецької імперії та інших протестантських держав, які попередньо не брали участь у війні, доєднатися аби захистити позицію протестантизму в Європі [2].

Однією з вирішальних причин до втручання в Тридцятилітню війну Швеції була допомога Священної Римської імперії Польському королівству у війні проти Швеції. Також поступові перемоги на Півночі Європи, включаючи розгром королівства Данія, та посилений вплив Священної Імперії на Балтійському узбережжі здавалися загрозою для Густава II Адольфа.

Швеція втрутилась у війну, коли Римська імперія лідирувала та була близькою до перемоги. На початку свого втручання Швеція здалася непомітною, однак періодично завдавала розгрому армії ворога та в кінці Тридцятилітньої війни зіграла вагомий роль у встановленні умов мирного договору. Швецька армія була однією з найсильніших та, за фінансової підтримки Франції, на чолі з Густавом II Адольфом, поступово вела битви проти командувача військ Католицької ліги Тіллі на німецькій території. У 1632 р. їй вдалося завоювати Саксонію й Мекленбург [4]. Перемога Швеції у битві біля Янкова на півдні Чехії проклала шлях для Вестфальського миру.

Відповідно до Вестфальського миру Швецькій імперії дісталися німецькі герцогства Бремен і Верден, вся Східна й частина Західної Померанії та Вісмар.

Згодом, територіальні володіння Швецької імперії охоплювали всю нинішню Швецію, Фінляндію, Естляндію, Ліфляндію, Інгерманландію, Східну Померанію [2].

Однією з умов того, що Швеція зазнала піднесення після Тридцятилітньої війни, були реформи в країні, зокрема реформа у релігійній сфері, у сфері податків, реформа армії.

Релігійна реформа. В середині XVI ст. Густав I Ваза відмовився від римо-католицької церкви та встановив лютеранство як національну релігію. Ця реформа допомогла позбутися залежності від Священної Римської імперії та здобути нових союзників.

Реформа у сфері податків. Наслідком релігійної реформи стала реформа податків. Землі, які було конфісковано у римо-католицьких церков (21 % фермерських земель) були віддані на володіння фермерам. Зі збільшенням фермерських володінь, система численних комплексних податків для фермерів була спрощена та уніфікована: податки кожного фермера були адаптовані до його спроможності платити. Нова система податків викликала позитивну реакцію зі сторони населення Швеції та збільшила надходження до державної казни. Завдяки оновленій системі податків та експансії торгівлі, шведська армія стала однією з найбільш укріплених та сучасних армій того часу [5].

Реформа армії. Нова шведська армія складалася з шведів-добровольців. Національна однорідність та відповідальність перед національною ідеєю підсилювали боєздатність та дисципліну армії. Оснащення армії було вдосконалене: артилерія оснащена легкими 4-фунтовими (80 міліметрів) гарматами, вперше в Західній Європі була створена полкова артилерія – по 2 гармати на полк. Великі полки по 2–3 тис. людей були замінені на менші по 1300–1400 людей. У шведських полках 2/3 солдатів складали мушкетери, 1/3 пікінери [3]. Такі реформи дозволили використовувати сучасну на той час лінійну тактику.

Одним із факторів, який впливав на посилення позицій Швеції на міжнародній арені, було встановлення перемир'я з Польщею та Московським царством. На початку XVII ст. Швеція зазнавала тиску з боку сусідніх держав: зі сходу – від Московського царства; із південного-заходу – від Данії; з півдня – від Речі Посполитої.

Встановлення миру Швеції з Польщею у 1629 р. було в інтересах Франції, оскільки католицька держава не хотіла відразу безпосередньо брати участь у конфлікті та прагнула долучити лютеранську Швецію [5]. Перемир'я дало змогу шведам сконцентруватися на війні з католицьким блоком без зовнішніх відволікань. Конфлікт із Московським царством був улагоджений Столбовським миром у 1617 р., за яким Московське царство, повернувши певні території Швеції (Івангород, Ям, Копорська фортеця, Горішок, Корела), втратило вихід до Балтійського моря. Перемога у Тридцятилітній війні й мирний договір із Москвою забезпечив панування Швеції на Балтиці.

Висновки. Отже, посилення позицій Швеції на міжнародній арені у XVII ст. було зумовлено як внутрішніми, так і зовнішніми факторами. Низка реформ (у релігійній сфері, у сфері податків, реформа армії), які були проведені в країні та перемога у Тридцятилітній війні перетворили Швецію на провідну європейську державу, яка розширила власні території й стала володаркою на Балтійському морі.

Джерела та література

1. Гісем О. Всесвітня історія. 8 клас / О. В. Гісем, О. О. Мартинюк. – Харків : Ранок, 2016. – 256 с.
2. Мелин Я. История Швеции / Я. Мелин, А. Юханссон, С. Хеденборг. – М. : Весь Мир, 2002. – 367 с.

3. Швеція (Європейські війни) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://uk.cossacks.wikia.com/ Швеція_\(Європейські_війни\)](http://uk.cossacks.wikia.com/Швеція_(Європейські_війни))
4. Dodge T. Gustavus Adolphus; a history of the art of war from its revival after the middle ages to the end of the Spanish succession war, with a detailed account of the campaigns of the great Swede, and of the most famous campaign of Turenne, Condé, Eugene and Marlborough / T. Dodge. – Boston ; New York : Houghton, Mifflin and Company, 1895. – 928 p.
5. Henrik O. Lunde. A Warrior Dynasty: The Rise and Decline of Sweden as a Military Superpower / Henrik O. – Philadelphia ; Oxford : Casemate, 2014. – 320 p.

UDC 316.423.3(47+57)

A. I. Chak – 4th year student of the faculty of international relations of Lesia Ukrainka Eastern European National University

THE SIGNIFICANCE OF «COLORED REVOLUTIONS» IN THE POST-SOVIET AREA

*The work was done at the Chair of International Relations and Regional Studies of Lesia Ukrainka Eastern European National University
Scientific supervisor: **E. V. Vozniuk** – candidate of political sciences, associate professor of the Chair of International Relations and Regional Studies of Lesia Ukrainka Eastern European National University*

The article examines examples of «color revolutions» in the post-Soviet area. The results of the revolutions in CIS countries, namely in Georgia, Ukraine, Kyrgyzstan and Belarus are analyzed. Their common and distinctive features are characterized, as well as general changes in power and influence on the further development of countries.

Key words: «color revolutions», CIS countries, post-Soviet area, authorities.

Чак А. І. Значення «кольорових революцій» на пострадянському просторі.

Розглядаються приклади «кольорових революцій» на пострадянському просторі. Проаналізовано результати революцій у країнах СНД, а саме в Грузії, Україні, Киргизстані та Білорусі. Охарактеризовано їх загальні та відмінні риси, а також загальні зміни у владі та вплив на подальший розвиток країн.

Ключові слова: «кольорові революції», країни СНД, пострадянський простір, влада.

The world is constantly changing, using various forms and means of struggle or confrontation in order to achieve the national well-being of the country. The post-Soviet states also sought and continue to pursue positive practices for the implementation of complete democracy, liberation from corruption, communist inheritance, and build a future for the whole people under the leadership of a worthy leader.

The aim of the study is to analyze the consequences and features of the «colored revolutions» on the post-soviet area and their influence on the international relations development.

The «Color Revolution» (also the Velvet Revolution) is a term used to refer to so-called «non-violent revolutions», as well as some well-known mass non-violent protests. As a result of color revolutions, the change of political regimes in a number of post-socialist countries (on the territory of the former USSR and Eastern Europe) and the

countries of the Arab world took place. At present, for the term «Color Revolution» there is no generally accepted and clear definition [4].

We distinguish such revolutions: 1989 – Velvet Revolution (Czechoslovakia) and similar «velvet revolutions» in other countries of Eastern Europe; 2000 – Bulldozer Revolution (Yugoslavia); 2003 – The Rose Revolution (Georgia); 2004 – The Orange Revolution (Ukraine); 2005 – Tulip revolution (Kyrgyzstan); 2005 – An attempt of color revolution in Uzbekistan; 2005 – Cedar Revolution (Lebanon); 2006 – Attempt of Cornflower Revolution (Belarus); 2008 – An attempt of the color revolution in Armenia; 2009 – Brick Revolution (Moldova); 2010 – The Second Tulip Revolution in Kyrgyzstan; 2011 – The Second Jasmine Revolution (Tunisia); 2014 – Revolution of Dignity (Ukraine) [3].

Any of the «color revolutions», in spite of all the differences, took place in a similar scenario. The authorities opposed the people from the government, former prime ministers and ministers. The peak of confrontation became rigged elections. And all concluded with dialogue and the achievement of a compromise between the former and the new elite.

«Color revolutions» were largely a result of the strengthening of the force and compulsory functions of the state, which led to a change in the strategies of action of political entrepreneurs. The latter began to invest money, not in the head (leader) of state, but in outsiders of the system, that is, they changed support of the foreign policy center to a conflict with it and mobilizing the masses to fight it.

Thus, in the most general form, the part of the active forces of the «color revolutions», two groups of political and economic elites can be identified, the differentiation between which is determined by their previous topological position:

outsiders: weaker players who rely mainly on ideological, cultural and trade capital and are marginalized (or always outside): left and right political parties, intellectuals, small and medium businesses; this group, as a rule, advocates a radical change in the rules of the game towards more equal and transparent conditions of competition without the politico-economic monopoly of large non-patrimonial players sponsored by the president;

majorities: large rent-oriented political entrepreneurs from the real sectors of the economy, who appeared under the increased fiscal press of the non-patrimonial system, therefore squeezed out of it or dissatisfied with their place in it; are counting on improving their positions in post-revolutionary reform of the Communist Party around the new head of state [5].

«Colored Revolutions» in the post-Soviet area are primarily – the collapse of the model of consolidation of the non-patrimonial regime on the basis of the head of state's political and economic hegemony and – the collapse of the client-patronage network that exists around it [1].

In the case of Georgia, the daughter of E. Shevardnadze only had to pay a ransom for her arrested husband – in this persecution of the presidential family ended, and he himself even preserved the state residence. In Ukraine, Leonid Kuchma also did not have to flee the country. He himself approved the amendments to the law on elections (which allowed Viktor Yushchenko to win), apparently having some guarantees. Even in Kyrgyzstan, where A. Akayev fled, his family's property was already in danger, and his daughter's parliamentary mandate was taken away, a compromise took place. Indeed, with the new revolutionary government, the «Akayev» parliament, against which the former opposition struggled so hard, remained to work. In order not to force the situation, former opposition parties agreed with parliamentarians who belonged to the Akayev clan.

The orange events in Autumn of 2004 are a civil reaction to the conservatism of the old regime, a reaction in the form of a spontaneous civil rebellion. Its peculiarity are that the civil revolt forced the old regime to abandon the power scenario with the «successor», but the rebellion is not able to arrange and provide personnel with new power [5].

The second part of the Orange events is a coup among elites through a presidential campaign that went beyond the law.

During the revolutionary events in Georgia much fewer people were involved than in Ukraine, separatist sentiments were much stronger, and some regions had not been long controlled by the central authorities. Russia, which supported Shevardnadze, had troops in Georgia. Yet the people won, for their victory they needed only three weeks. The Georgians stood on the streets, as much as it took to make the truth victorious.

In Kyrgyzstan, the scenario of events was made for a copywriter, for all post-Soviet states, but failed, because its authors did not take into account the national features of the Kyrgyz people. The worst thing happened – blood was spilled. There was a real revolution in Kyrgyzstan. The country's leadership did not provide the necessary changes, overcoming poverty, fighting corruption. The Kyrgyz people needed to get together with the spirit and started a new phase in their history [3].

The presidential election in Belarus ended with the victory of Alexander Lukashenko and the Minsk Maydan. The current president is «the last dictator of Europe». The observers from the CIS called the elections fair and transparent. The OSCE did not recognize them as democratic and noted that the election commission was held in an atmosphere of intimidation, harsh censorship and arrests of opposition leaders.

After the democratic revolutions in Georgia (2003), in Ukraine (2004), in Kyrgyzstan (2005) and in Belarus (2006), everybody tried to prevent the development of such situations in other CIS countries. After all, «rosary», «orange», «jeans» and «tulip» revolutions contributed to the formation, in many states, rather strong opposition, which adhered to predominantly anti-Russian positions. V. Putin did everything to prevent the proliferation of «color» revolutions in the CIS [2].

For the vast majority of CIS countries, during the first decade of their existence, the first form of semi-presidential regimes was a characteristic feature. Heads of state controlled all branches of power. However, despite this, the formation of such regimes was accompanied by a struggle between the executive, headed by the president, and the legislative branches of power for expanding their constitutional powers. In most cases, the victory came to the presidents. Its manifestation was the adoption of new constitutions or new editions, in which the powers of the presidents significantly expanded. So there were presidential in the form of government and authoritarian in the political regime of the state.

However, at the beginning of the 21st century, in some CIS countries, the transformation of semi-presidential regimes into parliamentary democracy or parliamentary-presidential republics, where the legislature becomes the highest state authority or the balance of powers between parliament and head of state, is being reversed. The parliament took a stand against the president and approved amendments to the constitution, which made the country a parliamentary republic. Subsequently, this trend was observed in other CIS countries (Georgia, Ukraine, and Kyrgyzstan). A significant impetus for this process was the 2004 Orange Revolution in Ukraine.

Conclusion. Thus, after the «velvet» revolution in Georgia in late 2003, it was time for a radical change in political elites first in Ukraine, then in Kyrgyzstan. From the political scene are the old-timers: E. Shevardnadze, L. Kuchma, A. Akaev, replaced by a new generation of politicians. Revolutions of «roses», «oranges», «tulips», «jeans» – only the beginning of a serious political and economic transformation. Tectonic movements in the political landscape in the post-Soviet area are important both in themselves and as the cause of numerous problems, both inside and outside – political, the solution of which depends on the future of Russia and the post-Soviet space in general.

Consequently, most of the presidential elections in the CIS countries in 2003-2006 showed a tendency to keep and preserve the semi-presidential authoritarian regimes. The process of transformation of the institution of presidency in the CIS countries takes place in two directions: the strengthening and weakening of the powers of the head of

state. The post communist revolutions combined the organized activities of the opposition with a natural folk protest against the current regime.

Sources and literature

1. «Кольорові революції» як технології переділу влади в сучасній геополітиці [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://stud.com.ua/5840/politologiya/kolorovi_revolyutsiyi_tehnologiyi_peredilu_vladi_suchasniy_geopolititsi
2. Філософія «КОЛЬОРОВИХ» і «ТВІТТЕРНИХ» революцій: нові технології завоювання влади [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://stud.com.ua/55481/filosofiya/filosofiya_kolorovih_twitternih_revolyutsiy_novi_tehnologiyi_zavoyuvannya_vladi
3. Center for Strategic and International Studies (CSIS) [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.csis.org/>
4. Gene Sharp: Author of the nonviolent revolution rulebook [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-12522848>
5. Poh Phaik Thien «Explaining the Color Revolutions» E-International Relations. (13 January 2010) [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.revolvy.com/main/index.php?s=Colour%20revolution>.

СУЧАСНИЙ СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА ЗАВДАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ РЕГІОНАЛІСТИКИ

УДК 323.174

В. Ю. Хірова – студентка факультету міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ЗАВДАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ РЕГІОНАЛІСТИКИ

Роботу виконано на кафедрі міжнародних економічних відносин і управління проектами СНУ ім. Лесі Українки

Науковий керівник: К. Ю. Деделюк – кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародних економічних відносин та управління проектами СНУ ім. Лесі Українки

Досліджується поняття політичної регіоналістики та її місце у сучасній науці про регіони. Порівнюються терміни «політична регіоналістика» та «політична географія». Виділяються завдання політичної регіоналістики на сучасному етапі. Досліджується значення політичної регіоналістики в економічному розрізі.

Ключові слова: регіоналістика, політична регіоналістика, регіон, політична географія, завдання політичної регіоналістики.

Khirova V. Yu. Current State and Objectives of Political Regional Studies. In scientific research presented the research of the concept of political regional studies and its place in the modern science of the regions. Comparison of the terms of «political regional studies» and «political geography». Emphasis tasks of political regional studies at the present stage of development. Analyze of importance of political regional studies in the economic sense.

Key words: regional studies, political regional studies, region, political geography, objectives of political regional studies.

Актуальність наукового дослідження полягає у тому, що в сучасних умовах всесвітньої глобалізації та міжнародної інтеграції важливе місце у дослідженні світових процесів і явищ посідає вивчення регіоналізації світу, тобто аналіз специфічних особливостей власне політичного розвитку регіонів та вивчення політичної регіоналістики як науки.

Метою цього наукового дослідження є визначити сучасний стан розвмику політичної регіоналістики та виділити її основні завдання.

Завдання цього дослідження полягають у:

- визначенні сутності поняття «політична регіоналістика»;
- аналізі зв'язку між регіоналістикою та політичною регіоналістикою;
- визначенні сучасного стану та місця політичної регіоналістики у дослідженні регіонів;
- порівнянні політичної регіоналістики та політичної географії як наук про політичний аспект регіонів;
- визначенні об'єкта та предмета політичної регіоналістики;

- визначенні завдань політичної регіоналістики;
- дослідженні значення політичної регіоналістики в економічному розрізі.

Варто зазначити, що в наслідок негативного впливу глобалізації, сьогодні наявна значна асиметричність у глобальних тенденціях розвитку держав й окремих регіонів. Можна стверджувати, що саме це стало передумовою зближення певних регіонів на основі подібних економічних, політичних, соціальних й інших факторів та створення в результаті цього регіоналістики, як комплексної науки, що вивчає ці процеси.

Регіоналістика являє собою міждисциплінарну науку, яка об'єднує різні напрями, методичні прийоми та методологічні підходи, об'єктом дослідження яких є регіон. Засновником цієї науки вважається американський економіст та географ Уолтер Айзард, який у своїй монографії «Розміщення і економіка простору» у 1956 р. пов'язав, де це було можливим, теорію розміщення з відомими теоріями виробництва, ціноутворення та торгівлі, давши цим початок формуванню методів регіонального аналізу. Через чотири роки, у 1960. Айзард видав наступну свою роботу «Методи регіонального аналізу: введення в науку про регіони», яка офіційно стала початком регіоналістики.

Оскільки регіоналістика є комплексною дисципліною, то в її межах також виділяють такі наукові напрями, як регіонознавство, регіонологія, районістика, регіональна економіка, регіональна демографія, історична регіоналістика, політична регіоналістика, регіональне природокористування, регіональна соціологія та ін.

Варто зазначити, що все більшого значення для сучасного світового та регіонального розвитку набуває така дисципліна регіональної науки, як політична регіоналістика. Не випадковістю є те, що політичний аспект все частіше стає об'єктом вивчення багатьох наук, адже всі види людської діяльності, всі суспільні явища й процеси, напряду чи опосередковано пов'язані з політикою. Необхідним уваги є те, що актуальність політичної регіоналістики пояснюється, передусім, фактом неоднорідності політичного простору, притаманним більшості країн світу.

Політична регіоналістика – це галузева регіональна та політична наука, яка вивчає явища й процеси, а також політичні інституції, які виступають об'єктом політології, при цьому передбачаючи комплексне використання політичних і географічних методів. Таким чином політична регіоналістика являє собою «перехідну зону» політології та регіональної науки, поєднуючи у собі складники обох наук.

Оскільки політична регіоналістика є відносно молодою наукою, її часто плутають з політичною географією, яка займається дослідженнями територіальної організації, просторового розподілу та поширення політичних явищ, зосереджуючи увагу на їхньому впливі на інші територіальні компоненти суспільства та культури.

Основна відмінність політичної регіоналістики від політичної географії полягає в тому, що вона ближче до політології, ніж до географії. Спеціалізація політичної регіоналістики в рамках політології визначається необхідністю дослідження просторового виміру політики. При цьому при вивченні політичної регіоналістики також користуються й географічними методами. З цього можна зробити висновок, що між політичною географією та політичною регіоналістикою поступово стираються межі, що їх розділяють.

Варто зазначити, що існує певна проблематика у визначенні об'єкту та предмету цієї науки, тому що політична регіоналістика тяжіє та пов'язана практично з усіма науковими дисциплінами, які тією чи іншою мірою торкаються вивчення регіону. Це ускладнює формування об'єктної та предметної області цієї науки. Проте більшість учених виділяють об'єктом політичної регіоналістики власне регіон як самостійну одиницю. Р. Туровський також в якості об'єкта вивчення політичної регіоналістики виділяє політичні інститути, явища й процеси. У свою чергу, предметом політичної регіоналістики є політична сторона регіону як територіальної

одиниці, закономірності його політичного відтворення, функціонування та розвитку. А.Баришева також як предмет вивчення політичної регіоналістики виділяє:

- 1) відносини центру і регіону;
- 2) проблему формування та функціонування регіональних еліт;
- 3) вплив політичної культури регіону на стиль управління політичного лідера;
- 4) аналіз регіональних політичних конфліктів [1].

Виходячи з визначень об'єкта та предмета політичної регіоналістики можна виділити також завдання, які на сучасному етапі ставить перед собою ця наука. Отже, завданнями політичної регіоналістики є:

- 1) формування знань про регіональну політику загалом і про державну регіональну політику зокрема, а також про роль цієї політики в житті суспільства;
- 2) сприяння виробленню певного бачення політичної дійсності як у розрізі регіонів, так і розрізі держави й суспільства;
- 3) аналіз та оцінка подій у регіоні або в регіонах держави, здійснення регіонального політичного аналізу;
- 4) прогнозування тенденцій розвитку регіональної політики й політичних явищ, формування системи показників, що дають змогу визначати рівні та динаміку розвитку конкретних регіонів, а також їх статус у регіональній структурі держави чи світу;
- 5) створення проектів сталого розвитку регіонів, що включають у себе нормативні моделі цього процесу й системи оцінок, що дають змогу визначити ступінь просування до стану регіональної стабільності;
- 6) виявлення причин виникнення проблем у розвитку регіонів чи негативних явищ і процесів у сфері політичної регіоналістики.

Також варто розглянути політичну регіоналістику в економічному розрізі та власне її вплив на економіку як окремих держав, так і регіонів загалом. Передусім, слід зазначити, що у цьому взаємозв'язку економіка є первинною, адже вона визначає напрям діяльності політичних інститутів: уряду, політичних партій, громадських організацій. Також економіка є значно ширшим поняттям відносно політичної регіоналістики та включає в себе набагато більше аспектів. Проте справедливо буде стверджувати, що ці дві науки взаємопов'язані та взаємодоповнюючі. Дослідження та процеси у сфері політичної регіоналістики є важливими з економічного погляду, адже вони можуть вказати й допомогти обрати правильний напрям розвитку господарства чи загалом економічної системи регіону або держави. За допомогою аналізу тенденцій розвитку регіональної політики й політичних явищ можна сформувати певні економічні стратегії розвитку, дотримання яких сприятиме регіональній та економічній стабільності. Політична регіоналістика є корисною й у виявленні причин виникнення проблем чи негативних явищ і процесів у розвитку регіонів і держав, що стосуються економічної сфери. Такими проблемами може виступати дисбаланс чи диференціація у розвитку окремих регіонів у політичній сфері, що як наслідок відобразатиметься на економічній ситуації.

Проте, важливим є те, що спеціалізація політичної регіоналістики – це насамперед вивчення регіонів як обмежених у просторі комплексних і цілісних утворень з акцентом саме на політичній сфері та явищах. Хоча варто також зазначити, що така спрямованість політичної регіоналістики тісно пов'язана й з іншими сферами, у тому числі й з економічною, які виступають у ролі зовнішніх факторів, що впливають на політику в рамках регіонального комплексу.

Таким чином, політична регіоналістика хоча й відносно молода наука, проте є дуже важливою складовою частиною міждисциплінарної науки регіоналістики та займає вагоме місце у вивченні регіонів та регіональних процесів і явищ у політичній та економічній сферах. Завдання, які перед собою ставить ця наука, спрямовані на покращення та сприяння розвитку державних і світових регіонів. Можна стверджувати, що в майбутньому роль політичної регіоналістики зростатиме, тому

що ця наука вивчає актуальні проблеми регіональної структури держави й суспільства, регіонального розвитку та міжрегіональної взаємодії, при цьому приділяє особливу увагу динаміці політичних процесів, а також зворотному впливу регіонального й політичного середовища на державу та суспільство загалом.

Джерела та література

1. Барышева А. Д. Политология : учеб. пособ. / А. Д. Барышева, А. С. Зубкова, Н. К. Стрельцова. – Москва : Окей-книга, 2008. – 275 с.
2. Панченко Т. Політична регіоналістика в системі регіональних і політичних дисциплін: огляд концептуальних підходів / Т. Панченко // Наукові записки – К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. – Вип. 44. – С. 47-56.
3. Теоретические основы политической регионалистики [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://nicbar.ru/politology/study/kurs-politicheskaya-regionalistika/180-lektsiya-1-teoreticheskie-osnovy-politicheskoy-regionalistiki>
4. Туровский Р. Ф. Политическая регионалистика : учеб. пособ. / Р. Ф. Туровский. – М. : Изд. дом ГУ ВШЭ, 2006. – 792 с.
5. Шемло О. Д. Политический регионализм в Восточной Азии: сущность и основные тренды развития : автореф. дис. ... канд. полит. наук : 23.00.02 / О. Д. Шемло ; Урал. гос. ун-т им. А. М. Горького. – Екатеринбург : [б. и.], 2009. – 23 с.

УДК 327.36:316.485.25(410)

Л. Л. Кондратюк – студентка 6-го курсу факультету міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

БОРОТЬБА ВЕЛИКОБРИТАНІЇ З ТЕРОРИЗМОМ

Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій

СНУ ім. Лесі Українки

Науковий керівник: Н. І. Романюк – кандидат географічних наук, доцент кафедри міжнародних відносин

і регіональних студій СНУ ім. Лесі Українки

Аналізується діяльність основних антитерористичних структур Великобританії. Також розкрито суть та шляхи реалізації основної антитерористичної стратегії CONTEST, яка спрямована на боротьбу країни проти діяльності Ісламської Держави.

Ключові слова: тероризм, Ісламська Держава, терористичний акт, Європа, антитерористична стратегія.

Kondratiuk L. L. United Kingdom Wrestling With Terrorism. In the submitted materials analyzed the activities of the main anti-terrorist structures of Great Britain. The essence and ways of implementation of the main counter-terrorism strategy CONTEST, which is aimed at struggle against the Islamic state, is also revealed.

Key words: Terrorism, The Islamic State, terrorist act, anti-terrorist strategy.

Актуальність. Події останніх років доводять, що, на жаль, тероризм став прийнятним інструментом у боротьбі за сфери геополітичного впливу. В останні роки значно зросла терористична активність не лише у Великобританії, а й у Європі загалом, що створює загрозу для європейської системи безпеки. Такий стан речей

на європейському континенті потребує дослідження та пошуку шляхів відвернення терористичної загрози.

Мета дослідження полягає у висвітленні та аналізі діяльності основних антитерористичних структур Великобританії, які покликані запобігати здійсненню терористичних атак у цій країні.

У контексті проблематики цього питання необхідним є вирішення таких **завдань**: розкрити специфіку роботи основних антитерористичних структур Великобританії; висвітлити стратегію щодо запобігання терористичних атак, а також дослідити специфіку її реалізації.

Результати дослідження. У сучасному глобальному суспільстві серія великих терактів все частіше здатна дестабілізувати функціонування світової політичної системи. Одним зі своїх завдань терористи вважають вплив на громадську думку шляхом залякування, яке призводить до погіршення ситуації в державі [3]. У зв'язку з цим своєчасним і необхідним повинен бути аналіз комунікаційних стратегій розвинених країн світу в цій галузі. Протидія тероризму може бути успішною при поєднанні відкритих і закритих комунікацій. Останні добре розвинені в системах розвідки та контррозвідки європейських держав, у тому числі й Великобританії.

Після величезної кількості терористичних актів у країнах Європи, Європейський Союз розробив і прийняв програму запобігання та переслідування міжнародного тероризму. Також вступила в силу «Стратегія забезпечення внутрішньої безпеки ЄС», яка передбачала створення єдиної європейської моделі боротьби з тероризмом й організованою злочинністю на основі координації зусиль усіх країн-членів ЄС. Уряди європейських держав прийшли до висновку про актуальність вдосконалення загальноєвропейської системи розвідки, співробітництва у сфері обміну даними та спільних судових процедур.

Великобританія має тривалу історію протидії загрозам тероризму та політичного екстремізму. Важливу роль тут відіграють розвідка й контррозвідка. Так, постійно діє Парламентський комітет із розвідки й безпеки. Він був заснований відповідно до закону 1994 р. «Про розвідувальні служби». Головна мета його діяльності спочатку полягала в аналізі витрат, системи менеджменту та політики трьох спецслужб країни: Служби безпеки (Security Service – MI5, MI-5), Секретної розвідувальної служби (Secret Intelligence Service – SIS, або Military Intelligence – MI6, MI-6) і Центру урядового зв'язку (Government Communications Headquarters – GCHQ). Члени комітету, відповідно до закону 1989 р. «Про державну таємницю», працюють у режимі секретності. Комітет підзвітний безпосередньо прем'єр-міністру, а через нього – парламенту, публікуючи, у тому числі, річні звіти про свою роботу (вони знаходяться у відкритому доступі на сайті уряду Великобританії). Комітет має свій секретаріат у складі секретаріату кабінету міністрів.

Механізм державної розвідки, крім трьох згаданих спецслужб, уключає в себе Штаб військової розвідки (Defence Intelligence Staff – DIS) й Об'єднаний розвідувальний комітет (Joint Intelligence Committee – JIC), які перебувають у складі секретаріату кабінету міністрів. Фінансування трьох спецслужб здійснюється з єдиного рахунку розвідувальних служб, тоді як Штаб військової ради та Об'єднана організації розвідки фінансуються Міністерством оборони й секретаріатом кабінету міністрів [7].

Уряд Великобританії схвалив ініціативу прем'єр-міністра щодо створення Об'єднаного центру аналізу терористичних загроз [4]. Згідно зі звітом Парламентського комітету з розвідки та безпеки за 2012–2016 рр., MI-5 задіявав у боротьбі з «Ісламською Державою» (ІД) та міжнародним тероризмом 68 % своїх ресурсів, а щорічне зростання цієї частки оцінюється в 2,6 % [8]. Після активізації діяльності ІД бюджет британської MI-5 був збільшений майже на 30 % [5].

Сьогодні боротьба з ІД у Великобританії ведеться відповідно до стратегії CONTEST (Counter-Terrorism Strategy) і має комплексний підхід. Перший варіант

стратегії був прийнятий у 2009 р., її оновлена версія (CONTEST 2) – в 2013 р., а остання – в 2015 р., хоча головні принципи трьох версій однакові. CONTEST зосереджується не тільки на ідентифікації та прогнозуванні терористичної активності, а й на дослідженні причин екстремізму, щоб позбавити терористичні групи можливості набору нових бойовиків і громадської підтримки.

CONTEST визнає, що терористичні атаки все ще можуть відбуватися, незважаючи на активну роботу правоохоронних структур і розвідки, тому стратегія включає важливі положення про гнучкість позиції держави. Це пояснюється прагненням передбачити можливість застосування надзвичайних заходів у разі терористичного акту [6].

Зміст CONTEST складають чотири ключові елементи: запобігання, переслідування, захист і підготовка. «Запобігання» (Prevent) націлене на стримування радикалізації суспільства за допомогою широкої інформаційної та комунікаційної роботи. Концепція запобігання тероризму має на меті утримати людей, активно співчуваючих терористам, від здійснення терактів, а також викоринити глибинні мотиви тероризму.

«Переслідування» (Pursue) спрямоване на ідентифікацію й руйнування існуючих терористичних мереж, руйнування планів їх операцій. Розвіддані грають головну роль в ідентифікації та контролі потенційних загроз. На цьому напрямі також йде збір доказів і показань, щоб забезпечити засудження терористів.

«Захист» (Protect) полягає в зниженні уразливості Великобританії до терористичних атак. Ця концепція передбачає розширення повноважень прикордонних служб, щоб ускладнити терористам перетин британських кордонів. У концепції також говориться про захист ключових ділянок інфраструктури (державні кордони, транскордонні мережі й т. д.) від атак, які здатні викликати серйозні руйнування.

«Підготовка» (Prepare) – заключний аспект CONTEST, головне положення якого говорить: хоча й неможливо запобігти кожному терористичному акту, необхідно планувати кризові ситуації, щоб підвищити здатність держави реагувати на теракти. Для цього прогноуються можливі ризики, розробляються сценарії поведінки в кризовій ситуації, проводиться навчання, де їх застосовують на практиці [3].

Успіхи «Аль-Каїди» у Великобританії в 2011 р. оцінювалися як незначні. Оскільки не було зафіксовано успішних терористичних актів із часу вибухів у метро в липні 2005 р. Зменшення кількості судових процесів і, відповідно засуджених, дали змогу зробити висновок про те, що ряди терористів з кожним роком рідше поповнюються новими людьми. Ставилось навіть питання про остаточну перемогу британських спецслужб над «Аль-Каїдою» [8]. Однак терористичний акт у Лондоні в 2017 р., а також зростання радикальних та ультраправих настроїв у британському суспільстві свідчить, що терористи активізувалися й їхні акції стають жорстокішими.

Концепція запобігання тероризму довгий час реалізовувалася у Великобританії досить слабо, більшість проектів та інвестицій було зосереджено в інших сферах. Тому уряд Великобританії вирішив створити нову організацію для протидії тероризму: 15-та антитерористична команда зі спеціальних операцій (Counter Terrorism Command – CTC). Вона покликана боротися з загрозою тероризму на місцевому, національному та міжнародному рівні й підтримувати національну антитерористичну мережу.

На додаток до цих основних функцій CTC – головна структура по боротьбі з екстремізмом у межах країни, яка також займається такими гострими проблемами національної безпеки, як питання державної таємниці, розслідуванням військових злочинів, злочинів проти людства та політично мотивованих вбивств [2]. CTC має запобігати терористичній діяльності проти Великобританії й за кордоном.

Діяльність СТС сьогодні пов'язана із виявленням загрози, знищенням терористичних мереж, роботою з агентствами-партнерами з пошуку та використання інформації й доказів, що стосуються фактів тероризму й екстремізму, контролем за діяльністю самої СТС, витратами на її операції, ефективністю використання ресурсів, вибудовуванням робочих відносин із міською владою, місцевими організаціями, британськими та міжнародними партнерами, аналізом їх інтересів і потреб, використанням їх експертних оцінок і досвіду у спільній боротьбі з терористичними угрупованнями, роботою з партнерськими організаціями та установами, громадськими групами, які можуть надавати консультативну допомогу з питань ідеологій, взаємною підтримкою та співпрацею в межах національної антитерористичної мережі, спрямованої на оптимізацію системи контролю національної безпеки.

Великобританія збільшила інвестиції, спрямовані на боротьбу з тероризмом. Наприклад, у 2009 р. на потреби безпеки країна виділила приблизно 2,5 млрд фунтів стерлінгів, а до 2018 р. експерти очікують збільшення бюджету до 3,5 млрд фунтів стерлінгів. Однак занепокоєння експертів викликає повідомлення уряду про те, що в найближчі роки планується різке зниження витрат на ці цілі у зв'язку з кризовими явищами в економіці держави [1]. Крім цього, зовнішньополітичне становище Великобританії оцінюється П. Тоддом, Дж. Блохом і П. Фіцджеральдом як залежне від зовнішньої політики США. Ніде, на думку фахівців, це так не очевидно, як у відносинах між британською радіотехнічною розвідкою (Government Communications Headquarters – GCHQ) й її американським аналогом, Агентством національної безпеки (National Security Agency – NSA, АНБ) [3].

Висновки. Отже, тероризм є засобом реалізації економічних і політичних інтересів порівняно вузьких груп, які, здійснюючи терористичні акти, ставлять за мету посіяти страх і паніку серед населення високорозвинутих країн Європи, у тому числі, й у Великобританії. Уряд цієї країни створив потужну систему антитерористичних структур, які мають сприяти відверненню загрози тероризму. Ці структури діють відповідно до концепції запобігання тероризму Великобританії (CONTEST), яка була прийнята у 2015 р. і передбачає не лише конкретні заходи у боротьбі з тероризмом, а й превентивні заходи щодо попередження цього явища.

Джерела та література

1. Великобританія: епоха реформ / под ред. Ал. А. Громыко. – М. : Весь мир, 2007. – 536 с.
2. Громыко Ал. А. Британія в кризисе: тактические меры и стратегические цели / Ал. А. Громыко // Доклады Института Европы. – М., 2012. – № 280. – С. 11–17.
3. Громыко Ал. А. Дестабилизация Европы и проблема доверия / Ал. А. Громыко // Современная Европа. – 2014. – № 4. – С. 4–7.
4. Дилеммы Британии: поиск путей развития / под. ред. Ал. А. Громыко. – М. : Весь мир, 2014. – 480 с.
5. Носов М. Г. Отношения ЕС – США: политика, экономика, безопасность / М. Г. Носов // Современная Европа. – 2014. – № 4. – С. 13–15.
6. Пашенцев Е. Н. Коммуникационный аспект гуманитарной интервенции в условиях «арабской весны» / Е. Н. Пашенцев // Государственное управление. – 2012. – № 35. – С. 6–12.
7. Пашенцев Е. Н. Коммуникационный аспект развития мирового экономического кризиса / Е. Н. Пашенцев // Вестн. Моск. город. пед. ун-та. Истор. науки. – 2009. – № 1. – С. 17–19.
8. Полунина О. С. Проблемы коммуникационной безопасности стран Латинской Америки: манипулятивный потенциал коммуникативного пространства / О. С. Полунина // Государственное управление. – 2012. – № 34. – С. 3–8.

С. М. Кулик – кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;

Н. П. Манзій – студентка 4 курсу факультету міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

ПОРІВНЯННЯ ВИБОРЧИХ ПРОГРАМ КАНДИДАТІВ У ПРЕЗИДЕНТИ США 2016 Р. Д. ТРАМПА І Г. КЛІНТОН У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ

Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій СНУ ім. Лесі Українки

Розглянуто особливості передвиборчих програм Д. Трампа та Г. Клінтон на президентських виборах у США 2016 р. Проаналізовано окремі позиції цих кандидатів в економічній сфері. Виявлено істотні відмінності в їхніх поглядах щодо зміни податкової системи США, налагодженні торгівельних відносин з країнами світу, вирішенні енергетичних питань.

Ключові слова: Д. Трамп, Г. Клінтон, президентські вибори, Угода про Транс-Тихоокеанське партнерство, «правило Баффета», податки, чиста енергетика.

Kyluk S. M., Manziy N. P. Comparison of Electoral Programs of US Presidential Candidates D. Trump and H. Clinton in the Field of Economics. The features of the election programs of D. Trump and H. Clinton in the US presidential elections in 2016 are considered. The individual positions of these candidates in the economic sphere are analysed. Significant differences in their views on changing the US tax system, establishing trade relations with countries in the world, and solving energy issues are discovered.

Key words: D. Trump, H. Clinton, presidential election, Agreement on the Trans-Pacific Partnership, «Buffett rule», taxes, pure energy.

Актуальність дослідження. Протягом усієї виборчої кампанії рейтинги кандидатів у президенти США Д. Трампа і Г. Клінтон суттєво не відрізнялися. Натомість їх політичні позиції та програми були досить протилежними. Ми зосередимо свою увагу на різному баченні ними проблем в економіці, трактуванні та підходах у їх вирішенні. Адже економічна політика багато в чому визначає розвиток дво- та багатосторонніх відносин США з країнами світу.

Мета дослідження – порівняти положення виборчих програм в економічній сфері кандидатів на пост президента США 2016 р. Д. Трампа та Г. Клінтон. **Завдання:** розглянути особливості внутрішньополітичних положень виборчих кампаній кандидатів; з'ясувати позиції щодо міжнародної торгівлі та системи оподаткування; простежити погляди кандидатів на реформування енергетичної системи США.

Виклад основного матеріалу. Виборча кампанія Г. Клінтон розпочалася 12 квітня 2015 р., тоді як мільярдер Д. Трамп заявив про бажання стати президентом США 16 червня 2015 р. У головному офісі своєї бізнес-імперії на Манхеттені він повідомив про намір балотуватися на виборах, заявивши: «Я буду великим президентом, коли-небудь створеним Богом» [5].

Виборча кампанія Д. Трампа проходила під девізом «Зробимо Америку знову великою». Свій слоган виборчої кампанії Г. Клінтон представила просто та доступно: «Гілларі за Америку», засвідчивши цим свою близькість до американського народу.

Г. Клінтон має десятирічний досвід у вітчизняній та міжнародній політиці. На цьому етапі вона та її команда розробили комплексне бачення майбутнього США й запропонували широкий спектр детальних пропозицій із багатьох питань. Сторінка веб-сайту її виборчої кампанії містить понад 32 тематичні заголовки проблемних питань. Ми виділили такі з них:

- *чесна податкова система*. Реалізувати «справедливу частину надбавки» на доходи мільйонерів, мільярдерів та підтримати «правило Баффета» (податкове правило, запропоноване президентом Б. Обамою в 2011 р., згідно з яким особи, які перебувають у групі з найвищими доходами, повинні сплатити щонайменше 30 % своїх доходів на федеральні податки);

- *фінансова реформа кампаній*. Призначити суддів Верховного суду США, які будуть захищати право американців голосувати більше, ніж право мільярдерів купувати вибори;

- *реформа кримінального судочинства*. Посилити канали довіри між громадянами та поліцією, завершити епоху масового ув'язнення та забезпечити успішний перехід індивідів із в'язниці в домашні умови;

- *економіка, що працює для всіх*. Незважаючи на прогрес, досягнутий у подоланні Великої рецесії, уряд зіткнувся з низкою основних завдань побудови економіки, яка працює для всіх, включаючи політичну систему, що недостатньо сприяє допомозі працюючим американцям, та економічну систему, що заохочує корпорації надавати перевагу короткостроковим прибуткам над довгостроковими інвестиціями [2]. Кожне з цих питань детально розглянуто та має чітку програму виконання у передвиборній програмі.

Д. Трамп на міжнародній арені відомий, передусім, як американський підприємець, продюсер, телеведучий та мільярдер, а лише потім як політик. Він брав участь у праймеріз від Партії реформ на президентських виборах 2000 р., переміг на первинних виборах у штатах Мічиган і Каліфорнія, але пізніше зійшов із передвиборчої гонки. Під час своєї президентської кампанії 2016 р. він запропонував низку питань, пов'язаних із податками та торгівлею. Зокрема, введення нових квот федерального податку на прибуток; усунення альтернативного мінімального податку; зниження ставки податку на прибуток підприємств до 15 %. Однак, веб-сторінка кандидата пропонувала з цих питань широкі висловлювання, а не важливі деталі [1].

На думку експертів, такий податковий план Д. Трампа обійшовся б федеральному уряду у 9,5 трлн дол. США. Д. Трамп розглядає країни світу лише як бізнес-партнерів. Він вважає, що немає держав-друзів і держав-ворогів, тому готовий налагодити торговельні відносини з РФ, Ісламською Республікою Іран і КНДР, якщо це буде вигідно для США. Поняття вільної торгівлі за Д. Трампом треба розуміти в його коронній фразі – «Я з усіма домовлюсь». Позицію Г. Клінтон щодо вільної торгівлі зрозуміти теж досить важко. З початку 1990-х років і до сьогодні вона зробила безліч суперечливих заяв на цю тему: схвалювала багатомільярдні контракти між США й арабськими державами, які є спільниками терористів, і водночас банкрутувала американські компанії, провокуючи переміщення робочих місць за кордон.

Обидва кандидати оголосили свою опозицію щодо Транс-Тихоокеанського партнерства (ТТП). Це торгова угода між дванадцятьма країнами Тихоокеанського регіону, що була підписана у лютому 2016 р., але досі не набула чинності. Мета угоди – створити зону вільної торгівлі в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. Переговори про договір тривали сім років (із лютого 2008 р.), деякі з них припали на час перебування Г. Клінтон на посаді державного секретаря. На цій посаді вона

захищала угоду та виступала за швидке завершення переговорного процесу. Проте, під час праймеріз, інший кандидат від Демократичної партії Б. Сандерс критикував ТТП, й Г. Клінтон протягом кількох місяців не оприлюднювала своїх подальших напрямів діяльності, перш ніж остаточно заявила про свою опозицію щодо торгової угоди. «Ми становимо 5 % населення світу. Ми повинні торгувати з іншими 95 %. І ця торгівля повинна бути взаємною. Так працює глобальна економіка. Але ми не змогли забезпечити базову мережу підтримки безпеки, яку потребують американські робітники, щоб вони могли конкурувати та вигравати у світовій економіці» [6]. Д. Трамп також стверджував, що він може обговорити кращу угоду. Проте жоден із кандидатів точно не зазначив, з якими положеннями в угоді він не згідний та яким чином хоче їх змінити. Запровадження Д. Трампом більш жорстких умов для зовнішніх торговельних партнерів США стало одним із головних питань його кампанії, а Г. Клінтон відступила від своєї позиції щодо підтримки вільної торгівлі, особливо внаслідок її жорсткої первинної боротьби з Б. Сандерсом. У своєму виступі 12 липня вона заявила: «Ми будемо говорити «ні» нападам на працюючі сім'ї, а також поганим торговим угодам та нечесній торговій практиці, включаючи Транс-Тихоокеанське партнерство» [3].

Д. Трамп і Г. Клінтон різко висловилися щодо питань торгівлі з КНР. Вона заявила, що Китай повинен дотримуватися правил СОТ: «Ми повинні зосередитися на тому, щоб припинити маніпулювання валютою, руйнування навколишнього середовища та жалюгідні умови праці». Д. Трамп скаржився, що Китай «викрадав» американські робочі місця й пообіцяв запровадити імпорتنний тариф на товари, вирблені в КНР. Цей тариф привів би до подорожчання імпорту з Китаю, завдаючи шкоди китайському експорту, а також підвищив би ціни для американських споживачів. Така позиція не була популярною серед республіканських установ чи інших економічних експертів тому, що республіканці, як правило, виступають за вільну торгівлю й проти тарифів.

Д. Трамп послідовно дотримувався таких трьох пунктів своєї передвиборної економічної політики: перший – це підвищення бар'єрів для імміграції; другий – установлення потенційно великих тарифів на товари з Мексики та Китаю; третій – запровадження великого скорочення податків. Натомість, Г. Клінтон пропонувала досить обережну програму змін, без підризу існуючої системи та не припиняючи довготривалу практику, залишаючись у межах бюджетних обмежень.

У питаннях зміни податкової системи «план Клінтон» значною мірою продовжував політику Б. Обама. Загалом, вона пропонувала досить незначне збільшення податків, які майже цілком будуть покриватися заможними громадянами. Згідно з моделюванням Центру податкової політики, її план дасть змогу збільшити доходи у сумі 1,1 трлн дол. США протягом наступних десяти років. На противагу цьому, загальнодержавні податкові скорочення Д. Трампа – це значно більші зміни в сфері оподаткування. Згідно з даними аналізу вже згадуваного нами центру, це призведе до зниження доходів протягом наступних десяти років на колосальні 9,6 трлн дол. США. План Д. Трампа одразу піддали критиці багато економістів. «Moody's Analytics», фірма з економічних досліджень та інформаційних послуг, що аналізувала пропозиції Д. Трампа щодо податків, державних витрат, імміграції та міжнародної торгівлі, дійшла висновку, що вони зробили економіку США менш глобальною й значно збільшили б федеральний борг, непропорційно надаючи переваги багатим та підвищуючи рівень безробіття в країні [4].

Чіткий політичний контраст у програмах двох кандидатів простежувався у питаннях енергетики. Г. Клінтон наполягала на зменшенні видобутку у США паливних корисних копалин і закликала зробити свою країну світовим лідером із чистої енергії (енергія Сонця, вітру, гідроенергія тощо). Вона обумовила цю позицію тим, що це дасть змогу створити мільйони добре оплачуваних робочих місць, зменшить забруднення вуглекислим газом у країні та в усьому світі [6]. Натомість,

Д. Трамп хотів агресивно відродити потужний вітчизняний нафтогазовий сектор, не розцінюючи проблему глобального потепління та інших кліматичних змін як реальну загрозу для світу.

Кандидати виступали за проведення політики відновлення виробничого сектора країни та закликали збільшити витрати на інфраструктуру. У цьому питанні Г. Клінтон запропонувала бюджетну специфіку, запровадження податкових стимулів для інвестицій у постраждалі від виробництва території та заохочення для компаній повернути робочі місця у США. Вона декларувала посилення контролю над торговельними партнерами. Д. Трамп пропонував проводити політику агресивної торгівлі та підтримував підвищення тарифів для відновлення виробництва.

Висновки. Положення передвиборчої програми Д. Трампа та Г. Клінтон суттєво різнилися щодо здійснення економічної політики. Вони порушували різні проблемні питання та методи їх вирішення. Г. Клінтон пропонувала досить спокійну, структуровану та деталізовану економічну політику, спираючись на збереження чинного податкового кодексу, проте з поправками щодо збільшення податків для заможних людей, підвищення федеральних інвестицій задля збільшення бюджету на інфраструктуру. Була запропонувала чітка ідея відновлювальної електроенергії, задля скорочення споживання нафти на третину. Її опонент Д. Трамп надавав перевагу більш агресивній політиці, яка не завжди мала міцну основу та структуру. Він пропонував знизити податки, зокрема досить істотно для багатих платників податків. Він, як і Клінтон, підтримував розширення інфраструктури, проте не пропонував деталей нового фінансування цієї галузі. В питаннях енергетики він схилявся до відродження сектору викопного палива у США, у тому числі за рахунок скорочення регулювання у цій сфері.

Джерела та література

1. Donald Trump vs. Hillary Clinton [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.diffen.com/difference/Donald-Trump-vs-Hillary-Clinton#Trade>
2. Hillary's vision for America [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.hillaryclinton.com/issues/>
3. Zezima Katie. Donald Trump vs. Hillary Clinton on the issues / Katie Zezima, Matthew Callahan [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.washingtonpost.com/graphics/politics/political-issues/>
4. Jacobson Louis. Compare the candidates: Clinton vs. Trump on the economy / Louis Jacobson [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.politifact.com/truth-o-meter/article/2016/jul/22/ comparing-economic-agendas-hillary-clinton-and-don/>
5. Zandi Mark. The Macroeconomic Consequences of Mr. Trump's Economic Policies / Mark Zandi, Chris Lafakis, Dan White, Adam Ozimek [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.economy.com/mark-zandi/documents/2016-06-17-Trumps-Economic-Policies.pdf>
6. President Trump will fix it [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.donaldjtrump.com/issues/>

ДРУГИЙ ТАЙМ ПРЕЗИДЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ ФУТБОЛІСТА ДЖОРДЖА ВЕА

*Роботу виконано на кафедрі міжнародних
відносин і регіональних студій
СНУ ім. Лесі Українки*

Розглянуто особливості проведення президентських виборів у Ліберії у 2017 р. Досліджено передвиборну програму відомого футболіста Дж. Веа, її позитивні аспекти й недоліки, хід проведення ним агітаційної кампанії, заяви інших кандидатів. Проаналізовано результати першого туру виборів, реакцію поведінки основних претендентів на пост президента. Особливу увагу звернено на те, як спортивні досягнення «найкращого футболіста Африки» сприяли його просуванню у першому турі виборів.

Ключові слова: Джордж Веа, футболіст, партія «Конгрес за демократичні зміни», президентські вибори, передвиборна програма «Зміни заради надії», перший тур.

Kulyk S. M. The Second Halftime of the Presidential Election of Football Player George Weah. The features of the presidential election in Liberia in 2017 are considered. Were investigated the election program of well-known football player G. Weah, positive aspects and disadvantages of it, the course of conducting the agitation campaign by him, statements of other candidates. The results of the first round of elections, behavior of the main candidates to the post of president were analyzed. A special attention was paid to the fact, how sports achievements of «the best football player of Africa» contributed to its promotion in these elections.

Key words: George Weah, football player, «Congress for Democratic Change» party, presidential election, election program «Change for Hope», the first round.

Актуальність дослідження. В історії футболу ще не було випадків, щоб спортсмен, який грав за свою національну збірну, пізніше став главою держави. Можливість створити цей феномен у світовій політиці має один із найкращих футболістів в історії Африки Джордж Веа. У першому турі президентських виборів у жовтні 2017 р. в Ліберії він набрав найбільше голосів. Таким чином, Дж. Веа, можливо, ввійде в історію як 25-ий президент першої незалежної чорної республіки континенту.

Мета дослідження – аналіз проведення виборчої кампанії Дж. Веа на президентських виборах у Ліберії 2017 р. **Завдання:** розглянути біографії та програми основних кандидатів на пост президента Ліберії; виявити слабкі та сильні аспекти передвиборчої програми Дж. Веа; проаналізувати результати першого туру президентських виборів; з'ясувати як спортивні досягнення «найкращого футболіста Африки» сприяли його просуванню у першому турі виборів.

Виклад основного матеріалу. В Ліберії загальні вибори – президента та депутатів Палати представників (понад тисячу кандидатів) були проведені 10 жовтня 2017 р. Двадцять кандидатів від 26 партій 31 липня почали боротьбу за пост глави африканської республіки. Дж. Веа, сенатор від столичного графства Монтсеррадо був висунутий опозиційною партією «Конгрес за демократичні зміни» («Congress for Democratic Change» (CDC) party). Ця найчисельніша політична партія разом з іншими партіями утворила «Коаліцію за демократичні зміни».

Основним суперником Дж. Веа став чинний віце-президент Ліберії з 2006 р. 72-річний представник партії «Єдність» (UP) Джозеф Боакаї. Він був міністром сільського господарства за президенства С. Доу, має досвід роботи в міжнародних організаціях. Кампанія Д. Боакаї була зосереджена на посиленні досягнень чинного уряду в економіці та безпеці країни. Кандидат від влади отримав прізвисько «Сонний Джо» тому, що часто засинав під час публічних заходів [2]. Серйозним претендентом вважали віце-президента місцевого відділу компанії «Coca-Cola» Александра Каммінгса, висунутого кандидатом від «Альтернативного національного конгресу» (ANC). Ще одним опонентом Дж. Веа був колишній командир повстанців, учасник катування та страти президента Ліберії С. Доу, а зараз – пастор і сенатор від округу Німба, Принс Джонсон. У виборах брав участь колишній президент Сенату за часів президента Ч. Тейлора, юрист, релігійний діяч Чарльз Брускіне. Єдиною жінкою-кандидатом на пост президента була лідер «Союзу ліберійських демократів» (ULD), засновниця власного фонду («McF» Inc.), який бореться за поліпшення життя дітей та жінок у країні, колишня модель Макделла Купер. Цікаво, що у неї є дитина від Дж. Веа [13]. У такій колоритній компанії дуже важко було визначити явних фаворитів виборчих перегонів.

Ще за півтора роки до виборів Дж. Веа озвучив свою програму: навести порядок в системі освіти й охорони здоров'я, а найголовніше – перемогти корупцію. Обіцяв, що розбереться з нею так просто, як колись з обороною суперника [3]. До речі, згідно з індексом сприйняття корупції 2016 р., Ліберія займає 90-е місце у світі, для порівняння Україна – 131-е. Ці гасла популярні у Ліберії – одній із найбідніших держав світу (більшість ліберійців не мають доступу до електрики, а ВВП на душу населення – 492 дол. США), яка ще досі не може справитись від двох руйнівних громадянських війн й епідемії Ебола в 2014–2016 рр., що забрала майже вісім тисяч життів [2].

«Почувши голос народу», Дж. Веа, прийняв рішення виставити свою кандидатуру на пост президента Ліберії й обіцяв у випадку перемоги на виборах вести свою країну до процвітання. При цьому він назвав себе «жертвою бідності», як і більшість своїх прихильників. Тому логічно, що передвиборна кампанія футболіста проходила під гаслом «Зміни заради надії».

Покладаючись виключно на свою популярність та харизму, Дж. Веа проводив свою президентську кампанію не маючи свого сайту, слоганів і навіть короткої програми. Він розраховував на підтримку регіонів, переважно селян, обіцяв прихід інвестицій у сільське господарство й створення за рахунок цього робочих місць для молоді. Питання інфраструктури, створення робочих місць у Ліберії актуалізували всі кандидати на пост президента країни. Адже, за даними ООН, молодь становить понад 60% населення країни, а рівень безробіття серед молоді оцінюють у 85 %.

Водночас Дж. Веа дуже обережно використав свою популярність, багато подорожував і виступав перед натовпами своїх прихильників. Він говорив про примирення після десятиліть громадянської війни, наголошував на своєму досвіді роботи послом доброї волі ООН [4]. Вважав, що має бездоганну репутацію й здатний об'єднати Ліберію. «Якщо ви вийдете на вулицю й запитаете про сенатора Веа, люди скажуть, що він хороша людина й робить те, що ми очікували від нього. Я – вибір народу», – завіряв колишній спортсмен.

Згідно із законодавством Ліберії, президента обирають разом із віце-президентом терміном на шість років і президент може бути переобраний ще раз. Віце-президентом було оголошено 54-річну Джуел Говард-Тейлор, колишню дружину экс-президента Чарльза Тейлора (1997–2003 рр.) й першу леді Ліберії. Кандидатка стверджувала, що Дж. Вей обрав її через приналежність до племені, статті й тому, що вона живе в окрузі Бонг, третім за чисельністю населення, сенатором від якого вона є з 2005 р. [10]. Майбутній віце-президент заявила, що у

випадку обрання, буде відновлена програма її колишнього чоловіка. Цим Дж. Веа притягував на свою сторону людей, які сумували за минулим.

Зв'язок Дж. Веа з Д. Говард-Тейлор відображав певні суспільні настрої. Адже у Ліберії все ще сильна ностальгія за часів Ч. Тейлора, який із 2012 р. відбуває 50-річне ув'язнення за військові злочини в Сьєрра-Леоне у спеціальній в'язниці Дарена (Великобританія). Значна частина населення країни переконана, що незважаючи на війну, тоді жили краще (їжі хоча б було достатньо), ніж під час правління чинного президента країни, лауреата Нобелівської премії миру-2011 Е. Джонсон-Серліф. Крім того, за різними оцінками, у чотирнадцятирічній громадянській війні в Ліберії по обидві сторони конфлікту воювало двадцять тисяч дітей-солдатів. Багато з них були набрані у загони Ч. Тейлора й таким чином врятувалися від голоду і смерті. Сьогодні ці сорокарічні чоловіки – поранені та знедолені, виявилися нікому не потрібні, а тому вони позитивно сприйняли «повернення» Ч. Тейлора у вітчизняну політику й переконані, що «він єдиний чоловік, який може керувати цією країною» [11].

Експерти наголошували на ще одній небезпеці щодо майбутнього президентства Дж. Веа. Це неповага до «книжкових людей», тобто сумнів в очевидній політичній компетенції та досвіді попереднього уряду, який не призвів до поліпшення їхнього життя [9]. Натомість, для малоосвічених виборців багатство, популізм і гасла Дж. Веа – вихідця й чемпіона з народу, який у свій час навіть не закінчив школи, були більш переконливі та зрозумілі.

Це не дивно для країни, у якій вибори «традиційно купують готівкою, алкоголем та футболками», а багато виборців, які не визначилися, «просто йдуть на мітинги, щоб отримати безкоштовну їжу, лише повертаючись додому, щоб змінити свою сорочку, щоб уникнути образи кандидатів, які виплачують гроші», – писав оглядач журналу «The Economist» [7]. Тому закономірно, що 64 % ліберійців, які живуть за межею бідності «будуть голосувати своїми животами».

На тлі зростання ціни на основний продукт харчування – рис та складну економічну ситуацію в країні загалом, виборча кампанія Дж. Веа добре фінансувалася. Кандидат пересувався по країні вертольотом, працював багаточисленний виборчий штаб. «У активістів Дж. Веа завжди достатньо їжі та напоїв, щоб підтримувати веселий настрій, а його прихильники одностайні в тому, що Дж. Веа «дасть нам доступну їжу, він дасть нам освіту, він дасть нам роботу» [9].

Спортивні досягнення істотно допомогли «найкращому футболісту Африки» досягти успіху в політичній кар'єрі загалом і в першому турі президентських виборів 2017 р. зокрема. А саме Дж. Веа:

- для ліберійців – це футбольний король, справжній чемпіон із народу, який виріс у нетрях, виховувався у багатодітній родині. «Король Джордж» – це приклад здійснення мрії для молоді Африки, який підкорив «старий світ» своїм талантом, отримав визнання у ньому – єдиний африканець, який став володарем «Золотого м'яча». Тому він є своєрідною емблемою бажаних змін у країні;

- національний герой. Коли він виходив на поле в складі національної збірної, в Ліберії припинялася громадянська війна;

- з власної ініціативи оплачував усі витрати національної збірної з футболу – форму, тренувальні збори, квитки, заробітну плату тощо;

- постійно, навіть після закінчення професійної кар'єри, виступав за національну збірну країни. Його стаж у складі «Одинокі зірки» – 19 років, він найкращий снайпер в історії – 22 голи;

- заснував власну футбольну академію, яка була зруйнована під час громадянської війни;

- із 1994 р. володіє футбольним клубом «Джуніор Профешнл» (юніорські професіонали) в Монровії;

– сенатор (із 2014 р.) від найчисельнішого за кількістю населення столичного графства Монтсеррадо, на території якого розміщені два найбільших стадіони країни.

Таким чином, Дж. Веа вміло конвертував спортивні успіхи у політичні дивіденди, правильно «експлуатуючи» свою футбольну біографію.

Опоненти неодноразово іронізували з приводу назви програми Дж. Веа й зазначали, що він «здатний на зміни»: за футбольну кар'єру змінив десять клубів і двічі міняв віросповідання – з протестантизму в іслам і назад (це було зумовлено тим, що мусульмани складають другу за чисельністю групу населення в «його» графстві Монсеррадо). Зазначали, що «зміни заради надії» – це просто зміна уряду на відміну від зміни персоналу та трансформації системи. Дж. Веа також приписували американський паспорт і те, що його дружина – Ямайка Клер, дійсно живе у Флориді (США), і навіть слабкий інтелект. Сенатору Дж. Веа закидали те, що він не відвідував сесії в парламенті країни, не проявляв зацікавленості до розробки законів. В інтерв'ю «Forbes» один із кандидатів в президенти А. Каммінгс сказав: «Футбольна академія – це все, що Веа зробив для Ліберії. Він не запропонував жодного законопроекту. Мені взагалі незрозуміло, якого курсу він дотримується» [5].

Найбільше критикували Дж. Веа за те, що його оточують люди, пов'язані з кривавим минулим Ліберії, – вже згадувана нами Дж. Говард-Тейлор, яка підтримувала контакти з Ч. Тейлором, а сам Дж. Веа змушений був визнати факт своєї розмови з останнім. Стверджували також, що у складі партії Дж. Веа «Конгрес за демократичні зміни», діє підрозділ головорізів «SABU», що «подібні на антитерористичні одиниці Тейлора, гестапо Гітлера та «чорні сорочки» Муссоліні» [8].

Вибори президента Ліберії відбулися 10 жовтня, у вівторок. За словами міжнародних спостерігачів, голосування пройшло без порушень, не зважаючи на пізній старт у деяких округах [1]. Бажаючі проголосувати, були змушені простоювати чималі черги. Згідно з даними Центральної виборчої комісії Ліберії, явка виборців становила 75,2 % (1 641 922 виборців). Дж. Веа набрав 38,4 % голосів (за екс-футболіста проголосували 596 037 осіб). Другим став чинний віце-президент країни Д. Боакай з результатом 28,8 % (446 716 осіб). Д. Боакай лідирував лише у двох із 15 регіонів країни, а Дж. Веа – в одинадцяти, набравши у чотирьох південних графствах абсолютну більшість голосів. Це Монтсеррадо, від якого його обрано сенатором, Бонг – сенатором, у якому була Д. Говард-Тейлор, та графства Маргібі й Гранд-Геде [12]. 14 кандидатів у президенти набрали менше 1 % голосів.

Кандидати, які опинились на третьому й четвертому місцях відіграли значну роль у подальшому перебігу подій. Так, адвокат Ч. Брамскін (9,6 % голосів) опротестовував результати виборів, а П. Джонсон (8,2 % голосів) публічно підтримав Дж. Веа.

В жовтні світові ЗМІ поспішили оголосити Дж. Веа переможцем президентської гонки з результатом понад 50 % голосів виборців. Одним із перших привітав екс-гравця з перемогою на виборах головний тренер «Арсеналу» Арсен Венгер, який колись за 50 тисяч фунтів вивіз Дж. Веа з Ліберії й дав йому старт у «Монако»: «Непогано, Джорджі! Нечасто мої футболісти стають президентами!» [6].

31 жовтня Верховний Суд Ліберії наказав призупинити підготовку до другого туру, запланованого на 7 листопада, аж до судового позову від кандидата, який отримав третій результат, Ч. Брускіна. Його партія «Свобода» вказувала на «масові систематичні порушення та шахрайство» в першому раунді. Ці звинувачення також підтримала партія «Єдність» Д. Боакаї та декілька менших партій [9]. 6 листопада суд відклав позачергові вибори на невизначений термін поки триває розслідування [14]. Таким чином, шанси стати Дж. Веа 25-им президентом Ліберії зберігаються.

Висновки. Наступні шість років із правом повторного обрання Ліберією керуватиме володар найвищої індивідуальної нагороди в сучасному футболі – «Золотого м'яча» 1995 р., Дж. Веа. Він проповідує західні цінності та спосіб

мислення. Досвідчений гравець на політичному полі, він із другої спроби став тренером – президентом країни. Як більшість інших кандидатів у президенти, Дж. Веа «працював на невиразній платформі вдосконалення освіти, зайнятості та здоров'я». До його тренерського штабу увійшли знайомі багатьом виборцям «добрі старі» місцеві політики – віце-президент Дж. Говард-Тейлор. До своєї команди він підібрав 21 професійного виконавця – саме стільки мандатів у Палаті представників, здобула на загальних виборах (перше місце) заснована ним партія. Він має підтримку понад півмільйона уболівальників – електорату. На міжнародній арені «містер Джордж» вже давно один із найвідоміших представників спорту Африки, найвідоміший ліберієць за межами Ліберії. Про футбол Джордж Веа говорить так: «я «забив один із кращих голів в історії футболу». «І тут я теж заб'ю» – це про політику.

Джерела та література

1. Выборы в Либерии: возможны нарушения [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://polittech.org/2017/10/12/vybory-v-liberii-vozmozhny-narusheniya/>
2. Зеленов Д. Выборы в Либерии: союз футболиста и бывшего диктатора / Д. Зеленов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://snob.ru/selected/entry/130985>
3. Знаменитый футболист Джордж Веа решил стать президентом [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://mir24.tv/news/14344011/znamenityi-futbolist-dzhordzh-vea-reshil-stat-prezidentom>
4. Константинов И. Джордж Веа. Герой или популист? / И. Константинов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.footboom.com/blogs/konstantinov/1508149022-dzhordzh-vea-geroy-ili-populist.html>
5. Одинокaя звезда. Джордж Веа может стать первым в истории президентом футболистом. Что он сделал для страны? Открыл футбольную академию? [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://rus.delfi.lv/news/sport/worldsport/odinokaya-zvezda-dzhordzh-vea-mozhet-stat-pervym-v-istorii-prezidentom-futbolistom.d?id=49365983&page=3>
6. Пономаренко О. Перший спортсмен-президент: Венгер вже привітав Веа, доля якого крутіше за «Санту Барбару» / О. Пономаренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ukr.segodaya.ua/sport/football/pervyy-sportsmen-prezident-venger-uzhe-pozdravil-vea-sudba-kotorogo-pohleshche-santa-barbary-1063624.html>
7. Adidas Ababa Briefing by African Progress Panel. Liberia's Elections [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://expattmagazine.wordpress.com/2017/10/10/liberas-elections/>
8. Alfred P. B. Kiadii. Aanalyzing the SABU Unit and the distorted Narrative of Change of the CDC / P. B. Kiadii Alfred [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://globeafrique.com/analyzing-the-sabu-unit-and-the-distorted-narrative-of-change-of-the-cdc/>
9. Bram Posthumus. Liberia's presidential runoff: On the strange appeal of George Weah / Posthumus Bram [Електронний ресурс]. – Режим доступу : africanarguments.org/2017/11/01/liberia-presidential-runoff-on-the-strange-appeal-of-george-weah/
10. Into a vague future Liberia gears up for an election. Many candidates want to run the country. Few have a plan [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.economist.com/news/middle-east-and-africa/21729989-many-candidates-want-run-country-few-have-plan-liberia-gears-up>
11. Lorraine Mallinder. Former child soldiers feel forgotten before election / Lorraine Mallinder [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.aljazeera.com/news/2017/10/child-soldiers-feel-forgotten-election-171008082033343.html>
12. National Tally Center Final Results Report for the Presidential and Representative Elections on 10 October 2017 as of 19 Oct. 2017. – Republic of Liberia. National Elections Commission. – 37 p.
13. Thomas T. Johnson. First 2017 Female Presidential Aspirant / T. Johnson Thomas [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.liberianobserver.com/news/first-2017-female-presidential-aspirant/>
14. Yomi Kazeem. Liberia's presidential election run-off has been postponed indefinitely / Kazeem Yomi [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://qz.com/1121288/liberia-elections-delayed-by-court-george-weah-and-joseph-boakai-will-have-to-wait/>

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА Й ЗОВНІШНІ ЗВ'ЯЗКИ КРАЇН І РЕГІОНІВ ЯК КОМПОНЕНТА РЕГІОНАЛЬНИХ СТУДІЙ

УДК 339.92:336.71(477)

А. А. Сищук – кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародних економічних
відносин та управління проектами
Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки

РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ ФІНАНСОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У РЕФОРМУВАННІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

*Роботу виконано на кафедрі міжнародних
економічних відносин та управління
проектами СНУ ім. Лесі Українки*

Взаємодія з міжнародними фінансовими інститутами у глобальній економіці є об'єктивною необхідністю. Кредитування України Групою Світового банку (СБ) та Міжнародним валютним фондом (МВФ) є чинником реформування національної економіки. Розглядається зміст умов, на яких надаються міжнародні кредити, від яких безпосередньо залежать ефективність структурної перебудови господарства, грошово-кредитного регулювання та перспективи реалізації пріоритетів економічної політики України.

Ключові слова: Світовий банк, МВФ, економічні реформи.

Syshchuk A. A. International Financial Organizations Role in the Ukrainian Economy Reformation. Interaction with international financial institutions in the global economy is an objective necessity. Lending to Ukraine by the World Bank Group (WB) and the International Monetary Fund (IMF) is a factor in reforming the national economy. The dependence of effectiveness of restructuring of the national economy, monetary regulation and the prospects for implementing the priorities of Ukraine's economic on the content of conditions under which international loans are granted is considered.

Key words: World Bank Group (WB), International Monetary Fund (IMF), economic reformation.

Нове економічне середовище, що формується в Україні при підтримці СБ та МВФ, істотно впливає на умови подолання кризових процесів та реформування національної економіки, що виявилися після зміни політичної влади України з 2014 р. Вирішення завдань економічних реформ і стратегія подальшої участі України у глобальних економічних процесах були розвинуті в положеннях Угоди про асоціацію України та ЄС 2014 р., Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» і передбачали поглиблення внутрішніх реформ із використанням зовнішніх джерел залучення фінансових ресурсів. Поширена практика їх мобілізації через мережу міжнародних фінансових інститутів актуалізує необхідність співпраці України з міжнародними фінансовими організаціями. Так, реалізація Стратегії «Україна – 2020» передбачає досягнення 25 ключових показників, що оцінюють хід виконання реформ та програм. Зокрема, планується, що у рейтингу Світового банку Doing Business Україна посяде місце серед перших 30 позицій, рейтинг за зобов'язаннями в іноземній валюті за шкалою рейтингового агентства Standard and Poors

становитиме не нижче інвестиційної категорії «ВВВ», валовий внутрішній продукт (за паритетом купівельної спроможності) у розрахунку на одну особу підвищиться до 16 000 доларів США. Чисті надходження прямих іноземних інвестицій до 2020 р. мають скласти понад 40 млрд доларів США. За індексом сприйняття корупції Україна має увійти до 50 найкращих держав світу [2].

До основних реформ, реалізованих за підтримки Світового банку після 2014 р., належать значна фіскальна консолідація, перехід на гнучкий валютний курс, реформування тарифів на енергопостачання та у сфері соціальної допомоги, забезпечення більшої прозорості державних закупівель, спрощення регулювання бізнесу, стабілізація й реструктуризація банківського сектора, схвалення пакету реформ у сфері охорони здоров'я, створення антикорупційних органів і впровадження декларування майна та доходів посадовими й службовими особами держави.

За роки співробітництва Світовий банк затвердив для України 50 позик загальним обсягом 10,1 млрд дол. США, з яких отримано 7,4 млрд дол. США. 10 березня 2014 р. Рада директорів Світового банку ухвалила рішення про готовність надати додаткові кредитні ресурси на підтримку реформ у нашій державі в розмірі 3 млрд дол. США. На сьогодні на стадії реалізації перебуває 12 проектів, метою яких є модернізація інфраструктури, зокрема проекти з реабілітації гідроелектростанцій, передачі електроенергії, розвитку міської інфраструктури, покращення автомобільних доріг та безпеки руху, підвищення енергоефективності, у т. ч. в секторі централізованого тепlopостачання, розвитку міської інфраструктури, модернізації системи соціальної підтримки населення України, поліпшення охорони здоров'я [4]. Адже нині Україна залишається серед світових аутсайдерів у субрейтингах доступу до енергопостачання (172 місце), сплати податків (164-те), процедурі банкрутства (162-ге), міжкордонній торгівлі (148-ме) і захисту інвесторів (128-ме) [5].

Процеси глобалізації світового господарства призвели до суттєвих змін у системі цілей та функцій іншого провідного фінансового партнера України – МВФ. Досягнення загалом Фондом мети, що стосувалася відміни валютних обмежень у міжнародних поточних операціях, поставило перед ним нове завдання – регулювання валютних обмежень у сфері міжнародного руху капіталу, що призвело до появи такої функції Фонду, як гарантування платоспроможності країн-одержувачів позики загалом. Поява нової функції МВФ зумовила внесення відповідних змін до його Статуту, а також координації цієї діяльності з іншими міжнародними організаціями (зокрема, ОЕСР та СОТ). У цьому контексті новою важливою функцією Фонду є поступовий перехід від надання фінансової допомоги з метою ліквідації тимчасових дефіцитів платіжних балансів до використання фінансових інструментів для структурної перебудови національних економік.

Нині фінансова допомога Україні з боку МВФ надається у трьох основних формах:

- за програмою системної трансформаційної позики (STF) для підтримки платіжного балансу;
- за програмою «Stand by» для підтримки курсу національної валюти та фінансування дефіциту платіжного балансу;
- за програмою розширеного фінансування (EFF) для сприяння економічній стабілізації.

У 2014 р. МВФ ухвалив надання Україні нової позики Stand by обсягом 16,5 млрд дол. США (10,976 млрд СПЗ). В рамках цієї програми Україна отримала два транші обсягом 3 млрд дол. США (2,058 млрд СПЗ) та 1,3 млрд дол. США (914,7 млн СПЗ), але влітку 2014 р. макроекономічні показники, закладені у програму, було відкориговано через розгортання в Україні масштабної економічної кризи на тлі російської агресії на сході країни. На запит українського уряду, у березні

2015 р. МВФ ухвалив заміну програми Stand by на нову, чотирирічну програму «Механізм Розширеного Фінансування» (Extended Fund Facility) [1].

Місія МВФ, що працювала в Києві на початку 2015 р., досягла угоди з владою України про чотирирічну програму EFF обсягом SDR 12,35 млрд (близько 17,5 млрд дол. США). Нова програма замінить існуючу дворічну програму Stand by обсягом 16,67 млрд. дол. США і передбачає ширшу міжнародну фінансову підтримку [6].

Попередньою умовою схвалення програми Радою директорів Фонду стало прийняття дворічного графіка підвищення енерготарифів для населення з одночасним збільшенням субсидій за рахунок підвищення рентних платежів із нафтогазовидобувних держкомпаній, які отримують право продавати свою продукцію за вищою ціною, пенсійне та банківське законодавство тощо [3].

Нині в Україні склалися різні підходи до оцінки практичної діяльності МВФ та СБ й співробітництва з ними: від позитивного до жорстко негативного. Позитивний підхід базується на врахуванні сучасних реалій фінансової глобалізації та на визнанні того факту, що без дотримання стандартних «правил гри» практично неможливо розвивати зовнішньоекономічну сферу країни, реалізувати переваги участі в міжнародному поділі праці. Негативний підхід спирається переважно на критичну оцінку кредитної політики міжнародних фінансових організацій, пов'язану із жорсткою зумовленістю надання державам-членам кредитів можливістю втручання в розробку та реалізацію національних економічних програм

Взаємодія України з міжнародними фінансовими організаціями є об'єктивно необхідною й потребує відповідного теоретичного та нормативно-правового підґрунтя. При цьому необхідно забезпечити її орієнтацію на підтримку дій, спрямованих на досягнення цілей економічних реформ, пріоритетів стратегічного та поточного економічного розвитку країни.

Джерела та література

1. Міжнародне співробітництво. МВФ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua/news/mizhнародne-spivrobitnictvo/mvf>
2. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>
3. Співробітництво України з МВФ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2193:spivrobotnitstvo-ukrajini-z-mvf&catid=8&Itemid=350
4. Співробітництво України з міжнародними фінансовими інституціями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/economic-cooperation/ifo-projects>
5. Україна рекордно покращила позиції у рейтингу легкості ведення бізнесу Світового банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ipress.ua/news/ukraina_rekordno_pokrashchyla_pozytsii_u_reytingu_legkosti_vedennya_biznesu_svitovogo_banku_31818.html
6. Уряд схвалив проект Меморандуму з МВФ. 27.02. 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://forbes.ua/ua/news/1389586-uryad-shvaliv-proekt-memorandumu-z-mvf>.

ТРАСТОВІ ФОНДИ ЯК МЕХАНІЗМ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ Й НАТО

*Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій
СНУ ім. Лесі Українки*

Проаналізовано співробітництво України й НАТО через програму трастових фондів. Дано характеристику основних трастових фондів, які діють в Україні. Визначено основні сфери, в яких реалізуються проекти за допомогою трастових фондів.

Ключові слова: НАТО, Україна, трастові фонди, співробітництво, безпека, оборона.

Romanyuk N. I. Trust Funds as a Mechanism of Cooperation of Ukraine and NATO.

The cooperation between Ukraine and NATO through the trust funds program is analyzed. A description of the main trusts funds operating in Ukraine is given. The main areas in which projects are implemented through trust funds are determined.

Key words: NATO, Ukraine, Trust Funds, cooperation, security, defense.

Співробітництво України та НАТО має важливе значення для забезпечення національної безпеки й оборони нашої держави, особливо в умовах сучасної ситуації на Сході України. Посилення співпраці з НАТО є досить актуальним для нашої держави сьогодні.

Україна має тривалу історію відносин із Північноатлантичним Альянсом, яка розпочалася ще на початку 90-х рр. ХХ ст., після здобуття нашою державою незалежності. У відносинах двох сторін були як позитивні, так і негативні моменти.

2014–2017 рр. характеризуються інтенсифікацією діалогу між Україною й НАТО. У травні 2015 р. була прийнята нова Стратегія національної безпеки, в якій одним із головних завдань є формування умов для вступу в НАТО [9]. У новій редакції Воєнної доктрини України від вересня 2015 р. визначено, що ключовими завданнями створення умов для відновлення державного суверенітету та територіальної цілісності України є комплексне реформування системи забезпечення національної безпеки до рівня, прийнятного для членства в ЄС й НАТО, а також розвиток Збройних Сил України за західними стандартами та досягнення сумісності із збройними силами держав – членів НАТО [8].

У відповідь на Варшавському саміті НАТО у 2016 р. був затверджений Комплексний пакет допомоги для України, метою якої є розширити допомогу Україні, щоби держава збільшила свою здатність протидіяти агресії, гарантувати свою безпеку й проводити необхідні реформи, у тому числі, в сфері безпеки й оборони. Згідно цього документу, передбачено 40 цілеспрямованих заходів підтримки в 13 ключових напрямках [3]. Одним із механізмів співпраці в рамках реалізації Комплексного пакету допомоги Україні є трастові фонди.

Трастові фонди НАТО – це особливий механізм допомоги країнам, які не є членами Альянсу. Вони фінансуються добровільно окремими країнами-членами організації та їх союзниками. Політику Трастового фонду було започатковано у вересні 2000 р. з метою допомоги країнам-партнерам у безпечному знищенні накопичених протипіхотних мін (для забезпечення виконання зобов'язань відповідно

до Оттавської конвенції про заборону використання, накопичення, виробництва протипіхотних мін та їх знищення) [5]. Ціллю проектів Трастового фонду є створення місцевих спроможностей у реалізації безпосереднього проекту, зазвичай, спрямованого на задоволення лише частини більш широкої проблеми.

Програма допомоги Україні через трастові фонди діє ще з 2000-х рр. Найперший трастовий фонд стосувався утилізації протипіхотних мін, застарілих та надлишкових запасів озброєнь і боєприпасів. Провідною країною-спонсором фонду є США. Загальний бюджет її допомоги складає 25 млн євро [7].

Проте після агресії на Сході України під час Саміту НАТО в Уельсі у вересні 2014 р. було затверджено ще п'ять трастових фондів для допомоги Україні. Допомога передбачається у таких сферах: модернізація командування, контролю та зв'язку; логістика й стандартизація; кібернетичну безпека; перепідготовка та соціальна адаптація військових; медична реабілітація; знешкодження саморобних вибухових пристроїв; утилізація радіоактивних відходів (табл. 1). За 2014–2016 рр. загальний бюджет цих фондів збільшився більш, ніж у два рази – з 4 до 9 млн євро [6].

У 2017 р. НАТО відкрило цільовий фонд із проведення медичної реабілітації військовослужбовців із бюджетом 2,25 млн євро для закупівлі необхідного сучасного високоартісного медичного обладнання, підготовки українських фахівців із реабілітації, розвитку центрів протезування [2].

Орієнтовний загальний бюджет діючих в Україні проектів трастових фондів НАТО становить майже 40 млн євро [7]. Провідними країнами-спонсором трастових фондів для України є США, Канада, Німеччина, Велика Британія, Швеція, Польща, Нідерланди, Болгарія, Чехія.

Таблиця 1

Основні програми трастових фондів в Україні *

Назва програми трастового фонду	Країни-куратори	Бюджет
Програма утилізації протипіхотних мін, застарілих та надлишкових запасів озброєнь і боєприпасів	США	25 млн євро
Програма реформування систем логістики й стандартизації в армії, нацгвардії та прикордонній службі.	Чехія, Нідерланди, Польща	4,1 млн євро
Програма розвиток доброчесності для зменшення ризиків корупції в секторі безпеки й оборони	Болгарія, Норвегія, Польща, Швейцарія, Велика Британія	2,8 млн євро
Програма медичної реабілітації українських поранених та підвищення стандартів медичних служб	Болгарія	2,25 млн євро
Програма модернізації системи командування та військового управління	Канада, Німеччина, Велика Британія	1,7 млн євро
Програма утилізації військових радіаційних відходів у Житомирській області	Німеччина	1 млн євро

* Складено автором.

Президент Петро Порошенко під час засідання Комісії Україна – НАТО у липні 2017 р. запропонував започаткувати новий трастовий фонд, який би сприяв створенню в Україні національної мережі закладів психологічної реабілітації учасників бойових дій та членів їхніх сімей [1].

Для ефективної реалізації проектів у рамках трастових фондів було прийнято «Рекомендації щодо координації діяльності центральних органів виконавчої влади та їх структурних підрозділів при реалізації завдань у рамках трастових фондів Україна – НАТО». Відповідно до цього документу Міністерство оборони виступає

координатором програми трастових фондів. Затверджено голів координаційних рад відповідних трастових фондів, призначено координаторів програм (на рівні керівників структурних підрозділів), менеджерів програм, сформовано міжвідомчі робочі групи із залученням представників причетних центральних органів виконавчої влади, іноземних радників, волонтерських та громадських організацій. Контроль за реалізацією програми трастових фондів здійснює Апарат Ради національної безпеки та оборони України на регулярній основі [6].

За словами Генсека НАТО пана Столтенберга. ці цільові фонди є конкретним сигналом підтримки НАТО України. Вони допоможуть зробити збройні сили України сучаснішими, прозорішими та більш ефективними, також допоможуть тим, хто постраждав від конфлікту. Трастові фонди є одним із важливих механізмів надання фінансової та матеріально-технічної допомоги Україні для вирішення багатосторонніх завдань із налагодження співпраці з Альянсом [4].

Отже, співробітництво України й НАТО має важливе значення для забезпечення національної безпеки нашої держави. Розвиток особливого партнерства з НАТО шляхом поглиблення співробітництва з Альянсом із метою досягнення критеріїв, необхідних для набуття членства у цій організації є важливим завданням для нашої держави. У цьому контексті актуальним є робота діючих трастових фондів НАТО в Україні, які сприяють реформуванню сектору безпеки й оборони відповідно до стандартів НАТО, у т. ч. імплементацію принципів Ініціативи Альянсу з побудови цілісності, прозорості, доброчесності, зниження корупційних ризиків у секторі безпеки й оборони, реалізації Програми професійного розвитку тощо.

Джерела та література

1. Ми пропонуємо НАТО створити Трастовий фонд для запровадження в Україні мережі реабілітаційних центрів для учасників бойових дій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/news/mi-proponuyemo-nato-stvoriti-trastovij-fond-dlya-zaprovadzhe-42294>

2. НАТО відкрило трастовий фонд на 2,25 млн євро для забезпечення реабілітації воїнів АТО [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ua.censor.net.ua/news/443837/nato_vidkrylo_trastovyyi_fond_na_225 mln_yevro_dlya_zabezpechennya_reabilitatsiyi_voyniv_a_to_vypravleno

3. Спільна заява Комісії Україна – НАТО на рівні глав держав та урядів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nato.mfa.gov.ua/ua/press-center/news/49117-spilyna-zajava-komisiji-ukrajina-nato-pid-chas-varshavskogo-samitu>

4. Столтенберг назвав свій візит в Україну символом непорушної підтримки Києва з боку НАТО [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://dt.ua/POLITICS/stoltenberg-nazvav-svii-visit-v-ukrayinu-simvolom-neporushnoyi-pidtrimki-kiyeva-z-boku-nato-185388_.html

5. Трастовий фонд НАТО/ПЗМ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukraine-nato.mfa.gov.ua/ua/about-nato/trust-fund>

6. Трастові фонди НАТО в Україні – оцінки з Міноборони [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://defence-ua.com/index.php/statti/2521-trastovi-fondiv-nato-v-ukrayini-rohlyad-minoborony>

7. Трастові фонди НАТО в Україні: не мільярди, а мільйони [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bbc.com/ukrainian/news-40276214>

8. Указ Президента «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/5552015-19443>

9. Указ президента України №296/2016 «Питання координації євроатлантичної інтеграції України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/2962016-20283>.

ПРЯМІ ІНОЗЕМНІ ІНВЕСТИЦІЇ НА СВІТОВОМУ РИНКУ КАПІТАЛУ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

*Роботу виконано на кафедрі міжнародних
економічних відносин та управління проектами
СНУ ім. Лесі Українки*

*Науковий керівник: **А. А. Сищук** – кандидат
економічних наук, доцент кафедри
міжнародних економічних відносин та
управління проектами СНУ ім. Лесі Українки*

Досліджується стан прямого іноземного інвестування у світовій економіці. Аналізується динаміка, обсяг прямих іноземних інвестицій та стан інвестиційного клімату в Україні. Розглядаються перспективи прямого іноземного інвестування у світовій економіці.

Ключові слова: прями іноземні інвестиції (ПІІ), інвестиційний клімат, потоки ПІІ, світовий ринок капіталу, світова економіка.

Drozdyk Y. A. Foreign Direct Investment in the Global Investment Market: Current Trends and Prospects. The state of direct foreign investment is studied. The dynamics and volume of direct foreign investments and the state of investment climate in Ukraine are analyzed. Prospects of foreign direct investment in the world economy are considered

Key words: foreign direct investment (FDI), investment climate, the FDI flows, world capital market, world economy.

Актуальність теми полягає в тому, що пряме іноземне інвестування є однією з найважливіших форм міжнародного економічного співробітництва. Головним рушієм економічного розвитку країн стають глобальні потоки прямих іноземних інвестицій (ПІІ). Країни світу ведуть гостру конкурентну боротьбу за право залучення іноземних і, зокрема, прямих інвестицій. Перевагу отримують країни з високим інвестиційним рейтингом, стабільним і досконалим фінансовим механізмом.

Мета дослідження: аналіз обсягу, динаміки та перспектив прямого іноземного інвестування у глобальних економічних процесах, стану сучасного міжнародного ринку капіталу.

Завдання дослідження: дослідити динаміку, перспективи та напрями прямого іноземного інвестування у сучасній економіці.

Виклад основних результатів дослідження. Прями іноземні інвестиції – це різновид іноземних інвестицій, призначених для виробництва та забезпечення контролю над діяльністю об'єкта інвестування. Згідно з методологією **МВФ** ПІІ – це закордонні інвестиції величиною понад 10 відсотків статутного капіталу, що дає інвесторові право на участь в управлінні підприємством.

Протягом останнього десятиріччя динаміка обсягів ПІІ характеризувалася відносною нестабільністю. Світова економічна криза 2008 р. спричинила значне падіння обсягів іноземного інвестування, проте у 2013 р. інвестиційні процеси почали поживляватися. Зокрема, глобальні потоки прямих іноземних інвестицій у 2013 р. зросли на 9 % (до 1,45 трлн дол. США) [4]. Таке зростання спостерігалось в усіх групах країн: у розвинутих країнах, країнах, що розвиваються та країнах із перехідною економікою. Проте вже у 2014 р. через нестабільність світової економіки

та значні економічні ризики обсяг прямих іноземних інвестицій скоротився на 16 % (до 1,23 трлн дол.).

У 2015 р. світові потоки прямих іноземних інвестицій зросли на 38 % (до 1,76 трлн дол.) – найвищий рівень із початку глобальної економічної та фінансової кризи 2008–2009 рр., проте це зростання не призвело до еквівалентного збільшення виробничих потужностей у всіх країнах [4].

Основним чинником глобального зростання прямих іноземних інвестицій стало подвоєння обсягу їх припливу в промислово-розвинені країни. Однак цей приріст переважно був зумовлений транскордонними злиттями й поглинаннями з мінімальним внеском у проекти, пов'язані з продуктивними активами. Обсяг таких угод (M&A) збільшився на 61 % (до 644 млрд дол.) [5].

Після економічного підйому 2015 р. світові потоки прямих іноземних інвестицій у 2016 р. втратили темпи зростання (зменшилися на 2 % до 1,75 трлн дол.). Найбільше скоротилося надходження ПІІ до країн, що розвиваються – на 14 % (до 646 млрд дол.), зокрема в Азіатському регіоні – на 15 % (до 443 млрд дол.). Для розвинених країн цей показник збільшився на 5 % (до 1,032 трлн дол.) (рис. 1). Найбільше ПІІ надійшло до США – 391 млрд дол. (зростання на 12 %). Прямі іноземні інвестиції в економіку країн Африки зменшилися до 59 млрд дол. (менше на 3 %, порівняно з 2015 р., передусім через низькі ціни на сировину). Спостерігається тенденція до зниження інвестування в країни Латинської Америки, зокрема потоки ПІІ скоротилися на 14 % (до 142 млрд дол.), внаслідок економічного спаду та нестабільних цін на сировину [5].

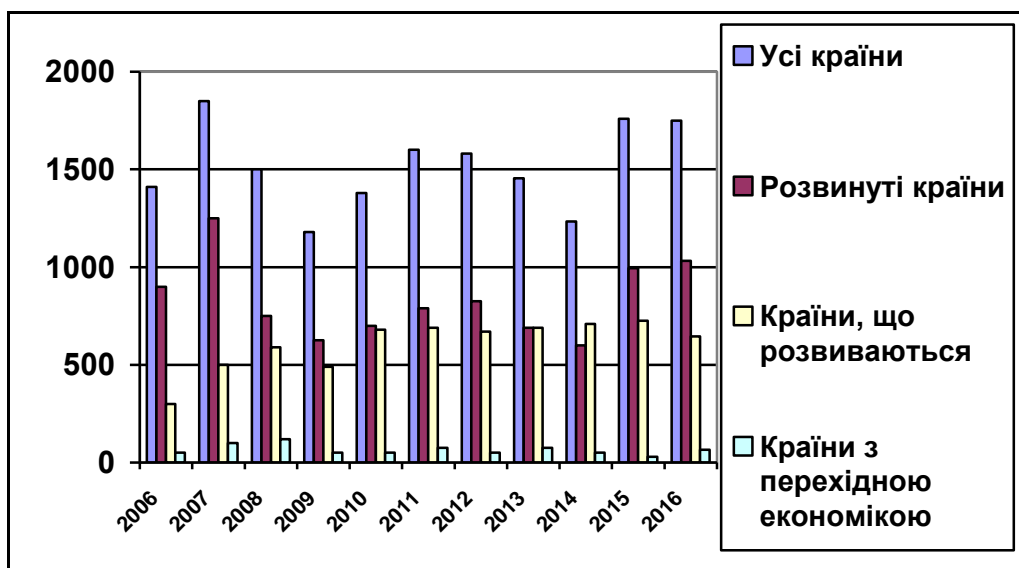

Рис. 1. Потоки прямих іноземних інвестицій в окремі групи країн світу у 2006 – 2016 рр., млрд дол.

Частка топ-10 головних країн-реципієнтів інвестицій становить 70,4 %, серед них: США (391 млрд дол.), Велика Британія (254 млрд дол.), КНР (134 млрд дол.), Гонконг, Нідерланди, Сінгапур, Бразилія, Австралія, Індія та Російська Федерація [2].

Україна входить у топ-5 країн із перехідною економікою, привабливих для іноземних інвестицій (поряд із Росією, Казахстаном, Туркменістаном, Азербайджаном). Головними інвесторами цих країн є Кіпр (27 млрд дол.), Німеччина (24 млрд дол.), КНР (23 млрд дол.), Велика Британія (22 млрд дол.), Італія (19 млрд дол.) [2].

У 2016 р. частка України у світових потоках ПІІ становила 0,2 %, а серед країн із перехідною економікою – майже 5 %. У 2016 р. потік прямих іноземних інвестицій

в економіку України становив 4405,8 млрд дол., що на 642 млн дол., або на 17,1 % більше від показника 2015 р. (3764 млрд дол.). Згідно з даними Держстату України, інвестиції надходили з 77 країн. Основними зовнішніми інвесторами України продовжували залишатися Росія – 1,667 млрд дол. (значною мірою внаслідок зниження частки інвестицій у роки до початку агресії проти України), Кіпр – 427,7 млн дол., Великобританія – 403,9 млн дол., Нідерланди – 255 млн дол. й Австрія – 249,9 млн дол. Найбільші обсяги прямих інвестицій були спрямовані у фінансову та страхову діяльність – 2,825 млрд дол., торгівлю та ремонт автотранспорту – 524,9 млн дол., промисловість – 475,2 млн дол. [1].

У 2017 р. інвестиційна привабливість України досягла максимуму за останні шість років. За результатами опитування компаній – членів Європейської Бізнес Асоціації індекс інвестиційної привабливості становить 3,15 бала за п'ятибальною шкалою (максимальне значення з 2011 р.) [3]. Водночас, негативними факторами, які впливають на зниження інвестиційної привабливості, залишаються військові дії на сході країни, незадовільні темпи реформ (включаючи боротьбу з корупцією, земельну та судову реформи), а також високий рівень тіньової економіки.

Перспективи розвитку міжнародного ринку капіталу характеризуються певними тенденціями. У розвинутих країнах найбільш перспективними для залучення прямих іноземних інвестицій є інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ), а у країнах, що розвиваються – агробізнес. Також галузь ІКТ, до якої входять телекомунікації, обробка даних та програмне забезпечення, є інвестиційно привабливою в окремих країнах, що розвиваються. Найбільш перспективні галузі для залучення ПІІ представлені в табл. 1.

Таблиця 1

**Перспективні галузі залучення
прямих іноземних інвестицій для окремих груп країн***

Група країн	Перспективні галузі економіки
Розвинуті країни	ІКТ. Автомобільна промисловість. Професійні та технічні послуги.
Країни Африки	Сільське господарство. Харчова промисловість. Житлово-комунальне господарство.
Країни Азії, що розвиваються	Сільське господарство. Виробництво хімікатів. Житлово-комунальне господарство.
Країни Латинської Америки та Карибського басейну	Сільське господарство. ІКТ. Харчова промисловість.
Країни з перехідною економікою	ІКТ. Сільське господарство. Видобувна промисловість.

* Складено автором.

За прогнозними оцінками Конференції ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД) у щорічному звіті «World Investment Report 2017», у 2018 р. обсяг прямих іноземних інвестицій у світовій економіці зросте до 1,85 трлн дол., але залишиться нижче рекордного рівня 2007 р. Цьому пожевланню можуть перешкодити глобальна політична невизначеність і геополітичні ризики, а також зміни у податковій політиці провідних держав світу.

За прогнозами експертів ЮНКТАД, у 2018 р. обсяги та напрями глобальних інвестиційних потоків визначатимуться такими макроекономічними чинниками:

– стан економік США, азійських країн, БРІКС, ЄС;

- ціни на сировинних ринках, зокрема ціни на нафту;
- зміни у торговельних угодах;
- волатильність валютного курсу;
- зростання відсоткових ставок;
- концентрація боргу в країнах, що розвиваються;
- геополітична невизначеність.

Перспективи ПІІ виглядають помірно позитивними у більшості регіонів (за винятком Латинської Америки та Карибського басейну). Очікується, що їх приріст у групі країн, що розвиваються, складе близько 10 % завдяки відчутному зростанню інвестицій у країни Азії. В умовах тенденції підвищення цін на нафту й завдяки успіхам регіональної інтеграції очікується зростання обсягів ПІІ в країні Африки [5]. Головними одержувачами ПІІ в перспективі залишаються Сполучені Штати, Китай та Індія.

Посилення геополітичних ризиків і політичної невизначеності інвесторів може відбитися на масштабі та характері зростання ПІІ. Чинниками невизначеності стали, зокрема, референдум у Великобританії про вихід з Європейського Союзу, відмова Сполучених Штатів від участі в Транстихоокеанському партнерстві, їх спроби переглянути основні торговельні угоди (наприклад, Північноамериканську угоду про вільну торгівлю (НАФТА) та ін.) [5]. Можлива податкова реформа у Сполучених Штатах також може серйозно вплинути на потоки ПІІ, якщо американські ТНК стануть скорочувати розмір реінвестованого в закордонні філії прибутку.

Висновки. Отже, сучасний стан прямого іноземного інвестування, з одного боку, відбиває ретроспективні тенденції на світовому ринку капіталу, що склались в умовах інтеграції та глобалізації, а, з іншого – зумовлює масштаби й темпи майбутньої міжнародної інвестиційної діяльності. Прямі іноземні інвестиції стали важливим фактором економічного зростання для країн-реципієнтів ПІІ. Україна має здійснити низку заходів для формування сприятливого інвестиційного клімату та залучення зростаючих обсягів прямих іноземних інвестицій.

Джерела та література

1. Сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http:// www.ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua)
2. Сайт Українського інституту майбутнього [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uifuture.org/uk/post/ukraina-u-globalnomu-investicijnomu-rinku- infografika_502
3. European Business Association Індекс інвестиційної привабливості [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.eba.com.ua/static/indices/iai/EBA_Investment_Attractiveness_Index_4th_quarter_2017_UA.pdf
4. Foreign Direct Investment, Net Inflows 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD>
5. World investment report 2017: UNCTAD [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2017_en.pdf.

ІНВЕСТИЦІЙНИЙ КЛІМАТ УКРАЇНИ: СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

*Роботу виконано на кафедрі міжнародних
економічних відносин та управління проектами
СНУ ім. Лесі Українки*

*Науковий керівник: **А. А. Сищук** – кандидат
економічних наук, доцент кафедри міжнародних
економічних відносин та управління проектами
СНУ ім. Лесі Українки*

Аналізується проблема залучення іноземних інвестицій в економіку України. Здійснено аналіз проблем іноземного інвестування шляхом виявлення факторів негативного впливу на процес іноземного інвестування та сформульовано власні пропозиції щодо вдосконалення механізму залучення іноземних інвестицій в економіку України.

Ключові слова: іноземні інвестиції, країни-інвестори, режим іноземного інвестування.

Novakovska T. O. Investment Climate of Ukraine: State, Problems and Prospects The author analyses the problem of attracting foreign investment in Ukraine. The author analyses the problems of foreign financing in Ukraine by determining factors of negative influence on the process of foreign funding and formulates its own proposals on how to improve the mechanism of attraction of foreign investments in the Ukrainian economy.

Key words: foreign investments, investor countries, foreign investment regime.

Важливу роль у створенні сприятливих умов для розвитку української економіки відіграють іноземні інвестиції. Економіка України перебуває в складній економічній ситуації внаслідок продовження агресивної політики Російської Федерації, окупації Криму й військових операцій на сході України.

Для України необхідність залучення інвестицій зумовлена недостатністю внутрішніх ресурсів і заощаджень, незначним управлінським досвідом, недостатністю сучасних технологій та ноу-хау, тривалим періодом спаду вітчизняного виробництва, недостатністю ресурсів для оновлення та модернізації основних фондів, а також прагненням доступу до зовнішніх ринків.

Метою дослідження є аналіз особливостей ПІІ до України, визначення проблем іноземного інвестування та пошук можливих шляхів їх вирішення.

За даними Держстату України, у січні–червні 2017 р. в економіку України іноземними інвесторами з 75 країн світу вкладено 711,2 млн дол. США прямих інвестицій, тоді як у 2016 р. в економіку України іноземними інвесторами було вкладено 4405,8 млн дол. США. Це на 642 млн дол. США або на 17,1 % більше показника за 2015 р. – 3763,7 млн дол. США та на 55, 6% більше показника за 2014 р. – 2451,7 млн дол. США (дані без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, частини зони проведення антитерористичної операції).

Це свідчить про тенденцію до збільшення обсягів прямих іноземних інвестицій у період із 2014 до 2016 р., порівняно з стрімким падінням з 5462,1 млн дол. США у 2013 р. до 2451,7 млн дол. США у 2014 р. [5]. Проте спостерігається підвищення вкладення інвестицій у підприємства з більш високим рівнем рентабельності та

швидким строком окупності. У 2017 р. спостерігається тенденція до зниження загального обсягу інвестицій.

Із 2013 р. до 2015 р. Кіпр лідирував за обсягом інвестицій в Україну (від 32 % у 2013 р. до 27 % у 2015 р.). Проте зараз основним лідером виступає Російська Федерація (37,8 %, порівняно з 2015 р. обсяг інвестицій в Україну зріс у 2,5 рази). Більша частина інвестицій Російської Федерації – внески до статутного капіталу «дочок» російських банків в Україні згідно вимогам НБУ щодо докапіталізації [5].

Щодо галузевого розподілу, то окремі галузі промисловості мають неоднорідну інвестиційну привабливість, оскільки інвестиції спрямовуються у вже розвинені сфери економічної діяльності: у фінансову та страхову діяльність – 2,825 млрд дол. США, торгівлю й ремонт автотранспорту – 524,9 млн дол. США та промисловість – 475,2 млн дол. США [3].

Таблиця 1

**Надходження прямих іноземних інвестицій
в економіку України в 2016 р.**

Країна	Надходження прямих іноземних інвестицій у 2016 р., млн дол. США	Відсоток від загального обсягу, %
Російська Федерація	1667,0	37,8
Кіпр	427,7	9,7
Велика Британія	403,9	9,2
Нідерланди	255,0	5,8
Австрія	249,9	5,7
Італія	209,9	4,8
Угорщина	187,6	4,3
Віргінські Острови (Брит.)	140,2	3,2
Швейцарія	108,6	2,5
Туреччина	103,2	2,3
США	85,2	1,9
Інші країни	567,6	12,8
Всього	4405,8	100,0

Аналогічна ситуація в регіональному розподілі: до Дніпропетровської, Донецької, Харківської, Київської, Луганської, Львівської, Одеської, Запорізької, Полтавської, Івано-Франківської областей та до м. Київ у 2016 р. надійшло 94,1 % усіх ПІІ [1]. Таке спрямування прямих іноземних інвестицій та капітальних інвестицій у регіональному та галузевому розрізі посилює подальше збільшення розриву у соціально-економічному розвитку регіонів та галузей.

Україна залишається привабливою для іноземних інвестицій, водночас порушення макростабільності на зовнішніх ринках має свій відголос в Україні. В рейтингу інвестиційної привабливості країн світу International Business Compass (2016 р.) Україна погіршила свій рейтинг на 41 позицію порівняно з попереднім періодом і зайняла 130 місце (2015 р. – 89 місце). Передусім, такі результати обумовлені політичною кризою й подіями в східній частині країни. У рейтингу легкості ведення бізнесу Україна посіла 83 місце й покращила свої позиції на чотири пункти порівняно з минулим роком. Ключовою реформою, що сприяла підвищенню рейтингу, є спрощення реєстрації бізнесу. Для подальшого покращення актуальним є питання удосконалення організаційно-правової бази для забезпечення сприятливого інвестиційного клімату [4].

Перспективи примноження іноземних інвестицій пов'язані, передусім, із підписанням Угоди про асоціацію та ЗВТ з ЄС. Можна припустити, що частка надходжень ПІІ до України з європейських держав зростатиме. Багато країн бажатимуть вийти на європейські ринки за рахунок інвестування в українську

економіку. Наближеність до європейських кордонів низки областей має стимулювати надходження ПІІ до західних регіонів України.

Основними проблемами у залученні іноземних інвестицій в Україну нині є нестабільність політичного середовища, недосконале законодавство, протиправні дії державної бюрократії, високий рівень інфляції, нерозвинена інфраструктура, недосконала система оподаткування, недостатнє інформаційне забезпечення, страхування ризиків інвесторів.

Висновки. Таким чином, інвестиційна привабливість України підвищиться за рахунок удосконалення системи оподаткування, зниження адміністративних бар'єрів, стабілізація законодавчої бази, зниження корумпованості органів влади, забезпечення конкурентного середовища.

Джерела та література

1. Індекс інвестиційної привабливості // Європейська бізнес асоціація [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eba.com.ua/uk/press-and-media/news-from-members/item/34509-2016-7-11-1125>
2. Маркевич К. Л. Поточний стан та перспективи прямого іноземного інвестування в економіку України / К. Л. Маркевич [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.msu.edu.ua/visn/wp-content/uploads/2015/11/2-4-1-2015-43.pdf>
3. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Чернишова Л. О. Особливості залучення та стимулювання іноземного інвестування в Україні / Л. О. Чернишова, В. В. Сазанова // Бізнес-інформ. – 2013. – № 2. – С. 87–90.
5. Чернова О. В. Сучасний стан залучення прямих іноземних інвестицій в економіку України / О. В. Чернова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/Nvnudpsu_2014_1_13.pdf.

УДК 336.736

Ю. Ю. Патійчук – студентка факультету міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

КРИПТОВАЛЮТА BITCOIN У СУЧАСНІЙ МОНЕТАРНІЙ СИСТЕМІ: ПРИРОДА Й УМОВИ ВИКОРИСТАННЯ

*Роботу виконано на кафедрі кафедри міжнародних економічних відносин та управління проектами СНУ ім. Лесі Українки
Науковий керівник: А. А. Сищук – кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародних економічних відносин та управління проектами СНУ ім. Лесі Українки*

Розглядаються теоретичні підходи до трактування сутності криптовалют. Аналізується теоретична база досліджень фінансово-правової суті криптовалют. Окреслюються основні підходи центральних банків та урядів до статусу криптовалют у національних грошових системах.

Ключові слова: криптовалюта, біткоїн, світова валюта, валютне регулювання.

Patychuk Y. Y. Cryptocurrency Bitcoin in Modern Monetary System: the Nature and Conditions of Use. In the paper the approaches to the interpretation of the essence of cryptography are considered. The theoretical base of researches of the financial and legal essence of cryptocurrency is analyzed. The main approaches of central banks and government governments to the status of cryptography are outlined.

Key words: cryptocurrency, bitcoin, world currency, currency regulation.

З появою нових технологічних можливостей Інтернет надав зацікавленим сторонам можливість створювати власні електронні платіжні засоби, тим самим створивши нову форму грошей – криптовалюту.

У 2007 р. з'явилася перша криптовалюта – Bitcoin, яка стала предтечею виникнення інших криптовалют – Lifecoin, Peercoin, Primecoin, Freicoin, Namecoin, Quark, WebMoney, Ripples, Stellar Nxt, Dogocoin, PPCoin та ін. На сучасному етапі обіг криптовалют розширюється, що зумовлює інтерес науковців до їх фінансових та правових аспектів їх сутності.

Криптовалюта (від англ. *Cryptocurrency*) – вид цифрової валюти, емісія та облік якої засновані на асиметричному шифруванні й застосуванні різних криптографічних методів захисту, таких як Proof-of-work та/або Proof-of-stake. Функціонування системи відбувається децентралізовано в розподіленій комп'ютерній мережі [6].

Дослідженню фінансово-правової сутності криптовалют приділялася увага в працях Д. С. Вахрушева, А. Гринспанса, В. Л. Достова, О. В. Желєзова, Р. Коена, Е. Мака, А. Т. Хідзева, П. М. Шуста та інших, проте єдності у їхніх поглядах на криптовалюту немає.

Д. С. Вахрушев і О. В. Желєзов вказують, що криптовалютам як новому економічному інструменту притаманні такі ознаки: 1) децентралізований характер (оскільки в процесі утворення нових одиниць криптовалют (наприклад, Bitcoin) задіяні сили мільйонів учасників, об'єднаних у піринговій мережі, де немає центрального серверу (кожен комп'ютер у цій мережі й є сервером), весь обсяг роботи з обліку та зберігання історії транзакцій розподіляється між усіма учасниками); 2) анонімність платників (ідентифікація власників та фіксація факту їх зміни ґрунтуються на сучасних засобах криптографічного захисту, які неможливо «зламати» чи «обійти» сучасними технічними засобами); 3) технічно криптовалюти є зашифрованим спеціальною програмою кодом, який фіксується, зберігається на електронному носії та приймається як засіб платежу [1, с. 5].

За визначенням Є. В. Строїтелевої та І. Б. Мигачова, саме криптовалюти мають певні особливості (анонімність використання, що може бути порівняна з готівковими грошовими коштами; використання в режимі онлайн, внаслідок чого операції з ними займають мало часу; зниження витрат грошового забезпечення; низькі вимоги до забезпечення безпеки тощо), які дають змогу їм здійснювати функцію «світових грошей» навіть ефективніше, ніж традиційним грошам [6, с. 49].

А. Т. Хідзев до ознак криптовалют відносить централізованість, анонімність та відсутність гарантованого забезпечення, оскільки, за визначенням науковця, будь-яка криптовалюта не має централізованого органу управління, емісії, контролю тощо, оскільки фізично криптовалюта – шифр, який розраховується за специфічним алгоритмом, що здійснюється групою обчислювальних потужностей (наприклад, працюючими в одній мережі комп'ютерами – «майнінговими фермами») [7, с. 11].

К. В. Нікітіна до фінансово-правових ознак криптовалют (які розглядає на прикладі Bitcoin) відносить такі: 1) це електронна грошова одиниця, віртуальний засіб для взаєморозрахунків та накопичення; 2) Bitcoin не «прив'язаний» до жодної національної валюти; 3) в основі Bitcoin полягає «піринговий принцип», що зумовлює децентралізацію Bitcoin, тобто його відгороджування від адміністрування з боку будь-яких державних органів; 4) відсутність реальної забезпеченості [5, с. 48].

Отже, незважаючи на розмаїття поглядів на зазначене питання, науковці доходять згоди про такі загальні ознаки криптовалют: 1) не мають єдиного емітуючого центру; 2) мають децентралізований характер; 3) повна анонімність учасників операцій; 4) технічно криптовалюти є зашифрованим спеціальною програмою кодом, який фіксується, зберігається на електронному носії та приймається як засіб платежу.

Сьогодні у світі налічується більше 1,7 тис. віртуальних валют. Понад 600 серед них є активними, а ринкова вартість 30 валют становить більше 1 млрд дол. Найвідоміші з них – це Lifecoin, Peercoin, Primecoin, Freicoin, Namecoin, Quark, WebMoney, Ripples, Stellar Nxt, Dogecoin, PPCoin та ін. Інтерес до віртуальних валют різко зріс після досягнення рівня капіталізації Bitcoin 1 млрд USD. Станом на 25.11.2017 ринкова капіталізація Bitcoin склала 140 260 227 576 USD, курс BTC/USD – 8 400,574458 [4].

У країнах світу Bitcoin класифікують по-різному: як віртуальну валюту, грошовий сурогат, нематеріальну цінність, віртуальний товар тощо. Наприклад, законодавство ЄС нині класифікує Bitcoin як «цифрове представлення вартості, яка не підтверджена центральним банком або державним органом і не прив'язане до юридично встановлених валютних курсів і яке може використовуватися як засіб обміну для покупки товарів і послуг, їх передачі та зберігання, й може набуватися в електронному вигляді. При цьому обмін традиційними валютами на одиницю Bitcoin звільняється від сплати податку на додану вартість» [2].

В Іспанії можна буде купувати біткоіни в 7 тисячах банкоматів. Новий іспанський криптовалютний «гаманець» HolyTransaction Trade підписав угоду з глобальною електронною платформою HalCash. Завдяки співпраці двох компаній в Іспанії можна буде обмінювати біткоіни на фіатні валюти й навпаки. Крім Іспанії банкомати, підключені до HalCash, також представлені в Польщі. Таким чином, кількість банкоматів в Іспанії і Польщі, в яких можна обміняти біткоіни на євро, досягає 10 тисяч. У Відні офіційно відкрився перший у світі біткойн-банк – «Bitcoin-Bank». У ньому можна здійснити обмін біткойнів на євро й навпаки, проаналізувати будь-які дані про криптовалюту тощо. Банк Англії заявив, що досліджує можливість використання цієї технології для створення цифрового еквівалента фунта стерлінгів. Влада Німеччини віднесла біткоіни до приватних грошей, за допомогою яких можуть здійснюватися багатосторонні клірингові операції. В США біткоін визнано одним із видів платежів в електронній комерції. Парламент Японії ухвалив закон про валютне регулювання, в якому криптовалюту, зокрема біткоін, визнано платіжним засобом. Із 1 квітня «цифрові гроші» виконують у країні функцію валюти. У Китаї їх використання заборонено для фінансових інституцій.

Разом із тим, в Ізраїлі Bitcoin не підпадає під юридичне визначення валюти ні як фінансове забезпечення, ні як оподатковуваний актив. Кожен раз, коли продається Bitcoin, продавець повинен сплатити податок на приріст капіталу. В Австралії Bitcoin розглядається як власність, а транзакції з ним – як бартер. У Канаді Bitcoin взагалі визначається як «нематеріальний актив», а транзакції з ним – також як бартер. Разом із тим, в деяких країнах використання біткоінів було заборонено (Росія, Еквадор, Киргизія).

Українське законодавство також забороняє використання криптовалюти як платіжного засобу взаєморозрахунків. У листі НБУ №29-208/72889 від 08.12.2014 р. зазначено, що емісія грошової валюти Bitcoin не має ніякого забезпечення й юридично зобов'язаних за нею осіб, не контролюється державними органами будь-якої країни. Крім того, НБУ підкреслює, що уповноважені банки не мають правових підстав для зарахування іноземної валюти, отриманої від продажу біткоінів, за кордон [2].

Таким чином, перспективи становлення криптовалют як основних резервних валют світу залишаються невизначеними, незважаючи на їх широке використання у сфері грошового обігу.

Джерела та література

1. Вахрушев Д.С. Криптовалюта как феномен современной информационной экономики: проблемы теоретического осмысления / Д. С. Вахрушев, О. В. Железов // Науковедение. – 2014. – Вып. 5. – С. 4–15.
2. Коментар заступника Голови НБУ Олега Чурія щодо статусу Bitcoin в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=53411806
3. Криптовалюта [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/Криптовалюта>
4. Курсові показники Bitcoin до долара [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://maanimo.com/cryptocurrency/bitcoin>.
5. Никитин К. В. Обращение биткойнов в условиях правовой неопределенности / К. В. Никитин // Юридическая работа в кредитной организации. – 2014. – № 3. – С. 48–53.
6. Строителева Е. В. Электронные деньги: виды, сущность и перспективы развития / Е. В. Строителева, И. Б. Мигачев // Дискуссия. Политематический журнал научных публикаций. – 2014. – № 6 (47). – С. 54–61.
7. Хидзев А. Т. Криптовалюта: правовые подходы к формированию понятия / А. Т. Хидзев // Право и современные государства. – 2014. – № 4. – С. 10–15.

УДК 911.3:339.56(477)

Н. М. Дук – кандидат географічних наук, доцент кафедри фізичної та економічної географії Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара;
К. Ю. Алексєєва – студентка геолого-географічного факультету Дніпровського національного університету ім. Олеся Гончара

ДИНАМІКА СТРУКТУРИ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Роботу виконано на кафедрі фізичної та економічної географії ДНУ ім. Олеся Гончара

Досліджено зовнішньоторговельну діяльність регіонів України у 2014–2016 роках та їх місце в загальному обсязі зовнішньої торгівлі України. Представлено карту та статистичну графіку, що показують географічну й товарну структуру, динаміку, баланс та ефективність зовнішньоторговельної діяльності регіонів України. Проведено аналіз географічної та товарної структури зовнішньої торгівлі товарами регіонів України на основі статистичних даних та карт.

Ключові слова: зовнішня торгівля, структура, динаміка, баланс й ефективність зовнішньої торгівлі.

Duk N. M., Alekseyeva K. Yu. Dynamics of Foreign Trade Structure of Ukraine Regions. The foreign trade of Ukraine regions in 2014-2016 and their place in the total volume of Ukraine's foreign trade is investigated. In article presented map and statistic graphics, that show geographic and commodity structure, dynamics, balance and efficiency of the foreign trade of Ukraine regions. The analysis of geographic and commodity structure of foreign trade in goods of Ukraine regions on the basis of statistical data and maps was conducted.

Key words: foreign trade, structure, dynamics, balance and efficiency of the foreign trade.

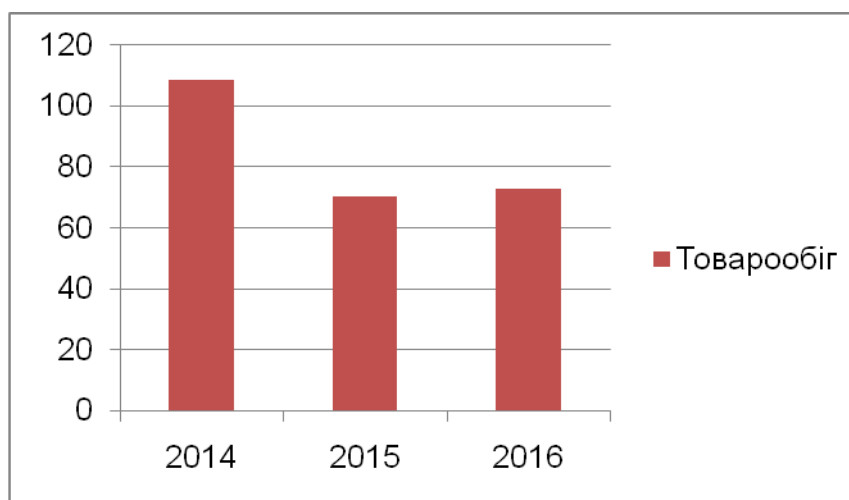
Зовнішня торгівля (ЗТ) відіграє важливу роль у формуванні ВВП країни, підвищенні продуктивності праці та якості продукції, стимулюванні розвитку економіки, а відтак і підвищення життєвого рівня населення. Враховуючи високий ступінь зовнішньоторговельної відкритості економіки України, процеси євроінтеграції, зміни в економічній та геополітичній ситуації як в Україні, так і зовні, тема дослідження є актуальною й потребує розгляду сучасного стану та напрямів трансформації ЗТ, аналізу зміни структури та динаміки ЗТ країни загалом і на рівні регіонів.

Проблеми зовнішньоекономічної діяльності України розглядають у своїх роботах науковці-економісти, дещо менше – географи: В. Г. Андрійчук, І. В. Бураковський, В. А. Вергун, Є. М. Воронова, А. С. Гальчинський, В. М. Геєць, І. І. Дахно, М. В. Жук, Ю. Г. Козак, В. А. Колосов, О. М. Кузьміна, Ю. В. Макогон, М. С. Мироненко, Ю. М. Пахомов, А. М. Поручник, І. І. Пузанов, І. Г. Савчук, А. С. Філіпенко, І. Г. Хільчевська, Б. П. Яценко та ін. В більшості робіт питання зовнішньої торгівлі вивчається на рівні держави, менше уваги приділяється регіональному рівню.

Мета дослідження – на основі аналізу динаміки обсягів і структури зовнішньої торгівлі товарами за 2014–2016 рр., виявити сучасні зміни та оцінити рівень розвитку ЗТ регіонів України.

Інформаційною базою дослідження стали статистичні матеріали з офіційних сайтів Державного та обласних комітетів статистики України [2].

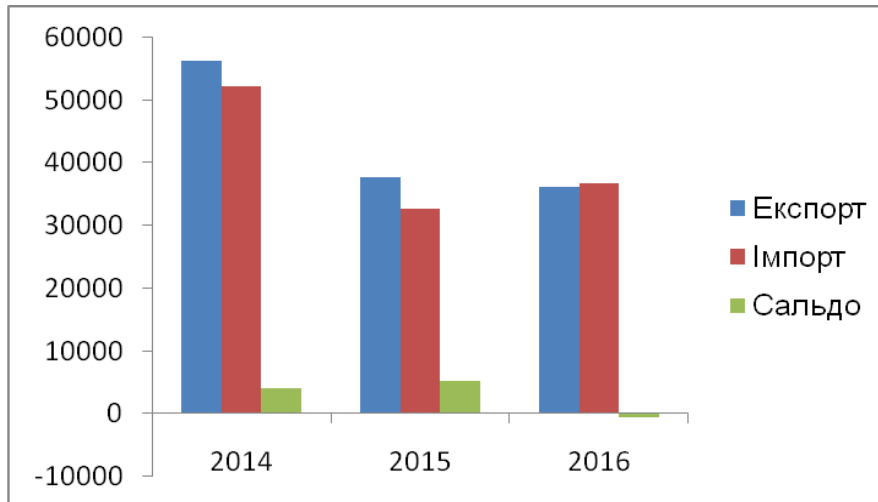
Важливим показником ЗТ країни є товарообіг, який дає змогу судити про місце країни у зовнішньоекономічних відносинах. У динаміці загального товарообігу України та кожної з областей (без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції) спостерігається помітне скорочення з 2014 по 2015 рр. товарообігу, який загалом зменшився зі 108,7 до 70,5 мільярдів доларів. У 2016 р. відбулося незначне його зростання до 73 мільярдів доларів (рис. 1).

Рис. 1. Динаміка обсягів товарообігу України в 2014–2016 рр., млрд дол. США

Стан ЗТ характеризує зовнішньоторговельний баланс, який становить більшу частку платіжного балансу країни. Зовнішньоторговельне сальдо України у 2014–2015 рр. мало позитивне значення, а у 2016 р. змінилося на негативне (рис. 2). На регіональному рівні ситуація неоднозначна: в 2014 р. вісім регіонів мали негативне сальдо ЗТ, у 2015 р. – чотири, у 2016 р. – сім. Серед областей можна виділити Вінницьку, Дніпропетровську, Донецьку, Житомирську, Запорізьку, Кіровоградську, Миколаївську, Полтавську, Рівненську, Сумську, Тернопільську,

Херсонську, Черкаську, Чернівецьку, в яких сальдо торговельного балансу за весь досліджуваний період було зі знаком плюс. Натомість, негативне сальдо за всі роки спостерігалось у Київській, Львівській областях та у Києві.

Рис. 2. Динаміка обсягів зовнішньої торгівлі України товарами у 2014–2016 рр., млн дол. США

У період із 2014 по 2015 рік спостерігається падіння обсягів експорту, а з 2015 р. по 2016 р. – незначне зростання. За даними НБУ, у 2017 р. протягом дев'яти місяців зростання продовжилося, хоч і меншими темпами [3]. За обсягом експорту товарів виділяються п'ять областей: Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська та Харківська. На перші дві припадає близько 30 % загальнонаціонального експорту товарів. Також слід відзначити експорт міста Києва, який у 2016 р. був більшим за експорт Донецької або Дніпропетровської областей і становив майже 12 мільярдів (більше 20 % від усього експорту України).

За обсягом імпорту товарів виділяються такі області: Київська, Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Харківська, Закарпатська, Одеська, Волинська та Львівська, а також місто Київ. Ці регіони найбільші імпортери в Україні.

Проведений аналіз показав, що відбувається трансформація товарної та географічної структури ЗТ, як загалом, так і по регіонах. Розширилася кількість країн-контрагентів, збільшилася частка європейських та азійських країн, натомість знизилась частка країн СНД, особливо Росії.

Ефективність зовнішньої торгівлі ми визначали як співвідношення сальдо зовнішньої торгівлі до експорту, що рівнозначно рентабельності виробництва [4]. У 2014 р. цей показник в Україні становив 7,1 %, на 2015 р. – 13,6 %, а на 2016 р. цей показник був негативним -1,6 %, насамперед через більші закупівлі продукції машинобудування та енергоносіїв – природного газу та вугілля.

Найвищі показники ефективності у 2016 р. (від 50 до 70 %) мали Вінницька, Миколаївська, Кіровоградська та Запорізька області; високі (30–50 %) – Дніпропетровська, Полтавська, Черкаська, Херсонська, Житомирська області; від'ємні показники (від -4 до -10 %) мають області Чернігівська та Хмельницька, (від -30 до -50) мають області Львівська та Харківська. Місто Київ та Київська й Волинська області отримали значення -88 %, -73 % та -84 %, відповідно. Такі показники пояснюються значним переважанням імпорту на експорт, що пов'язано з виконанням столичних функцій (зокрема й у перерозподілі товарних потоків) та прикордонним положенням.

Для визначення товарної диверсифікації ми розрахували показник ентропії (E) експорту та імпорту, використовуючи формулу:

$$E = \sum w \cdot \log^2 w,$$

де w – частка експорту (імпорту) певного товару від загального обсягу експорту (імпорту) області.

Ентропія показує ступінь різноманітності товарної структури регіону. Чим ширший асортимент товарів і ближчі за значенням їх частки в загальному обсязі, тим більше значення ентропії E . Вузька експортна спеціалізація посилює залежність ЗТ від кон'юнктури світових ринків.

Рис. 3. Товарна структура експорту України та областей з найвищим та найнижчим рівнем диверсифікації експорту

Як зазначалось, у товарній структурі українського експорту домінують сировинні продукти та продукція із низьким ступенем обробки (близько 66 %), зокрема, недорогоцінні метали та вироби з них, мінеральні продукти та продукти рослинного походження тощо.

Найвищий індекс диверсифікації імпорту відмічається в Одеській, Вінницькій, Харківській, Херсонській та Житомирській областях. А менш різноманітним імпортом товарів вирізняються Донецька, Луганська, Волинська, Тернопільська та Закарпатська області.

Найбільш диверсифікована товарна структура експорту виявилась у Житомирській, Івано-Франківській, Київській, Львівській та Чернівецькій областях. А найменш різноманітна – в Донецькій, Миколаївській, Дніпропетровській та Запорізькій областях (рис. 3). Отже, області, які є найбільшими експортерами, виявились і найбільш вразливими щодо коливань на зовнішньому ринку.

За результатами розрахунку інтегрального показника розвитку зовнішньої торгівлі ми виділили 5 груп регіонів:

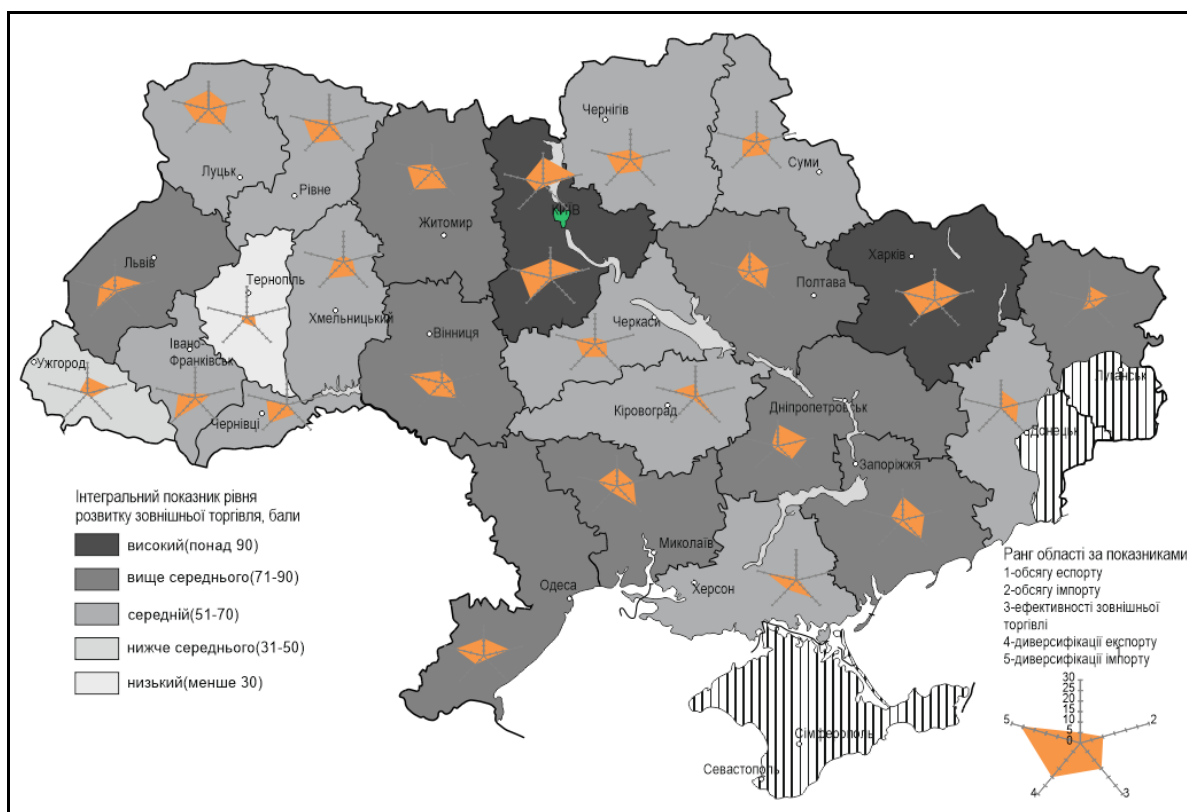
- 1) регіони з високим рівнем розвитку ЗТ (Київська та Харківська області);
- 2) регіони з рівнем розвитку вище середнього (м. Київ, Одеська, Вінницька, Житомирська, Миколаївська, Полтавська, Дніпропетровська, Запорізька, Луганська);

3) регіони з середнім рівнем (Івано-Франківська, Чернівецька, Херсонська, Кіровоградська, Черкаська, Хмельницька, Рівненська, Волинська, Чернігівська, Сумська, Донецька);

4) регіони з рівнем нижче середнього (Закарпатська область);

5) регіон з низьким рівнем розвитку зовнішньої торгівлі (Тернопільська область).

Розподіл регіонів за рівнем розвитку ЗТ представлено на карті (рис. 4). Співвідношення рангів областей за окремими показниками показано за допомогою променевої діаграми, яка наочно передає рівень збалансованості різних аспектів ЗТ регіонів.

Рис. 4. Рівень розвитку зовнішньої торгівлі регіонів України

Проведене дослідження свідчить про непропорційний розвиток зовнішньої торгівлі регіонів України та її незбалансованість як за напрямками потоків (експорт–імпорт), так і в структурному відношенні – товарному та географічному. Розвиток світової фінансової кризи, а особливо військо-політичний конфлікт на сході України погіршили тенденцію розвитку зовнішньої торгівлі країни. Пріоритетними напрямками розвитку ЗТ України є подальша переорієнтація експортних потоків із ринку РФ та СНД на ринок ЄС та перспективні ринки Західної та Південно-Західної Азії, Центральної та Південної Америки, яка має базуватися на маркетингових дослідженнях цих ринків, а також підвищенні ефективності ЗТ регіонів на основі забезпечення конкурентоспроможності продукції та диверсифікації структури експорту за рахунок товарів із високою доданою вартістю.

Джерела та література

1. Дук Н. М. Географічний аналіз зовнішньої торгівлі регіонів України / Н. М. Дук, К. Ю. Алексеєва // Освітні та наукові виміри географії. – Полтава : ТОВ «АСМІ», 2016. – С. 174–178.

2. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.org.ua>
3. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=59742569&cat_id=55838
4. Циганкова Т. М. Міжнародна торгівля : навч. посіб. / Т. М. Циганкова, Л. П. Петрашко, Т. В. Кальченко. – К. : КНЕУ, 2001. – 448 с.

УДК 913(4)+991.3:32+339.56.055

В. І. Стафійчук – кандидат географічних наук, доцент кафедри країнознавства та туризму Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ЗОВНІШНЯ ТОРГІВЛЯ УКРАЇНИ З ДЕРЖАВАМИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ: СТАН, ТЕНДЕНЦІЇ, ПЕРСПЕКТИВИ

Роботу виконано на кафедрі країнознавства та туризму КНУ ім. Т. Шевченка

Розглянута географічна структура зовнішньої торгівлі України з державами Центральної Європи у 2007–2016 рр. Виявлені останні тенденції у взаємному експорті та імпорті товарів. Подані окремі рекомендації щодо оптимізації товарообігу України з державами Центральної Європи.

Ключові слова: зовнішня торгівля товарами, Центральна Європа, Україна.

Stafiichuk V. I. Foreign Trade of Ukraine With the Central Europe States: State, Trends, Prospects. The geographical structure of foreign trade of Ukraine with the Central Europe states in 2007–2016 is considered. The recent trends in mutual export and import of goods are considered. Some recommendations for optimization of the trade between Ukraine and the states of Central Europe are presented.

Key words: foreign goods trade, Central Europe, Ukraine.

Актуальність дослідження. Зовнішня торгівля товарами є важливим економічним (стимулювання виробництва, регіональний розвиток, посилення інтеграційних процесів) та політичним (формування політичної залежності, політичний тиск на державу й чиновників, маніпуляції з масовою свідомістю) чинником. Так, залежність від торгівлі з Росією не раз ставала загрозою незалежного існування України. Зовнішня торгівля нинішнім окупантом завжди використовувалася як політичний засіб збереження колоніальної залежності. Незважаючи на постійні «торговельні війни», проросійські політики та бізнесмени практично нічого не робили для диверсифікації української зовнішньої торгівлі аж до 2014 р.

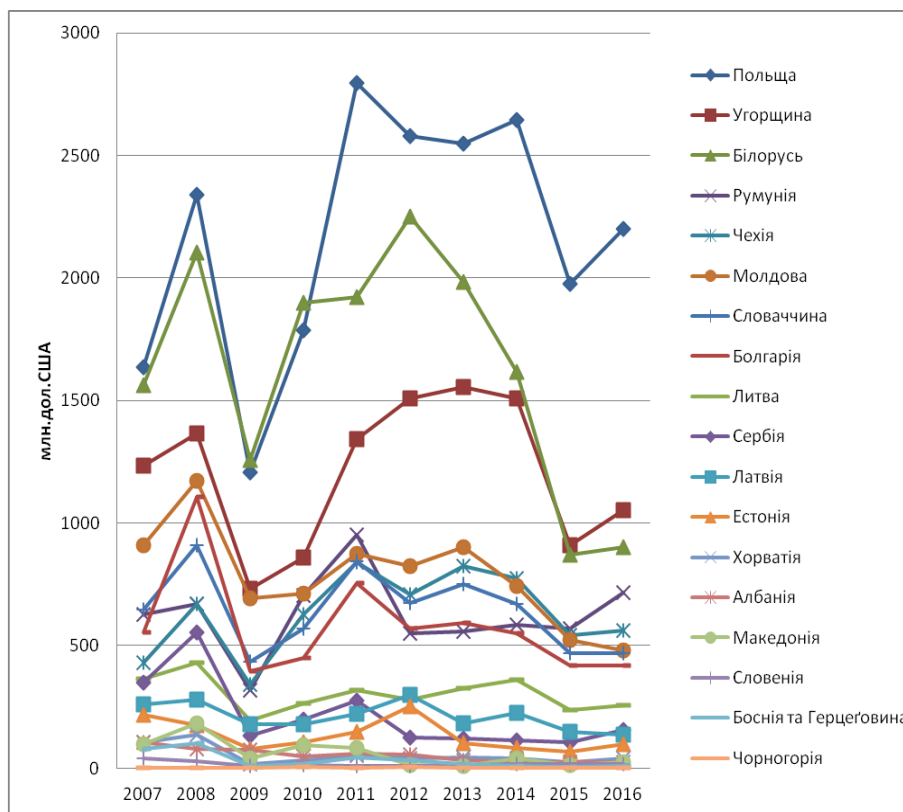
На цьому фоні зовнішня торгівля товарами з державами Центральної Європи, які у більшості своїй є природними союзниками України у протистоянні з Росією, була несистемною й спорадичною. Важливість центральноєвропейських держав нині зумовлена не лише тим, що більшість із них підтримує територіальну цілісність України та санкції стосовно Росії, а й є/прагне бути членом ЄС, з яким наша держава підписала Угоду про асоціацію. Таким чином, розвиток торгівлі з демократичними державами Центральної Європи, які є членами ЄС, не просто урізноманітнює зовнішню торгівлю України, а й посилює інтеграцію в спільний ринок Європейського Союзу.

Мета і завдання. Завдання цієї роботи полягає у тому, щоб виявити останні тенденції товарообігу між Україною та державами Центральної Європи, у т. ч. в контексті послаблення залежності від російського ринку. Для аналізу обрано період 2007–2016 рр., які позначені як світовою економічною кризою 2008–2010 рр., так і російською військовою агресією проти України з 2014 р. до сьогодні. Розглядалася лише географічна структура торгівлі.

Результати дослідження. До Центральної Європи географи традиційно включають 19 держав (включно з Україною; Україна не визнає незалежність Республіки Косово) [2], 11 з яких вже нині є членами ЄС. У 2014 р. лише Білорусь, Боснія та Герцеговина, Македонія та Сербія не долучилися до введення санкцій проти Росії.

Протягом досліджуваного періоду загальний об'єм українського експорту до центральноєвропейських держав дещо зменшився: з 9,2 млрд дол. США у 2007 р. до 7,6 млрд дол. у 2014 р. Однак у відносних показниках частка держав регіону зростає з 18,7 % до 20,8 % відповідно. У 2014 р. обсяг експорту до держав Центральної Європи вперше перевищив експорт до Росії, а у 2016 р. був уже вдвічі більшим, що однозначно є позитивним моментом. Майже 79 % регіонального експорту у 2016 р. припадало на держави-члени ЄС.

При відносній позитивній тенденції з експортом до центральноєвропейських держав, важливо акцентувати увагу на окремих нюансах. По-перше, лівова частка експорту – понад 75 % – припадає на незначну за чисельністю групу країн-лідерів: Польщу, Угорщину, Білорусь, Румунію, Чехію, Молдову (рис. 1). Натомість, більше половини держав регіону акумулюють приблизно 10 % українського експорту. Серед них і такі важливі політичні партнери нашої держави, як Литва, Латвія, Хорватія, Естонія. Збільшення взаємодії з ними цілком можливе й не лише перетворить нинішні політичні дивіденди у економічні, а й реально збільшить сумарну українську присутність на ринку держав ЄС.

Рис. 1. Динаміка українського експорту до держав Центральної Європи [побудовано за даними 1; 3]

По-друге, порівняно з 2007 р., у 2016 р. відбулося зростання обсягів українського експорту лише в Польщу (в 1,3 раза), Чехію (1,3 раза) та Румунію (1,1 раза). Український експорт до решти держав хоч і зростав в окремі роки, проте у 2016 р. виявився меншим за показник 2007 р.. Особливо слід зазначити падіння експортних поставок до Боснії та Герцеговини (у 8,7 раза), Албанії (у 4 рази), Македонії (3,7 раза), Хорватії (2,7 раза) та Словенії (2,5 раза). За цей же період загальний український експорт скоротився у 1,4 раза.

По-третє, значна розбалансованість експортних поставок до більшості центральноевропейських держав свідчить про безсистемність торгівлі, задоволення тимчасових потреб та слабку обізнаність їхніх ринків. У досліджуваний період максимальний обсяг українських поставок у Македонію у 23 рази перевищував мінімальний, у Боснію та Герцеговину – в 14,4 раза, Хорватію – 9,1 раза, Сербію – 5,2 раза, Албанію та Словенію – у понад 4 рази.

Український імпорт із держав Центральної Європи у 2016 р. становив 8,8 млрд дол. США або 22,5 % від загального обсягу (для порівняння: у 2007 р. він становив 9,7 млрд дол. та 16,1 %, відповідно). У 2014 р. він також уперше перевищив показник імпорту з Росії (у 2016 р. імпорт з країни-агресора все ще становив 13,1 %, що дозволяло їй залишатися найбільшим торговельним партнером нашої держави). Майже 68 % регіонального імпорту припадало на держави-члени ЄС.

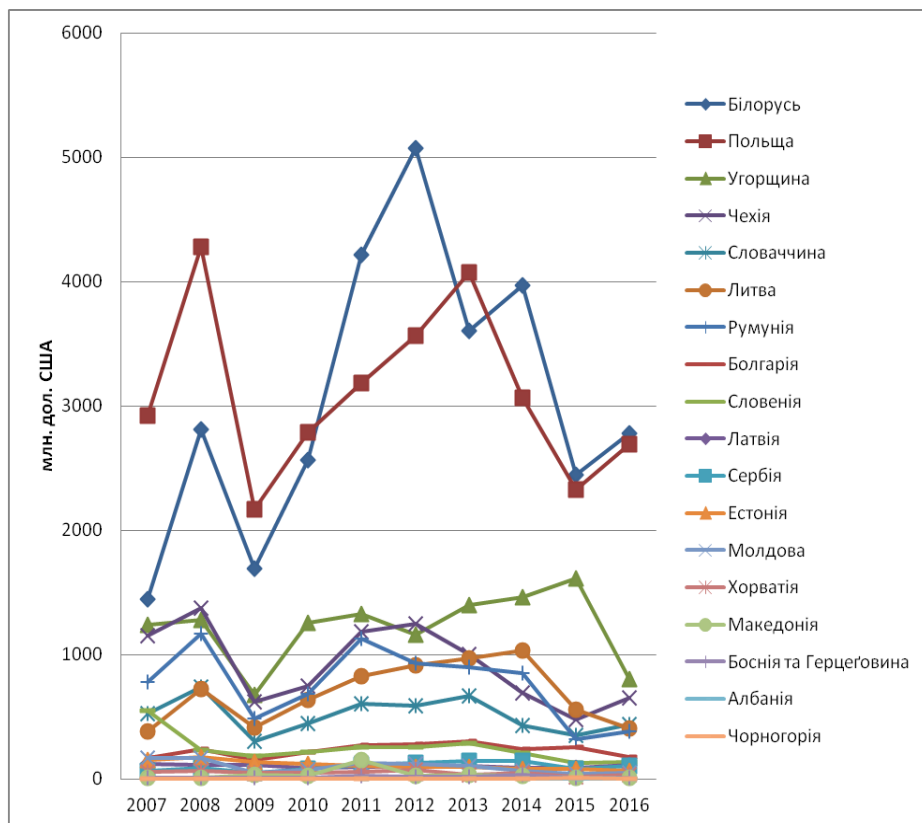

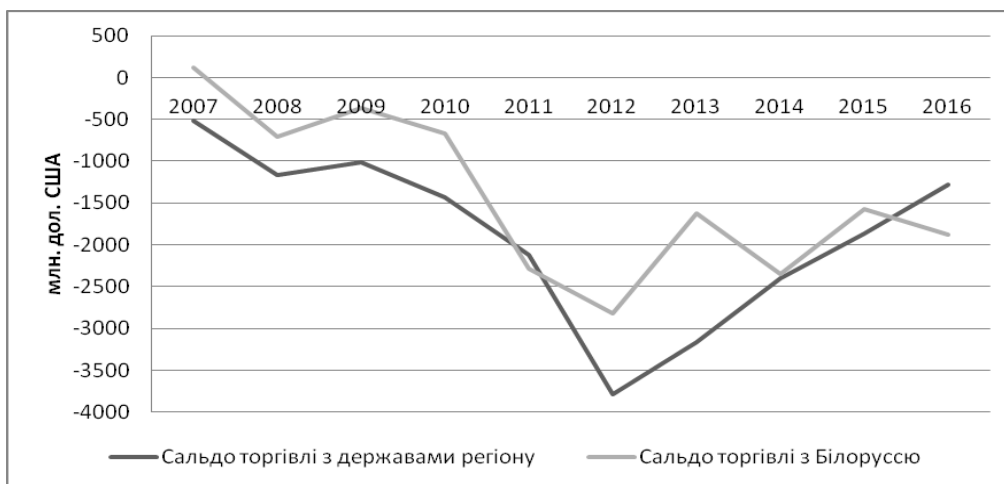
Рис. 2. Динаміка українського імпорту з держав Центральної Європи [побудовано за даними 1; 4]

Аналізуючи український імпорт з регіону, варто зробити декілька акцентів. По-перше, головними багаторічними партнерами України є Білорусь, Польща, Угорщина, Чехія, Словаччина, Литва та Румунія. У 2016 р. вони формували 93 % українського регіонального імпорту. Практично відсутній або мав мінімальні значення у 2016 р. імпорт з Чорногорії, Албанії, Боснії та Герцеговини, Македонії, Хорватії й Молдови.

По-друге, на фоні загального скорочення імпорту з держав регіону за вказаний період відбулося зростання імпорту з Білорусі (в 1,9 раза), Сербії (1,6 раза), Боснії та Герцеговини (1,6 раза), Македонії (1,5 раза), Литви (1,3 раза); незначне абсолютне зростання імпорту з Румунії, Болгарії та Албанії. За цей час найбільше скоротився імпорт зі Словенії (в 4 рази), Молдови (3,5 раза), Естонії (2,3 раза), Румунії (2 рази) та Чехії (1, раза). Найбільша різниця між максимальними та мінімальними обсягами імпорту за вказаний період була характерна для торгівлі з Македонією (у 18,5 раза), Словенією (4,2 раза, Молдовою (4,1 раза), Боснією та Герцеговиною (4,1 раза), Румунією (3,7 раза) та Білоруссю (3,5 разав) (рис. 2).

По-третє, різке зростання обсягів імпорту з Білорусі свідчить не про реальні можливості цієї держави, а про реекспорт нею частини російських товарів та опосередковану політику Росії й проросійського бізнесу в Україні на шляху втягування нашої держави в єдиний економічний простір ЄАЕС. Особливо зріс імпорт товарів із Білорусі у 2011 р., тобто після приходу до влади Партії регіонів та причетних до неї проросійських бізнесменів (Р. Ахметова, В. Новинського, Б. Колеснікова, В. Медведчука, Д. Фірташа, О. Вілкула та ін.). Це підтверджує й товарна структура торгівлі товарами: приблизно 80 % імпорту з енергозалежної Білорусі становить група «мінеральне паливо, мінеральні мастила та продукти їх перегонки». Крім того, саме завдяки незбалансованій торгівлі з Білоруссю в основному формується негативне сальдо торгівлі з центральноєвропейськими державами. Таким чином, подальше зростання частки регіонального імпорту з Білорусі не відповідає довготривалим економічним та політичним інтересам України.

Суттєвим мінусом для України у товарообігу з державами Центральної Європи є постійне від'ємне сальдо (рис. 3), яке формується переважно за рахунок торгівлі з Білоруссю та Польщею, Литвою, Чехією, Словенією. Варто зазначити постійне позитивне сальдо у торгівлі зі Словаччиною, Латвією, Молдовою, Болгарією, Албанією та переважно позитивне – з Угорщиною, Естонією, Хорватією, Сербією, Македонією, Боснією та Герцеговиною, Чорногорією.

Рис. 3. Динаміка сальдо зовнішньої торгівлі України з державами Центральної Європи (сумарно) та Білоруссю [побудовано за даними 1; 3; 4]

Висновки. Отже, зовнішня торгівля товарами з державами Центральної Європи для України є не лише стимулом для розвитку господарського комплексу, а й важливим економічним та політичним кроком на шляху євроінтеграції. Частка регіону у загальному обсязі української зовнішньої торгівлі товарами у 2016 р. становила 21,7 %. Із кола центральноєвропейських держав на членів ЄС вже нині припадає 78,9 % українського експорту та 67,7 % українського імпорту. Зовнішня торгівля товарами з країнами регіону за вказаний період була незбалансованою, що

можна пояснити як подіями 2008–2010 та й із 2014 р. до сьогодні, так і поганою обізнаністю українського бізнесу про можливості й потреби центральноєвропейських держав та відсутністю політичної волі у розвитку економічних відносин з окремими країнами регіону. Суттєві розбіжності між мінімальними й максимальними показниками експорту та імпорту за десятирічний період свідчать про значний наявний потенціал у взаємній торгівлі як із Польщею, Угорщиною, Білоруссю, Чехією, Литвою, Румунією, Словаччиною, Молдовою, так і поки що з аутсайдерами.

На перспективу при збереженні темпів приросту зовнішньоторговельного обороту, які намітилися з 2015 р. з головними партнерами, Україні варто активізувати співробітництво з усіма іншими державами Центральної Європи, особливо балтійськими та балканськими, які активно виступають із проукраїнських позицій. Таким чином, можна перетворити політичні дивіденди в економічні й сформувати необхідне Україні лобі в середовищі місцевих бізнесменів.

Джерела та література

1. Україна у цифрах 2016 рік : статист. зб. / за ред. І. Є. Вернера. – К. : Держ. служба статистики України, 2017. – С. 175–178.
2. Стафійчук В. І. Центральна Європа як історико-географічний регіон / В. І. Стафійчук // Економічна та соціальна географія. – 2002. – Вип. 53. – С. 264–270.
3. List of importing markets for a product exported by Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.trademap.org/tradestat/Country_SelProductCountry_TS.aspx?nvpm=1|804|||TOTAL||2|1|1|2|2|1|2|1|1
4. List of supplying markets for a product imported by Ukraine [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.trademap.org/tradestat/Country_SelProductCountry_TS.aspx?nvpm=1|804|||TOTAL||2|1|1|1|2|1|2|1|1.

УДК 911.3:339.56(477+6)

В. Й. Лажнік – кандидат географічних наук, доцент, професор кафедри міжнародних відносин і регіональних студій

Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;

Д. Ю. Лажнік – студент 4 курсу факультету міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ТОВАРАМИ УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ АФРИКИ

Роботу введено на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій СНУ ім. Лесі Українки

Проаналізовано динаміку товарних зовнішньоторговельних зв'язків України з країнами Африки. Розглянуто товарну структуру експорту та імпорту товарів у торгівлі з африканськими країнами. Виявлено регіональні особливості у торгівлі товарами з країнами окремих субрегіонів Африканського континенту та визначено роль і місце окремих країн у зовнішньоторговельних відносинах України.

Ключові слова: Африка, експорт товарів, імпорт товарів, країна, сальдо торгівлі товарами, субрегіон, Україна.

Lazhnik V. Y., Lazhnik D. Yu. Regional Features of Foreign Trade Goods of Ukraine With Africa Countries. The dynamics of commodity foreign trade relations of Ukraine with the countries of Africa is analyzed. The commodity structure of export and import of goods in trade with African countries is considered. Regional features of trade in goods with the countries of certain sub-regions of the African continent were identified and the role and place of individual countries in the foreign trade relations of Ukraine was determined.

Key words: Africa, export of goods, import of goods, country, balance of trade in goods, subregion, Ukraine.

Актуальність теми дослідження. На сучасному етапі розвитку економіки України важливе значення має диверсифікація зовнішньоторговельних ринків й пошук нових торговельних партнерів у регіонах світу, де Україна ще мало присутня. Таким регіоном є Африка, де розміщено 54 суверенні держави й чотири залежні території, зовнішня торгівля з якими характеризується недостатнім рівнем розвитку. Актуальним питанням для України є нарощування обсягів експорту готової високотехнологічної продукції, розвиток співробітництва з африканськими країнами у різних сферах економічної діяльності. У квітні 2016 р. у рамках II Національного форуму з підтримки експорту відбулася панельна дискусія «Африка: нова стратегія взаємовідносин України з країнами Африки у 2016–2020 рр. Поради експертів», учасники якої наголошували на тому, що африканські ринки збуту тривалий час недооцінюються українським бізнесом, проте залишаються потенційними й цікавими для українських постачальників. Країни Африки є значним ринком збуту промислових, сільськогосподарських, військово-технічних товарів і послуг. З іншого боку, варто значно активізувати взаємодію з африканськими країнами-постачальниками, насамперед, енергетичної й хімічної сировини, тропічних продуктів. У сучасній українській науковій літературі поки що недостатньо висвітлені питання особливостей розвитку зовнішньоторговельних відносин із країнами Африки, хоча дослідженню зовнішньоекономічних відносин країн Африки присвячені праці таких науковців, як Л. Васильєв, С. Гасім [1], Р. Гусейнов, О. Кушніренко [4], М. Рубцова та ін. Проте мало висвітленими залишаються питання просторово-регіональних аспектів розвитку зовнішньої торгівлі України з країнами Африки, що й зумовило вибір теми цього дослідження.

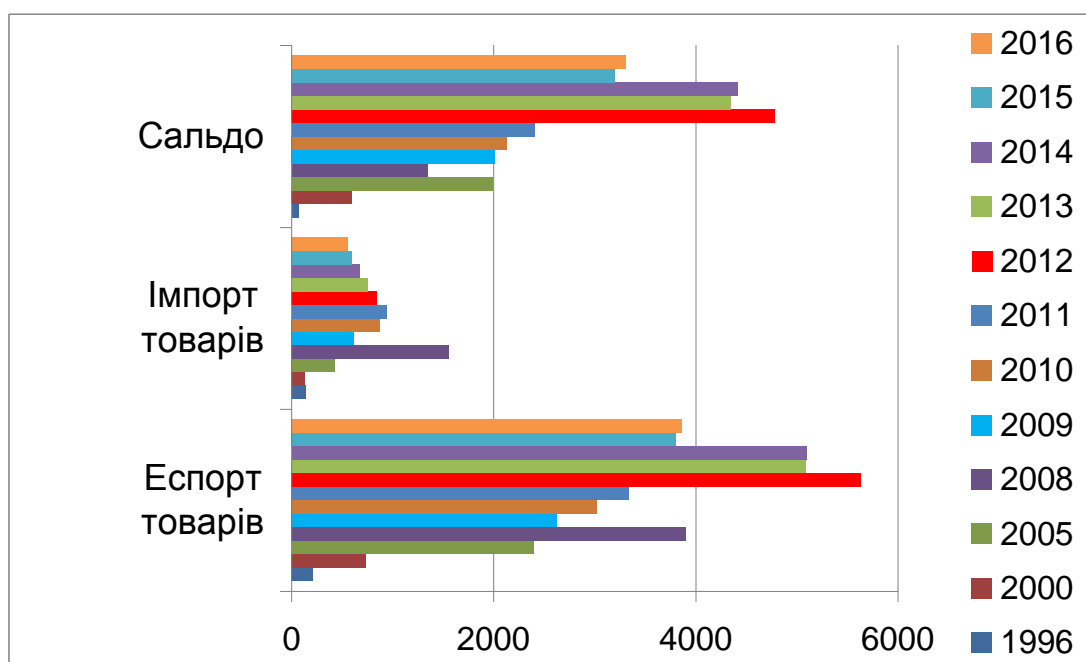
Основна **мета дослідження** – проаналізувати сучасний стан зовнішньої торгівлі товарами з країнами Африки. Основні **завдання** дослідження:

- проаналізувати динаміку зовнішньоторговельних відносин України з країнами Африканського регіону в торгівлі товарами;
- виявити основні тенденції в розвитку експортно-імпортних операцій товарами на ринку африканських країн;
- з'ясувати особливості товарної та географічної структури торгівлі товарами з країнами Африки тощо.

Виклад основного матеріалу та результатів дослідження. Динаміка зовнішньоторговельних зв'язків України з країнами Африканського регіону характеризується тим, що за роки незалежності зовнішньоторговельний оборот товарами з ними до 2008 р. постійно зростав, досягнувши 5461,7 млн дол. США. Проте в період світової економічної кризи в 2009 р. відбулося зменшення обсягів торгівлі, однак у наступні обсяги торгівлі товарами дещо збільшилися й у 2012 р. вони становили 6489,5 млн дол. США (рис. 1). Обсяги зовнішньоторговельного обороту з африканськими країнами почали знову зменшуватися в 2013 р. й падіння суттєво поглибилось у 2014–2016 рр. через збройну агресію Росії на сході України. У 2016 р. зовнішньоторговельний оборот із країнами Африки становив 4419 млн дол. США, що майже в 1,5 рази менше, ніж у 2012 р.

Аналогічні тенденції зафіксовані й у здійсненні експортних операцій з українськими товарами на ринках країн Африки. З початку 1990-х рр. обсяги

експорту товарів із України в країни Африки до 2008 р. постійно збільшувалися. Якщо у 1996 р. обсяг експорту становив 209,3 млн дол. США, то у 2008 р. він зріс до 3902,4 млн дол. США. У період світової економічної кризи у 2009 р. він зменшився до 2627,4 млн дол. США, проте в наступні три роки він збільшувався й у 2012 р. досяг 5638,2 млн дол. США (рис. 1), що є «історичним максимумом» у зовнішньоторговельних відносинах з африканськими країнами за роки незалежності України. З 2010 р. українські експортери нарощували свою присутність на ринках країн Африки, переважно за рахунок експорту пшениці та продовольства. В наступні роки в умовах агресії Росії на сході України обсяги експорту товарів зменшувалися й у 2016 р. вони становили 3865,1 млн дол. США [2]. Якщо у 1996 р. частка африканських країн у загальному обсязі експорту українських товарів на світовий ринок становила 1,45 %, то у 2008 р. вона збільшилася до 5,8 % і досягла в 2012 р. показника 8,2 %. У 2016 р. частка країн Африки серед регіонів світу в загальному обсязі експорту товарів збільшилася до 10,6 %. Отже, в останні роки проявляється чітка тенденція до зростання ролі африканських країн в українському експорті через збільшення обсягів постачання продовольчих товарів до них.

Рис. 1. Динаміка зовнішньої торгівлі товарами України з країнами Африки в 1996–2016 рр., млн дол. США

Подібна тенденція загалом властива й динаміці обсягів імпорту африканських товарів в Україну. Якщо у 1996 р. обсяги імпорту товарів із країн Африки до України становили 141,5 млн дол. США, то в 2008 р. вони збільшилися до 1559,1 млн дол. США, що є «рекордним» показником за роки незалежності України у торгівлі з африканськими країнами. Потім через світову економічну кризу в 2009 р. обсяги імпорту зменшилися у 2,2 рази, однак із 2010 р. вони почали незначно збільшуватися, досягнувши в 2011 р. 940,6 млн дол. США. У наступні роки обсяги імпорту помітно зменшувалися й у 2016 р. становили 553,9 млн дол. США (рис. 1). Частка країн Африки в українському імпорті товарів у 1996 р. складала 0,8 %, а в 2008 р. вона зросла до 1,82 %. У 2016 р. питома вага країн Африки в українському імпорті зменшилася до 1,4 % через економічні негаразди, падіння темпів промислового розвитку в нашій державі та зменшення попиту на деякі африканські товари (переважно мінеральна сировина) на українських ринках.

Загальне сальдо зовнішньої торгівлі товарами з країнами Африки за всі роки незалежності України було позитивним із загальною тенденцією до зростання до 2012 р., коли воно досягло 4786,9 млн дол. США (рис. 1). В останні роки воно дещо зменшилося й у 2016 р. становило 3311,2 млн дол. США. Загалом високі обсяги поставок зернових культур і продовольчих товарів до африканських країн забезпечують профіцитну торгівлю й велике позитивне сальдо у торгівлі з майже усіма країнами Африки. Тільки в торгівлі з такими країнами, як Гана, Габон, Гвінея, Ботсвана, Замбія, Зімбабве, Коморські Острови, Кот-д'Івуар, Ліберія, Мадагаскар, Малаві, Мозамбік, ПАР, Свазіленд, Сьєра-Леоне, Танзанія й Уганда в 2016 р. сальдо у торгівлі товарами було негативним через імпорт мінеральної сировини (марганцева руда, боксити, мідні руди тощо) та тропічних продуктів (какао та продукти його переробки, кофе, чай, арахіс, натуральний каучук, пальмова олія, спеції тощо). Незначний дефіцит зафіксований у торгівлі одягом та мінеральними продуктами

Товарна структура експорту українських товарів до Африки за останні 10 років мало змінилася, зберігаючи сировинний характер. Слід зазначити, що є позитивні зміни в бік зростання частки продукції машинобудування. Нині в товарній структурі українського експорту до країн Африки все ж таки домінують продовольчі товари. Зокрема, на зернові культури (переважно пшениця й кукурудза) у 2016 р. припадало 40 % вартості усього експорту товарів до Африки. Питома вага інших продовольчих товарів у 2016 р. складала 23 %. На продукцію металургії припадало 32 % вартості усього експорту до країн Африки. Разом зернові культури й продукція металургії становлять понад 70 % українського експорту до країн Африки. Значно меншими обсягами в експорті представлені промислові вироби, хімічна продукція, мінеральні продукти, деревина та вироби з неї.

У товарній структурі імпорту товарів із країн Африки до України домінують продовольчі товари й мінеральні продукти, на які у 2016 р. припадало 78 % вартості усього імпорту з африканських країн. Імпорт із країн Африки є незначним у загальному обсязі імпорту товарів до України. За останні 10 років зменшилася частка мінеральних продуктів, проте зросла частка продовольчих товарів, серед яких провідне місце займає какао та продукти його переробки, їстівні плоди та горіхи, кофе, чай, тютюн тощо. Так, у 2016 р. питома вага продовольчих товарів становила 45 % загального обсягу імпорту товарів із країн Африки. Основний мінеральний продукт, який імпортується з країн Африки (ПАР, Габон, Гана) – це марганцева руда. Через зниження виробничої активності гірничо-металургійного комплексу України з 2009 р. спостерігається суттєве скорочення обсягів її імпорту. Друга мінеральна сировина за значенням в імпорті мінеральних ресурсів – це боксити (основний постачальник – Гвінейська Республіка). Водночас, через дефіцит вугілля на внутрішньому ринку України з 2014 р. розпочався його імпорт із ПАР. Помітну частку в африканському імпорті мають також фосфати, які постачаються в Україну з Алжиру, Марокко, Сенегалу та інших країн.

У географічній структурі українського експорту до країн Африки проявляється зростання просторової концентрації, що зумовлює значні регіональні диспропорції в питомій вазі тих чи інших регіонів і країн Африканського континенту в зовнішньоторговельному обороті України. Основним африканським субрегіоном, де Україна найбільш присутня на товарних ринках, є Північна Африка, на сім країн (за класифікацією ООН) якої в 2016 р. припадало майже 85 % експорту товарів з України в усі країни Африки та 18,8 % (третє місце серед африканських субрегіонів) імпорту африканських товарів в Україну. Основним торговельним партнером серед країн Північної Африки й Африки загалом є Єгипет. Питома вага Єгипту серед африканських країн у географічній структурі українського експорту за останні десятиріччя збільшилася з 32 % у 2006 р. до 58,6 % у 2016 р. Це відбулося за рахунок нарощування обсягів експорту пшениці з 2012 р. Нині Єгипет є найбільшим

споживачем української пшениці у світі. Він нині займає 2-те місце серед усіх країн світу за питомою вагою в експорті товарів з України (6,23 % у 2016 р.) [3].

Друге місце в зовнішньоторговельному обороті серед африканських країн до 2010 р. посідав Алжир, позиції якого нині дещо погіршилися. Слід зауважити, що відбулося скорочення експорту українських товарів до Алжиру, де основну частку до 2008 р. становила продукція металургійної промисловості. Це зумовлено набуттям чинності Угоди про Асоціацію Алжиру з ЄС (із 2005 р.), у результаті цього країни ЄС тепер стали основними постачальниками металів до Алжиру. Нині частка Алжиру в структурі українського експорту до країн Африки становить 6,2 % (0,65 % у світовому рангу). Алжир нині випередили Марокко й Лівія, на які припадає по 6,4 %. При тому у торгівлі з Лівією у 2016 р. імпорتنі операції поставок лівійських товарів в Україну не здійснювалися. Серед інших основних торговельних партнерів України виділяються також Туніс, який займає 5-те місце серед країн Африки за обсягами в експорті українських товарів до Африки (6,1 % у 2016 р.). Частка Судану (0,09 %) й Західної Сахари в українському товарному експорті є незначною. Характерною особливістю у торгівлі товарами з країнами Африки є значне переважання експортних поставок над імпортом. Найбільше товарів Україна імпортує з Єгипту й Марокко, які займають перші місця серед африканських країн за обсягами імпорتنих операцій на українських ринках. Україна імпортує з країн Північної Африки переважно фосфати, цитрусові, оливки, оливкову олію, рибу й рибопродукти, а також одяг і взуття.

Друге місце серед африканських субрегіонів у географічній структурі експорту українських товарів до Африки займає субрегіон Західної Африки, на 16 країн якої у 2016 р. припадало 6,4 % вартості всього африканського експорту й 42,2 % (перше місце серед африканських субрегіонів) від вартості всього африканського імпорту товарів в Україну. Найбільші потоки українських товарів спрямовані в такі західноафриканські країни, як Нігерія, Сенегал, Кот-д'Івуар, Гана та Гвінея. Так, у 2016 р. обсяги експорту українських товарів до Нігерії становили 104,2 млн дол. США, тоді як обсяги імпорту були незначними – 729 тис. дол. США [2]. У торгівлі товарами з Сенегалом обсяги експорту становили 64,5 млн дол. США, а імпорту – 656 тис. дол. США. Третю позицію серед західноафриканських торгових партнерів у 2016 р. займав Кот-д'Івуар (експорт – 10,2 млн дол. США, імпорт – 36,8 млн. дол. США) [2, с. 30]. Практично малоосвоєними є товарні ринки таких країн Західної Африки, як Гвінея-Бісау, Гамбія, Кабо-Верде, Нігер. Щодо імпорту, то найбільше в Україну з цього субрегіону ввозилося товарів із Гани й Гвінеї, на які в 2015 р. припадало понад 36 % усього африканського імпорту [4], а в 2016 р. – 33 % [2]. У 2016 р. Гвінея займала 2-ге місце серед африканських країн за загальною вартістю імпорتنих поставок африканських товарів в Україну (17,2 %), а Гана – 3-тє місце (15,9 %). Серед західноафриканських імпорتنих товарів домінувала мінеральна сировина (боксити, марганцева руда тощо) та тропічні продукти (кофе, какао та продукти з нього, арахіс, насіння та плоди олійних культур тощо), а також пластмаси, каучук тощо.

Східна Африка займає третю позицію серед африканських субрегіонів у географічній структурі українського експорту в Африку, на яку в 2016 р. припадало 5,4 %. Питома вага країн субрегіону в загальному обсязі імпорту африканських товарів в Україну в 2016 р. становила 13,7 %. Україна у 2016 р. мала торговельні відносини з 16 країнами субрегіону, окрім Еритреї, Бурунді та Майотти (заморський департамент Франції). Найбільшим торговельним партнером України в Східній Африці є Ефіопія, питома вага якої серед усіх африканських країн в експорті українських товарів до країн Африки у 2016 р. становила 2,7 % (8-ме місце серед африканських країн). Другу позицію у географічній структурі торгівлі товарами серед східноафриканських країн посідає Кенія, зовнішньоторговельний оборот з якою у 2016 р. становив 38,4 млн дол. США. У торгівлі з Кенією Україна має позитивне торговельне сальдо, оскільки обсяги експорту українських товарів (31,96 млн дол.

США у 2016 р.) значно переважають обсяги імпорту кенійських товарів (6,46 млн дол. США) [2, с. 30]. Третім найбільшим торговельним партнером у Східній Африці є Судан, зовнішньоторговельний оборот з яким у 2016 р. становив 35,4 млн дол. США при значному позитивному сальдо через значні поставки української пшениці й продовольства у цю країну. Малаві є четвертим найбільшим торговельним партнером України у субрегіоні, з якою зовнішньоторговельний оборот у 2016 р. становив 25,9 млн дол. США з негативним торговельним сальдо для України (-25,7 млн дол. США) [2]. Наступні позиції серед країн субрегіону займають Зімбабве, Танзанія й Мозамбік, обсяги товарообороту з якими, відповідно, становили 14,2 млн дол. США, 13,7 млн дол. США і 13,3 млн дол. США. При цьому в торгівлі з Малаві, Зімбабве, Танзанією й Мозамбіком фіксується негативне торговельне сальдо через імпорт до України переважно мінеральної сировини та тропічних продуктів. Також негативне торговельне сальдо у 2016 р. було в торгівлі з такими країнами Східної Африки, як Замбія, Коморські Острови, Мадагаскар й Уганда через імпорт мінеральної сировини (мідь, нікель та вироби з нього) та тропічних продуктів (какао, кофе, спеції, чай тощо).

На 10 країн Центральної Африки у 2016 р. припадало усього 1,8 % загального експорту з України в країни Африки та 3,9 % загального імпорту з країн континенту. Серед основних центральноафриканських торговельних партнерів України виділяється Демократична Республіка Конго, з якою у 2016 р. зовнішньоторговельний оборот становив 29,6 млн дол. США. Другу позицію займав Габон (21,7 млн дол. США) при негативному для України сальдо, третю – Ангола (17,7 млн дол. США), а четверту – Камерун (13,8 млн дол. США). Практично малоосвоєними залишаються товарні ринки, таких суверенних країн субрегіону, як Чад, ЦАР, Сан-Томе і Прінсіпі й Екваторіальна Гвінея, обсяги торгівлі товарами з якими є незначними. В українському експорті до країн Центральної Африки домінували продовольчі товари, хімічна продукція, продукція металургії та машинобудування. Основними статтями імпорту з країн Центральної Африки є кофе, какао, тропічні плоди, деревина та вироби з неї, котли та машини.

Регіон Південної Африки, куди, за класифікацією ООН, відносять ПАР, Ботсвану, Намібію, Лесото й Свазіленд, має невелику питому вагу (1,6 %) у загальному обсязі українського експорту до країн Африки, проте займає другу позицію серед африканських субрегіонів за обсягами товарного імпорту (21,4 % у 2016 р.). Основним торговельним партнером України в Південній Африці є Південно-Африканська Республіка (ПАР), яка у 2016 р. займала 9-те місце серед усіх африканських країн у загальному обсязі експорту українських товарів до Африки й на яку у 2016 р. припадало 0,2 % вартості усього українського експорту й 0,3 % усього імпорту товарів до України [2, с. 34]. Проте Україна має негативне торговельне сальдо у торгівлі з ПАР, яке у 2016 р. становило -57,8 млн дол. США переважно через імпорт мінеральної сировини (кам'яне вугілля, марганцева руда тощо), палива мінерального, нафти й продуктів її перегонки (42 % вартості всього імпорту з ПАР у 2015 р.), цитрусових. ПАР в 2016 р. займала 1-ше місце за обсягами імпорту товарів в Україну, які становили 117,7 млн дол. США [2, с. 32]. Другу позицію серед південноафриканських країн посідає Ботсвана, з якою Україна має також негативне торговельне сальдо через імпорт мінеральної сировини. Практично неосвоєними Україною залишаються товарні ринки Намібії, Лесото й Свазіленду.

Висновки. Отже, зовнішньоторговельні відносини України з країнами Африки в останні два десятиріччя мають позитивну динаміку з переважанням обсягів українського експорту товарів над імпортом. У товарній структурі українського експорту до країн Африки домінують продовольчі товари й металургійна продукція, тоді як у товарній структурі імпорту африканських товарів до України переважає мінеральна сировина й тропічні продукти. У географічній структурі зовнішньоторговельних відносин з африканськими країнами спостерігається значна

просторова концентрація торгівлі товарами з явним домінуванням країн Північної Африки, тоді як питома вага інших субрегіонів континенту є значно меншою. Малоосвоєними поки що залишаються ринки країн Центральної та Південної Африки (за винятком ПАР). Україні потрібно значно посилити африканський вектор співпраці з країнами континенту, адже тут є значні перспективи для збуту українських товарів, особливо високотехнологічних.

Джерела та література

1. Гасім С. Торговельно-економічне співробітництво України та Африки: неприхований потенціал та шляхи підвищення ефективності / С. Гасім // Вісник Донецького нац. ун-ту. Сер. В : Економіка і право. – 2009. – Вип. 1. – С. 65–68.
2. Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2016 році : статист. зб. – К. : Держ. служба статистики України, 2017. – 152 с.
3. Зовнішня торгівля України з окремими країнами / Державна фіскальна служба України. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua/ms>
4. Кушніренко О. М. Нові експортні можливості для України: відкриття ринків Африканського континенту / О. М. Кушніренко // Тези IV Міжнар. наук.-практ. конф. «Формування ефективної моделі розвитку підприємства в умовах ринкової економіки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eztuir.ztu.edu.ua/123456789/5981>.

УДК 339.92(477+520)

Ю. Ю. Герлінська – студентка 6 курсу факультету міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

ЕКОНОМІЧНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ ТА ЯПОНІЇ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

*Роботу виконано на кафедрі міжнародних відносин і регіональних студій СНУ ім. Лесі Українки
Науковий керівник: А. А. Моренчук – кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин і регіональних студій СНУ ім. Лесі Українки*

Розглянуто передумови та особливості сучасних українсько-японських економічних відносин. Проаналізовано основні показники та напрямки економічних зв'язків та їх зміст. Увагу було акцентовано на договірно-правовій базі економічного співробітництва між країнами. Виявлено проблеми та перспективи двосторонньої українсько-японської співпраці в економічній сфері.

Ключові слова: Україна, Японія, економічне співробітництво, міжнародні економічні відносини, експорт, імпорт, тихоокеанський регіон, міжнародні інвестиції.

Herlinska Y. Y. Economic Cooperation Between Ukraine and Japan at the Present Stage. Features and preconditions of modern Ukrainian-Japanese economic relations are considered. The main indicators and directions of economic relations and their content are analyzed. Attention was paid to the contractual and legal basis of economic cooperation between the countries. Problems and prospects of bilateral Ukrainian-Japanese cooperation in the economic sphere are revealed.

Key words: Ukraine, Japan, economic cooperation, international economic relations, export, import, the Pacific region, international investments.

Актуальність теми дослідження. На сьогодні Азіатсько-Тихоокеанський регіон характеризується динамічним розвитком і значним політичним, фінансовим та економічним впливом. При цьому, серед країн регіону особливе місце займає Японія – один геополітичних центрів із потужними фінансовими та науково-технічними ресурсами. Тому вивчення досвіду економічної співпраці України з Японією, вивчення проблем та перспектив у цій сфері є важливим науковим завданням.

Метою дослідження є аналіз особливостей сучасного українсько-японського економічного співробітництва.

Згідно з поставленою метою, вирішувалися такі **завдання**: висвітлити процес налагодження й розвитку українсько-японського економічного співробітництва; проаналізувати його стан на сучасному етапі; виявити його проблеми та перспективи.

Виклад основного матеріалу. Дипломатичні відносини між Україною та Японією було встановлено 26 січня 1992 р. Незважаючи на географічну віддаленість, японський вектор співробітництва на сьогодні є одним із найпродуктивніших і має велике значення для розвитку вітчизняної економіки.

Поглибленню торговельно-економічної співпраці між країнами сприяло створення в 1994 р. Комітету ділового співробітництва з Україною, який належить до структури Японської федерації економічних організацій «Кейданрен» (із 2002 р. – Японська федерація бізнесу). З 2007 р. така політика Японії щодо України стала частиною загальної стратегії щодо побудови «Дуги свобод і процвітання» в Євразії [1].

Японія як один із лідерів надання офіційної допомоги розвитку (ОДР) країнам, що розвиваються, відіграє важливу роль у проведенні необхідних реформ в Україні. Основною метою японської ОДР в Україні є налагодження взаємовигідних економічних відносин з урахуванням пріоритетів розвитку української економіки, зокрема налагодження економічної інфраструктури, підвищення енерго-ефективності, розвиток аграрного сектору, покращення інвестиційного клімату та рівня життя людей [3].

Загальний обсяг технічної допомоги та грантів у рамках програми ОДР становить понад 150 млн дол. Отримання допомоги регулюється Угодою про технічне співробітництво та грантову допомогу між урядами Японії та України від 2004 р [7].

Основним напрямом грантової допомоги загального типу є сфера охорони здоров'я. У 2007–2009 рр. дитячі лікарні Кіровоградської, Луганської, Харківської, Донецької та Дніпропетровської областей отримали допомогу для закупівлі медичного обладнання на суму понад 8 млн дол. США [4]. У 2014 р. японська сторона виділила грант на суму 3,5 млн дол. для Національного наукового центру радіаційної медицини, Національного університету біоресурсів і природокористування України [3]. У 2017 р. уряд Японії надав Україні шість сучасних ендоскопічних систем в обласні клінічні лікарні. Серед медзакладів, які отримують сучасне обладнання, є й Волинська обласна клінічна лікарня. Загальна вартість грантової допомоги, наданої Японією, становить близько 3 млн дол. [4].

Зразковим прикладом інвестиційного співробітництва можна вважати угоду 2004 р. між українським торгово-промисловим комплексом «Богдан» й японською компанією «Ісузу». Згідно з якою в Україні розпочалося виробництво автобуса «Богдан А092» на основі японської конструкції. Автобуси цієї марки продавалися не лише в Україні, а й експортувалися до Росії, Грузії та Білорусі. Таким чином, Україна виступає не тільки як імпортер готової японської продукції, а й виробник продукції, яка експортується на ринки третіх країн [2].

У більшості випадків українсько-японської торгівлі йшлося про імпорт в Україну готової продукції із високою доданою вартістю, тоді як в українському експорті домінувала продукція з низьким ступенем переробки. Однак протягом останніх двох років ситуація почала змінюватись. Як відомо, Японія на 60 % залежить від

імпортних продуктів харчування, тому Україна почала акцентувати свою увагу саме на продовольчих категоріях експорту. У 2016 р. Україна почала більше експортувати маргарину, сиру, йогуртів, меду, продуктів переробки овочів і фруктів. У 2018 р. Міністерство аграрної політики і продовольства України розраховує залучити японських інвесторів у сектор агрологістики, переробки, зокрема сої та кукурудзи, вирощування та переробки ягід, а також часнику. Основними експортними позиціями України в Японію є руди та концентрати залізні, алюміній необроблений, титан та вироби з титану й феросплави (близько 80 % експорту) та зернові, тютюн і промислові замітники тютюну. Відповідно до статистичних даних 2015 р., загальний експорт України до Японії склав 235,5 млн дол. (у 2014 р. 209 млн дол.). У 2016 р. відбулось падіння відповідно до попереднього року на 122,4 млн дол. Падіння експорту спричинено передусім припиненням поставок кукурудзи, які перед тим склали майже 20 % українського експорту [4].

Імпорт до України сформований, переважним чином, на основі продукції високотехнологічних виробництв, зокрема машинобудування. Основними імпортними позиціями є засоби наземного транспорту, котли, електричні машини, прилади й апарати. У 2014 р. імпорт до України з Японії склав 612,6 млн дол., у 2015 – 382,2 млн дол., у 2016 р. – 387,6 млн дол. Тобто спостерігається скорочення дефіциту торгівлі з Японією, а з іншого боку зменшення купівельної спроможності українського населення [4].

Японія як один із головних інвесторів України вкладає кошти у сферу продажу й обслуговування транспортних засобів та їх комплектуючих японського виробництва. Зокрема, у 2016 р. компанія «Фудзікура» розпочала роботу фабрики у Львові з виробництва електрокабельного обладнання для автомобілів. На кінець 2016 р. інвестиції з Японії в Україну становили 160,5 млн дол. Це зумовлено підвищенням інтересу японських інвесторів, пов'язаного зі зміною політичної ситуації в Україні та активізацією співробітництва України з МВФ [5].

Важливо зазначити, що Японія надає важливу політичну, фінансову, матеріальну й технічну допомогу Україні, яку було розпочато 18 березня 2014 р. запровадженням низки санкцій та обмежувальних заходів щодо заборони експорту озброєння Росії. Зокрема, 5 серпня 2014 р. Японія заморозила активи 40 осіб і двох компаній із анексованого Криму, а також заборонила низці банків РФ (Сбербанк, ВТБ-банк, Внешкономбанк, Газпромбанк, Россельхозбанк) розміщати займи у Японії. 24 березня 2015 р. уряд Японії оголосив про надання пакету економічної й технічної допомоги Україні на суму 1,8 млрд дол. [6].

Важливим чинником покращення економічної співпраці двох країн стали офіційні візити вищих посадових осіб України в Японію. Так, 3–6 лютого 2016 р. заступник Міністра аграрної політики та продовольства України В. Рутицька провела зустрічі з представниками Міністерства сільського господарства, лісництва та рибальства Японії, а також великими японськими компаніями-трейдерами агропромислової продукції. В результаті візиту активізувався діалог із відкриття доступу продукції українського птахівництва та молочної галузі до ринку Японії.

У вересні 2016 р. у ході візиту до Японії київського міського голови В. Кличка було проведено зустріч із керівництвом японського агентства міжнародного співробітництва «ДЖАЙКА» для обговорення перспектив реалізації двосторонніх проектів із питання можливої участі японського бізнесу в реалізації спільних проектів у місті Києві. Також у 2016 р. Національна поліція України отримала від японської сторони партію автомобілів «Міцубісі аутлендер» у гібридній модифікації відповідно до Схеми зелених інвестицій Кіотського протоколу [4].

Говорячи про проблеми, які існують в українсько-японському співробітництві, то варто зазначити, що практика візитів до Японії президентів України чітко показувала, що звичним було здійснення офіційного візиту на початку каденції з метою надати імпульс відносинам із подальшим його згасанням до обрання нового глави держави. Крім того, перелік питань, за якими здійснюється співробітництво,

зокрема, економічне, між Україною й Японією в кожній наступній угоді зменшується. Більш того, подальші кроки України частково суперечили заявами про глобальне партнерство. Це стосується, передусім, введенням Україною спеціального мита на імпорт японських автомобілів всупереч правилам СОТ, що викликало протести з боку Японії й змусило подати відповідне звернення до цієї організації. Також важливою проблемою, що може зашкодити збільшенню економічного співробітництва України та Японії, може стати відсутність прогресу у реформуванні України, зокрема економічно-фінансового сектору.

Перспективними напрямками українсько-японського економічного співробітництва насамперед є збільшення залучення японських інвестицій у розвиток транспортної та енергетичної інфраструктури України, впровадження в Україні сучасних енергозберігаючих технологій у різних секторах економіки – енергетика, промисловість, муніципальний сектор. Перспективним напрямом торговельно-економічного співробітництва України з Японією є агросектор. З огляду на значну ємкість і високу платоспроможність Японії, потенціал її ринку є високим, передусім для виробників сільськогосподарської та харчової продукції. Японія залежить від імпорту для забезпечення своїх продовольчих потреб, зокрема, базових зернових культур.

Зі свого боку, Японія зацікавлена в становленні України як надійного партнера з демократичними принципами та ринковою економікою й готова сприяти цьому шляхом надання допомоги, у тому числі шляхом інвестицій. На сьогодні Японія залучена в процес реформування української національної поліції. Були проведені візити представників українських правоохоронних органів до Японії, йдуть переговори по залученню японських експертів для проведення тренінгів, а також залучення японських технічних розробок у діяльність української поліції.

Висновки. Отже, Японія є важливим економічним партнером України. Основними напрямками співпраці є японські інвестиції в українські підприємства та транспортну інфраструктуру; галузь охорони здоров'я; машинобудування. Україна на сьогодні переважно експортує до Японії сировину та продукцію сільськогосподарства. Основними проблемами у розвитку українсько-японських відносин є відсутність реформування галузей економіки та законодавства. Перспективними напрямками співпраці є транспорт та енергетика, впровадження сучасних енергозберігаючих технологій тощо.

Джерела та література

1. Кулінич М. А. Політика України в Азійсько-Тихоокеанському регіоні / Геополітичні трансформації в Євразії: погляд з Києва і Сеула / під ред. Г. М. Перепелиці та Хо Сун Чьола. – К., 2008.
2. Кулінич М. А. Україна і Японія: глобальне партнерство і ефективна двостороння взаємодія // Зовнішні справи. – 2011. – № 1.
3. Курс допомоги країнам – Україна / Посольство Японії в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ua.emb-japan.go.jp/jpn/bi_ua/oda/humansec/enjo_2013_ru.pdf
4. Стан торговельно-економічних відносин та інвестиційної діяльності між Україною та Японією / Посольство України в Японії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://japan.mfa.gov.ua/ua/ukraine-japan/trade>
5. Японія – наш надійний друг і глобальний партнер // Free Voice Information Analysis Center [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://iac.org.ua/yaponiya-nash-nadiyniy-drug-i-globalniy-partner/>
6. Official development assistance – definition and coverage // The Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.oecd.org/dac/stats/officialdevelopmentassis_tancedefinitionandcoverage.html
7. Terms and conditions of Japanese ODA loans // The Japan International Cooperation Agency (JICA) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.jica.go.jp/english/our_work/types_of_assistance/oda_loans/standard/index.html.

ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

*Роботу виконано на кафедрі економічної
та соціальної географії СНУ ім. Лесі Українки
Науковий керівник: А. Г. Потапова – кандидат
географічних наук, доцент кафедри
економічної та соціальної географії
СНУ ім. Лесі Українки*

Здійснено аналіз основних показників зовнішньоекономічної діяльності Харківської області та досліджено її ефективність за допомогою сальдо зовнішньої торгівлі. Проаналізовано географічну структуру та зроблено висновок щодо зовнішньої торгівлі з країнами Європи та Америки.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, прямі іноземні інвестиції, сальдо зовнішньої торгівлі, зовнішня торгівля товарами, експорт, імпорт.

Melnyk M. V. Foreign Economic Activity of the Kharkiv Region. The article analyses the main indicators of foreign economic activity of the Kharkiv region and analyses its effectiveness through the use of foreign trade balances. A regional pattern is analysed and drawn conclusion on foreign trade of area with the countries of Europe and America.

Key words: foreign economic activity, foreign direct investment, balance of trade, foreign trade in goods, export, import.

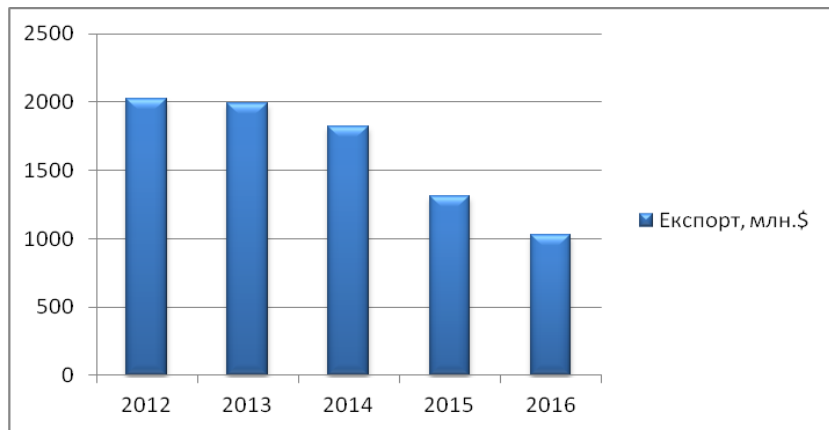
Актуальність дослідження. Активна участь України у світовій торгівлі та міжнародному співробітництві визначила основний зовнішній вектор розвитку національної економіки загалом та регіональної зокрема. Так, Харківська область є прикордонною територією України, має потужний виробничий та природо-ресурсний потенціал, що дає змогу реалізувати ефективну зовнішньоекономічну політику. Регіон співпрацює з понад 70 країнами світу, з якими підтримує зовнішньоекономічні зв'язки. Для визначення напрямів розширення та проведення зовнішньоекономічної політики регіону необхідно здійснювати детальний аналіз показників зовнішньоекономічної діяльності Харківської області.

Метою роботи є проведення аналізу основних показників зовнішньоекономічної діяльності Харківської області.

Постановка завдання. Завданням нашого дослідження є з'ясування стану розвитку зовнішньоекономічної діяльності Харківської області.

Результати дослідження. Найбільш важливим значенням для оцінки ефективності зовнішньоекономічної діяльності є аналіз товарної структури експорту та імпорту. В останні роки експорт в області мав тенденцію до зниження. Так, у 2012 р. він становив 2022 млн дол. США, а в 2016 р. знизився до 1061 млн дол. США (рис. 1).

На початку 2016 р. обсяги зовнішньої торгівлі товарами поступово зросли й перевищили 218 млн дол. США щомісячно (середній щомісячний показник експорту – 105 млн дол. США, імпорту – 99 млн дол. США) [3, с. 506]. За січень–серпень 2016 р. зовнішньоторговельний оборот товарів у Харківській області становив 2,517 млрд дол. США (у т. ч. з країнами Європейського Союзу – 642 млн дол. США) [2, с. 4].

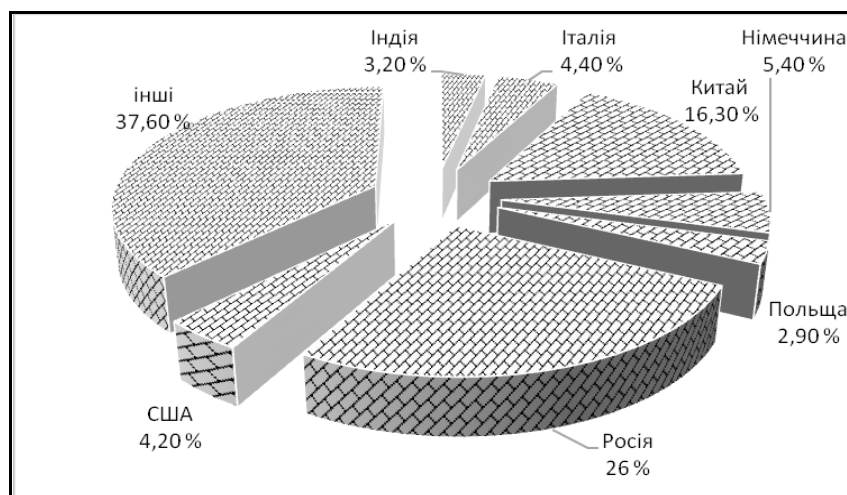
Рис. 1. Динаміка експорту товарів Харківської області в 2012–2016 рр., млн дол. США

За обсягами експорту товарів область займає 9-те місце серед регіонів України [2, с. 3]. У січні–серпні 2016 р. експорт товарів до країн світу становив 865 млн дол. США. Темпи зростання обсягу експорту товарів до відповідного періоду 2014 р. склали 64,9 %.

Найбільші обсяги експортних поставок товарів здійснювалися до Російської Федерації (33,5 % від загального обсягу експорту області), Єгипту (8,2 %), Казахстану (7,9 %) та Японії (4,7 %). Основними експортними товарами Харківської області є машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання, готові харчові продукти, продукти рослинного походження, олія, недорогі метали та вироби з них.

Починаючи з 2012 р., імпорт товарів та послуг Харківської області має тенденцію до зниження. Так, у 2012 р. обсяги імпорту становили 2741 млн дол. США, тоді як у 2016 р. всього лише 1489 млн дол. США.

Найбільше імпортих надходжень було отримано з Російської Федерації (26,0 %), Китаю (16,3 %), Німеччини (5,4 %) та Італії (4,4 %) (рис. 2).

Рис. 2. Географічна структура імпорту товарів Харківської області у 2016 р.

Найбільша частка імпорту припадає на полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них, машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання, готові харчові продукти, продукцію хімічної та пов'язаних із нею галузей промисловості, мінеральні продукти.

Ефективність зовнішньої торгівлі можна оцінити також за допомогою сальдо зовнішньої торгівлі, який у 2016 р. (січень–жовтень) став позитивним і його відношення до експорту склало 29,5 %. Для порівняння, за аналогічний період 2014 р. цей показник становив 22,85 %. Перехід від негативного сальдо до позитивного в основному пов'язаний зі скороченням імпорту [1, с. 45].

Обсяг прямих іноземних інвестицій у Харківську область від початку інвестування на 31 грудня 2016 р. становив 1554,6 млн дол. США [4]. У розрахунку на одного жителя це склало 579,3 дол. США. Інвестиції надійшли із 67 країн світу. Основними країнами-інвесторами, на які припадає 95,6 % загального обсягу прямих інвестицій, є Франція, Кіпр, Велика Британія, Російська Федерація, Нідерланди та Швейцарія.

Висновки. Аналіз зовнішньоекономічної діяльності Харківської області впродовж 2012–2016 рр. показав, що на сьогодні регіон є експортноорієнтований, що позитивно впливає на розвиток економіки області. Зросла ефективність зовнішньої торгівлі, про що свідчить позитивне сальдо торгівлі у поточному році, тоді як у минулому році воно було негативним. Позитивне сальдо торгівлі досягається, переважно, за рахунок істотного перевищення експорту до країн СНД над відповідним імпортом.

Таким чином, Харківська область має зберегти наявну товарну структуру зовнішньої торгівлі та, скориставшись динамікою валютних курсів, диверсифікувати експорт за рахунок збільшення поставок до європейських країн.

Джерела та література

1. Наумов М. С. Особливості зовнішньоекономічної діяльності Харківської області в умовах сучасної кризи / М. С. Наумов // Інвестиції: практика та досвід. – 2015. – № 2. – С. 43–45.
2. Світлична Ю. О. Аналіз стану зовнішньої торгівлі товарами Харківської області / Ю. О. Світлична // Теорія та практика державного управління. – 2015. – № 3 (50). – С. 121–126.
3. Харківська область у 2016 році. Статистичний щорічник. – Харків : Гол. упр. статистики у Харківській області, 2016. – 506 с.
4. Головне управління статистики у Харківській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http:// kh.ukrstat.gov.ua](http://kh.ukrstat.gov.ua).

УДК 911.3:339.56(477.73)

Ж. А. Шульган – студентка 4 курсу
географічного факультету
Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки

ЕКСПОРТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ В СИСТЕМІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ

*Роботу виконано на кафедрі економічної та
соціальної географії СНУ ім. Лесі Українки
Науковий керівник: А. Г. Потапова – кандидат
географічних наук, доцент кафедри економічної
та соціальної географії СНУ ім. Лесі Українки*

Розглянуто фактори, які впливають на розвиток експортного потенціалу Миколаївської області. Проаналізовано динаміку експортно-імпортних операцій регіону та можливості надходження іноземних інвестицій.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, експорт, імпорт, експортний потенціал.

Shulgan J. A. Export Potential of Mykolaiv Region in the System of Foreign Economic Relations. The article considered factors which affect for development on export potential Mykolaiv region. Analyzed dynamics of export-import of the region and possibility of receiving foreign investment.

Key words: foreign economic activity, export, import, export potential.

Актуальність. На сьогодні актуальним питанням є ефективне використання зовнішньоекономічного потенціалу регіонів з урахуванням їх географічних, природних, економічних та демографічних особливостей, що дасть змогу збільшити надходження прямих іноземних інвестицій в економіку області та підвищить роль і функції регіону у забезпеченні ефективного розвитку національної економіки.

Мета роботи – дослідити експортний потенціал Миколаївської області. Відповідно до зазначеної мети вирішувалися такі **завдання**: проаналізувати складові елементи експортного потенціалу Миколаївської області; виокремити та обґрунтувати фактори впливу на експортний потенціал регіону; розглянути тенденції змін експортно-імпортних операцій Миколаївської області в 2000–2016 рр.

Виклад матеріалу. Реалізація експортних можливостей економіки області вимірюється чинниками обсягів міжнародної торгівлі, які включають: загальний зовнішньоекономічний оборот, експорт та імпорт товарів і послуг, інвестиційну привабливість регіону.

Активізація експортної діяльності пов'язана з оцінками експортного потенціалу регіону. Значний вплив на формування та реалізацію якого впливають, такі фактори як потужний промисловий потенціал, підприємства, які виробляють інноваційну продукцію, та потужний природо-ресурсний потенціал, який впливає на розвиток сільськогосподарського виробництва й переробної промисловості.

Миколаївська область має значний експортний потенціал, складовими елементами якого є підприємства (машинобудівні, металургійні та сільськогосподарські) та вигідне економіко-географічне положення в центрі водних, автомобільних, залізничних та повітряних шляхів. Обласний центр має безпосередній вихід до Чорного моря, а через нього до важливих ринків збуту до Туреччини та країн Південної Африки, Європи, Близького Сходу, Персидської затоки.

Під час дослідження експортного потенціалу Миколаївської області особливу увагу звертають на виробничі, природно-ресурсні можливості регіону та людський капітал. Оцінити стан і закономірності змін зовнішньоекономічної діяльності Миколаївської області можливо за рахунок аналізу динаміки експортно-імпортних показників. Так, зовнішньоторговельний оборот області має тенденцію до щорічного зростання. У 2008 р. (порівняно з 2000 р.) обсяг обороту зріс більш ніж утричі, або на 2033,8 млн дол. США, що свідчить про позитивну динаміку зовнішньоекономічних зв'язків підприємств області [1]. Складниками зростання зовнішньоекономічного обороту були як експортні, так й імпортні операції, зокрема у 2009 р. експорт товарів досяг 1,5 млрд дол. США проти 521,0 млн дол. у 2000 р., при цьому імпорт зріс із 283,2 млн дол. (2000 р.) до 787,5 млн дол. США (2009 р.), відповідно – послуг із 51,3 до 176,2 млн дол. (експорт) та з 10,2 до 36,6 млн дол. США (імпорт). Упродовж усіх років обсяги експорту товарів та послуг перевищують обсяги імпорту, формуючи позитивне сальдо зовнішньоторговельного балансу.

У 2016 р. обсяг експорту товарів, порівняно з 2015 р., збільшився на 5,2 % і становив 1150 млн дол. США, а обсяг імпорту зріс у 1,5 рази та склав 360,8 млн дол. Зростання експорту зумовлено збільшенням поставок продуктів рослинного походження, імпорту – нарощенням ввозу засобів наземного транспорту, літальних апаратів, плаваючих засобів, механічного та електротехнічного обладнання. Позитивне сальдо зовнішньої торгівлі товарами дорівнювало 789,2 млн дол.

Підприємства регіону співпрацювали з партнерами із 138 країн світу. До країн ЄС експортовано товарів на 261,2 млн дол. Імпорт товарів із країн ЄС становив 134,4 млн дол. Основу товарної структури експорту визначили продукти рослинного походження (77 % до загального обсягу експорту), механічне та електротехнічне обладнання (13,8 %); імпорту – засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби (32,9 % від загального обсягу імпорту), механічне та електротехнічне обладнання (27,4 %), мінеральні продукти (8,2 %), недорогоцінні метали та вироби з них (7,3 %), продукти рослинного походження (6,3 %).

Пошук та підтримка іноземних джерел фінансування економіки Миколаївської області є гострою проблемою на нинішньому етапі розвитку. Ці обставини сформували першочергові позиції в загрозах для розвитку зовнішньоекономічної діяльності [4].

На перше місце серед досліджуваних факторів можна поставити недовіру закордонних ділових кіл до гарантування державою захисту інвестицій та економічних інтересів. Ця проблема є загальнодержавною й її вирішення залежить від вдосконалення національного законодавства щодо залучення інвестицій. Друге місце посідає енергозалежність від зовнішніх джерел енергопостачання та незадовільна структура зовнішніх інвестицій. Ці два фактори між собою тісно пов'язані, адже розвиток в області нетрадиційної енергетики потребує значних інвестицій [2].

До сьогодні зовнішні інвестиції надходили переважно у харчову галузь (27 %) та сферу транспорту й зв'язку (24 %). Значна частка інвестування надходить у сферу обігу та невиробничих послуг. Тобто, в галузевій структурі чітко простежується орієнтація іноземних інвесторів на розширення ринків збуту продукції власного виробництва [3].

Висновки. Незважаючи на зміну економічних умов, що призвели до недостатньо високих та нестійких ринкових позицій загалом, Миколаївська область володіє значним продуктивним потенціалом для здійснення та розвитку зовнішньоекономічної діяльності. Також на становлення експортного потенціалу області впливають розвиток транспортної мережі, розвиток машинобудування та енергетичний комплекс, впровадження альтернативної енергетики, розвиток сільського господарства та харчової промисловості, розвиток курортно-рекреаційної сфери тощо. Перспективи подальших досліджень пов'язані з вивченням основних чинників, що визначають вибір інвестиційної стратегії, яка б забезпечувала ефективне використання експортного потенціалу області.

Джерела та література

1. Дьоміна В. М. Сучасні тенденції зовнішньої торгівлі підприємств Миколаївської області / В. М. Дьоміна, І. Т. Кіщак // Регіональна економіка. – 2010. – № 4. – С. 178–183.
2. Дьоміна В. М. Міжнародні інвестиційні ризики та їх вплив на регіональний розвиток Миколаївської області / В. М. Дьоміна, С. А. Дамаронок // Наук. вісн. МНУ ім. В. О. Сухомлинського. Серія : Економічні науки. – 2013. – № 10. – С. 28–32.
3. Пономаренко В. С. Стратегічне управління розвитком підприємства : навч. посіб. / В. С. Пономаренко, О. І. Пушкар, О. М. Тридід. – Харків : Вид. ХДЕУ, 2002. – 640 с.
4. Технологічний імператив стратегії соціально-економічного розвитку України : монографія / Л. І. Федулова [та ін.] ; за ред. Л. І. Федулової ; НАН України. Ін-т екон. та прогноз. – К., 2011. – 656 с.

ЕКСПОРТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ АПК УКРАЇНИ

*Роботу виконано на кафедрі економічної та соціальної географії СНУ ім. Лесі Українки
Науковий керівник: **А. Г. Потапова** –
кандидат географічних наук, доцент
кафедри економічної та соціальної
географії СНУ ім. Лесі Українки*

Розглядається експортний потенціал АПК України. Досліджено фактори та чинники впливу на формування експортного потенціалу сільськогосподарської продукції України. Проаналізовано перспективи та шляхи вдосконалення експортного потенціалу АПК України.

Ключові слова: експортний потенціал, АПК, сільське господарство, харчова промисловість.

Koval D. I. Export Potential of Agricultural Products of AIC of Ukraine. It is considered the AIC export potential of Ukraine. Investigated effects and the factors of influence on the formation of the export potential of agricultural products in Ukraine. Analyzed the prospects and ways of improving export potential of the AIC of Ukraine.

Key words: export potential, AIC, agriculture, food industry.

Актуальність дослідження. Експорт продукції АПК відіграє важливу роль у зовнішній торгівлі та економіці держави. Ключовим пріоритетом на пряму державного регулювання зовнішньоекономічної активності є розвиток експортного потенціалу, збільшення його обсягів та створення раціональної товарної структури. Тому ця тема є актуальною для дослідження на сучасному етапі розвитку географічної науки.

Метою роботи є дослідження особливостей експортного потенціалу АПК України. **Завданнями** є виявлення чинників, що впливають на процес росту експортного потенціалу АПК України, та заходів його зміцнення.

Виклад основного матеріалу. У сучасній науковій літературі немає однастайності щодо визначення поняття «експортний потенціал». Розкриття змісту зазначеної категорії варто розпочати через осмислення сутності окремих її частин – «експорт» і «потенціал».

Термін «потенціал» походить від латинського слова «*potential*» і трактується як «сила, міць». Словник іншомовних слів визначає потенціал як «можливості, наявні сили, запаси, засоби, що можуть бути використані з певною метою».

На думку А. В. Череп, Я. О. Зубицької, потенціал містить у собі одразу три аспекти відносин – наслідки минулого, поточний стан теперішнього та орієнтацію на майбутнє. Таким чином, він включає в себе накопичені властивості, які практично використовуються в теперішньому часі, їх розвиток і надбання нових здібностей у майбутньому [1, с. 206–207].

Обсяг експорту аграрної продукції в першому кварталі 2017 р. зріс на 38,6 % порівняно з торішнім показником. За словами Ольги Трофімцевої, в трійці товарів-лідерів українського аграрного експорту залишаються зернові культури, які складають 37 % від загального експорту, також олія – 27,3 % та насіння олійних

культур – 10,7 %. Це зумовлено тим, що Україна знайшла більш надійних економічних партнерів для збуту товарів АПК, тобто це є країни ЄС. Тісні стосунки по експорту АПК Україна має з Азією, трошки менші – з Африкою. Збільшення посівних площ, покращення зрошувальних систем, сучасна обробка та насичення ґрунтів, а також природні умови вплинули на вирощення якісної сільсько-господарської продукції.

Спостерігається значне зростання експорту окремих товарних позицій порівняно з попереднім роком. Збільшились обсяги продажу бобових, овочів, свіжих або охолоджених, на суму 20,9 млн дол., масла вершкового та інших жирів, вироблених із молока, – на 64,2 млн дол., яловичини мороженої – на 34,1 млн дол. Також збільшився експорт абрикос, вишень, персиків, слив майже в 8,4 раза та становив 6,4 млн дол. [2].

Пояснюється це тим, що в Україні збільшилася кількість малого та середнього бізнесу, який фінансується за допомогою банківської системи, що дає змогу українським аграріям нарощувати свої обсяги.

Для того, щоб збільшити експорт продукції сільського господарства й у майбутньому використовувати його як основний прибуток, потрібно виконати певні умови (фактори та чинники), які будуть впливати розвиток на експортного потенціалу продукції АПК в майбутньому.

Факторами, що стимулюють процес росту експортного потенціалу, є доступ до цільових ринків, фінансові ресурси, технічний прогрес, інтелектуальний розвиток, мобільність факторів виробництва та сучасні інформаційні технології. Ці фактори дають змогу просувати продукцію АПК на світові агропродовольчі ринки, забезпечують збільшення обсягів активів, орієнтованих на експортну діяльність, покращення якісних параметрів продукції, забезпечення підприємств стратегічною сировиною та удосконалення механізмів управління експортною діяльністю, що дасть змогу отримати додаткові бюджетні надходження та обумовлює зростання обсягів експорту.

Однак є й стримуючі чинники – конкуренція та політичні ризики, що призводять до неконкурентоспроможності продукції та погіршення взаємовідносин з окремими країнами-партнерами. Наслідком цього є відсутність попиту та обмежені можливості росту обсягів реалізації продукції.

Постає питання в потребі вживання комплексу заходів для зміцнення експортного потенціалу АПК. Для цього необхідно застосовувати виважену та науково-обґрунтовану стратегію розвитку економіки загалом, формувати ефективну ринкову інфраструктуру. Це дасть змогу стабілізувати макроекономічну ситуацію, знизить рівень «тінізації» економіки, розвивати приватні лізингові компанії та стимулювати довгострокове банківське кредитування, що призведе до зниження банківських відсотків по кредитах.

У законодавчій сфері основними заходами є формування стабільної правової бази для залучення інвестицій та гарантування захисту прав інвесторів та кредиторів, сприяння здійсненню судової реформи та забезпечення безумовного виконання рішень, активізація інформаційного забезпечення залучення інвестицій та створення умов для розвитку інтелектуального потенціалу [3, с. 88].

Висновки. Отже, факторами, що стимулюють процес росту експортного потенціалу, є доступ до цільових ринків, фінансові ресурси, технічний прогрес, інтелектуальний розвиток, мобільність факторів виробництва та сучасні інформаційні технології.

Основним чинником збільшення експорту продукції сільського господарства є покращення її якості, що призведе до лідерства на ринку й збільшить конкурентоспроможність України та підніме її економіку.

Заходами, які необхідно взяти для покращення експортного потенціалу, є формування ринкової інфраструктури, стабілізація макроекономічної ситуації,

розвиток приватних лізингових компаній, а також малого та середнього аграрного бізнесу та залучення інвестицій та створення умов для розвитку інтелектуального потенціалу.

Джерела та література

1. Радченко Е. Є. Визначення сутності поняття «експортний потенціал країни» / Е. Є. Радченко // Вчені записки ун-ту «КРОК». – Серія : Економіка. – 2013. – С. 205–212.
2. Трофимцева О. Експорт української аграрної продукції збільшився на 38,3 % на початку 2017 року / Ольга Трофимцева / Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minagro.gov.ua>
3. Фрунза С. А. Забезпечення інвестиційного розвитку аграрної сфери національної економіки / С. А. Фрунза // Наукові праці КНТУ. – Серія : Економічні науки. – 2010. – Вип. 17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/npkntu_e/2010_17/stat_17/16.pdf.

УДК 339.146:334.7(477)

І. В. Чумак – студентка 2 курсу магістратури факультету міжнародних відносин ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»» (м. Київ)

СТРАТЕГІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФІРМ-ДИЛЕРІВ ІНОЗЕМНИХ КОМПАНІЙ НА УКРАЇНСЬКОМУ РИНКУ

*Роботу виконано на факультеті міжнародних відносин ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»»
Науковий керівник: **Н. М. Літвін** – кандидат економічних наук*

Розглянуто три найпростіші форми ведення бізнесу іноземною компанією в Україні: створення представництва іноземної компанії й товариства з обмеженою відповідальністю, що виступить дилером чи дистриб'ютором. Розглянута можливість застосування теоретичних питань на практиці в умовах українських реалій

Ключові слова: дилери іноземних компаній, представництва іноземних компаній, дистриб'ютори іноземних компаній, іноземний капітал.

Chumak I. V. Strategies of the Activities of Dealers Foreign Companies on the Ukrainian Market. There are three simple forms of foreign company business activities investigated in the article: a representative office of a foreign company and a limited liability company, which can be doing like dealer or distributor. The possibility to put theory in to the practice also was analyzed using Ukrainian realities.

Key words: foreign dealers, foreign companies, foreign capital.

Актуальність теми зумовлена необхідністю досліджень виходу іноземних компаній задля припливу іноземного капіталу в економіку країни. В умовах кризи іноземний капітал надзвичайно важливий для стабільного розвитку та швидкого подолання наслідків стагнації економіки. Оскільки Україна не так давно змінила вектор зовнішньої політики з «проросійського» на «проєвропейський», змінилися й умови для бізнесу. Публікацій, що досконально розбирають цю тему, небагато. Роботи в своїй основі складають публікації в наукових журналах та наукові статті що являють собою аналітику можливого розвитку подій. Серед таких публікацій слід

відзначити наукові статті на юридичному порталі «Лігазакон» [4], публікації в журналі «Delo.ua» [7], публікації в журналі «Кореспондент» [1]. Так як українське законодавство має прогалини в формуванні поняття фірми-дилери іноземних компаній, а також в урегулюванні діяльності таких суб'єктів господарської діяльності, іноземні компанії здебільшого створюють свої представництва як окремі юридичні особи. В статуті таких представництв можна побачити материнську компанію як власника та засновника статутного капіталу компанії.

Яскравими прикладами такої структури виступають «СПОРТМАСТЕР» та «СПОРТМАСТЕР-Україна», «Leipurin» та «Leipurin» Україна. «СПОРТМАСТЕР» як материнська компанія зареєстрована в Росії, має своїх диллерів на території Казакстану, Білорусії, України, представництво в Сінгапурі, заводи в Китайській Народній Республіці. В цьому випадку материнська компанія займається повною організацією замовленням, контактуванням з заводами та розробкою сезонних колекцій товарів. Дилери лише доставляють та продають товар замовлений та опрацьований материнською компанією.

«Leipurin» – це фінська компанія, яка є материнською для дилерів на території Росії, Білорусії, Казакстану, України, Словаччини та інше. Материнська компанія є засновником статутного капіталу компанії на території України, надало необхідну комерційну інформацію для успішного функціонування дочірніх підприємств, проте дочірні підприємства являють собою самостійну одиницю бізнесу та самостійно заключають контракти та ведуть повний цикл робіт із потрібним їм товаром. В організаціях із такою структурою всі ключові питання вирішуються материнською компанією, прибуток також перераховується засновнику. Фірми-дилери виконують розпорядження материнської компанії беззастережно.

Іншим методом виходу іноземних компаній на український ринок можна вважати такий. Іноземні компанії проводять аналіз існуючих на території України дилерів, що мають у своєму портфелі подібні продукти, та заходять до портфелю компанії за певну компенсацію у вигляді прибутку останньої. Таку форму виходу називають дистриб'юторами. В цьому випадку в іноземній компанії замало впливу на дистриб'ютора. Всі ключові питання вирішуються фірмою-дистриб'ютором, у нього й зосереджується прибуток. До прикладу можна розглянути такі ситуації: Торговельна марка «Adidas» має свої магазини на території України, проте товари торговельної марки продаються також і в магазинах «СПОРТМАСТЕР-Україна». Таким чином, «СПОРТМАСТЕР-Україна» виступає дистриб'ютором «Adidas» на території України. Солодовий завод Данії, виробник солодових екстрактів «Harboe» ввійшов до портфелю «Leipurin» Україна на ексклюзивних правах (солодові екстракти «Harboe» на території України має право продавати лише «Leipurin» Україна). У свою чергу, «Leipurin» Україна здійснює продаж солодових екстрактів через мережу власних дилерів та дистриб'юторів.

Отже, існування представництв, дилерів та дистриб'юторів має певні особливості як у законодавчому врегулюванні, так і в фізичній активності їх діяльності. Темпи зміни вектору розвитку України потребують постійних досліджень у цій сфері, бо зміна вектору розвитку – це зміна законодавчої бази, це збільшення/зменшення квот експорту, це перерозподіл капіталу та нові можливості для бізнесу.

Джерела та література

1. Випуск журналу «Кореспондент» від 19 липня 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ua.korrespondent.net/magazine/archive/>
2. Дистриб'юція [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B8%D0%B1%27%D1%8E%D1%82%D0%BE%D1%80>

3. Закон України від 16 квітня 1991 року № 959-XII «Про зовнішньоекономічну діяльність» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua/yuridichnim-osobam/podatkoviy-kontrol/normativno-pravovi-akti/66288.html>

4. Иностранное представительство vs общество с ограниченной ответственностью. Главные отличия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://jurliga.ligazakon.ua/news/139318>

5. Ковтун О. І. Стратегія підприємства : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / О. І. Ковтун. – Львів : Новий Світ–2000, 2009. – 680 с.

6. Любанова Т. П. Стратегическое планирование на предприятии: учеб. пособ. для студ. высш. учеб. завед. / Т. П. Любанова, Л. В. Мясоедова. – М. : Изд-во ПРИОР, 2001. – 272 с.

7. Почему международный бизнес уходит из Украины и когда он вернется [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://delo.ua/business/pochemu-mezhdunarodnyj-biznes-uhodit-iz-ukrainy-i-kogda-on-verne-281194/?supdated_new=1511878686

8. Список крупнейших компаний Украины с иностранным капиталом (2015) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BE%D0%BA_%D0%BA%D1%80%D1%83%D0%BF%D0%BD%D0%B5%D0%B9%D1%88%D0%B8%D1%85%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D0%BC_\(2015\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BE%D0%BA_%D0%BA%D1%80%D1%83%D0%BF%D0%BD%D0%B5%D0%B9%D1%88%D0%B8%D1%85%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D0%BC_(2015))

9. Чим дистриб'ютор відрізняється від дилера [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://finansovyvesovety.ru/chem-distribyutor-otlichaetsya-ot-dilera>.

UDC 94(567):341.238

D. M. Drozd – 3rd year student of the faculty of international relations of Lesia Ukrainka Eastern European National University

NEGATIVE ASPECTS OF SADDAM HUSSEIN'S FOREIGN POLICY

*The work was done at the Chair of International Relations and Regional Studies of Lesia Ukrainka Eastern European National University
Scientific supervisor: **E. V. Vozniuk** – candidate of political sciences, associate professor of the Chair of International Relations and Regional Studies of Lesia Ukrainka Eastern European National University*

The article deals with Saddam Hussein as a political leader of Iraq. The specific features of Iraq foreign policy during its reign are analyzed. The negative features of the dictator's policy and its influence on international relation's development are determined.

Key words: foreign policy, Iraq, international relations, USA, Saddam Hussein.

Дрозд Д. М. Негативні аспекти зовнішньої політики Саддама Хусейна.

Розглядається особистість Саддама Хусейна як політичного лідера Іраку. Проаналізовані особливості зовнішньої політики Іраку під час його правління. Визначено негативні риси політики диктатора та її вплив на розвиток міжнародних відносин.

Ключові слова: зовнішня політика, Ірак, міжнародні відносини, США, Саддам Хусейн.

Today, Iraq is one of the most developed Arab countries, despite certain historical features associated with the former well-known leader of the country, Saddam Hussein. For three decades, Iraq's position in the international arena has been steadily weakening

due to the reckless foreign policy of the past regime. Hussein's atrocities against the Iraqi people also touched upon external relations – he resolved devastating wars, ignored the norms and provisions of international law, and, moreover, supported international terrorism and developed weapons of mass destruction. As far as the Middle East region, Saddam harbored violence, threatened neighboring countries with Iraq, undermined stability in the region, posing a serious threat to the world as a whole.

The topicality of the work is the example of the former governor, who moved the boundaries of humanity, international law and was overthrown, can be prevented and to make conclusions for the future, regarding the possible tragic results.

The aim of the study is to analyze the all the negative aspects of Saddam Hussein's foreign policy.

In the early Middle Ages, Iraq was the center of the Islamic empire, but the Mongol invasion in the XIII century greatly reduced its importance. In the fifteenth century, it became the part of the Ottoman Empire, and after the First World War fell under British control. In 1932, the country gained independence. In 1958, the throne threw the monarch imposed by British. And ten years later, the nationalist Arab party «Baas» (Restoration) came to power [2].

Leadership is a universal phenomenon of social life by its nature. It exists everywhere – in large and small organizations, in business and in religion, in companies and universities, in informal organizations, in street packets and in mass demonstrations. Leadership is characteristic of any sphere of human activity, for the existence and process of which requires the allocation of leaders and well-known leaders and followers [4].

A political leader is an authoritative member of an organization, a group, a society whose personal influence allows him to play a significant role in political processes and situations, to create and implement a program for solving social problems and tasks of social development [1].

Saddam Hussein headed Iraq for 24 years (from 1979 to 2003), but in reality his influence on the country's destiny was not limited to a 24-year period: it began much earlier. Hussein's personality, as well as the results of his rule, is evaluated differently: someone calls him a bloody dictator who brought the country to a national catastrophe, someone – that he was a martyr affected in the struggle for the integrity and independence of the country [3]. Oil helped Hussein make a rich country, and when he became president and the country's political leader in 1979, 95% of foreign trade profits were oil.

Since Saddam Hussein was more known in the world as a dictator, we will distinguish the negative factors of his foreign policy:

1. *Iran-Iraq War of 1980–1988 and a mass genocide of the Kurds.* Saddam Hussein consolidated his power by promoting key roles in the government and business of relatives and allies. In 1978, the entry into the ranks of opposition parties began to be accompanied by the death penalty. Within a few days after coming to power, he executed dozen of his rivals [2].

Such a policy was heated by the actions of neighboring Iran. Iran has increased the number of attacks on the Baathist regime in Iraq with the help of its Shia opponents. The Shiites were ready to fight on the side of Iran because they had long been squeezed by the Sunni elite in Iraq. Under these conditions, Hussein resumed an old dispute over the Iraqi-Iranian border along the Shatt al-Arab. Saddam also hoped that winning a war against Iran would help him deal with the Kurdish rebels.

On September 22, 1980, the invasion of Iraq began on the territory of a neighboring country. During the conflict, Baghdad enjoyed extensive US political and military support. The deterioration of relations began after the Iran-Contra scandal, which revealed that the US secretly sold arms (weapons) to Iran, hoping to release hostages in Lebanon [3].

In April 1988, an Iran-Iraq agreement on a cease-fire was concluded. United Nations peacekeepers were sent to the combat area. Until the end of the war, the Iran-Iraqi border did not undergo significant changes, but both sides suffered enormous human and economic losses. During the war, Saddam Hussein carried out the mass destruction operation of the Kurds («Anfal»), which resulted in 180,000 Kurds being taken out in an unknown direction, apparently executed. Also, a number of Kurdish villages were struck by chemical weapons bombs.

2. *Invasion in Kuwait in 1990.* As a result of the large debts in which Baghdad was forced to climb during the war with Iran, against the backdrop of a severe economic crisis, the post-war recovery of the economy required very long terms and due to a sharp fall in oil prices (from 19 to 11 dollars per barrel) caused by the economic policies of Kuwait and the United Arab Emirates, which sold up to 300 thousand tons of fuel per day over the quota set by the Organization of the Exporting Countries. At Saddam's request to abide by quotas for oil extraction and to provide Iraq with loans, Kuwait replied that after the disappearance of Iran's danger, it sees no sense in this.

Therefore, on «economic failure», Iraq responded with military aggression. In August 1990, Iraqi troops crossed the Kuwaiti border and seized the capital of Kuwait. The UN Security Council has imposed economic sanctions against Iraq and has adopted resolutions condemning the actions of Baghdad. An international coalition was formed. The Pentagon proposed a plan of hostilities; hundreds of thousands of soldiers were thrown into the region. In November 1990, diplomatic efforts to resolve the crisis went undressed. The United Nations has set a deadline for Iraq to leave Kuwait and has given permission to take the necessary measures that would facilitate the fulfillment of the requirements of the world community.

3. *Operation «Desert Storm» 1991.* On January 17, 1991, US, UK and other countries began a massive rocket bombing operation. On February 24, 1991, the Allies launched a combined ground, air and sea offensive. The resistance of the Iraqi army was broken in just 100 hours. Iraq has announced its withdrawal from Kuwait, but also refuses to accept all UN resolutions on this issue. On March 2, the United Nations Security Council adopted a resolution confirming the conditions of peace [3]. The next day, in a meeting with the American military Iraqi command officially accepted the terms of peace, but Saddam Hussein was absent.

4. *Rebellion in 1991.* Almost immediately after Iraq accepted the conditions for ceasefire in the north and south of the country, an uprising began. Shiite settlements of Basra, Najaf and Karbala in the south of the country held massive street demonstrations against the regime of Saddam Hussein. In the north, the Kurds persuaded the soldiers to move to their side. The hopes of the rebels for American support have not been justified. Instead, Iraqi combat helicopters arrived in areas of rebellion. Mass destruction began, as a result of which, according to the US, between 30 and 60 thousand people were killed.

5. *Sanctions 1991–1992.* Iraq was given the condition that severe economic sanctions against it would persist until the complete elimination of all weapons of mass destruction, including nuclear, chemical and biological ones. In 1991, the United Nations for the first time allowed Iraq to sell a small amount of oil in exchange for humanitarian supplies. The program was aimed at allowing simple Iraqis to get at least a basic diet, but in reality the first supply arrived in the country only in March 1997. In 1998, Program Coordinator D. Halliday left his post saying that the sanctions failed and negatively affected only innocent people. His successor resigned in 2000, arguing that the sanctions regime led to a «real human tragedy». According to UNICEF, in 1999, infant mortality rates were higher than in 1991. Therefore, in 1999, the Iraqi oil export quota was completely abolished [2].

6. *Operation «Fox in the Desert».* In December 1998, the United States and the United Kingdom held a three-day bombing campaign in Iraq. About 100 targets were fired at rocket launchers in Iraq. The purpose of the operation was to reduce the possibilities of

the Hussein regime to create weapons of mass destruction. In addition to chemical and biological weapons production, headquarters of the Iraqi secret police and the elite Republican Guards, as well as defense facilities and a refinery in Basrah, were among the targets.

7. *On the way to the war 2003*. In November 2000, George W. Bush became the president of the United States. From the outset, he made it clear that he intended to pursue a rigid policy towards Iraq, and promised to restore the regime of sanctions. He has decided to continue funding by Bill Clinton of Iraqi opposition groups, in particular, the Iraqi National Congress, working in exile, hoping to undermine Saddam Hussein's power. In early 2002, the US administration publicly announced that its policy towards Iraq was «regime change» [3]. In March 2003, when the United States launched a military operation against Iraq, Hussein was forced to hide, but on December 14, in his native Takriri, the dictator was arrested.

Conclusion. So, after analyzing the position of Iraq under Saddam Hussein's rule, it can be seen that Iraq's position has been tirelessly weakening in the international arena due to the short-sighted foreign policy of the dictatorial regime. The disrespect and the crimes that Hussein did towards the Iraqi people also touched on external relations – he resolved devastating wars, ignored the norms and provisions of international law, and, moreover, supported international terrorism and developed weapons of mass destruction.

By his actions, he created a threat not only for his country, but for the whole world. However, any crime will be punished, and it has been shown by history with the former well-known dictator, ruler, world leader – Saddam Hussein.

Sources and literature

1. Ващенко К. О. Політологія для вчителя. Класифікація та основні характеристики політичних лідерів / К. О. Ващенко, В. О. Корнієнко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://posibnyky.vntu.edu.ua/politolog/144.htm>
2. Ірак: дос'є країни. 15 серпня 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bbc.com/ukrainian/politics/2014/08/140808_iraq_profile
3. Ірак при Саддаме Хусейне: взгляд в прошлое [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ria.ru/society/20061229/58110775.html>
4. Політичне лідерство [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://lib.mdpu.org.ua/e-book/politologiya/eBook/modul_2/tema12.htm.

UDC 351.746(4-11)

O. A. Nykytyuk – 4th year student of the faculty of international relations of Lesia Ukrainka Eastern European National University;
E. V. Voznyuk – candidate of political sciences, associate professor of the Chair of International Relations and Regional Studies of Lesia Ukrainka Eastern European National University

REGIONAL SECURITY SYSTEM IN EASTERN EUROPE

The article highlighted the great role of Russia Federation as a regional leader of Eastern Europe and its influence on regional security formation. The peculiarities and problems of East European security are analyzed, considering the presence of a large number of ongoing conflicts (Crimea, Donbass, Transnistria, Abkhazia, South Ossetia, Nagorny Karabakh), the militarization of the territories occupied by Russia, the violation of territorial integrity of Ukraine, Moldova,

Georgia and Azerbaijan and the continuation of aggressive policies of the Russian Federation on Post-Soviet area. The role of international organizations like NATO, EU, OSCE and Council of Europe is characterized.

Key words: regional security, Eastern Europe, Russia, conflict, NATO, aggressive policy, threats.

Никитюк О. А., Вознюк Є. В. Регіональна система безпеки у Східній Європі.

Висвітлено значну роль Російської Федерації як регіонального лідера Східної Європи та її вплив на формування регіональної безпеки. Проаналізовано особливості та проблеми східноєвропейської безпеки, враховуючи наявність великої кількості триваючих конфліктів (Крим, Донбас, Придністров'я, Абхазія, Південна Осетія, Нагірний Карабах), мілітаризацію територій, окупованих Росією, порушення територіальної цілісності України, Молдови, Грузії та Азербайджану та продовження агресивної політики Російської Федерації на пострадянському просторі. Охарактеризовано роль міжнародних організацій, таких як НАТО, ЄС, ОБСЄ та Рада Європи.

Ключові слова: регіональна безпека, Східна Європа, Росія, конфлікт, НАТО, агресивна політика, загрози.

The aim is to analyze the security situation in Eastern Europe and consider ways to improve regional security.

Research results. After Russia's aggression against Ukraine, the geopolitical and security situation in Eastern Europe has radically changed and is getting worse now. The absence of existing international mechanisms to guarantee the security and inefficiency of international organizations has led to the creation of a security vacuum in the region. The primary security task for Eastern Europe is to resolve all conflicts at the expense of Russia's refusal to forge them or use them for their own purposes. Taking into account the European integration aspirations of Ukraine, Georgia and Moldova, the EU and NATO, it is appropriate to consider their broad involvement in the transatlantic security system, which will have a positive effect on security in Eastern Europe.

Today, security in Eastern Europe is determined by the presence of a large number of ongoing conflicts (Crimea, Donbass, Transnistria, Abkhazia, South Ossetia, Nagorny Karabakh), the militarization of the territories occupied by Russia, the violation of territorial integrity of Ukraine, Moldova, Georgia and Azerbaijan and the continuation of aggressive policies of the Russian Federation. According to experts' estimation [1], the main problems for security in the region are:

- the annexation of Crimea by Russia (56,3 %);
- protracted conflicts (43,8 %);
- Russian invasion in the Donbas (43,8 %);
- an unstable internal political situation in some East European countries (37,5 %);
- uncontrolled by governments occupied territories (25 %);
- militarization of the region (25 %);
- bureaucratization of EU and NATO institutions (18,8 %);
- information war (18,8 %).

The majority (68,6 %) of the polled experts estimated that the key reason for the deterioration of the security situation in the region is Russia's aggressive policy, and only 12,5 % called the weakness of key international organizations – the UN, the OSCE and the Council of Europe.

The key factor of radical change in the Eastern European security situation is the war, which Russia deployed against Ukraine. The militarization of the region takes place on the Eastern borders of the EU, especially after the annexation of the Crimea, which prompts the EU to consider Russia not as a partner but as an opponent in Eastern Europe. At the same time, in addition to the military, there are other threats in the region as well as: informational and cyber-spheres; economy; power engineering; ecology; illegal migration; smuggling; illegal arms trade; terrorism, etc. In these areas, there are also significant

security threats, which require a complex response from the countries of the region. Information space and cyber-sphere are key areas for countering the hybrid aggression of Russia, which is trying to push its propaganda through Western European media [2].

Also, power engineering has become one of the levers of Russia's pressure on Europe and the promotion of its aggressive goals. Since the Eastern European region is important for the transit of energy, its control became a priority of Russia's foreign and energy policy aimed at managing Russia's energy flows to the EU.

The key players in Eastern Europe are the countries of the region, the leading countries of the world and some international organizations. Russia is the country that mostly influences the security situation in Eastern Europe. Other vital players are Ukraine, the USA, Poland, Germany, Turkey and Romania, and among international organizations – the EU and NATO.

At the same time, Russia plays a destructive role in the security of the Eastern European region. President Putin is very interested in creating new conflict zones in Eastern Europe. In this way, this country tries to regain control over the post-Soviet space in order to get the status of «superpower». RF capabilities are based exclusively on destabilization methods: military provocations (military exercises, violations of air and sea spaces, dangerous flight of aircraft, etc.); blackmail; bribe; manipulation of energy supplies; stimulation of domestic problems; festering interstate disputes; support for radical movements and authoritarian regimes.

The security role of Belarus in the region is considered by experts mainly through the prism of its relations with Russia. Further engagement of Belarus in the political games of Russia, gradually leads to the loss of sovereignty and its transformation into a source of threats not only for Ukraine, but also for Poland and the Baltic States [5].

Romania focuses on security in the Black Sea region and expresses its concern over Russia's militarization of the region at the expense of the accumulation of troops, equipment and armaments in the occupied Crimea. Therefore, it actively supports NATO's initiatives, becoming the backbone of the southern direction of the Alliance's eastern flank.

Ukraine is a key component and a major player in European security, a new Eastern European pillar of transatlantic security. Therefore, resolving the conflict with Russia by overcoming the aggressor and restoring the territorial integrity of Ukraine is a major contribution to regional and Euro-Atlantic security.

In addition, countries in the region of Eastern Europe, international organizations, such as the European Union and NATO, also have an impact on the security situation. However, they are primarily concerned with the security of their member countries, and states that are not part of these organizations are forced to solve their security problems on their own. The negative security situation is exacerbated by the lack of practical, effective mechanisms of international organizations responsible for international (UN) and regional (OSCE) security that would be able to quell the aggressor and restore stability, peace and internationally recognized rule of law [4].

Countries that are not part of any security organizations, above all, Ukraine, Georgia and Moldova, could be part of a new regional security format. NATO must play a key role in regional security in Eastern Europe by expanding the East, enhancing its role in the region, and developing a special partnership with the countries of the region. The EU must also play an active security role by strengthening sanctions against Russia, reducing dependence on Russian energy resources, helping the countries of the region to strengthen national stability and counteract security challenges.

NATO enlargement through membership of Ukraine, Georgia and Moldova would significantly increase security in Eastern Europe. The entry of the Baltic States into NATO in 2004 took place under favorable conditions when Russia was not perceived as an enemy. And in the current circumstances, many Allies do not want to annoy the Russian Federation, or they want to support partnerships with it. Therefore, outlined during the

NATO summit in Bucharest in 2008, the prospects for Ukraine and Georgia joining NATO are assessed as declarative [3].

Deepening the cooperation of the countries of the transit region of Eastern Europe in the energy sector should strengthen their energy security and make a positive contribution to regional security. For this purpose, it is advisable not to agree on projects, especially Russian, which harms the interests of the countries of the region.

Conclusion. In general, the security situation in the region of Eastern Europe is assessed as unsatisfactory and threatening. Despite the European Union's desire to have a safe neighborhood, Russia is trying to re-establish its dominance in the region in order to strengthen its own influence on Europe, and therefore the policy of appeasing the aggressor-Russia will lead to further deterioration of the security situation in Eastern Europe and Europe as a whole. In order to enhance security in Eastern Europe, it is advisable to give the countries that have determined their course on European and Euro-Atlantic cooperation (for Ukraine, Georgia and Moldova today) the possibility of deeper integration into NATO and the EU in the field of security, which may become a new security format in the region.

Sources and literature

1. Безпека кордонів у Східній Європі: уроки для НАТО і партнерів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [https://www.nato.int/cps/uk/natohq/news_134112.htm?Selected Locale=uk](https://www.nato.int/cps/uk/natohq/news_134112.htm?Selected+Locale=uk)
2. Місце України в системі регіональної безпеки в Східній Європі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.polradio.pl/5/39/Artykul/335676>
3. Прямая трансляция конференции «Система региональной безопасности у східній Європі та Україна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=OnBtbCHlyAU>
4. Система регіональної безпеки у Східній Європі. Місце і формати залучення України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://geostrategy.org.ua/ua/component/k2/item/1348-systema-regionalnoj-bezpeki>
5. Система регіональної безпеки у Східній Європі. Місце і формати залучення України. Результати експертного опитування [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://geostrategy.org.ua/images/Survey_E%D0%95-Ukraine_Ukr.pdf.

UDC 316.46:351.746(100)

E. V. Voznyuk – candidate of political sciences, associate professor of the Chair of International Relations and Regional Studies of Lesia Ukrainka Eastern European National University;
O. O. Bespalikova – 3rd year student of the faculty of international relations of Lesia Ukrainka Eastern European National University

WORLD LEADERS IN CYBERSECURITY

The article identifies leading countries and key organizations in the field of cyber defense and cyber security. The level of such protection in different countries of the world is analyzed. Cyber security approaches by international organizations, namely, NATO and ENISA, are considered. The ranking of countries with high levels of cyber security is proposed.

Key words: cyber defense, cyber security, cyber attack, NATO, Singapore, Estonia, ENISA.

Вознюк Є. В., Беспалікова О. О. Світові лідери в кібербезпеці. Визначаються лідируючі країни та основні організації у сфері кіберзахисту та кібербезпеки. Аналізується рівень такого захисту різних країн світу. Розглядаються підходи до кібербезпеки з боку міжнародних організацій, а саме НАТО та ENISA. Пропонується рейтинг країн із високим рівнем кіберзахисту.

Ключові слова: кіберзахист, кібербезпека, кібератака, НАТО, Сінгапур, Естонія, ENISA.

In the 21st century, the Internet has become an important part of human life. However, along with a wide range of capabilities, the World Wide Web carries both a large number of threats. Therefore, along with the development of the latest technologies, there is a tendency towards a global increase in the level of cyber security. This emphasizes the relevance of the work.

The aim of the study is to analyze and compare the level of cybercrime in different countries and organizations in the world.

Computer security (cyber security) is a set of tools, strategies, principles and guarantees of security, approaches to risk management; actions, training, insurance and technologies used to protect the cyber-environment, resources of organizations and users. The main tasks of security are: accessibility, integrity, including authenticity and confidentiality. Cyber crime is a prerequisite for the development of an information society.

Today, *Singapore ranked first place* in the world in terms of computer security. It's state that has the most powerful cyber defense resources in the region of South-East Asia.

The Singapore Cyber security Agency (CSA) actively contributes to strengthening the protection of the country's information space by identifying its main tasks in this area: developing links with leading local and global industries and leaders in the field of intellectual property, raising awareness of cyber security through community-based programs; the development of a powerful cyber security ecosystem, that is, an active industry, equipped with a workforce to respond; enhancing computer security in critical sectors such as energy, water and banking.

In particular, in order to prevent future attacks, the Ministry of Defense of Singapore decided to create a special unit that will develop and increase the means of cyber defense of the country. In the framework of this decision, it is also planned to enter two combat cyber units into the Singapore Armed Forces.

The country has allocated 10 million dollars to launch the ASEAN (Association of Southeast Asian Nations) Cybercrime Program to enhance the level of information security in the region. Great attention is paid to the education of future specialists. To this end, Singapore has partnered with partner countries to develop Cyber Security Associates and Technologists (CSAT) program aimed at developing knowledge and skills of potential workers through their training and practice at local and foreign enterprises [3]. The Singapore Cyber Security Agency is also a partner in the non-profit «No More Ransom» project, which provides assistance to victims of malicious software [4].

The second place is the United States of America. A country that occupies a prominent place on the world stage is at the same time one of the main objects of cyber terrorism. To protect the state's information space, the National Cyber security Center was established. The Center has been entrusted with the protection of US government communications networks, including monitoring, collecting and exchanging information about systems owned by the NSA (National Security Agency), the Pentagon and the Ministry of Homeland Security.

The maintenance of the infrastructure and everyday life of the United States is almost entirely dependent on modern technologies that are extremely vulnerable to various types of computer attacks. To address this issue, the National Security

Department launched the Critical Infrastructure Cyber Community Civic Initiative volunteering program to promote cyber security infrastructure [8].

At the same time, in order to meet the growing technological needs and protect itself against the evolution of cyber threats, the National Security Department cooperates with the academic community to raise awareness about cyber security, how to stimulate it, to encourage best practices and to realize a shared sense of responsibility for cyber security at universities and colleges [7].

In addition, the state actively participates in the process of ensuring international security of cyberspace. So in 2017 the US government provided Ukraine with 5 million dollars to increase cyber security.

One of the strongest cyber-powers in the world is Estonia. By occupying the 5th position in the ranking of countries in terms of computer security, Estonia is Europe's leader in online technology.

The focus on cyber security in Estonia has been given since 2007 after a series of cyber attacks, which resulted in 58 Estonian sites (including government) stopping their work. These attacks were later called the first cyber war and became an impetus for the development of the legislative sphere of regulation of cyberspace. Estonia became a major expert on cyber security knowledge and advised many other countries on this issue – the country signed agreements on the development of training and cooperation on cyber security with Austria, Luxembourg, South Korea and NATO. It was at the Estonian cyber polygon that large-scale international NATO training on Locked Shields 2017 cyber security was conducted. Locked Shields is an annual real-time information protection script. Since 2010, organized in Tallinn, this is the largest and most complex international cyber security course in the world [1].

The Tallinn Cooperative Center for the Promotion of Cyber Defense is an independent international military organization founded in 2008 funded and guided by states that volunteered to participate in it. Its activity focuses on research, development, training and education in both the technical and non-technical aspects of cyber defense. Similarly, Estonia, in the same way as the United States, has allocated 100 thousand euro to the NATO Trust Fund to support the cyber security of Ukraine.

Consequently, in today's conditions of rapid development of technologies and strengthening the role of the Internet in society, the issue of confronting cyber attacks is becoming more and more important and goes to the state level. Today, *the top five countries with the highest levels of cyber security are headed by Singapore, followed by the United States, Malaysia, Oman and Estonia.*

After cyber attacks became a real threat to the world order, the issue of their prevention went beyond state regulation and received considerable attention from international organizations.

NATO has one of the most active cyber-security policies. Cyber defense is a part of the core task of the organization's collective defense. NATO's main focus on cyber defense is to protect its own networks (including operations and missions) and enhance the sustainability of the Alliance.

In July 2016, the Alliance reaffirmed NATO's defensive mandate and recognized the cyberspace as a sphere of operations in which NATO should protect itself as effectively as in the air, as on land and at sea.

In order to keep pace with the rapidly changing landscape of the threat and to maintain strong cyber defense, NATO has adopted an expanded policy and action plan that was endorsed by the Alliance at the Wales Summit in September 2014. The main priority is the protection of communication systems owned and operated by the Alliance.

Cyber defense has also been integrated into NATO's initiatives on intellectual defense. The Smart Defense project allows countries to work together to develop and support opportunities that they cannot afford to develop or procure on their own, and to release resources for the development of other opportunities. The Smart Defense project

in the field of cyber defense today includes the Malware Information Sharing Platform, the «Smart Defense Multinational Cyber Defense Capability Development» and «Multinational Cyber Defense Education and Training». In order to improve situational awareness, a Memorandum of Understanding on Cyber Defense was created in 2015.

The NATO School of Communications and Information Systems in Latin America, Italy, trains NATO Allied staff (and non-NATO countries) involved in the operation and maintenance of NATO communication and information systems. The Alliance also cooperates with the European Union, the United Nations and the Organization for Security and Cooperation in Europe [2].

Another important participant in the process of providing international cyber security is the European Union Agency for European Network and Information Security (ENISA). The mission of ENISA is to improve network and information security in the European Union. The organization provides advice on cyber security, supports policy development and implementation, and cooperates with operational teams throughout Europe. ENISA manages the pan-European Cyber Europe program. This is a series of cyber incident exercises and crisis management at EU level for the public and private sectors of the EU member states.

ENISA, as the EU Cyber security Agency, is co-operating with the EU member states of the European Commission and other agencies to help or prevent or respond effectively to incidents and cyber security crises. Within its competence, ENISA has been supporting the field of European computer incidents and crisis management for several years [5].

The activities of ENISA in the field of education and general awareness aim at promoting the skills of cyber attacking and supporting the Commission in enhancing the skills and competencies of professionals in this field [6].

Conclusion. Consequently, along with the development of new technologies, the threat of cyber attacks increases. After the threat of cyber-terrorism reached a large scale, the issue of cyber security became one of the directions of state policy of the countries of the world. Today, the first position on the level of cyber security is Singapore, followed by the United States. Estonia, ranked 5th in the world ranking, is the absolute leader in the region.

In addition to the actual state regulation of this issue, the problem of cyber attacks is also engaged in international organizations. One of the strongest today is NATO and ENISA.

Sources and literature

1. How Estonia became a global heavyweight in cyber security [Electronic resource]. – Mode of access : <https://e-estonia.com/how-estonia-became-a-global-heavyweight-in-cyber-security/>
2. North Atlantic Treaty Organization. Cyber defence [Electronic resource]. – Mode of access : https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_78170.htm
3. Singapore Ministry of Communications and Information. Cyber Security Associates and Technologists Programme [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.csa.gov.sg/programmes/csat>
4. Singapore Ministry of Communications and Information. SingCERT [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.csa.gov.sg/singcert>
5. The European Union Agency for Network and Information Security (ENISA). Cyber Crisis Management [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.enisa.europa.eu/topics/cyber-crisis-management>.
6. The European Union Agency for Network and Information Security (ENISA)– Cyber Security Education [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.enisa.europa.eu/topics/cybersecurity-education>
7. US-CERT– Critical Infrastructure Cyber Community Voluntary Program [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.us-cert.gov/ccubedvp/academia>
8. US-CERT [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.us-cert.gov/ccubedvp>.

INFORMATION SECURITY OF THE COUNTRY

*The work was done at the Chair of International Relations and Regional Studies of Lesia Ukrainka Eastern European National University
Scientific supervisor: **E. V. Vozniuk** – candidate of political sciences, associate professor of the Chair of International Relations and Regional Studies of Lesia Ukrainka Eastern European National University*

The concept of information security of the state is analyzed. The main three aspects of its implementation are highlighted. The main task of introduction and improvement of information security of the state, its main elements, and components are characterized. The structure of information security of Ukraine with all its advantages and disadvantages is disclosed

Key words: information security, national security, state, Ukraine.

Домарецька В. М. Інформаційна безпека держави. Проаналізовано поняття «інформаційна безпека держави». Висвітлено основні три аспекти її реалізації. Охарактеризовано головне завдання впровадження та покращення інформаційної безпеки держави, її основних елементів, складників. Розкрито структуру інформаційної безпеки України з усіма її перевагами та недоліками.

Ключові слова: інформаційна безпека, національна безпека, держава, Україна.

Despite the rapid development of society, today, no state is able to protect itself, using only military-technical means. Security becomes more and more complex task that carries: political, economic, informational and other measures. Today in many economically developed countries, there is an unification of the forces and means of information and psychological influence which are intended to achieve military, ideological and political goals.

The aim of the study is to analyze and characterize theoretical background of the information security of the country.

Information security – is a state of protection of the needs of individuals, society and the state in information regardless of internal and external threats [4]. As for national interests, information security means such a state of protection of information resources of a person, society and the state, which ensures the realization and progressive development of vital interests for them. Information security also means the level of protection of the information environment of the society, which ensures its formation, use and development in the interests of citizens, organizations, the state and neutralization of the negative consequences of the information society [5].

The problem of information security is considered in three main aspects:

- 1) protection of information;
- 2) control over the national information space;
- 3) sufficient informational support of state and non-state bodies, public and private organizations [2].

Information protection is a set of organizational, technical and legal measures aimed at preventing damage to the interests of the owner of information, and control of the

national information space – measures to minimize losses from the implementation of both foreign states and internal organizations of subversive psychological operations. The level of adequacy of information provision for state bodies and non-governmental organizations and firms is determined on the basis of their information needs for decision-making on a case-by-case basis. The level of protection is determined for each specific type of information separately.

All measures and means of protecting information can be divided into several groups:

- legal measures that provide for the existence of laws, determine the responsibility of those who destroy, or damage the information, or use it without proper permission;
- administrative (organizational) measures regulating the operation of the system, the use of its resources, personnel activities, etc. And also physical, technical, software and technological means [3].

The consequences of information security are: the interpretation of issues related to information security, for different categories of entities may vary significantly, information security is not limited to the protection of information.

The subject of information relations can be damaged not only from unauthorized access, but also from damage to the system, which caused, for example, a break in customer service. For open organizations (for example, educational institutions), the protection of information is not worth its place in the first place.

As for the elements of information security, they include: accessibility – the ability to receive the necessary information service at a specified time, integrity – relevance and consistency of information, its protection against destruction and unauthorized change, as well as confidentiality – protection against unauthorized access [6].

Informational security of Ukraine – the protection provided by the Constitution for the protection of political, state, public interests of the country, of universal and national values. It covers, first of all, compliance with the requirements of the current legislation on the inadmissibility of abuse of the freedom of the media, the prevention of calls for violent changes in the constitutional order and the seizure of power, violation of the territorial integrity of the state, propaganda of war, violence, cruelty, incitement to racial, national, religious hatred, attacks on the rights and freedoms of a person, society, as well as the prevention of the placement of information constituting state secrets, or information with restricted access, and text materials that move are crossing the state border of Ukraine.

The owners of the information to be protected are the state and its structures, enterprises, societies, other organizations whose information is their property and is a commercial secret, public organizations, as a rule, are party secrets, the state and commercial secrets are not excluded, citizens of the state of their rights (secrecy of correspondence, telephone and telegraphic conversations, medical secret, etc.) are guaranteed by the state, personal secrets and their personal affairs.

According to the degree of secrecy, there is a distinction between information: special importance (especially important), absolutely secret (strictly confidential), secret (confidential), for official use (not for print, distributed by the list), non-public (open) [1].

There are two principles of secrecy of information: the legality of the classification of information is to implement it within the limits of the law in force and other subordinate normative acts. A departure from this principle can cause significant damage to the interests of the protection of information of a person, society and states, in particular the unlawful concealment from the public of information that does not require secrecy or the flow of important information; and the reasonableness of the classification of information (establishment by expert assessment of the appropriateness of secrecy of specific information, probable economic or other consequences of this act, based on a balance of vital interests of the individual, society and states).

The structure of Ukraine's information security is formed at the following levels:

- 1) legislative (laws, regulations, standards, etc.);

2) administrative (for a common character implemented by the management of the organization);

3) procedural (specific security measures dealing with people);

4) software and hardware (specific technical measures) [1].

Conclusion. So, information security is one of the most important concepts not only in science, but also in various spheres of human activity. Its purpose is regime-secret informational support of the state, industry, enterprise, personality.

The notion of information security is not limited to the safety of technical information systems or the security of information in numerical or electronic form, but concerns all aspects of the protection of data or information, regardless of the form in which they are located. Also, information security should be considered as managing threats and dangers. It should be noted that information security threats is one of the most important factors for the development of one or another country, because the more intelligent information security is in the country, it is the harder to conduct information wars against it.

Sources and literature

1. Домарев В. В. Безпека інформаційних технологій. Методологія створення систем захисту / В. В. Домарев [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://domarev.kiev.ua>

2. Економічна енциклопедія : у трьох томах. Т. 1. / редкол. : С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К. : Вид. центр «Академія», 2000. – 864 с.

3. Косов Ю. В. Безопасность : геополитический аспект / Ю. В. Косов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.nationalsecurity.ru/library/00008/00008report4.htm>

4. Information Security (IS) [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.techopedia.com/definition/10282/information-security-is>

5. Information Security [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.infosec.gov.hk/english/information/what.html>

6. Information Security Resources [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.sans.org/information-security/>

UDC 351.746:338.46:02(4)

E. V. Voznyuk – candidate of political sciences, associate professor of the Chair of International Relations and Regional Studies of Lesia Ukrainka Eastern European National University;

A. O. Voinkova – 4th year student of the faculty of international relations of Lesia Ukrainka Eastern European National University

THE FEATURES OF PROVIDING INFORMATION SECURITY OF EUROPEAN COUNTRIES

The article discloses the essence of information security. The main documents regulating information security of European countries are described. The effectiveness of the activities of the main organizations and groups directly concerned with the information security of the member states of the European Union is analyzed, as well as the most vulnerable areas that need further consideration and protection.

Key words: information security, national security, EU, Europol, ENISA.

Вознюк Є. В., Воїнкова А. О. Особливості забезпечення інформаційної безпеки європейських країн. Розкрито суть інформаційної безпеки. Охарактеризовано основні документи, що забезпечують регулювання інформаційної безпеки європейських країн. Проаналізовано ефективність діяльності основних організацій та груп, що безпосередньо займаються інформаційною безпекою країн-членів Європейського Союзу, а також визначено найбільш незахищені сфери, що потребують подальшого розгляду та захисту.

Ключові слова: інформаційна безпека, національна безпека, ЄС, Європол, ENISA.

Information security of the country has become one of the main tasks of ensuring modern national security. With the development of cutting-edge technologies, the whole world remains under the great threat of cyber attacks and hacker penetration that triggers the outflow of personal data as well as state secrets. Over time, absolutely all countries, world leaders and large international organizations have become defenseless in the information field, so it is an extremely important task to study the experience of others for its introduction in Ukraine.

The aim of the study is to analyze all the possible features of providing informational security of European countries and organizations to implement them within our country.

Global information processes affect the establishment of a new hierarchy of states, open up new opportunities for industrial development, create the appropriate legal framework, and increase the level of exchange of culture and traditions. Europe is aware of the importance of global cooperation and the need for rules for the information society that relate to intellectual property rights, privacy, personal data protection, information security, the use of information resources, and the prohibition of illegal information. If Europe cannot adapt effectively to new conditions, it will lose its competitiveness on world and regional markets and will have social problems in European countries [1].

Information security (infosec) is a set of strategies for managing the processes, tools and policies necessary to prevent, detect, document and counter threats to digital and non-digital information. Infosec responsibilities include establishing a set of business processes that will protect information assets regardless of how the information is formatted or whether it is in transit, is being processed or is at rest in storage [5].

The common position of the member states of the European Union on the content of the concept of «information security» was expressed by the representative of Sweden during the discussion of international information security issues at the 56th session of the UN General Assembly, according to which information and network security means protection of personal information about senders and recipients, protection information from unauthorized changes, protection against unauthorized access to information and the creation of a reliable source of equipment, services and information.

Information security also covers the protection of information related to military capabilities and other aspects of national security. Insufficient protection of vital information resources and information and telecommunication systems can pose a threat to international security.

The position on information security is marked by rationalism, since the object of security is the specific notion of different types of information. In addition, there is a fairly clear demarcation of the specifics of information security of man and society (personal information, information provision of the life of society) and information security of the state (information security of national security).

The Article 2 of the statute of Interpol (International Criminal Police Organization) states that it aims to «provide and develop mutual assistance between national police authorities within the framework of national laws of the countries that are members of it and with respect for the Declaration of Human Rights» [2].

The most influential organization dealing with modern European problems and threats is *Europol* (European analogue of Interpol). The EU Member States in the Treaty

on European Union of February 7, 1992, decided to establish a European Police Office (Europol). According to the decision of the European Council of 29/10/93, Europol has its residence in The Hague. The legal act of the EU Council of 26 July 1995 approved the Agreement on the basis of Article K.3 of the Treaty on European Union on the establishment of the European Police Office (Europol Agreement) [6].

Europol aims to improve the effectiveness of the activities of the competent authorities of the Member States and their interaction with respect to the prevention and fight against terrorism, illicit drug trafficking and other forms of international crime. Within the framework of this, the objectives of the Europol: ensuring the exchange of information between State-members; collection and analysis of information; supply of competent authorities of the participating States with information relating to them; Support for search activities in the EU states through the transfer of all official information to national services [4].

The EU Member States are taking the necessary measures for the processing of personal data in order to ensure the standard of data protection in accordance with the Council of Europe Convention for the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data in 1981. It also takes into account Council Recommendation R (87) 15 «On the Use of Personal Data by the Police» September 17, 1987 [6].

These documents set minimum standards for the protection of information in Europol. Each member state of the EU defines a national control authority whose task is to control the permissibility of the input and response of personal data, as well as any transfer of this data to Europol, and to check whether the rights of a person are thereby violated. To this end, the Court of Auditors has access to the data entered by the State Party contained in the Information and Index Systems. Each person has the right to apply to the National Control Authority for verifying the admissibility of the data and for the corresponding transfer of these data to Europol, as well as to check the response of these data by the relevant EU state. This right is exercised in accordance with the national law of the member country to which the request has been sent to the National Control Authority.

The European Police Office has also established a Joint Control Authority whose task is to check the activities of Europol for the existence of violations of individual rights in the storage, processing and use of data available in Europol. The joint control authority controls the admissibility of the data transmitted by Europol. Each person has the right to submit a request to the Joint Control Authority with a request to verify the admissibility and correctness of the storage, processing and use of its relevant data in Europol.

There is one more important program within the framework of cooperation between the Europol and UN under the name of CAT (Combat Against Terrorism), the bigger part of which today is engaged into informational confrontation of cyber attacks [2].

In addition to Interpol, international intergovernmental groups such as the Bern and Vienna clubs, the Informal Working Group, which unites the 15 EU countries and Norway, are also involved in the fight against international terrorism in Europe. The EU has two other structures – the Trevi Group and the Schengen Group. They are also involved in various aspects of counterterrorism. The most famous of them is the Schengen Group, which led to the signing of the Schengen Convention, the main tasks of which were to strengthen and unify the counter-terrorism efforts of the participating countries to a single legal field [2].

As part of the national security information security is the protection of personal information and it is the fight against cybercrime, as this is a particularly urgent problem for European countries, due to the high level of computer equipment of various spheres of society's life.

Articles 29, 34 of the Treaty establishing the European Union, Directive 95/46/EC of the European Parliament and of the Council of 24/10/1995 «On the Protection of Individuals with regard to the Processing of Personal Data and on the Free Movement of

Such Data»; Regulation of the Parliament and the Council of the European Union No. 45/2001 of 18/12/2000 «On the Protection of Individuals with Regard to the Processing of Personal Information by the Institutions and Community Bodies and on the Free Movement of Such Information», Resolution of the Council of the EU on the Legal Monitoring of Telecommunications (96/3 329/01) of 17 January 1995 is only a part of the legal acts of the European Union that violate the issues of combating computer crime [6].

We have to analyze also The European Union Agency for Network and Information Security (ENISA) – it is a centre of expertise for cyber security in Europe. ENISA is actively contributing to a high level of network and information security (NIS) within the Union, since it was set up in 2004, to the development of a culture of NIS in society and in order to raise awareness of NIS, thus contributing to proper functioning of the internal market.

The Agency works closely together with Members States and private sector to deliver advice and solutions. This includes, the pan-European Cyber Security Exercises, the development of National Cyber Security Strategies, CSIRTs cooperation and capacity building, but also studies on secure Cloud adoption, addressing data protection issues, privacy enhancing technologies and privacy on emerging technologies, eIDs and trust services, and identifying the cyber threat landscape, and others. ENISA also supports the development and implementation of the European Union's policy and law on matters relating to NIS [3].

Conclusion. So, information and network security means protection of personal information about senders and recipients, protection information from unauthorized changes, protection against unauthorized access to information and the creation of a reliable source of equipment, services and information.

Consequently, the peculiarities of information security of European countries are well established legal and regulatory basis, the structuring of basic organizational issues and international intergovernmental groups. The most influential organization dealing with modern European problems and threats are: Europol and ENISA.

Sources and literature

1. Європа і глобальне інформаційне суспільство [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/17910211/politologiya/yevropa_globalne_informatsiyne_suspilstvo
2. Наум'як О. Л. Зусилля США та країн Західної Європи у боротьбі з тероризмом / О. Л. Наум'як // Європейські інтеграційні процеси і транскордонне співробітництво : тези доп. IV Міжнар. наук.-практ. конф. студ., асп. і молодих науковців, м. Луцьк, 17–18 трав. 2007 р. / за ред. В. Й. Лажніка і С. В. Федонюка. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – С. 47–52.
3. European Union Agency for Network and Information Security (ENISA) [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.enisa.europa.eu/about-enisa>
4. Europol [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.europol.europa.eu/>
5. Information security (infosec) [Electronic resource]. – Mode of access : <http://searchsecurity.techtarget.com/definition/information-security-infosec>
6. Official Journal of European Communities [Electronic resource]. – Mode of access : http://ec.europa.eu/justice/policies/privacy/docs/95-46-ce/dir1995-46_part1_en.pdf.

FAKE POLITICAL INFORMATION IN THE EUROPEAN UNION

In the article the main purpose, tasks, methods and means of promotion of fake information are considered. The authors define and analyze fake news in general and illustrate by examples of the current specificity of their distribution in the EU countries. Disinformation as the main means of holding the last elections and referendums in certain European countries is characterized. The influence of the Russian Federation on the conduct of a modern information war has been uncovered and analyzed not only in the European Union, but in the whole world.

Key words: fake, fake news, disinformation, EU.

Джигалюк Н. І., Вознюк Є. В. Фейкова політична інформація в Європейському Союзі. Розглянуто основну мету, завдання, методи та засоби просування фейкової інформації. Визначено та проаналізовано фейкові новини загалом та висвітлено на прикладах сучасну специфіку їх поширення на території країн ЄС. Охарактеризовано дезінформацію як основний засіб проведення останніх виборів та референдумів у визначених європейських країнах. Розкрито та проаналізовано вплив Російської Федерації на провадження сучасної інформаційної війни не лише на теренах Європейського Союзу, а й загалом у світі.

Ключові слова: фейк, фейкові новини, дезінформація, ЄС.

Ukraine is under the constant and widespread informational influence from each side of political life and conflict solving. Every person tries to distinguish true news and to avoid fake information, as it is widely spreaded through mass media, social networks. It is now difficult to distinguish fake information from the truth, it appears more and more in the media, not only in Internet. The popularity of such reports in the media and in social media ranks audiences a daily portion of misinformation, rumors and outright lies. Constantly it is difficult to fight such an information warfare tool, because it is not always possible to distinguish truth from deception.

The aim of the article is to analyze the great influence of political fake information within EU.

According to the results of the study, we can say that such researchers, as G. Pocheptsov, E. Parshakov, L. Makarenko, were very interested in this topic. But none of those authors classified the fake, did not indicate what criteria they could be.

The *main purpose* of fake messages as an information warfare tool is to sow doubts and persuade audience in the truthfulness of the information provided. And *the task*: to disinform the audience; to promote their own vision, policy or position; cause aggression; shake the position of the individual and make him doubt; sow panic; change the mindset in the audience; to induce a certain action; activate attention and interest the audience; convince the audience with the help of fictional facts; bullying an audience, etc [2].

Therefore, we offer the following definition of a fake: *Fake* is a specially created news, event or journalistic material that contains false or distorted information that discriminates against a particular person or group of people in the eyes of an audience [1].

Fakes are different in forms, methods of transmission, content, therefore there was a need to classify them.

By *the method of spreading* the fake are: media fake (which creates a special for the media spreads through them) and network rumors (when someone else's thoughts are spread through social networks).

According to the form: photographic paper, videophone and fake journalistic material.

Fake news – are deliberately fabricated stories posing as journalism with the aim of manipulating readers. They became an increasingly visible global phenomenon during last years, not least due to the growing use of social media as a source for news [4].

Fake news have become an unavoidable term when talking about (digital) media. They are seen as an effective tool of manipulating political discourse, a way for content creators to generate revenue from advertising and are easily widespread on the social media. The phenomenon of «fake news» is as old as the printing press. However, it gained momentum and global visibility during the final months of the US presidential elections of 2016, when viral fake news across the political spectrum received more engagement on Facebook than real news.

«Fake news» – disinformation and hoaxes published on websites for political purposes or to drive web traffic, the incorrect information being passed along by social media [8]. Explaining the definition, the AMD argued that the term «captures an interesting evolution in the creation of deceptive content as a way of herding people in a specific direction». Social media and their personalization tools have accelerated the spread of «fake news».

A growing number of EU citizens (46 % on average in 2016) follow news on social media; six out of ten news items shared are passed on without being read first; and US research has shown that most young, digital-savvy school and college students have difficulties in identifying fake news [6].

Fake news headlines seem tailored to trick users into sharing the stories, making them spread fast and far amongst like-minded users. Sometimes the aim is simply to generate traffic («clickbait»). However, when designed to deceive users for political purposes, it falls under «disinformation»: dissemination of deliberately false information.

Disinformation is part of a strategic tool kit that non-state and state actors can use to undermine adversaries. For example Russia has been using information operations in its on-going hybrid war against Ukraine, and continues to apply it in its «holistic» information warfare against the EU and the West.

European leaders are struggling to absorb the impact of Internet-spread fake news on balloting around the world as the continent faces a series of elections in coming months that will reshape its future.

Consider four ballots over seven months on three continents in 2016: Brexit (June, Great Britain), a peace referendum (October, Colombia), a presidential election (November, United States) and a constitutional referendum (December, Italy).

In every one of these disruptive, game-changing public policy decisions, the viral spread of blatantly fabricated stories was critical in swaying public opinion, leading to stunning and unexpected outcomes.

Fake news also have touched the European Union. A pattern of gradual change in a condition, output, or process, or an average or general tendency of a series of data points to move in a certain direction over time, represented by a line or curve on a graph. Throughout EU's member-states next trends were and are existing

First one is a «dirty» political campaign. For example Germany's election campaign was accompanied with tense situation in the social networks – thousands of bots were spreading disinformation, populist and extremist ideas. The bright example is false claim that Angela Merkel carried out surveillance on the supporters of the AfD (Alternative für Deutschland) right Populist Party [3].

Similar tendency also may be noticed in Italy. Now, in the wake of the collapse of Italy's government after the public rejected Prime Minister Matteo Renzi's bid to reform the political system, Italy's antitrust chief has proposed that Europe take radical action to try to stop further damage.

Another trend is Russian presence. And it is represented in the two major ways. First one is spread of disinformation by means of mass media. According to the «euvsdisinfo.eu», mass medias of Italy, Poland and Czech Republic «copied» news from the RussiaToday news Chanel. Not surprisingly, the aim of this activity was to increase support of Vladimir Putin. Also, Spain emphasized on disinformation concerning Catalonia independence movement. Russia tried a numerous times to liken it to situation in Ukraine's East [7].

Second way is – means of bots – the devices or pieces of software that can execute commands, reply to messages, or perform routine tasks, as online searches, either automatically or with minimal human intervention (often used in combination) [5]. Theresa May blamed Russia in usage more than 156 000 fake Twitter accounts runned by bots. Those accounts were inciting other users to support BREXIT. More other, Theresa May publicly accused Russia in «weaponisation of information» [10].

Since the very beginning of crisis in Syria Europe faced a problem of enormously big amount of migrants. That is why on the whole territory of European Union this topic was mentioned by mass media, and often abused to destabilize a society in political way. The brightest example is Czech Republic. Its mass media's titles were abundant with such statements: «Czech Republic is undergoing islamisation with the help of the state», «The European Parliament is violating the UN Convention in order to force us to accept the Muslim immigrants».

The European Council tries to cope with fake news and in 2015 asked the EU High Representative, Federica Mogherini, to submit an action plan on strategic communication to address Russia's ongoing disinformation campaigns. As a result, the EEAS's East Strat.Com task force was set up in September 2015. Since then, the team – consisting of ten people – has been working without its own budget, drawing on the existing EU strategic communication budget and staff from EU institutions and Member States. It relies heavily on volunteers to collect the disinformation stories (more than 2500 examples in 18 languages since 2015) it presents and explains in its weekly newsletters, as part of its efforts.

The European Parliament, in resolution of 23 November 2016 on EU strategic communication to counteract propaganda, warned against Russian anti-EU propaganda, and called for reinforcement of the East StratCom task force, including through «proper staffing and adequate budgetary resources». A number of prominent European security experts, historians and lawmakers – including Members of the European Parliament – in an open letter of 21 March 2017 criticized Mogherini's alleged «irresponsibly weak» stance on Russia's «brutally aggressive disinformation campaign» (boosted by over €1 billion annually by the Kremlin). The signatories called for a budget in single million euro for the East StratCom task force, «so it can start fulfilling its mandate». They added that «Europeans need to know by who and how they are being manipulated» [3; 9].

The Commission supports a multi-stakeholders process, involving platforms, news media, research and civil society organizations in order to find the right solutions consistent with fundamental principles and applicable coherently across the European Union.

The Commission is:

- launching a public consultation to gather the views of a wide range of stakeholders on fake news. Reply to the public consultation by 23 February 2018;
- the consultation process will be complemented with a Eurobarometer public opinion survey to be launched early 2018 to measure and analyze the perceptions and concerns of the European citizens around fake news;

– setting up a High Level Group (HLG), to advise on policy initiatives to counter fake news and the spread of disinformation online. The high-level group is to hold its inaugural meeting in January 2018;

– organising a multi-stakeholder conference on Fake News to define the boundaries of the problem, assess the effectiveness of the solutions already put in place by social media platforms and to agree on key principles for further action [6].

In addition, the EU announced that 1,1 million euro a year would be set aside for a special anti-propaganda unit, set up in order to combat fake news coming from Russia, the Guardian has reported.

The decision was made after Donald Tusk, President of the European Council, declared during the Eastern Partnership summit that the real problem for Europe is «cyber-attacks, fake news and hybrid warfare». The money is already allocated into the EU budget for 2018-2020.

Conclusion. Therefore, after analyzing the theoretical part of fake information, as well as highlighting its main types and areas of application in practice, and especially in the EU, we can state that this is one of the means of the modern hybrid information warfare of the whole world and of the European Union in particular.

The Russian federation's traceability in all of the above-mentioned situations is clearly traced to the proved fake, which once again proves the efficiency and skill of Russian specialists in this area, leading the country to the leaders of breaking the fake information all over the world and within the EU in particular.

Sources and literature

1. Мудра І. Поняття «ФЕЙК» та його види у ЗМІ / І. Мудра // TV AND RADIO JOURNALISM. – 2016. – Issue 15. – P. 184–188.

2. Прокопенко М. Фейк як інструмент війни / Марія Прокопенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://m.day.kiev.ua/uk/article/media/feyk-yak-instrument-viyni>

3. At a Glance «Fake news» and the EU's response [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2017/599384/EPRS_ATA%282017%29599384_EN.pdf

4. Business Dictionary [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.businessdictionary.com/definition.html>

5. Dictionary. com [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.dictionary.com/browse/bot>

6. European Commission. Digital Single Market. POLICIES. Fake news [Electronic resource]. – Mode of access : <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/fake-news>

7. Russian propaganda entering mainstream news: disinformation experts [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.thenews.pl/1/10/Artykul/280476,Russian-propaganda-entering-mainstream-news-disinformation-experts>

8. The Australian Macquarie Dictionary (AMD) [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.macquariedictionary.com.au/>

9. The Sunday Times Russia used Twitter bots and trolls «to disrupt» Brexit vote / November 15 2017 [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.thetimes.co.uk/edition/news/russia-used-web-posts-to-disrupt-brexit-vote-h9nv5zg6c>

10. The Washington Post. How fake news helped shape the Catalonia independence vote / October 19 2017 [Electronic resource]. – Mode of access : https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2017/10/19/how-fake-news-helped-shape-the-catalonia-independence-vote/?utm_term=.56d6314b6ffb.

NUCLEAR INFLUENCE OF NORTH KOREA

*The work was done at the Chair of International Relations and Regional Studies of Lesia Ukrainka Eastern European National University
Scientific supervisor: **E. V. Vozniuk** – candidate of political sciences, associate professor of the Chair of International Relations and Regional Studies of Lesia Ukrainka Eastern European National University*

The article analyzes the level of threat that comes from North Korea. Its military power, nuclear tests, status on the international arena are highlighted. The current relationship with the US and China has been characterized, especially after Donald Trump's move to power.

Key words: North Korea, USA, China, nuclear war, nuclear weapons, threat.

Бакунець А. М. Ядерний вплив Північної Кореї. Проаналізовано рівень загрози, що йде з боку Північної Кореї. Висвітлено її військову потужність, ядерні випробування, статус на міжнародній арені. Охарактеризовано сучасні відносини країни з США та Китаєм, особливо після приходу до влади Дональда Трампа.

Ключові слова: Північна Корея, США, Китай, ядерна війна, ядерна зброя, загроза.

The Korean People's Democratic Republic (DPRK) continues to mess around the world, and especially with countries with nuclear potential, the number and quality of missile tests is increasing, and another nuclear test is planned in the country. DPRK is the last country in the world with a communist-dictatorial system that is inherited.

The aim of the study is to analyze the nuclear influence of North Korea into the world politics and international relations development.

The Korean People's Democratic Republic is located in the north part of the Korean Peninsula, also has a land border with China and a small border with Russia. The border with South Korea is a «demilitarized zone». This area is 250 kilometers long, but almost four kilometers wide.

Everyone knows that DPRK is very active in propaganda against the United States of America. It is mightily effective because Western forces carried out hostilities on the Korean peninsula, which did not even pay attention to the civilian population: during the three years of the war, the United States of America was constantly bombarding the territory of North Korea. During this period, about one fifth of the population was killed. American General Douglas MacArthur, who at that time was the commander of the Allied Forces, even offered to throw 30 to 50 atomic bombs to North Korea. But, fortunately, then-US president Dwight Eisenhower has decided that such a move is too tough. Since this war has really not been completed, it still imprints people [5]. This conflict is considered to be «frozen», because of the cease-fire that lasts already 64 years. The Democratic People's Republic of Korea is under constant threat, as a total of thirty thousand American military personnel in South Korea carry out regular military exercises.

North Korea is still developing rockets that will be able to reach any country in the world, but especially the USA as a main threat for them according to their convictions. It is the reason why the acting president of America, Donald Trump, may order a self-stroke on Pyongyang despite even on threat about worsen their relations with China.

Almost immediately after taking his presidential responsibilities, Donald Trump said that he didn't consider the meeting with Xi Jinping – the current Chinese president – is a

priority [5]. The photos on which he welcomes British Prime Minister Theresa May or shakes a hand to the leader of the Japanese government, Sindzo Abe, seemed as much more important actions to him. In its turn, the White House reported that a personal meeting between the presidents of the United States and the People's Republic of China is possible only during the G20 summit, in Hamburg, Germany in June this year.

But for today, we see that the situation is completely different from what was reported in advance. Donald Trump suddenly changed his mind. Two weeks ago, US Secretary of State Rex Tillerson delivered an urgent and personal invitation to president of China, from his American colleague, the US president. In this invitation Trump asked Xi Jinping to visit America [4]. Moreover not even Washington, but Mar-a-Lago, Florida, where is located the so-called «cottage» of the American president. Such a place was chosen because at the time of Jinzip's arrival, Trump was on holiday. The reason for this urgent meeting wasn't only simple but even scary: a possibility of open war between America and North Korea.

Moreover, in this negotiation process about North Korea, Trump wants to affect the issue of trade disputes with the People's Republic of China. During the election campaign, the American president blamed the Chinese of «stealing» jobs from the Americans and «raping» the United States into dishonest trade. He threatened to Chinese import to America with rising up of penalties to 45 %. In fact economists have expressed strong doubts about the fact that such measures may turn Americans back to their jobs – but Trump himself hasn't insisted on this more recently. Instead, he stated that «the trade should be an impetus for a common North Korean policy» [5].

The Chinese leadership reacted at the most of the verbal attacks, but it was even too calm – only once again called to everyone to «keep shutting». According to the PRC, Pyongyang would have to stop all its nuclear and missile tests, but Washington should abandon from its common military maneuvers with South Korea. However, at the same time, the PRC is quite actively opposed to South Korea. The location of the US missile defense system THAAD near Seoul is possible only through the Chinese government permission. From the Chinese point of view, this is nothing more than an attack against their own national security. Because of this protest demonstrations and boycotts against South Korean goods are being held in Chinese cities lately. The case even went to a series of attacks on South Korean citizens.

However, relations between the People's Republic of China and the DPRK have deteriorated significantly over the past few years. The Chinese leadership is the same as the American doesn't want the North Korea nuclear weapons. In addition, China fully supports all international sanctions against Pyongyang, and even stopped the purchase of North Korean coal – the largest export article in this country, after missile tests in February [6]. It will be appropriate to recall that from this moment that the Chinese, like an Americans, have also become «enemies of the people» in the eyes of North Korean propaganda.

So, the international community and almost all international experts now have big doubts about China's ability to influence on Kim Jong-Un. Since the time how he came to power in 2012, there was no direct bilateral meeting between him and the Chinese leadership. On the contrary: those forces in who took the contact with Beijing, Kim completely destroyed. It is strange and terrible that even his uncle was among the «missing» and executed officials [3].

The most serious threat from the DPRK is a completely new ballistic missile «Pukugukson-2». After the explanations of the American experts, it becomes clear that the it is a completely new type of missile. It is much more powerful than all its predecessors, which the North Koreans had before. American experts don't rule out that such a breakthrough in technology hasn't created by genius of rocket builders from Pyongyang, but instead – a technical transfer from either China or Russia. However, this rocket starting in the direction of Japan fell to the sea, flying only 500 kilometers, but according to South Korean military it reached a height of 550 kilometers – more than any North Korean rocket until nowadays. In

addition, launch was carried out using technical devices that can be placed on a submarine – such opportunities in Pyongyang wasn't still observed [1].

In general, during only one last year, North Korea, despite international sanctions, conducted more than twenty missile tests – as many as a no one year before. In addition, two underground nuclear tests were conducted – according to Western experts, atomic charges were about bombs that were dropped by Americans to Hiroshima in 1945. North Korean dictator Kim Jong-Un even says he has a hydrogen bomb – although foreign experts have a lot of doubts about the veracity of this statement [4].

And yet, they agree with each other that North Korea a completely isolated country; will soon launch a series of new nuclear weapons tests. Kim said that his state is ready for tests of an intercontinental missile capable of reaching more than 9,000 kilometers of distance – it might not have believed it earlier, but now it is quite possible [7]. From there, the necessary technologies appeared leaving them only to be embodied in «metal». If this happens, it will mean, in particular, that North Korea will be able to «sight», for example, Seattle, San Francisco and Los Angeles.

The scientists who responsible for the development of missiles and a nuclear bomb for North Korea are listed in the UN blacklists, the United States and South Korea. The United Nations has added Ri Hon Sop to the list of individuals who fell under the sanctions as a weapon plutonium player, the UN expert group this year noted the «key role of Khon Song Moo in the DPRK nuclear program» and also recommended that it be added to the sanctions list [2].

According to some reports, North Korea has either already created a hydrogen bomb, or is very close to it. Such conclusions came to the knowledge of the world after the sixth test of nuclear weapons in North Korea, which, according to official figures, reached the maximum capacity for this country – 100 kilotons. But according to experts, this figure is even more impressive – 160 kilotons [7].

Conclusion. Consequently, with a look at all the analyzed facts it is hard to conclude that there is a real or fake South Korean nuclear threat to the world, and especially to the United States of America. It can be said with certainty that the country keeps constantly in tension, and especially concerned about the decisions of Kim Jong-Un, although they are limited by sanctions and prohibitions, but from time to time news from all over the world about new weapons and nuclear tests come from that «closed» country. At present, even China has joined the imposition of sanctions in view of the current situation in the state.

Sources and literature

1. Політика й суспільство [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dw.com/uk>
2. Привид ядерної війни: Північна Корея бере США «на приціл»? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://24tv.ua/privid_yadernoyi_viyeni_pivnichna_koreya_bere_ssha_na_pritsil_n803585
3. Таємничі вчені і воднева бомба. Хто створює ядерну зброю для Північної Кореї? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.radiosvoboda.org/a/28722096.html>
4. North Korea's nuclear programme: How advanced is it? [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.bbc.com/news/world-asia-pacific-11813699>
5. Seven critical truths about North Korea (No. 1: It's a nuclear power, and there's no going back) [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.thestar.com/news/world/analysis/2017/11/29/seven-critical-truths-about-north-korea-no-1-its-a-nuclear-power-and-theres-no-going-back.html>
6. Vozniuk E. North Korea Nuclear Program as the Main Source of Instability in Northeast Asia // E. Vozniuk / Наук. вісн. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Серія : Міжнародні відносини. – 2017. – № 6 (355). – С. 4–12.
7. WHAT A WRONG UN. North Korea ballistic missile launch latest – what nuclear weapons does Kim Jong-un have and could they reach the US? [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.thesun.co.uk/news/2497570/north-korea-nuke-kim-jong-un-nuclear-weapons-latest/>.

ЕКОЛОГІЧНЕ РЕГІОНОЗНАВСТВО В СИСТЕМІ РЕГІОНОЗНАВЧОЇ НАУКИ

УДК 550.34

В. В. Ігнатишин – кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри географії та туризму Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II;

М. Б. Ігнатишин – провідний інженер Відділу сейсмічності Карпатського регіону Інституту геофізики імені С. І. Субботіна НАН України;

А. В. Ігнатишин – інженер Відділу сейсмічності Карпатського регіону Інституту геофізики імені С. І. Субботіна НАН України

ВАРІАЦІЇ ПАРАМЕТРІВ ГЕОФІЗИЧНИХ ПОЛІВ У ЗАКАРПАТСЬКОМУ ВНУТРІШНЬОМУ ПРОГІНІ ТА ЇХ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ЕКОЛОГІЧНИМ СТАНОМ РЕГІОНУ

Роботу виконано на кафедрі географії та туризму Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II та Режимній геофізичній станції «Тросник» Відділу сейсмічності Карпатського регіону Інституту геофізики ім. С. І. Субботіна НАН України

Розглядаються результати метеорологічних, гідрологічних та геофізичних спостережень і досліджується їх зв'язок із сейсмотектонічними процесами на геологічних структурах Закарпаття за 2016 р. Відмічено особливості метеорологічного та гідрологічного станів Закарпатського внутрішнього прогину в періоди підвищеної місцевої сейсмічності, важливі для вирішення проблем екологічного стану регіону.

Ключові слова: атмосферні опади, гідрогеологічні спостереження, геодинамічний стан, сучасні горизонтальні рухи, землетруси, сейсмотектонічні процеси, екологічний стан.

Ihnatyshyn V. V., Ihnatyshyn M. B., Ihnatyshyn A. V. Variations of Parameters of Geophysical Fields in the Transcarpathian Inner Trough and Their Relation With the Ecological State of the Region. The results of meteorological, hydrological and geophysical observations are considered, and their connection with seismotectonic processes on the geological structures of Transcarpathia in 2016 is investigated. The peculiarities of the meteorological and hydrological conditions of the Transcarpathian internal deflection during the periods of increased local seismicity, are important for solving the ecological condition of the region.

Key words: atmospheric precipitation, hydrogeological observations, geodynamic state, modern horizontal movements, earthquakes, seismotectonic processes, ecological state.

Актуальність. На території Закарпаття проводиться моніторинг геофізичних полів із метою вивчення їх зв'язку із сейсмотектонічними процесами в Закарпатському внутрішньому прогині. В результаті наукових досліджень, проведених за останні роки встановлено характер сучасних горизонтальних рухів верхніх шарів земної кори, зокрема в зоні Оашського глибинного розлому та Берегівського горбогір'я, вплив на геодинамічний стан регіону факторів завад та варіації параметрів геофізичних полів [1–3]. Рухи кори призводять до зміни фізичних

властивостей порід, що, у свою чергу, призводить до зміни характеристик фізичних полів середовища. Тому спостереження та вивчення варіацій геофізичних полів є актуальним, що дає змогу отримати картину підготовки та протікання екологічно небезпечних геологічних процесів: зсувів, землетрусів. На території Закарпаття проводяться вимірювання деформацій земної кори за допомогою кварцових деформографів, зокрема в зоні Оашського глибинного розлому в штольні в смт Королево Виноградівського району та Берегівського горбогір'я, в м. Берегово. Перед тим деформометричні спостереження проводилися в штольні с. Мужієво Берегівського району за допомогою двох горизонтальних деформографів. Аналіз рухів кори виявив, що відбувалося стиснення порід у напрямку схід–захід та розширення в напрямку північ–південь. Деформографічні спостереження на пункті деформометричних спостережень «Королево» почалися в 1999 р., коли в штольні замкової гори був змонтований горизонтальний деформограф базою 24,5 м та азимутом 80°. За результатами багаторічних вимірювань, встановлено характер сучасних горизонтальних рухів і виявлено розширення порід із середньорічним віковим ходом $+10 \times 10^{-7} (+1000 \text{ нстр})$. Протягом усього періоду спостережень виділяються періоди інтенсивних розширень порід та періоди мінімальних швидкостей рухів, або навіть від'ємних зміщень, що відповідає стисненню порід. Ці періоди можуть стати знакозмінними періодами, коли переважаючі рухи змінюються на протилежні. Встановлено, що знакозмінні процеси можуть супроводжуватися аномальними геофізичними явищами, зокрема землетрусами. Також відмічено особливості геодинамічного стану Закарпатського внутрішнього прогину: вплив гідрогеологічних процесів на сейсмотектонічні процеси в регіоні. Дослідження виявили вплив метеорологічного стану регіону, а саме інтенсивних атмосферних опадів на рівень води в річках Закарпаття, що, у свою чергу, спричиняє вплив на геомеханіку регіону. Цей вплив виражається в аномальних рухах верхніх шарів земної кори, характерних більшими швидкостями рухів точок спостережень земної поверхні, що може бути причиною розрядки напружено-деформованого стану порід. Відмічено підвищення сейсмічної активності в регіоні за останні роки, зареєстровано серії відчутних місцевих землетрусів: у листопаді 2006 р. (Берегівський район), у серпні 2011 р. (Берегівський район) та в жовтні 2011 р. біля с. Колочава Міжгірського району; в грудні 2012 р. в Рахівському районі, в квітні, вересні 2013 р., 15 листопада 2014 р. у Виноградівському районі, серія землетрусів у липні–серпні 2015 р., в 2016 р. відчутних землетрусів не відбулося. В середньому за рік сейсмічні станції Відділу сейсмічності Карпатського регіону Інституту геофізики ім. С. І. Субботіна НАН України реєструють близько 100–130 місцевих землетрусів, у тому числі 2–6 відчутних землетрусів. Підвищення сейсмічності регіону зумовлює проведення геофізичних спостережень у краї, результати яких необхідні для попередження стихійних лих.

Мета роботи – дослідити зв'язок геофізичних полів та сейсмотектонічних процесів у регіоні за 2016 р. **Об'єкт дослідження:** геодинамічний та сейсмічний стан регіону. **Предмет дослідження:** зв'язок гідрогеологічного стану із сейсмотектонічними процесами в Закарпатському внутрішньому прогині.

Завдання. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання: дослідження гідрогеологічного стану середовища, аналіз сейсмічності регіону, вимірювання сучасних горизонтальних рухів у зоні Оашського глибинного розлому, встановлення зв'язку сейсмічності та варіацій параметрів гідрологічного стану, зв'язку гідрологічного стану та геодинаміки регіону.

Методика досліджень. Використано ряди параметрів геофізичних спостережень за 2016 р., проведено розрахунок кінематичних характеристик сучасних горизонтальних рухів у зоні Оашського глибинного розлому та порівняно із варіаціями параметрів гідрологічного стану й сейсмічності за досліджуваний період, зроблено висновки.

Результати. Проведено дослідження впливу метеорологічних та гідрологічних параметрів на геодинамічний стан у Закарпатському внутрішньому прогині в 2016 р. за результатами геофізичного моніторингу навколишнього середовища. Представлено результати метеорологічних та гідрологічних вимірювань на пунктах режимних геофізичних спостережень Інституту геофізики ім. С. І. Субботіна НАН України за період жовтня–грудня 2016 р.

Жовтень 2016 р. В жовтні випало 95,2 мм атмосферних опадів, зареєстрованих на режимній геофізичній станції «Тросник», згрупованих у декілька інтервалів, тривалістю 2–3 доби. Атмосферні опади збільшилися в осінній період, в окремі доби інтенсивність атмосферних опадів є висока – понад 20 мм. Інші періоди також відмічені інтенсивними атмосферними опадами: від 7 мм до 17 мм за добу. Також, атмосферні опади підвищили рівень води в річці Тисі за короткий період у 1–3 доби. Річка Тиса протікає по всьому Закарпатському внутрішньому прогині, тому визначає його гідрологічний стан та пов'язані із ним проблеми екологічного характеру. Рівень води в річці є низьким, що відповідає літньому періоду спостережень. Атмосферні опади викликали коливний характер варіацій рівня води в річці (період коливання 4–7 діб). Аналіз варіацій кількостей атмосферних опадів та сучасних рухів земної кори, рівнів води в річці Тисі та прискорень горизонтальних рухів відмітив факт впливу атмосферних опадів на динаміку рухів верхніх шарів земної кори, а також зв'язок зміни рівня води в річці Тисі та швидких рухів земної кори в жовтні 2016 р.

Таким чином, зміни величин прискорення сучасних горизонтальних рухів відбуваються в періоди зміни гідрологічного стану досліджуваного середовища. Місцева сейсмічність у жовтні 2016 р. відмічена 6 землетрусами, більшість яких відбулася в першій половині місяця. Землетрусам передуює період, у якому відмічено коливання величини прискорення сучасних рухів, котрі зв'язані із місцевою сейсмічністю. Землетруси відбуваються в періоди підвищення рівнів води в річці Тисі, викликані інтенсивними опадами в регіоні.

Листопад 2016 р. В цей період зареєстровано 47,5 мм атмосферних опадів. Величина атмосферних опадів нижча за середньомісячні величини опадів у регіоні. Основна частина опадів припадає на першу половину місяця. Рівень води в річці підвищився за період доби після інтенсивних атмосферних опадів (24 мм), виміряних на РГС «Тросник». Такі інтенсивні атмосферні опади супроводжуються підвищеними величинами прискорення сучасних горизонтальних рухів у зоні Оашського глибинного розлому, які відрізняються на порядок від середніх величин кінематичних параметрів геомеханічних процесів. Процес зміни гідрологічного стану супроводжується коливанням прискорення рухів кори в зоні Оашського глибинного розлому. Зміну прискорення рухів викликають інтенсивні опади величиною понад 20 мм. Подібні результати отримані в інших регіонах Землі. Вони представлені на деформограмах періодом тривалістю декілька днів, під час якого відбувається різке розширення земної кори в точці деформографічних спостережень (відмічено декілька разів на пункті деформографічних спостережень «Королево») тривалістю 1–2 доби та поступовим, плавним стисненням порід, яке триває 3–4 доби.

Таким чином, можна зробити висновки: аномальні прискорення (рухи кори) можуть бути викликані інтенсивними опадами величиною більшою за 20 мм за добу. Інтенсивні опади в цей період та підняття рівня води в річках супроводжуються сейсмотектонічними процесами, які характерні високими прискореннями горизонтальних рухів та проявом місцевої сейсмічності (7 місцевих землетрусів). Відмічено особливості гідрологічного стану регіону: сейсмічна активізація регіону починається з початком підняття води в річці, яке викликає підвищені величини прискорення рухів, та продовжується і на спаді рівня води в річці Тисі.

Грудень 2016 р. Рівень води в річці опустився в зв'язку із відсутністю суттєвих атмосферних опадів у грудні 2016 р. Геодинамічний стан у цей період відмічений

інтенсивними горизонтальними рухами кори, які супроводжуються періодом змін рівня води в річці Тисі. Варіації рівнів води в річці Тисі впливають на прискорення горизонтальних рухів кори в зоні Оашського глибинного розлому. Сейсмічність регіону в грудні підвищена, порівняно з іншими періодами року (13 сейсмічних подій, розподілені протягом усього місяця). Відмічено підвищення прояву сейсмічної активності в інтервалі підвищених величин прискорень рухів земної кори під впливом гідрологічного стану регіону в грудні 2016 р. Виявлено зв'язок між гідрологічним станом та кінематикою сучасних рухів земної кори протягом усього 2016 р. Підтверджено зв'язок сейсмічності регіону з тектонічними процесами та гідрологічним фактором впливу на геодинаміку регіону. Сучасні рухи в зоні Оашського глибинного розлому – розширення порід із середньорічною швидкістю рухів $+5 \times 10^{-7}$ (500 нстр). Сейсмічність у регіоні проявляється в періоди після атмосферних опадів, підвищення рівня води в річці Тисі, яке супроводжується інтенсивними горизонтальними рухами в зоні Оашського глибинного розлому, що виражено коливаннями кінематичних характеристик сучасних горизонтальних рухів. Частота прояву місцевої сейсмічності підвищується в період спаду рівня води в річці Тисі (літній період). Цей факт підтверджує гідрологічний характер геодинамічного стану регіону, зв'язок коливань рівня води в річках із порушенням геомеханічної рівноваги та проявів місцевої сейсмічності. Аналізуючи приведений графік, слід відзначити особливість варіацій спостережуваних параметрів: кількість екстремальних точок для всіх залежностей співпадає. Встановлено, що максимуми атмосферних опадів передують інтервалу розширення порід. Максимуми кривої сейсмічної активності в діапазоні місячних величин відмічені після періодів максимумів варіацій параметрів гідрологічного стану та геодинамічних характеристик.

Висновки. Гідрологічний стан регіону характерний підвищенням кількості атмосферних опадів за останні роки: 1035 мм у 2010 р., 335 мм – у 2011 р., 257 мм – у 2012 р. й у 2016 р. – 645 мм. Сейсмічність регіону представлена землетрусами, кількість яких варіює від 100 до 140 місцевих сейсмічних подій. Підтверджується гідрологічний аспект сейсмотектонічних процесів у Закарпатському внутрішньому прогині: інтенсивні атмосферні опади (20–40 мм за добу) викликають підвищення рівня води річках та свердловинах, які, у свою чергу, змінюють геомеханічну рівновагу в геологічних структурах регіону. Відмічаються відносно швидкі рухи земної кори, зумовлені динамікою гідрологічного стану. Аномальні сучасні горизонтальні рухи земної кори, характерні підвищеними кінематичними характеристиками, через певний інтервал часу (7–14 діб) супроводжуються розрядкою напружено деформованого стану порід. Дослідження зв'язку гідрологічного стану та сейсмотектонічних процесів необхідне для встановлення ступеню впливу гідрологічних факторів на величину вивільненої геомеханічної енергії.

Джерела та література

1. Ігнатишин В. Деформації земної кори в районі Восточних Карпат по даним станції Королево / В. Ігнатишин, О. Казанцева, Л. Латынина // XIV міжнар. наук.-техн. симпозіум. Геоінформаційний моніторинг навколишнього середовища GPS і GIS-технології (8–13 вересня 2009 р., Алушта (Крим)).

2. Ігнатишин В. В. Вплив гідрологічних та метеорологічних параметрів на результати спостережень деформацій земної кори (за даними ПДС «Королево» РГС «Тросник», 2007–2009 рр.) / В. В. Ігнатишин ; Інститут геофізики ім. С. І. Субботіна НАН України, Відділ сейсмічності Карпатського регіону, м. Львів) // Матеріали наук.-практ. конф. НТШ, березень 2010 р.

3. Ігнатишин В. В. Геофізичний моніторинг та кінематика горизонтальних рухів в зоні Оашського глибинного розлому / В. В. Ігнатишин, Д. В. Малицький, А. В. Ігнатишин // Матеріали VI Міжнар. наук. конф. «Геофізичні технології прогнозування та моніторингу геологічного середовища», 20–23 вересня 2016 р. – Львів : СПОЛОМ, 2016. – С. 81–84.

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНІЙ ТЕРИТОРІЇ ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

*Роботу виконано на кафедрі географії
ЛугАНУ ім.Т. Шевченка*

Проаналізовано довоєнну (до 2014 р.) структуру землекористування в південній частині Луганської області. Зазначено, що незадовільний стан земель набув ще більш катастрофічного характеру через воєнні дії в зоні АТО. Висловлено думку щодо відродження й оптимізації довкілля та розв'язання екологічних і соціально-економічних проблем регіону в післявоєнний період.

Ключові слова: землекористування, Луганська область, довкілля, оптимізація.

Kyselyova O. O. The Retrospective Analysis and Perspectives for Land Use on the Temporarily Occupied Territory of the Luhansk Region. The pre-war structure of land use in the southern part of Luhansk region is analyzed. It is marked that the actual more catastrophic stage of lands is caused by the war events in the ATO zone. The idea of restoration and optimization of environment and possible solutions for social and economic problems in the post-war period is proposed.

Key words: land use, Luhansk region, environment, optimization.

Південна частина Луганської області (правобережжя Сіверського Дінця), яка вже понад два сторіччя тому набула характеру промислового регіону й увійшла до складу Донецького кам'яновугільного басейну (Донбасу), тепер опинилася в зоні воєнних дій, що призвело до докорінних змін як у природному середовищі, так і в промисловій та соціальній сферах. Зміни, які відбулися на окупованій території, потребують детального дослідження фахівців та розроблення програм усебічної реабілітації регіону. Актуальність проблеми зумовлює **мету дослідження** – окреслити основні риси довоєнного стану системи землекористування та екологічні характеристики земельних ресурсів станом на 2014 р.

Виклад основного матеріалу. Як неодноразово зазначалося [3], система землекористування в цьому регіоні далека від оптимальної. Заселення будь-якого краю звичайно починається із сільськогосподарського освоєння. На півдні області, що складає 26,8 % від її території, ступінь його досяг 65,9 %. Лише сільськогосподарські угіддя займають майже 66 % площі регіону.

Екстенсивне землеробство, що було властиве будь-яким епохам, збільшення площі таких видів сільгоспугідь, як рілля, та використання крутосхилів під рілля призвело до катастрофічного розвитку ерозійних процесів. Площинний змив на Донецькому кряжі досяг значень від 6 до 12 т/га, а на його північному макросхилі – до 15 т/га. Враженість ярами сягає 0,9–1,2 % від загальної площі регіону. І це при тому, що площа лісів, які мали б компенсувати господарський тиск на природне середовище, складає тут лише 14,1 %, а площа водойм і взагалі – лише 0,74 %. Чорноземні ґрунти зазнали значних втрат гумусу. Водноерозійні процеси підсилюються поширеною на кряжі дефляцією. Поширення незручних земель, якими є кам'яністі, заболочені, засолені землі, також не сприяють розвитку землеробства.

Сільськогосподарський тиск на землі посилюється ще й через стрімкий розвиток гірничовидобувної промисловості, що було пов'язано з відкриттям кам'яновугільних покладів. Луганщина є потужним промисловим краєм із великою кількістю вулевидобувних і вуглезбагачувальних підприємств із відповідною інфраструктурою, численними невеликими населеними пунктами, значною чисельністю населення.

Гірничовидобувні роботи нині охоплюють 31 % площі території Луганської області. Щільність шахт складає 1 од./км². Терикони та відвали, на які припадає 47,8 % від їхньої кількості в Донбасі, займають загальну площу близько 30 км². Лише за рік на земній поверхні накопичувалося майже 100 млн т порожньої породи у відвалах та хвостосховищах шахт і збагачувальних фабрик. Площа порушених гірничими виробками земель за весь період функціонування шахт становить майже 4 % від площі вугільного регіону [5].

Регіон одержує значні збитки не лише через фізичне відчуження земель. Гірничі маси, сконцентровані на поверхні, відзначаються високою токсичністю, вони забруднюють й отруюють всі компоненти природи: поверхневі й підземні води, ґрунти, атмосферне повітря, створюють надзвичайну небезпеку для населення.

Через відкачування шахтних вод змінюється водний баланс підземних вод, зареєстровані навіть випадки часткового зникнення річок. Внаслідок накопичення підземних вод у покинутих вугільних шахтах та їх стоку без попереднього очищення через підземні водотоки і річки відбувається забруднення всіх компонентів ландшафту.

Проблема токсичності порід, що викидаються на земну поверхню, поглиблюється їхньою радіоактивністю. Техногенне радіоактивне забруднення приурочене до відвалів і накопичувачів шахтних вод; у межах шахтних виробок радіоактивність є на порядок вищою. Небезпечними є засмічення й забруднення земель промисловими, побутовими, сільськогосподарськими та іншими відходами.

У розвинутих державах проблему утворення підземних порожнин та наземних відвалів і териконів вирішують закладанням «порожньою» породою виробленого шахтами простору, але в Донбасі ця робота проводиться епізодично й у мізерних обсягах.

У Луганській області лише 4,5 % об'єму породи залишається в шахтах для закладання виробленого простору, більшість шахт взагалі не дотримується цієї технологічної норми. Очевидно, що повне закладання порожнин зберегло б природну стійкість земних надр, режим поверхневих та підземних вод, родючі ґрунти, рослинність на поверхні та взагалі природні ландшафти.

Нагальними проблемами, пов'язаними із землекористуванням у вугільному регіоні Луганської області, є фізичні втрати земель, тобто скорочення земельних ресурсів унаслідок їх зайняття відвалами гірських порід і супутніми щодо шахт наземними спорудами й комунікаціями. Достатньо згадати, що на одну умовну шахту припадає близько 1 км² зайнятих і порушених земель, зокрема майже половина – під будмайданчиками. За рахунок земель, порушених підземною підрубкою, цю цифру слід подвоїти [2].

Наразі екологічна та економічна ситуації поглиблюються тим, що на підконтрольній уряду України території області залишилось лише 83 підприємства переробної промисловості й працюють лише 4 шахти, а на окупованій залишилося 7 підприємств, обсяг видобутку вугілля на яких до війни становив 96 % від обласного [4]. Величезних руйнацій зазнала комунальна, соціальна й промислова інфраструктури.

Через тотальне безробіття, нужденне життя на окупованій території поширюються численні нелегальні вугільні ями, які не підлягають жодному обліку або контролю. В них із вугільних шарів, що залягають на невеликій глибині від поверхні, видобувають вугілля вручну або із застосуванням малої техніки, що призводить до людських жертв. За соціальними наслідками воєнні дії й пов'язана з

ними російсько-терористична окупація півдня Луганщини наближається до гуманітарної катастрофи для регіону й є великою проблемою для країни.

Через наслідки війни доведеться переглянути та вдосконалити структуру землекористування в регіоні; провести всебічну рекультивуацію земель, повернути у господарське використання порушені землі; оцінити доцільність існуючих та безумовно застарілих технологій видобутку вугілля; докорінно переглянути структуру господарства в регіоні, зокрема переорієнтувати господарство на менш виснажливі галузі (садівництво, тваринництво, бджільництво, риболовлю тощо). Перспективним видається розвиток у регіоні туристсько-рекреаційної галузі.

Як зазначають О. М. Адаменко та Г. І. Рудько, «ефективною територією вважається територія, що придатна для господарського освоєння» [1]. Такою має стати територія Донбасу – невід’ємної частини незалежної України.

Джерела та література

1. Адаменко О. М. Екологічна геологія / О. М. Адаменко, Г. І. Рудько. – К. : Манускрипт, 1998. – 350 с.
2. Буцик Ю. В. Сообщение материалов по техногенному воздействию угольных шахт на геолого-экологическую обстановку в Украинской части Донбасса / Ю. В. Буцик. – К., 1993. – 299 с.
3. Кисельова О. О. Земельний потенціал Луганщини як умова для післявоєнного відродження / О. О. Кисельова // Освітні і наукові виміри географії : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої 25-річчю спеціальності «Географія» та 25-річчю кафедри географії та краєзнавства Полтав. нац. пед. ун-ту ім. В. Г. Короленка. – Полтава, 2016. – С. 132–136.
4. Інвестиційний паспорт Луганської області. Офіційне видання Луганської військово-цивільної адміністрації. – Сєверодонецьк, 2015.
5. Фондові матеріали Державного регіонального геологорозвідувального підприємства «Схід-ДГРП».

УДК 630*[53+62](477.82)

Н. А.Тарасюк – кандидат географічних наук, доцент кафедри фізичної географії Східноєвропейського національного університету імені Лесі України;

Ф. П. Тарасюк – старший викладач кафедри екології та охорони навколишнього середовища Східноєвропейського національного університету імені Лесі України;

М. М. Сидорчук – студент 6 курсу географічного факультету Східноєвропейського національного університету імені Лесі України

ЛІСОВІ ЕКОСИСТЕМИ ВОЛИНИ В УМОВАХ СУЧАСНОГО КЛІМАТУ

Роботу виконано на кафедрі фізичної географії СНУ ім. Лесі України

Розглянуто вплив кліматичних умов на лісові екосистеми Волині. Проаналізовано кліматичні зміни. Встановлено, що підвищення середньорічної температури повітря, збільшення кількості опадів та зміна гідротермічних умов середовища сприяють поширенню шкідників та погіршенню санітарного стану лісових екосистем.

Ключові слова: лісові екосистеми, зміни клімату, санітарний стан лісових екосистем.

Tarasyuk N. A., Tarasyuk F. P., Sydoruk M. M. Forest Ecosystems of Volyn Region in Modern Climate Conditions.

It is considered the influence of the climate conditions on forest ecosystems in the Volyn region. It is estimated that average annual air temperature and precipitation increasing, hydrothermic environmental conditions change will lead to the expansion of pests and deterioration of the sanitary state of forest ecosystem deterioration.

Key words: forest ecosystems, climate change, sanitary state of forest ecosystem.

Сучасні умови навколишнього середовища змінюються внаслідок взаємодії багатовікових природних процесів та господарської діяльності людини. На регіональному рівні ми спостерігаємо прояви глобальних процесів та часто потерпаємо від кризових екологічних ситуацій. Спроби змінити довкілля часто призводить до непрогнозованих наслідків. Одна з актуальних проблем сьогодення – збереження лісових екосистем, які є осередками біорізноманіття. Загалом, за даними ФАО, площа лісів планети сягає 49 млн км² і становить 93 % від маси живої речовини біосфери [2, с. 1]. За даними моніторингу, щохвилини на поверхні планети вирубують 20 га лісу. Скорочення площі лісів призводить до послаблення регуляторної функції лісу, сприяє загостренню кліматичної проблеми. Разом із тим, на фоні загального зменшення площі лісів, спостерігається збільшення площі лісових екосистем, уражених шкідниками. Ліс як «легені» планети виконує важливу екологічну функцію, тому проблема збереження та відтворення лісових екосистем набуває особливої актуальності, передусім, на регіональному рівні. В наукових виданнях знаходимо результати дослідження біорізноманіття лісових екосистем, проте поза увагою залишаються питання вивчення змін середовища їх розвитку. Основним чинником поширення лісових екосистем є кліматичні умови й ця проблема часто піднімається в процесі живого обговорення результатів наукових досліджень, дискусій на регіональних та міжнародних наукових конференціях, але й досі залишається «цілинною».

Мета дослідження – аналіз змін температури повітря та кількості опадів на території області та їх вплив на стан лісових екосистем. Основне завдання – виявити особливості впливу кліматичних змін на лісові екосистеми.

Територія Волині характеризується різноманіттям рівнинних природних ландшафтів, екологічним каркасом яких є лісові екосистеми. Станом на 1 січня 2017 р. загальна площа земель лісового фонду області становить 624,5 тис. га. За останні 5 років (2012–2016 рр.) лісистість у межах області становить 35 %. Останнє десятиліття площа поширення осередків шкідників та хвороб лісу має тенденцію до зростання й на початок 2017 р. складала 6,8 % від загальної вкритої лісом площі, що становить 42 тис. 488 га [3, с. 86].

Найбільш поширеними типами лісових екосистем на території області є свіжі та вологі дубово-соснові субори, сирі чорно вільхові сугруди, свіжі соснові бори, вологі та свіжі грабово-дубово-соснові сугруди, волога грабово-соснова судіброва, свіжа та волога грабова діброва, сирий чорновільховий осушений сугрудок. Крім того, ще трапляються 37 типів лісу, які за площею рівні свіжим дубово-сосновим суборам [4, с. 187]. У лісових екосистемах Волинської області поширеними є граб звичайний, ялина європейська, осика, ясен звичайний. Трапляються угруповання сосни Банкса, сосни кримської, модрини європейської, дуба червоного, бука лісового, клена гостролистого, береста, акації білої, липи дрібнолистої, тополі канадської, тополі чорної, черешні, дикої яблуні, верби білої, верби ламкої. Переважаючими деревними породами є сосна звичайна, вільха чорна, дуб звичайний та береза повисла. За групами порід виділяються екосистеми хвойних лісів (58 %), м'яколисті становлять 29 %, а твердолисті – лише 13 %. Саме екосистеми хвойних лісів упродовж останнього десятиліття потерпають від усихання.

Проблема всихання хвойних лісів Полісся привертає увагу з 2012 р. [2, с. 3]. Проте на території Волинської області загрозливі масштаби всихання почали

проявлялись у 2016 р. Лісівниками встановлено, що найбільше потерпають насадження сосни звичайної 80-річного та 50-річного віку. Найголовнішим шкідником соснових лісів є верхівковий короїд (жук завдовжки до 3,8 мм). Ці комахи поширюються у світлих, розріджених деревостанах, на сонячних окраїнах лісу. Зимуює короїд під корою гілок і верхньої частини стовбура, взимку із підвищенням температури повітря (в лютому–березні), поводитьсь активно, харчується. А на початку квітня, із стрімким підвищенням температури повітря перелітає на нові дерева, іноді навіть на віддаль до 3 км. Загалом, дерево гине, якщо на ньому мешкає 5–10 сімей короїдних. Комаха вражає луб'яні волокна, а також приносить на своєму тілі спори офіостомових грибів, які, проростаючи, грибницею заповнюють простір провідної системи дерева. Період одного циклу розвитку жука триває 2–2,5 місяці. За цей період грибниця перекриває циркуляцію води у кронній частині дерева, утворюється «синя» деревина, хвоя жовтіє. Короїд упродовж теплої періоду продовжує міграцію в екосистемі. Його розмноження призводить до всихання дерев, але в поєднанні з грибковими інвазіями – до катастрофічних наслідків, дерево вмирає за кілька тижнів, але повне відмирання по висоті стовбура триває близько 2-х місяців. Лісівниками описано весь процес ураження дерева верхівковим короїдом, але виникає питання, які ж екологічні чинники середовища сприяють активізації життєвого циклу шкідників? У регіональній доповіді про стан довкілля на території Волинської області за 2016 р. не згадується проблема поширення верхівкового короїда та всихання лісів [1]. Це викликає занепокоєння. Ученими Інституту екології Карпат встановлено, що найбільш небезпечними шкідниками лісів є вусачі. Різновиди цих жуків у межах лісових екосистем постійно змінюються. І це є відповідь екосистеми на процеси змін клімату. Саме комахи є найбільш динамічними індикаторами змін температури та вологості повітря та ґрунту. Такі міграції спостерігаються й при високій стійкості лісової екосистеми до умов середовища, тобто комахи випереджають, або попереджають про зміни екологічних чинників.

Діброви також потерпають від хвороб, які поширюються в умовах зростання середньорічної температури повітря: поперечний рак, судинний некроз дуба. Листогризні комахи також періодично пошкоджують або з'їдають листя дуба. На ослаблених дубах поселяються комахи-ксилофаги.

Трапляються випадки всихання ясеня, що спричинено грибом, який у 1990-х роках був занесений із Далекого Сходу у Литву, а звідки мігрує Європою. Лише 2–3 % дерев проявляють ознаки стійкості в умовах збільшення кількості опадів теплий період року.

Загалом, вважають, що чинником збільшення чисельності та різновидів шкідників лісових екосистем є зниження їх біологічної стійкості внаслідок підвищення температури повітря й зниження рівня ґрунтових вод. Чергування посухи та прояв «хвиль холоду» в теплий період сприяє розвитку кількох поколінь стовбурових шкідників. Тому важливо враховувати кліматичні чинники.

На території Волинської області кліматичні умови змінюються. Найбільша тривалість періоду з дуже високою температурою повітря (30 °С і вище) на Волині сягає 15 днів. Температура повітря в багаторічному режимі підвищується. Так, на території Шацького національного природного парку впродовж року найбільш виражене підвищення температури повітря спостерігається в січні (на 2,1 °С) та в липні (2,0 °С) (рис. 1).

У жовтні спостерігається незначне підвищення (на 0,4 °С), що в річному ході є найменшим. Загалом для метеостанції (МС) Світязь характерне стрімке підвищення температури повітря з січня по серпень, дуже часто відповідаючи періоду від зимового сонцестояння до осіннього рівнодення. В межах найбільш лісисті частини області за даними метеостанції Маневичі, відмічаємо значні контрасти зміни середньої місячної температури повітря. В січні температура повітря зросла на

2,4 °С, а в жовтні лише на 0,2 °С. Стрімке підвищення спостерігається взимку, весною та літом (у липні на 2,0 °С). З вересня по грудень зміни температури повітря коливаються в межах від 0,7 до 1°С. В окремі роки, так як і в 2015 р., відхилення перевищили +2 °С. Починаючи з 1998 р., спостерігається стійке підвищення середньорічної температури повітря: за останні 20 років на 1,0 °С (до 8,5 °С), а в 2015 р. до +9,8 °С. 2015 рік став рекордсменом зі зміни температури повітря на Волині (до 9,9 °С (МС Світязь, Луцьк, Ковель). Це на +2 °С вище від кліматичної норми.

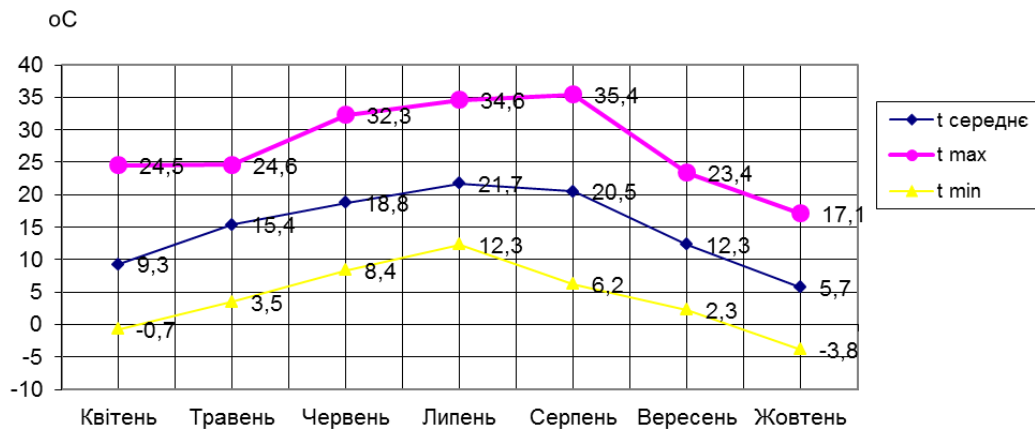

Рис.1. Середньомісячна температура повітря по МС Світязь, 2010 рік

В умовах змін температури повітря спостерігаються відмінності у кількості опадів. Зростання кількості опадів спостерігається з 1986 р. Найбільша їх кількість за рік випадає на території Маневиччини (660 мм), найменша – в межах м. Луцьк (552 мм) і Шацького поозер'я (561,5 мм) (рис. 2). На північному сході області, в центрі Волинського Полісся, спостерігається загальне зменшення суми опадів у червні місяці та добре виражена від'ємне відхилення в жовтні. Максимум опадів змістився на кінець літа липень – серпень (у липні місяці понад 100 мм).

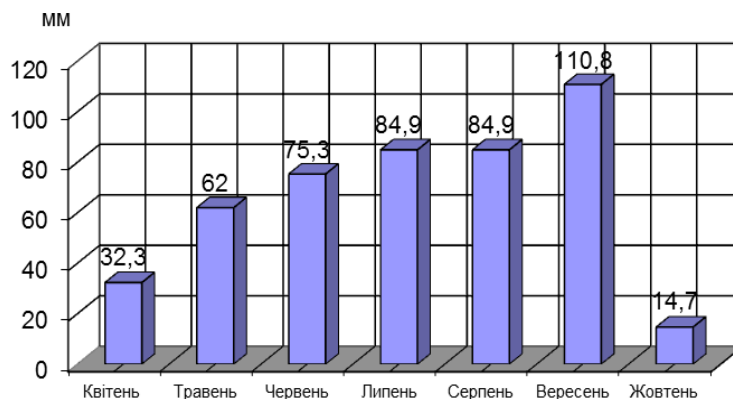

Рис.2. Сума опадів по МС Світязь, 2010 рік

Так, у результаті опрацювання даних спостережень встановлено, що на території дослідження: зберігається тенденція до підвищення температури повітря; зростає тривалість теплого періоду; збільшується сума активних та ефективних температур; у третій декаді липня – другій декаді серпня (в окремі роки в травні-червні) відмічаються періоди з температурою повітря вище +30,0 °С. Найнижчі значення температури повітря спостерігаються в третій декаді січня –

першій декаді лютого; впродовж року спостерігаються «хвилі холоду» й «хвилі спеки», особливо в перехідні сезони (весною та восени); збільшується сумарна кількість опадів; максимум опадів змістився з червня на липень місяць; активізуються атмосферні процеси, які призводять до збільшення частоти прояву стихійних атмосферних явищ; влітку більш часті зливи, грози, град; спостерігається стрімкий перехід від холодного до теплого періоду, весна – коротка, осінь – затяжна; в межах області добре виражені відмінності гідротермічних умов. Отже, сучасні кліматичні умови на території області цілком сприятливі для розвитку лісівництва, але в умовах змін клімату зростають ризики поширення комах-шкідників.

Джерела та література

1. Волиньліс [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lis.volyn.ua/?p=28457#more-28457>
2. Все про ліси та лісове господарство України: Зміна клімату в Україні: комахи з півдня уже проникли в північні екосистеми [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.lisportal.org.ua/11491/>
3. Регіональна доповідь про стан навколишнього середовища у Волинській області за 2016 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://menr.gov.ua/files/docs/Reg.report/Доповідь%20Волинська%202016.pdf>
4. Сучасний екологічний стан та перспективи екологічно безпечного стійкого розвитку Волинської області : кол. моногр. / В. О. Фесюк, С. О. Пугач, А. М. Слащук [та ін.] ; за ред. В. О. Фесюка. – К. : ТОВ «Підприємство “ВІЕНЕ”», 2016. – С. 82–113.

УДК 910.2(09):504.54(477.46)

К. Ю. Паштепа – студентка 6 курсу спеціальності «Технології захисту навколишнього середовища» факультету плодівництва, екології та захисту рослин Уманського національного університету садівництва

ІСТОРІЯ ДОСЛІДЖЕНЬ АНТРОПОГЕННОЇ ПЕРЕТВОРНОСТІ ЛАНДШАФТІВ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ

*Роботу виконано на кафедрі екології та безпеки життєдіяльності Уманського національного університету садівництва
Науковий керівник: Ю. О. Кисельов – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри геодезії, картографії і кадастру УНУС*

Здійснено історичний огляд досліджень антропогенного перетворення ландшафтів Черкаської області. Окреслено напрямки ландшафтно-екологічних досліджень Черкащини. Виділено три етапи досліджень проблеми змін ландшафтів Черкаської області, викликаних господарською діяльністю людини.

Ключові слова: ландшафт, антропогенна перетвореність, Черкаська область, господарська діяльність.

Pashtepa K. Yu. History of the Anthropogenic Transformation of the Landscapes of Cherkasy Region. A historical review of research about anthropogenic transformation of the landscapes of Cherkasy region is carried out. The ways of the landscape and ecological research of Cherkasy region are highlighted. Three stages of research of the issue of changes of the landscapes of Cherkasy region caused by the human economic activity are singled out.

Key words: landscape, anthropogenic transformation, Cherkasy region, economic activity.

Актуальність дослідження. Проблема антропогенної перетвореності ландшафтів Черкаської області має порівняно нетривалу історію досліджень, яка розпочалася лише наприкінці ХХ ст. Хоча передумови для таких досліджень виникли, щонайменше, на півстоліття раніше. Йдеться, зокрема, про утворення в 1959–1961 рр. Кременчуцького водосховища – найбільшого за площею серед дніпровських «штучних морів», а також спорудження в ті ж часи в Черкасах хімічного комбінату й низки інших небезпечних для стану довкілля підприємств. У подальшому антропогенний пресинг на ландшафти області значно зріс і ця проблема знайшла своїх дослідників. Цим і визначається актуальність порушеної нами теми.

Мета дослідження – висвітлити стан дослідженості проблеми антропогенної перетвореності ландшафтів Черкаської області.

Результати дослідження. У контексті загальної проблеми антропогенних змін природи України ландшафти Черкащини побіжно згадувалися в капітальній праці з географії України, виданій у 1990-х рр. [4]. Детальний же огляд вищезазначеної проблеми чи не вперше з'явився в 1996 р. у відомій роботі «Природа Черкащини» [8]. У цій роботі автори здійснили всебічний аналіз екологічного стану всіх компонентів довкілля (гідросфери, педосфери, атмосфери, біосфери) з урахуванням усіх проявів антропогенного впливу (надмірне ущільнення ґрунту, забруднення ґрунтів мінеральними добривами, засобами захисту рослин, радіонуклідами, спорудження дніпровських водосховищ, забруднення води в річках, водотоках і водоймах, забруднення атмосферного повітря промисловими викидами тощо).

Питання формування екомережі Черкащини розглядали В. В. Никифоров [10], М. І. Башенко та ін. [2]. Саме на початку ХХІ ст. на повен зріст постала проблема утворення загальноукраїнської екомережі.

Значний внесок у дослідження проблеми антропогенного перетворення ландшафтів Черкаської області зробив С. М. Конякін [5; 6]. Зокрема, він характеризує сучасний стан ландшафтів краю, наголошуючи на вже існуючих об'єктах природно-заповідного фонду, а також обґрунтовує необхідність і пропонує конкретні заходи для створення нових такого роду об'єктів. Цей автор так само акцентує на необхідності формування регіональної екомережі [5].

С. М. Конякіну належить один із перших оглядів літератури, присвяченої проблемі екологічного стану ландшафтів Черкащини та формування її екомережі [6]. Демографічні наслідки антропогенного впливу на природне середовище Черкащини й пов'язаних із ним екологічних проблем досліджувалися В. В. Грушкою й О. В. Ткаченко [1].

Починаючи з 2008 р., значний внесок у розвиток ландшафтно-екологічних досліджень Черкаської області здійснюють науковці (у тому числі викладачі, аспіранти й студенти) кафедри екології та безпеки життєдіяльності Уманського національного університету садівництва. Зокрема, С. П. Сонько та Ю. Ю. Косенко проаналізували роль ландшафтних заказників у формуванні регіональної екомережі Черкащини [7]. І. П. Суханова та А. В. Балабак проаналізували зміни родючості ґрунтів заходу області, викликані господарською діяльністю людини, на прикладі одного із сільськогосподарських підприємств [11]. Проблеми екологічного стану водних об'єктів Умані та Уманського району є предметом досліджень І. П. Суханової, Є. А. Заленської, К. В. Насальської та ін. [3; 9; 12]. Наслідки

антропогенного впливу на ландшафти Черкаської області, зумовленого сільськогосподарською діяльністю, пов'язані з виникненням медико-географічних проблем, розглянуті В. Ю. Чорноморець [13].

Висновки. Аналізуючи результати досліджень антропогенної перетвореності ландшафтів Черкаської області, які розпочалися, по суті, чверть століття тому, можна дійти висновку про те, що історія цих досліджень налічує три етапи: 1) 1990-ті рр. – етап досліджень переважно загальних питань наслідків антропогенного впливу на ландшафти Черкащини; 2) 2000–2008 рр. (до заснування кафедри екології та БЖД Уманського НУС) – етап вивчення, передовсім, стану й перспектив формування екомережі регіону; 3) від 2008 р. й дотепер – етап пріоритетних досліджень конкретних регіональних і локальних екологічних проблем Черкащини, пов'язаних з антропогенним перетворенням її ландшафтів.

Джерела та література

1. Грушка В. В. Зміни демографічної ситуації Черкаського регіону в сучасних екологічних умовах / В. В. Грушка, О. В. Ткаченко // Регіональні проблеми України: Географічний аналіз та пошук шляхів вирішення. Зб. наук. праць. – Херсон : ПП Вишемирський, 2013. – С. 48–55.
2. Екологічна мережа Центрального Придніпров'я : монографія / М. І. Бащенко, О. Ф. Гончар, В. В. Лавров, С. І. Дерій. – К. : Центр еколог. освіти та інформації, 2009. – 386 с.
3. Заленська Є. А. Визначення якості питної води м. Умань за допомогою біометричних показників *allium test* / Є. А. Заленська, І. Д. Жиляк, Т. М. Пушкарьова-Безділь // Екологія – шляхи гармонізації відносин природи та суспільства. Збірник тез VI Міжвишівської наук.-практ. інтернет-конференції (Умань, 20 жовт. 2017 р.) / за ред. д. е. н. О. О. Непочатенко. – Умань : Ред.-вид. відділ УНУС, 2017. – С. 30–32.
4. Заставний Ф. Д. Географія України : в 2 кн. / Ф. Д. Заставний. – Львів : Світ, 1994. – 472 с.
5. Конякін С. М. Оцінка репрезентативності природно-заповідного фонду Черкаської області як основи функціонування регіональної екомережі. / С. М. Конякін // Наук. вісн. Чернівець. нац. ун-ту. Сер. : Географічні науки. – 2012. – Вип. 614–615. – С. 58–65.
6. Конякін С. М. Сучасний стан і перспективи збереження ландшафтів у Черкаській області / С. М. Конякін // Людина та довкілля. Проблеми неоекології. – 2012. – № 3–4. – С. 86–95.
7. Косенко Ю. Ю. Ландшафтні заказники Черкащини та їх роль у формуванні екомережі / Ю. Ю. Косенко, С. П. Сонько // Екологія – шляхи гармонізації відносин природи та суспільства. Зб. тез VI Міжвишівської наук.-практ. інтернет-конференції (Умань, 20 жовт. 2017 р.) / за ред. д. е. н. О. О. Непочатенко. – Умань : Ред.-вид. відділ УНУС, 2017. – С. 28–30.
8. Мороз П. І. Природа Черкащини: стан проблеми раціонального природокористування та охорони в контексті виживання / П. І. Мороз, В. Л. Лук'янець, І. С. Косенко, О. К. Мороз / за ред. П. І. Мороза. – Миколаїв : АТ «СІМАО» ; Одеса : ОКА, 1996. – 400 с.
9. Насальська К. В. Геоекологічний стан водних об'єктів міста Умань та Уманського айону / К. В. Насальська, Ю. О. Кисельов // Екологія – шляхи гармонізації відносин природи та суспільства. Збірник тез VI Міжвишівської наук.-практ. інтернет-конференції (Умань, 20 жовт. 2017 р.) / за ред. д. е. н. О. О. Непочатенко. – Умань : Ред.-вид. відділ УНУС, 2017. – С. 34–36.
10. Никифоров В. В. Экологическая сеть Среднего Приднепровья: современное состояние и пути оптимизации : монография / В. В. Никифоров. – Дніпропетровськ : Вид-во Дніпропетровського ун-ту, 2003. – 188 с.
11. Суханова І. П. Агроєкологічний моніторинг стану ґрунтів ТОВ «Агровіт» (с. Леськове Монастирищенського району Черкаської області) / І. П. Суханова, А. В. Балабак // Зб. наук. пр. Уманського НУС. – Умань, 2015. – Вип. 87. – Ч. 1 : Агрономія. – С. 93–97.
12. Суханова І. П. Забруднення водою м. Умань солями важких металів / І. П. Суханова, С. В. Суханов, І. М. Гурський, С. С. Ковальський // Екологія – шляхи

гармонізації відносин природи та суспільства. Зб. тез VI Міжвишівської наук.-практ. інтернет-конференції (Умань, 20 жовт. 2017 р.) / за ред. д. е. н. О. О. Непочатенко. – Умань : Ред.-вид. відділ УНУС, 2017. – С. 32–34.

13. Чорноморець В. Ю. Передумови виникнення та розвиток екологічно-залежних захворювань населення Черкаської області внаслідок впливу сільськогосподарської діяльності / В. Ю. Чорноморець // Екологія – шляхи гармонізації відносин природи та суспільства. Зб. тез VI Міжвишівської наук.-практ. інтернет-конференції (Умань, 20 жовт. 2017 р.) / за ред. д. е. н. О. О. Непочатенко. – Умань : Ред.-вид. відділ УНУС, 2017. – С. 67–70.

Для нотаток

Для нотаток

Для нотаток

Наукове видання

Актуальні проблеми регіональних досліджень

Матеріали I Міжнародної науково-практичної
інтернет-конференції,
м. Луцьк, 11–12 грудня 2017 р.

(українською, англійською, польською, російською мовами)

Друкується в авторській редакції
Верстка В. Й. Лажніка

Підписано до друку 18.12.2017 р. Формат 60x84^{1/16}. Папір офс. Гарн. Arial.
Друк цифровий. Обсяг: 15,35 ум. др. арк., 15,11 обл.-вид. арк.
Наклад 300 пр. Зам. № 169. Видавець і виготовлювач – Вежа-Друк
(м. Луцьк, вул. Бойка, 1, тел. (0332) 29-90-65)
Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України
ДК № 4607 від 30.08.2013 р.